

ANTON ILICA

SCRIERI DESPRE PERSONJELE MELE

MIRADOR

ANTON ILICA

SCRIERI DESPRE PERSONAJELE MELE

Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin
Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad

**CONSILIUL
JUDEȚEAN
ARAD**

Editor: Ioan Matiuț

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ILICA, ANTON

Scieri despre personajele mele / Anton Ilica. - Arad : Mirador,
2023

ISBN 978-973-164-373-1

821.135.1

Editura *MIRADOR*

Anton Ilica

SCRIERI
despre personajele mele

Editura *MIRADOR*
Arad, 2023

Dedic Familiei mele, Delia, Daciana, Laurențiu, Andrei, plăcerea de a citi, a scrie și a avea atitudine ca cetățean. Pentru mine, scrierea e gimnastică intelectuală, iar lectura e antrenament pentru gândire.

•

Articolele au apărut în presă în decursul anului 2023. Volumul continuă cărțile anterioare cu același conținut publicistic: ***Restituiri literare*** (2017), ***Eseuri și pledoarii*** (2020), ***Pretexte pentru texte*** (2021), ***Opinii de presă*** (2022).

•

De același autor (selectiv):

- ***Lucian Blaga, Încercări filosofice***, Timișoara, Editura Facla, 1977
- ***Derapaje în educația românească***, București, Ideea europeană, 2022
- ***Pedagogia contemporană***, Arad, Tiparnița, 2015
- ***Istoricul Preparandiei din Arad***, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012
- ***Medalioane pedagogice***, București, Didactică și Pedagogică, 2015
- ***O istorie a ideilor pedagogice***, Chișinău, Modern, 2016
- ***Ecloziune de genii literare***, Arad, Tiparnița, 2019.

CUVÂNTUL AUTORULUI

A 31-a CARTE. Consecința lecturilor și scrierilor mele despre textele altora. Nu știu altceva să fac decât să citesc și să încropesc "particule de spiritualitate". Sunt fericit și mă mistui de plăcere, când descopăr o metaforă seducătoare, o idee generoasă, o bucurie a cuiva exprimată prin scrieri.

După ce am elaborat volume temeinice în literatură și în pedagogie, am regăsit plăcerea scrisului în presa de opinie. Articolele și studiile din acest an sunt grupate în volum. Textele despre **Vasile Popeangă** și **Gheorghe Schwartz** ar putea constitui micromonografii. Alte personaje aflate în volum mi-au solicitat prefețe, recenzii ori prezentări de carte. Firea mea nu-mi dă tihnă să refuz. *Totdeauna asemenea solicitări devin eencomiastice. Admir pe oricine scrie, pentru că se mărturisește pe sine. Eu însumi, scriind, resimt că literatura va trăi prin poveste, iar poveștile ne alimentează viața cu bucurii afective. Scrierea e focul sacru din noi, cei dedați cu farmecul nuntirii cuvintelor în imagini. Macedonski, vă reamintesc, poetiza: "Se poate crede că vreodată ce e foc sacru se va stinge?"* Citind și scriind, umanitatea (se) comunică, se leagă, se dumirește. Ea există prin Marile Narațiuni, pe care omul le vrea răspândite. Dintotdeauna, omul s-a revigorat povestind altora despre sine și despre alții. Sau despre **Viața lumii**, cum spunea Costin cronicarul.

Simbolurile (cuvânt, culoare, sunet, armonie, imagine) stârnesc emoționalitate, dau prospețime, păstrează viu spiritul epocii: "Lumea-i cum este și ca lumea suntem noi" (Eminescu). Sunt un mărturisitor despre puținul din ceea ce se întâmplă în vremuirea vremii. *Așa că, neprețuite cititor, mângăie filele cu grație, considerându-le balsam pentru minte și leac pentru suflet. Iluzia că participi la învigorarea neconținută a speranței renaște credința că gimnastica minții e la fel ca și sănătatea omului.* "La început a fost Cuvântul, și Cuvântul era cu Dumnezeu, și Cuvântul era Dumnezeu". Cine scrie creează și se îndumnezeiește.

Anton

EMINESCU, ZEU - PURURI TÎNĂR, ÎNFĂȘURAT ÎN MANTA-I DE PURPURĂ

Unica poezie din literatura română care are o carte monografică: **"Nu credeam să-nvăț a muri vreodată"** (112 cuvinte); unicul vers analizat într-o carte: **"Pe mine, Mie redă-mă"** (5 cuvinte). (La Blaj, deasupra Câmpiei Libertății, se află statuia lui Eminescu înfășurată în manta, pe locul de unde a rostit celebrele

cuvinte: *"Te salut din inimă, Mică Romă!"*).

POETUL scrie despre "ochii mei visători", înălțați spre "steaua Singurătății", despre Suferința - "dureros de dulce" -, despre "voluptatea morții", despre "focul meu" și "pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări" etc. Poetul, ca un zeu ori o stea, are lumea sa, detașându-se de cele trecătoare. Amintiți-vă de povestea luciferică, a fetei de împărat îndrăgostită de Luceafăr. Iubirea i-a adus suferința pământească, fiind ademenit să se mistuie în focul dragostei. Pogorât din înălțimea sfidătoare luciferică la chemarea iubirii, degustă din durerea dragostei. A renunțat la veșnicie, la nemurire, pentru o clipă de iubire: "Reia-mi al nemuririi nimb/ Și focul din privire/ Și pentru toate, dă-mi în schimb/ O oră de iubire". E luciferica solicitare către Demiurg. Clipa de iubire pământească valorează cât o veșnicie. În schimbul iubirii, oferă nemurirea: "Nu credeam să-nvăț a muri vreodată". Iubirea îl ademenește a fi om, "pururi tânăr", cu "foc în privire".

Geniul, Cel din rândul celor fără limitele cunoașterii ("A pus în tine Domnul, nemargini de gândire"), e detașat de pasiunile omului. Dar dragostea îl motivează - la chemările insistente ale frumoasei - să accepte contingenta, să se rupă din locul său "de sus", să răspundă chemării pământenei și "să coboare în jos", încălzindu-se la focul iubirii. Cosmosul intră în dez-ordine pentru "o oră de iubire". În schimbul clipei înflăcărâte,

Eonul își cere schimbarea condiției, solicitând să se adape din "voluptatea morții" "dureros de dulce". "Vino iar la sân nepăsare tristă,/ Ca să pot muri liniștit, pe mine Mie redă-mă !".

După consumarea elixirului dragostei, ar vrea să redevină component al veșniciei, inversând logica umană. Veșnicia e eternitatea, iar viața e doar "un vis al morții". Câtă filozofie existențială și câtă profunzime de gândire!!!

Zeu – pururi tânăr -, Eminescu e marea minune a culturii și spiritualității românești, care a dat limbii române nimbul artisticității. Fiecare nouă lectură, pe care o faci și Dumneata, Cititorule, e o respirație prin care prelungești vigoarea celui ce este *homo universalis*.

ZIUA CULTURII NAȚIONALE: EMINESCU

Aniversarea anuală a unei zile a culturii românești, în 15 ianuarie, constituie o formă de respect pe care națiunea o are față de spațiul de viațuire a poeziei. Este un prilej de celebrare a celui dintâi geniu al românilor, Mihai EMINESCU, precum și de relevare a contribuției excelenței românești la cultura universală. În această relație, Eminescu s-a ivit în moment potrivit al istoriei, trasând

liniile de forță ale limbii române, ca formă de exprimare a poeziei, prozei, jurnalisticii, filozofiei, științei și tehnicii românești. Model de creator și de inspirație înaltă, Eminescu i-a stimulat pe cei care aveau har în proză de inspirație populară (îl amintesc aici pe prietenul său, Ion CREANGĂ, povestitor desăvârșit), în romane și nuvele romantice (vă îndemn cu gândul spre Ioan SLAVICI, creator de personaje), în teatru și proză psihologică (Ion Luca CARAGIALE). Acești trei IONI l-au secondat în "explozia de genialitate", un fapt plin de semnificație pentru o cultură tânără. În

vremea lor, cultura românească a dobândit o formă de personalitate europeană și de înaltă ținută științifică. Atunci s-a început scrierea în româna latinească, elaborarea de legi, înființarea Academiei, dobândirea conștiinței unității naționale; atunci s-a conștientizat necesitatea sacrificiilor de sânge pentru independența de stat, nevoia de inovare în știință și tehnică, ivirea parlamentarismul, necesitatea presei culturale; poporul român a început să deguste din binefacerile democrației și din afirmarea virtuților creatoare. Atunci cultura națională găzduiește exprimarea publică a unor personalități de talie europeană: Titu MAIORESCU, Mihail KOGĂLNICEANU, Al. Ioan CUZA, Avram IANCU, Simion BĂRNUȚIU, Nicolae BĂLCESCU, Spiru HARET, apoi artiști ca Ciprian PORUMBESCU, Nicolae GRIGORESCU, Ștefan LUCHIAN etc. Mai amintesc de integrarea familiei Regale în problematica și emulația spirituală, precum și în împărtășirea idealurilor poporului român, ca o deschidere spre modernizarea statului și asumarea unei noi condiții umane.

Când pomenim de Ziua Culturii Naționale, filosoful C. Noica ne amintește că "Eminescu este omul deplin al culturii naționale". Poetul a dat inflorescență limbii române, iar liricele sale sunt mărturia capacității vocabulelor de a exprima cele mai subtile sentimente umane. Filosoful Eminescu a plantat în cultura noastră ideile lui Kant, Schopenhauer, Hegel, cele desprinse din Vedele indiene, din gândire persană, chineză și din cea egipteană. Prozatorul a justificat romantismul românesc, iar Publicistul a introdus în ziaristică spiritul combativ, lupta politică de idei. A fost o personalitate complexă, creatoare și intelectualizată. Iar Dumitale, distinse cititor, îți amintesc de măreția omagiului pe care principalul monograf eminescian, George Călinescu, îl aduce întâiului geniu creator al românilor:

"Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc. Ape vor seca în albie, și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și câte o stea va vesteji pe cer în depărtări, până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale".

Omagiul eminescian este deopotrivă adus spiritualității românești, fiind și un îndemn pentru așezarea culturii naționale în rândul marilor culturi ale civilizației mondiale.

MIEZUL DE APĂ / VI'ZMAG Poetul VASILE DAN în traducerea maghia- ră a romancierului BÖSZÖRMÉNY ZOLTÁN

Vasile DAN, se menționează în scurta prezentare de la sfârșitul volumului, este "o personalitate de seamă a vieții culturale arădene" și "una dintre figurile marcante ale poeziei românești contemporane" (p. 147). În același ton, **Böszörmény Zoltán** începe aprecierile cu propoziția "Vasile Dan este unul dintre cei mai captivanți poeți ai literaturii ro-

mâne contemporane", cf. eseului postfață "**Stelele se aprind uite chiar în mîlul ei albastru**" (p. 143). Apărut deopotrivă în maghiară și română, Textul e o pledoarie pentru "călătoria de neuitat" în "lumea poetică a lui Vasile Dan". Invitația de a vizita (citiți a lectura!) cele peste 40 de poeme în limba autorului și traducerea romancierului și publicistului Böszörmény Zoltán, deci invitația merită a fi onorată, iar "gazdele" – autor și traducător – ne ademenesc cu o selecție relevantă din volume. Antologie este esențială și foarte selectivă și tocmai de aceea relevantă, chiar dacă nu se menționează autorul selecției.

Vasile DAN nu are nevoie de o prezentare, făcând parte din elita optzeciștilor și fiind laureat al Premiului Național de Poezie "Mihai Eminescu" pentru Opera Omnia (2020), dar și al Premiului Național de Poezie "Tudor Arghezi" (2017). Asigură apariția revistei **Arca**, a filialei Arad a Uniunii Scriitorilor și este o voce importantă în poezia românească contemporană cu rezonanțe în literatura europeană. Volumele sale (**Nori luminați** (1979), **Scara interioară** (1980), **Arbore genealogic** (1981), **Întâmplări crepusculare și alte poeme** (1984), **Lentila de contact**

(2015); **O cartografie a invizibilului** (2021) au beneficiat de o primire elogioasă din partea celor mai apreciați critici literari.

Traducătorul **Böszörmény Zoltán** (n. 1951, în Arad) și-a dobândit calitatea de poet (**Örvényszárnyon** (*Pe aripile vârtejului*) (1979), **Címjavaslatok** (*Propuneri de titlu*) (1981), edituri din București), prozator (**Fum** (2017), **Regal** (2012) și publicist în limba maghiară, fiind director-fondator de ziar în Arad și de editură. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al celor din Ungaria.

Poezia lui Vasile Dan a beneficiat de o traducere în limba maghiară (Balázs F. Attila), precum și de o ediție bilingvă, apărută la Budapesta, dar cea efectuată de Zoltan e o certitudine valorică, traducătorul având experiența scrisului poetic deopotrivă în limba română și în cea maghiară. Mai mult, analiza pe care o efectuează în "postfață" indică o bună cunoaștere a poeziei liricului arădean, scriind despre "situațiile abstracte, absurde, introspecție, tehnicile uimitoare, cititor captiv, grotesc metafizic". Dacă a realizat selecția pentru volumul "**MIEZUL DE APĂ / VÍZ-MAG**", atunci și-a dovedit aptitudinea de a fi un fin degustător de poezie, "intrând" curajos în sufletul cuvintelor și în "miezul de apă" al intimității acestora, spre a releva (și revela) înțelesul plin de ne-nțelesuri al acestora. Poemele sunt parcă o înșiruire de arte poetice. Se propun experiențe din laboratorul intim al autorului, din aventura solitară a poetului prelucrând semantica vocabulelor, arzându-le în focul bengalic, ca să obțină lamura, filonul aurit, pur, fără paranteze, explicații, fără punctuație, fără o subordonare a textului liric vreunei reguli. De pildă, lirica **Miez de apă** – cea care dă titlul volumului – are un singur verb, textul fiind substantivizat până la suplețea unui discurs răsucit înspre reflecție cu ecou amplu: "Miezul de apă/ al pietrei./ Pielea și focul/ și gheața./ Inima/ pe care o smulge din piept cu mîna/ precum dintr-un întuneric roșu/ îngerul./ Lirica e profundă prin chiar dezgolirea de sens gramatical, iar spațiile albe eliptice de sens e îndemn pentru cititori de a le umple cu impresii, ademeniți de participarea implicită în actul creației. Majoritatea textelor selectate sunt mărturii despre ceea ce gândește și scrie Vasile Dan atunci când compune, cum întră în dialog cu realitatea, cum vede "albine negre" așezate pe pagina albă spre a culege nectarul. Foaia albă A4 e asemenea unui deșert "în care caut o formă de viață"; e "pielea poetului" (amintind de un volum întreg cu acest titlu) pe care scrie și care se sfârșește oda-

tă cu "emoția dimineții/ atunci când o pierd/ ca un șarpe de ea/ singur mă lepăd.// Cartea e "o apă ce curge molcom adânc" ..."e o apă tulbure cu vârtejuri ascunse în care intri/ fără să mai poți ieși/ atâta timp cât trăiești.../ (...).

Finalul liricii **O carte** a fost preluat de Böszörmény Zoltán ca titlul pentru postfață: "Ea (cartea – n. n.) e prima ta lectură cu care poți pași în viață/ undele ei spun totul în amănunt calcă/ numai pe ele/ cu încredere/ stelele se aprind uite/ chiar în mîlul ei albastru.// (Parafrazând și punând discursul poetic într-o formulă sintactică, textul și-ar înșirui vorbele astfel: "ai încredere și calcă pe undele cărții, asemuită cu o apă, pentru că din mîlul ei albastru se aprind stelele"). Mărturisirea confesivă din **Echinoctiu de primăvară 2020** are aceeași problematică a scrisului: (...) Mă droghez zilnic între cei patru pereți/ cu câte o poezie nouă/ pe care eu însumi o scriu/ și mi-o citesc.//.

Convenționale mi se par totuși selecția textelor cu titlul **CV, Bună dimineața, Norii scriu cel mai bine pe ape** (acest vers are metafizică și greu i s-ar putea găsi un cusur), **Atletul șchiop**. În schimb, **Mierla neagră** (aprilie 2020) propune un text profund, cu semnificații afective și introspecții emoționale așezate în cuvinte care macină timpul făcând "câțiva pași și aceia/ mărunți pe care cineva îi numără cu grilă./ Înapoi unul în plus// Da, **Cititorul captiv** se încadrează în aceeași categorie a confesiunii lirice, o explicație specifică a poeticii: "Tot citind din mine însumi am ajuns singur/ captivul bibliotecii devastate..."/. Cine sunt agresorii, inoportunii lirismului? Sunt "poveștile nerușinate", "personaje tragice", "intrigi incredibile", "dorințe impudice". Contrar acestora, el, poetul, se regăsește dimineața "într-un singur miez de apă" în "picătura de foc pe limbă, o pată de sânge nobil ...răpuse într-un ultim vers lizibil...".

Remarcabile sunt **Să presupunem că nu eu scriu acest poem, Mușuroaie obscure, Ultimul poet**, precum și poemul dedicat "orașului meu", cuprins în interiorul ultimei litere din alfabetul grecesc **Ω**: "Când a fost pus în sfârșit pe hartă/ rîul întâi a fost învățat să scrie/ o singură literă – omega./ O capcană din care nimeni nu mai putea fugi/ niciodată/ ci numai intra:/ *O, Arad, Arad luridum...*

Fiecare poem selectat râvnește la demnitatea de a fi recitit, analizat și digerat cu întreaga implicare a lecturii. Traducerea respectă în cea mai mare parte spiritul poemului de bază și respectă topica specifică. A fost

o întâlnire fericită între doi poeți care să se privească în aceeași oglindă, dar din poziții diferite. Ei văd aceeași imagine, atât sub chipul unui "miez de apă", cât și cel de "vízmag".

Volumul a apărut la Editura Brumar și IJK Budapest, în condiții grafice de excepție, cu o copertă relevantă (autor Böszörmény Panna) și o organizare a textelor într-o elegantă paginație.

Ce mesaj transmite această carte? Arad dezvoltă o stare de spirit conform căruia cetățenii, indiferent de naționalitate, întrețin bune relații umane, apreciază cultura și sprijină valorile, fără alte criterii decât cele calitative. Pentru poetul Vasile DAN, volumul îi internaționalizează creația și-l promovează în alte medii culturale europene. De altă parte, selecția poemelor este un indiciu asupra impactului pe care stilul său poetic îl are asupra celorlalți cititori. Poezia actuală, începând chiar cu generația optzecistă – în care se încadrează Vasile Dan – nu a rămas accesibilă oricărui tip de cititori, ea având nevoie de lectori elevați, cu o cultură întreținută a lirismului, pe baza unei inițieri în structurarea sensibilității și atașamentului față de expresivitatea poetică. Colaborarea dintre traducător și tradus a dat o carte excelentă, care îi onorează deopotrivă pe poetul român **Vasile DAN** și pe poetul de limba maghiară **BÖSZÖRMÉNY Zoltán**.

PICTOPOEZIA: CRISTIAN ȘI FLOARE

Scormoneam în tolba austeră a minții mele după un titlu care să asocieze poezia cu pictura. Fiecare poezie, credeam eu, cuprinde o pictură și fiecare pictură are poezie. Aveam eu o fixitate, un fix, acela de a vedea într-o operă de artă plastică, ațipită pe o pânză, câteva metafore ale culorilor, iar în poezie să observ farmecul trufaș al cuvintelor alcătuind o pictură a curcubeului în zbor. Culoare și combinații, cuvinte și îmbrățișări nuntite par a alimenta deziluzia lirică ori emoțiile cristalizate într-o clepsidră. Vocalele cântă în surdină asemenea unei lire, iar culorile încălzite de lumină umplu bucuria privirii cu metafizică.

Pictură și poezia îmbolnăvesc de fericire, obligându-te să trăiești cu ele și în ele, ca să le oferi bucuria nașterii, a începutului curat, pur, candid și miraculos. Voiesc a scrie ceva despre Mamă și Fiu, amândoi cuprinși în misterele artei, a artei încropită prin cuvinte și a artei alcătuită prin culoare. Oare doar cuvintele și culoarea sunt elementele de care are nevoie omul înzestrat cu talent ca să copieze faptele creative ale divinității? Oare artiștii compilează creația divină? Oare ei

sunt inspirați de divinitate spre a oferi bucuria și satisfacția Creatorului? (Theodoros, personajul lui Cărtărescu, ajunge la Judecata de apoi, iar Dumnezeu este preocupat de creație, răsfoiește cartea, muind degetul între buze, se bucură și se miră citind). Demonul creației oferă hrană

pentru artiști, aducându-i în transa mântuirii și într-o stare de bucurie pură (fără răs ori cu un discret surâs al sufletului), de rătăcirea stelelor, a ploii, a peisajului, a sufletului, a iubirii și chiar a mâhnirii în labirintul spaimei de neant. Arta inspirată de demonie e mântuire, fie ea poezie, fie ea pictură. Da, zise femeia, spune-i "pictopoezie", care poate fi titlu.

CRISTIAN, Fiul, pictează "martori", adică pe sine, multiplicat, ca un selfie, în 99 de ipostaze. Cu sine, modelul referențial se adună o sută. Sunt chipurile pe care le ia sufletul răvășit și problematizat, scurs prin braț și degete pe pânza îndrăgostită de poezie și narație colorate. Fiecare "martor" e același dar altul, ca omul ale cărui stări sufletești aleg culoarea și nuanța, așezându-le în neorânduiala gândului. Părul sârmos, tușat aiurea și risipit pe fundal, ochi diferiți (unul trist, altul vesel) degetele duse la tâmplă, într-un gest de religiozitate păgână cuprind spațiul picturii. Iar carnea "martorului" atârână pe umerii osoși al celui ce pare un robot humanoid, ținând între degetele răsfirate un fum, meditativ și mirat. Unde-i poezia? Vedeți contrastul dintre chipul luminat și melancolie? Să observăm împreună umărul drept și pata roșie din partea superioară a picturii. Între acestea se află gâtul "martorului", un fel de metalurgie electronică, pregătită să umple cu acorduri atmosfera, ca o aură neagră cu șuvițe și irizări neconturate. Să privim acum ansamblul, întreaga picturație! Omul filosofând într-o ilustră panoramă pare un poet ce visează la îngeri asexuați ori la destinul lumesc al insului hrănit de traume fericite și deopotrivă triste.

Parcă nu am fost suficient de inspirat, alegând chiar acel "martor" melancolic în bucuria sa. Mi-am răsfoit interesul spre Celălalt, mai tragic creionat, dar care emană mai multă poezie, izvorâtă din grație culorilor curgătoare, bătute de vânturile respirate dintr-un suflet abulic. Toate cele, ale portretului încondeiat cu turcoaze, griuri, rozaliu, carmine sunt distopice. Ochi tulburători, nas coroiat, gura interdeschisă, care nu sugerează voința de strigăt și nici nu so-

licită drept la cuvânt, iar urechile iau parcă linia sunetelor. E un impresionism poetic/ un expresionism plastic. Nu văd un cap uman, ci o stare, un suflet bătut de angoase, din care se scurg umorile (vezi tușeele de sub barbă), devitalizând "martorul" de energie și ... de austeritate. Sufletul schimonosit nu zăbovește în căușul speranței, deși mugurii acesteia răsar din universul regenerat al decorului înălbit. Artistul plastic este CRISTIAN SIDA, universitar timișorean, autorul unor fresce imense în Franța și a volumului – album "**Martori**" (2015). Pentru Cristian SIDA, pictura este un mod de viață, care umple mâinile, fiecare deget, ochii, sufletul cu culoare/ culori din care se încropesc poteci de doruri și rugăciuni stelare. Pictorul Cristian Sida trăiește în sufletul artei și dă acesteia răsuflarea poeziei.

FLOARE e o figură feminină din Arad, profesoară emerită, cu alea-nuri diversificate în cultură, cu aspirații spre neliniște, agitație problematică și devoțiune pentru cuvânt. Scrie monografia satului natal, poezie, eseuri de critică literară, se împrietenește cu oricine iubește foaia sa culturală cu numele "**Gutenberg**" și urăște cu aceeași patimă pe cei care nu-i iubesc suficient copilul spiritual, adică revista. Vorbește elevat, punctează cu farmec vocabulele și surprinde esența ideilor prin care atrage aplauzele publicului și simpatia/ invidia (după caz) a femeilor. Și-a legat traiul zilnic de umplerea timpului cu emoții întreținute de un devotament deplin de a deservi cultura și a împrieteni pe cei dornici de gestică literară.

Această femeie este mama lui Cristian Sida, a pictorului și profesorului universitar timișorean. Este FLOARE RANTA CÂNDEA, după ce

a fost Rodica, Antonia, Crinaria, Aneliana și a colindat prin reviste de poezie cu o lirică boreală, furnizoare de diezi și bemoli, după cum rezultă din decupajul (auto) biografic **Out / In** (2020). Risipește gesturi de mărinimie, întreține convorbiri cu puternică aromă de violet, iar Mama semnează o exce-

lentă poezie cu titlul "*Când eram Mamă*" (selectată din cele câteva volume de *Clipe trăite* și *Clipe retrăite*).

E un responsabil omagiu adus FEMEII - MAMĂ care dă viața lumii, care creează, prin naștere, omenirea, care înmagazinează suferința, tristețea și melancolia, bucuria, fericirea și iubirea, care colorează clipele în evoluția vieții pământene. Ce fremătător ar fi un serial de tablouri, care ar porni de la ideea primelor versuri ale strofelor: "Când eram Mamă", "Când iar eram o Mamă", "Când tot mai Mamă eram", "Când voi fi fost Mamă", "Când tot mai Mamă aș fi fost", "Când și mai Mamă nu voi fi". Fiecare moment temporar (sugerat de relativul "când...") devine un tablou înfățișând starea de ființă afroditică ori demetră, filtrată prin lacrima străbătută de lumina din ochii fiului:

Când tot mai Mamă aș fi fost, Fiule,/
Melopecice ecouri ne îngenuncheau anii/
Numărați în dans de lanternă și tremur în glas,/
Oare cât a mai rămas, Fiule.../.

Rupturile de ritm au fost înnădite de mine spre a determina cursivitatea sentimentului într-o curgere neoprită a clipelor spre vremea "când Mamă nu voi mai fi":

"Fiule,/ Ai grijă/ Cerul smerit/ Rumenit,/ Se va colora în mâna ta,/
Nu te teme/ Am să te numesc/ a la longue,/ În maci de cuvinte,/
Cu tot cu această/ Călătorie.../

E un cântec poetizat al petrecerii spre "marea trecere" blagiană. Are însă o altă rezonanță decât scris/ rostit de un bărbat, având în sine întreaga devenire a umanității, rostuită cu vocea de tragism fericit, de bucuria transferului de personalitate a mamei în copiii ("Fiule...") purtați în trupul femeii și păstrați spre iubire în sufletul familiei.

Alte lirice construiesc un univers poetic meditativ, cu vers eliptic, care umple mântuirea ființei în aleaturile sale cosmote: "Undeva e umbra ta/ din fruntea sărutată de-atâtea picuri ori lacrimi/ din raze de Soare". Poeta are în amintire clipe de viață trăită și (ne/ re/) trăită, cu tragisme și dramele ei, cu farmecul discret al împlinirii Mamei, devotată deplin Fiului: "Pe mine nu mă sperie Viața la timpul trecut/ .../ Viața este pentru mine un Alaltăieri...la timpul Viitor!". Anii sunt înșiruiți de clipe trăite, dorite, visate, dedicate, retrăite.

FIU ȘI MAMĂ! MAMĂ ȘI FIU, uniți întru Artă și Creație! Fiul - pictor cu poezia sedusă de culori, Mama - colorând pânza pregătită pentru dragoste înșurubată cu poezia dorului și a bucuriei. Lumina trece cu bucurie dinspre poezie spre pictură și se reflectă cu aceeași strălucire dinspre pictură spre poezie.

AUTOBIOGRAFIA LITERARĂ A FLORICĂI R. CÂNDEȘ

După un ritual didactic, proiectat cu acribie și originalitate, Floare R. Cândeș a organizat Salonul literar (și cultural) Gutenberg, cu prilejul căreia și-a prezentat cartea *IN/OUT cu mine și înafara mea* (cartea a treia) și *OUT/IN înafara mea și cu mine* (cartea a patra) (Editura Gutenberg Univers, Arad, 2022). Coperta are la bază concepția grafică a artistului plastic Cristian SIDA, fiul său, profesor

universitar la Timișoara și pictor rezident în Aubusson (Franța). Conținutul cuprinde înregistrarea cu meticulozitate a activității ziaristice desfășurată de profesoara de limba românească de când a început să scrie până în prezent. În *Argument*, își numește demersul "biografie jurnalistică": "a relati, aș spune, cum în minds-urile mele, că am mai multe, bălțește un open-air, votiv, ca o neuitată promisiune. Melanj 40 (de ani), noul volum e ca un deja vù, consommé coupé, din celelalte două, *In/out cu mine și dinafara mea, Out/in.*" (p. 5). Mai precizează despre copertă că "are altă iridiscentță, iar mindsetting-ul îmi este daimon". În fine, mai susține (eu insist, întrucât orice argument devine justificativ pentru un demers atipic) că se află "sub eboșa unei (alte) traiectorii personale și intelectuale, ca la un capăt de drum de reflexivitate", iar cartea a treia "are aromă de parfum de lux (asumat!). Un îndemn la comunicarea cu cititorii se realizează într-un limbaj emfatic: "Veți observa că am păstrat engrammele melifere, dar conceptului artistic, i-am acordat un alt avner, de wellness aparte" (p. 5).

Volumele au o alcătuire (mai) originală, în sensul că întregul conținut este "împachetat" în semantica unui titlu poetic: "*Când eram mamă*". Textul liric restituie bucuriile diferențiate ale sentimentului matern, de fiecare dată sub o altă înfățișare:

"topeam acadele pe suseta/ plapumei,/ fiule.../ și-ți săpuneam mânuțele cu/ odicolon de viață...// .../ când tocmai mamă voi/ fi/ fost/

acolo, în strânsa pungă a / sufletului/ tu, fiule .../ să pui în zâmbet o cană cu vin.../ să mă tot vin...să vin.../ să vin...//.

Volumele sunt organizate coerent pe secvențe. În prima, se referă la "**cv sau parcursurile în timp**", identificându-și activitatea "filologică" în trei categorii de cărți publicate: *Material de specialitate și auxiliar didactic (Ortografia practică, Calendar cu scriitori etc.)*; *Confesiuni (Pagini trăite, Clipe retrăite, Clipe din pagini – poeme lirice*, plus volumele autobiografice *In-Out* – corespondent de presă în spațiul arădean – și *Out-In*, o biografie intelectuală); Material monografic (texte despre Macea, localitatea sa natală, cu valoare monografică, o prezentare afectivă a istoriei, tradițiilor, datinilor și oamenilor locului).

Urmează o înșiruire a premiilor, titlurilor, afilierilor, trimiterilor și referințelor despre activitatea sa în domeniul cultural. Partea interesantă cuprinde înregistrarea de "prezențe și existențe în reviste și ziare, în special revista culturală, al cărei redactor –șef este, Gutenberg, pe ani, începând cu 2009 până în prezent. Sunt menționate deopotrivă apariția textelor sale în "presa electronică", în "antologii, culegeri, dicționare", în "crestomații, periodice, studii de specialitate, asociații", "în recenzii, cartografieri, expoze (cu și despre mine)", "în eseuri expresive (evocări, aniversări, înfățișări), precum și "prezențe (existențe fizice, altele, cu sau fără vorbire, participări), prezențe (existențe, capacități)" și "prezențe (ca gest livresc) despre rostuirea scrisului, texte inedite", precum și alte prezențe și cuvinte improvizate. Este o activitate foarte bogată, dedicată culturii literare, participarea la manifestările spirituale din spațiul arădean, din Uzdin ori Mako, din Sinteia ori Viena, din Siclău ori Șiria, din Macea ori Arad. Merită citite extrase relevante extrase din cuvântări, precum și *dialoguri neconvenționale* cu Ioan Alexandru, Constantin Avădanei, Carina Baba, Livia Ciupav, Hans Dama, Daniela Forcos, Ioan Godja, Sorina Groza, Daniela Gumann, Gheorghe Hodrea, Anton Ilica, Valeriu Ilica, Paul Krizner, Gabriela Marco, Adina Matei, Ioana Nistor, Margareta Neron, Laura Orban, Iuliana Pinteia, Domnica Pop, Lorena Stoica, Elena Szentesi, Loredana Tudorescu, Horia Truță. În fine, volumul se încheie cu un "*jurnal de călătorie. Descoperire la persoana I*", un fel de "prezențe (existențe) în refugii, lirism concentrat sau matrice stilistice", urmată de lirica sentimentală *când eram mamă...*, din care selectez: "...oare cât a

mai rămas.../ fiule.../ când/ și mai mamă nu voi fi/ cântece voi îngăina/
somonrosul vânt/ vântuit/ a pribegie/ pe glastra unei crengi rătăcite/ în
palma ta./ fiule.”

Cartea a patra, cu titlul **OUT/IN în afara mea și IN/ OUT cu mine**, începe de asemenea cu **Argumentul** autoarei: ”ideea acestei a doua cărți, nu a fost deloc emergentă, pentru că nota personală de mod retoric îmi reface vizita sufletească până în urma anilor” (sic!). Accentuează faptul că ”mi-am rafistolat mersului lor (anilor – n.m.)”, amintind de ”limbajul non literar”, de ”caracterul meu ambidextru”, de ideea că ”*această carte este una solistică, dar are la acompaniament un backstage și un background, când revii și scrii, te identifiți, conex, cu cele scrise și îți inviți cosmogonia să se exprime reflexiv, prin energii emoționale...*” (p. 5). Se precizează că ”*Noua carte nu are ritm de bla-bla ci se dă după alte rigori scrise și datate corespunzător*” (p. 6).

Ambele volume au fost scrise pentru ”un mic jubileu”, la care volumele vor fi considerate ”jurnal” sau ”autobiografie”, poate ”biografie jurnalistică”. De această dată, listele cu activitatea prin care se încropește un ”cv sau parcurgeri în timp” sunt cuprinse între versurile cu titlu (altul decât în volumul precedent) ține-mă de mână...iubite...: ”**ține-mă de mână...iubite**/ în nori/ sărutul tău are gust de moloz rămas pe/ glezna ta/ în feciorie.../ ah.../ el molozul/ spală nepudori de nori.../ etc. Conținutul cărții a patra este axat pe menționarea riguroasă, exactă a ”prezențe-lor și existențe-lor în reviste și ziare”, din anul 1982 până în 2022, adică 40 de ani de apariții publice de la debut. Urmează **referințele critice** despre cărțile autoarei, de poezie, proză, monografii, articole și studii științifice cu conținut istoric și literar.

Dialogurile neconvenționale o au ca interlocutoare pe Florica R. Cândeia (altele decât cele în care autoarea era cea care lansează întrebarea), iar referințele critice încropesc un portret al participării sale la activitatea culturală a arealului arădean vreme de aproape jumătate de secol. Sunt extrase fragmente din diferite alte publicații, semnate de colegi, identificând ”*prezențe existențe în refugii, lirism concentrat sau matrici stylistice*” (p. 159). Se încheie cu versuri din lirica purtând același titlu, dar alt conținut: ”iubito.../ închide fereastra și vino la mine/ în brațe să cazi cam domol/ascunde veioza și calcă pe vine/ și somnul să plângă domol./ etc.

Acesta este conținutul, menit să descrie și să exprime participarea Floricăi R. Cândea la împlinirea vieții culturale a toposului arădean. Membră a UZPR, cultivând prietenia literară, Doamna Cândea își alcătuieste o frumoasă imagine culturală, care va da de lucru biografilor, dar le va ușura deopotrivă demersul lor monografic. Prezintă mereu la manifestările culturale, având un cuvânt cald, înălțător, rostit actoricește, cu un timbru efemenizat și ușor teatral, punctând cu dragoste virtuțile celui despre care se pronunță cu admirație și încurajare. Mulți tineri au fost încurajați să debuteze în revista *Gutenberg*, elaborată cu tenacitate și consum afectiv, despre care afirmă că este al doilea său copil de suflet.

Există în preocupările scriitorilor o dorință de a-și alcătui o imagine publică prin elaborarea autobiografiei, pe baza unor informații stocate în portofoliile personale. Romancierul Julien Green, autorul unui jurnal personal, susținea că "niciodată n-am fost exact omul jurnalului pe care-l scriu", de aceea această specie literară aparține domeniului literaturii. La noi, Ana Blandiana, Gheorghe Schwartz, Livius Ciocârlie, Ion Ioanid, Andrei Pleșu sunt dintre contemporanii care îmi vin în minte prin construcția unei biografii jurnaliere. Lucian Blaga și-a scris *Hronicul și cântecul vârstelor*, Liviu Rebreanu a elaborat un *Jurnal*, la fel Sadoveanu, Ion Creangă, Iorga, Preda, Titu Maiorescu, Camil Petrescu. Asemenea demersuri sunt formule de literatură subiectivă, încadrându-se în categoria jurnal sau autobiografie literară ori științifică (ex. psihologul Elena Macavei). Cele patru cărți (IN/OUT) ale Floricăi R. Cândea sunt demersuri "pentru templul său", un fel de pietre cu care se construiește - prin mărturie, amintiri ori detalieri autobiografice - o activitate publică, menită să oglindească adevărul exprimat subiectiv, într-un Curriculum vitae dezvoltat și amplu, complex și autentic. E reprezentarea trecerii autorului prin timp și spațiu, o cronică a devenirii culturale și a participării sale la viața publică. E, după cum spune criticul Ioan Holban, "recuperarea biografiei de dinainte de bibliografie", oferind informații care să lumineze aspecte ale operei, ferind-o de mistificări și de interpretări convenționale. Desigur că asemenea texte sunt alcătuite din *jurnale intime, autobiografii spirituale* sau pur și simplu *autobiografii funcționale*. Acestea pot fi plasate la frontiera literaturii, nefiind nici gen literar și nici gen administrativ.

Ceea ce elaborează Florica R. Cândea se plasează într-un spațiu al literaturii printr-o formulă originală și modelatoare. Organizarea volumelor ține de o structurare riguroasă, proiectată cu anticipație, printr-o evidență exactă a portofoliului propriu cultural. Pigmentarea textelor cu lirice relevante pare a înlocui fotografiile justificative și dau volumelor savoarea și atractivitatea pentru lectori de a descoperi o imagine cât mai exactă a biografiei scriitoarei și jurnalistei. Organizarea activității sale în jurul revistei culturale

Gutenberg, care apare la Arad de vreo 15 ani, crescând valoric și calitativ număr de număr, e un semn benefic deopotrivă pentru Floare R. Cândea cât și pentru pleiada de aspiranți la glorie a celor se dedică scrierii și jocului cu cuvintele din preajma sa. Cele două volume recente se alătură altor două mai vechi, fiind menite să ofere o imagine complexă și exactă a implicării unui scriitor în activitatea culturală a urbei sale. Originală în concepție și poetică în relatare, Floare R. Cândea binemerită numele de scriitor autentic, de excelent animator cultural, prin exprimarea curajoasă și originală în dansul său având partener cuvintele, încălzite la aroma cea tare pentru distilarea lor în imagini poetice înălțătoare. În cazul său, poeta, profesoara, evocatoarea, monografa, publicista, editorialista își cântărește lacrima cu sufletul, făcând din scrisul său exemplu de ziarist cu dragoste față de cunoaștere, de armonie și înțelepciune. Fiecare își pune la temelia anilor amintirile cele mai frumoase ca să zidească pentru suflet clepsidra eternității.

EUGENIA PETE PONTA: *DE LA CIOBURI DE CRISTAL (2013) LA ZBOR SPRE CURCUBEU (2023)*

În fotografia însoțitoare a acestei prezentări (vezi în final), am cuprins cartea de debut (*Cioburi de cristal*, 2013), apoi *Lumina din cuvinte* (2021), volum liric de consacrare, și *Zbor spre curcubeu* (2023), volumul poetic al maturității Eugeniei Pete Ponta. Între debut și maturitate lirică, autoarea mai publică *Flori de tei* (2014), *Verde-albastru* (2015), *Amurguri mistuite* (2016) și *Lumina din cuvinte*. Prefațatori sunt Petre Don (poet), Ioan Matiuț (poet și editor), Anton Ilica (eseist).

Poetul Petre Don apreciază "poezia scrisă pentru omul de pe zebră", adică pentru cei obișnuți să ocupe un loc în cotidian, omul de pe stradă, evidențiind interesul autoarei pentru "viața de lângă noi" prin descojirea "banalului în subtile trăiri palpabile, vizuale". "Poeta vede și lumina din lucruri", determinând-o să strălucească "în inima omului obișnuit de pe zebră care traversează strada".

Poetul Ioan Matiuț, prefațatorul *Luminii din cuvinte*, remarcă "maturitatea poetică și talentul literar", precum și "fidelitatea formulei poetice", prin "prospețimea poemelor", "sinceritatea sentimentelor", "muzicalitatea interioară", "intensitatea trăirilor de iubire": "Toposul biografic al poetei își pune apăsătoare amprenta în ritmul interior al versurilor, regăsindu-se sentimente de nemărginire și liniște, specifice pusteii arădene". Volumul excelează prin "poezia sentimentală, nostalgică, melancolică, romantică", "așezată cuminte în matricea versului clasic".

Eseistul Anton Ilica încadrează poezia Eugeniei Pete Ponta "în stirpea adoratorilor de armonie, folosindu-se de versificație meșteșugită" și de "situații poetice rarefiate de demnități metafizice și de o imagistică răzvrătită". Mai punctează că volumul *Zbor spre curcubeu* este "expresia voinței de examinare a propriului parcurs liric pentru o decizie de

valorizare”. E volum-sinteză selectivă, în care poemele se încropesc din ”impreziile puternice ale unui suflet ce așteaptă distilarea în esențele tari ale virtuții”. Prin acest volum, Eugenia pășește ”în contingentul de elită al poezității contemporane românești”.

De la debut până la volumul maturizării depline a trecut un deceniu. Ce s-a întâmplat în această perioadă din punct de vedere al scrisului? În primul rând, poezia românească și-a diversificat mijloacele de expresie, s-a adaptat la trendul liricii universale, iar generația optzecistă (Marta Petreu, Bogdan Ghiu, Ioan Stratan, Vasile Dan, Traian T. Coșovei, M. Nedelciu, Adrian Alui Gheorghe etc.) a rămas nucleul tare al poeziei românești contemporane. În rest, lirica actuală are o cohortă de aspiranți la gloria poezității, iar edituri insignifiante, provinciale și fără rigori au subordonat cultura intereselor financiare.

La Arad, singura revistă culturală, care publică lirică selectată, este *Arca*, iar grija calității o poartă poetul Vasile Dan, recent premiat pentru Opera Omnia, fiind cotate între poeții preferați de Nicolae Manolescu și de criticii literari ai revistelor Uniunii Scriitorilor. Eugenia Pete Ponta și-a

alcătuit un model în regretatul poet pecican, Lucian Emandi, întreținând, ca profesor și director de casă de cultură/ cenaclu literar *Emandiada*, un cult pentru lirica acestuia. Dacă însă, în *Cioburi de cristal* (2013) influența acestuia este evidentă, în decursul deceniului, până la poemele din *Zbor spre curcubeu* (2023), E.P.P. a dobândit identitate, s-a desprins de stilul mentorului și a luat alura unui atlet alergând pe culoarul care să-i asigure succesul și un loc pe podium.

În lirica *Cioburi de cristal*, poemul capătă corporalitate prin versificarea clasică, muzicalitate rotundă, ritm și rimă impecabile, organizarea strofică în catrene: "Sălbatic gând ce-mi rătăcești în minte,/ De mine dacă te-ai îndepărta,/ Ți-aș mulțumi că pot, de-acum, nainte/ Pe vechiul drum, să-mi văd de viața mea.// Îmi bântui clipele în zi și-n noapte/ ...// În *Umbra*, din volumul *Zbor spre curcubeu*, maturitatea se caligrafiiază într-o identitate proaspătă, ca "roua albastră": "Pe fruntea tremurată de suspin/ ai așezat o floare de fior/ să crească-n lumini/ scăpătate-n amurguri calde/ de dureroase îmbrățișări.../ .../ să te dezleg de umbra aceea/ ce m-ajunge/ peste umeri înfloriți de sărutările tale"//.

Recentul volum dispune de o artă poetică explicită, iar aceasta poartă titlul *Lumina din cuvinte*, din care spicuiesc câteva idei exprimate liric: "Am adunat lumina din cuvinte/ S-o împletesc cu viața mea întreaga/ Tu știi lumina cât îmi e de dragă!/ Destin mi-a fost de când mi-aduc aminte"//.../

Admirabila coperta este concepută de artistul plastic Blazena Miroslava Karkus, evidențiată printr-o admirabilă combinație coloristică. Calitatea grafică aparține Editurii *Mirador*, prin directorul acesteia Ioan Matiuț.

Eugenia Pete Ponta concepe textele cu entuziasm, fiind ademinită să scrie impresiv despre numeroasele sentimente care-i tulbură ori îi limpezesc clipele.

Se încarcă de prospețime spre a face din poezie ornamentul cel mai de preț al vieții sale. Lumina din cuvinte și cuvintele luminate îi umplu traiul, viețuind în poezie așa cum își armonizează clipele pentru sărbătoarea metaforei ori pentru hărăzirea minunilor din lacrimile de sfințenie. Lirismul îi este veșmânt sufletesc, după cum respirația susură îmbătată de poezie.

După zece ani de exercițiu poetic, Eugenia Pete Ponta, prin volumul **Zbor spre curcubeu**, a dobândit subtilitățile de a hrăni sentimentele sale cu înfățișări luminate prin cuvinte.

Eugenia Pete PONTA: "ZBOR SPRE CURCUBEU" (POEME LIRICE) – prefață -

După ce Mureșul ajunge în Arad și-l încercuiește sub forma literei omega, parcurge agale câteva distanțe până la Pecica, binecuvântat de cântările călugărilor de la Mănăstirea Bodrog. Apele line se îndreaptă spre Marea cea neagră, trecând în Tisa, apoi în Dunăre, lăsând aluviuni bogate și întinse lanuri de grâu din care pecicanii dreg faimoasa pâine – pâinea de Pecica -, oferită trecătorilor învelită în tricolor. Oraș

românesc, cu primar maghiar și viceprimar sârb, a dat țării câțiva miniștri și alți demnitari județeni, a cărui istorie culturală se sprijină pe nașterea episcopului Roman Ciorogariu, a poetului Lucian Emandi ori a dascălului Petre Ugliș de la Pecica. Trecând spre Pecica Veche, în dreptul Liceului "Gheorghe Lazăr", copiii zglobii întâmpină dimineața de dimineață pe Doamna profesoară, Jeni, care trece duios spre clasă fredonând discret vreo melodie folk ori murmurând niscaiva versuri. "E doamna noastră", ziceau ei. "Cântă la Casa de cultură, recită poezii și ne învață și pe noi. În seara asta, apărem pe scenă, e festivalul "folk pe pâine", mai rosteau ei în cor. "Scrie versuri, cântă, recită și ne iubește", zice unul mai mărunțel.

Poetă cu vocație intelectuală, femeie cultivată, dispunând de muzicalitate emotivă și de chemare artistică, EUGENIA PONTA PETE publică un nou volum liric, amplu, sintetic, structurat și selectiv. Provine din stirpea adoratorilor de armonie, folosindu-se de versificație meșteșugită, ritmată și rimată, de catrene și de beteala structurilor vocalice în jurul unor teme explicite și a unor situații poetice rarefiate de demnități metafizice și de o imagistică răzvrătită. Întâiul poem, intitulat **Lumina din**

cuvinte, poate fi considerată o artă poetică: "Am adunat lumina în cuvinte/ S-o împletesc cu viața mea întregă/ Tu știi lumina cât îmi e de dragă!/ Destin mi-a fost de când mi-aduc aminte"//...//Am căutat cuvinte să alinte/ Blândă lumină am cules din ele,/ Precum sideful în șirag de perle,/ Destin mi-a fost de când mi-aduc aminte"//. Cuvântul e menit să inducă o stare de beatitudine, iar sub obeliscul poetei lumina e eliberată într-un zâmbet binefăcător și o adorare a condiției umane.

Demult – pe la mijlocul mileniului trecut -, scriitorul catalan Cervantes, în romanul *Don Quijote de la Mancha*, cavalerul rătăcitor își pierde buna rațiune influențat de lectura cărților și pleacă în devălmășie să repete faptele eroice ale personajelor sale. Familia decide să-i distrugă toate cărțile aducătoare de pacoste:

- *"Ce facem cu aceste cărți mărunte, cărți de poezie ?"*

- *"Astea nu merită să fie arse în rând cu celelalte...Sunt cărți de oameni cu scaun la cap și nu pun în primejdie pe aproapele nostru". Dar nepoata lui hidalgo insistă:*

- *Le trimitem și pe astea la rug, ca "unchiul să nu le citească și să-i trăsnească prin minte să se facă păstor și să bată coclauri și codri cântând, sau, ceea ce ar fi și mai rău, să se facă poet, căci a fi poet este, zice-se, o boală de nelecuit și foarte molipsitoare".*

- *Are dreptate fata, întări preotul, n-ar fi rău să-i luăm prietenului nostru din cale piatra asta de poticnire și prilejul ispitei".*

Vom crede sau nu în influența pe care lectura cărților o are asupra comportamentului cititorilor e problema fiecăruia, dar opinia că **a fi poet** e "o boală de nelecuit și foarte molipsitoare" și-a câștigat dreptul la modernitate, întrucât poezii înalță stările de viață la flacăra amețitoare a emotivității, ritualizând limbajul în vibrațiile muzicale ale metafizicii. Visătorii de/ în cuvinte aruncă spre cititori sămânța inocenței și îmbracă, în ținută duminicală, armoniile frazării, fiind "îmbolnăviți" de fremătarea sentimentelor și de farmecul seducător al vocabulelor încălzite la focul cel sclipitor al iscodirii. Au pățit-o Omar și Safo, Verlaine și Rimbaud, Esenin și Pasternak, Eminescu și Nichita, Nina, Nora și Carolina, toți posedați de harul confuziei lirice. Nepăsarea de sens rațional și metafizica subțiată au întreținut "baterea câmpilor cu grație", fixând coloana sonoră a poeziei înalte a literaturii. Eugenia Pete Ponta se lasă în voia pasiunii pătimașe de a înflăcăra sensul din cuvinte în poeme ademenitoare.

Am scris prefețe ori recenzii la câteva dintre aparițiile editoriale ale Eugeniei Petre Ponta: **Cioburi de cristal** (2013), **Flori de tei** (2014), **Verde-albastru** (2015), **Amurguri mistuite** (2016), **Lumina din cuvintele** (2021). Actualul volum poate fi considerat o sinteză selectivă și, deci, reprezentativă pentru o etapă a evoluției autoarei. (Acum, fiind un volum coerent și compact, se impune eliminarea opiniilor anterioare și reîncadrarea volumului într-o altă viziune prin schițarea unor particularități rezultate dintr-o lectură coerentă și integratoare. Ceea ce voi face prin restructurarea punctului de vedere!) Volumul **Zbor spre curcubeu** este expresia voinței de examinare a parcursului liric pentru o decizie de valorizare. Impresia generată de lectură se distilează în momentele de fericire ale autoarei, irizate de melancolia unor clipe întunecate de deznădejde melancolică, luând chipul dorinței râvnite. **Natura** e înflorată, cu busuioc, magnolii, floare de soare ori flori de tei, iasomie, nuferi, păpădie, ghiocei, orhidee sălbatică și iorgovan. Un calup impunător de lirice sunt dedicate **iubirii**, a dragostei idilice, întreținută cu aroma florilor de câmp sau rumenite cu vreun colț de stea, sărutată de vrajă. Sunt cele două preocupări tematice (**natura feerică și iubirea cadentată**). Rezerva de contemplație a naturii procură seninătate și revelație. Excesul de vitalitate devine creație, prin care autoarea își explică existența. Starea sa afectivă plutește în zbugiumările sufletului, temperând emotivitatea prin așezarea acesteia "între cuvinte". Devălmășită de schimbarea naturii prin trecerea peste anotimpuri, Poeta stă cu Toamna la o cafea, ca să-i observe mai bine "stinsa lacrimă" ori să vorbească despre "vara iubirii" și despre "dragostea în primăveri". Iarna e deprimantă, dar devine sursă pentru dor: "/Dorul meu să nu te-atingă/ Până când n-ai să-l dorești/ (alternativă "Dar te rog să nu-l gonești" – n. m.)/ Lasă-l, ca pe-un fulg, să ningă/ Și în suflet să-l primești"// (**Dorul**).

Deschizând volumul **Zbor spre curcubeu** (Editura Mirador, Arad, 2023), dăm peste un catren care poartă sigiliul personal, sub care cresc cele patru cicluri alcătuitoare: "Ți-am auzit chemarea,/ Am început să zbor;/ Iubirea ta mă arde/ Murindu-mă ușor"/. Pare că această strofă ar înlocui un alt text liric, la fel de seducător și aducător de lumină: "Am să-mi cresc aripi/ să mă-nalț acolo/ unde m-aștepți/ să-mi primenești trupul,/ să metamorfozăm clipa/ într-o/ armonioasă eternitate."// "Bujorul" purpuriu amintește de "primăvara noastră": "Mai dăruiește-mi un

bujor/ să-l iubesc/ cât te-am iubit!"/> // Balsam și sursă de fericire se regăsesc în iubirea trăită cu intensitate: "De-atâta fericire/ nici nu mai știu/ dacă sunt pasăre sau doar cântecul ei,/ tălmăcit în cuvinte...". Un discret lirism poetic se țese în **Pastel de vară**: Trup îmbăiat în roua dimineții îmbracă rochia de borangic, croită cu un decolteu adânc și presărată cu flori de maci, albăstrele, margarete, sânziene, poartă pe umeri flori de soare. Zeiță a naturii așteaptă ivirea de trup zvelt, frumos și curat, acoperit în cămașă de lumină, ademenitor cu un sărut "de buze flămânde" puse pe umerii-nfloriți; mai apoi, împreună "vom alerga" desculți de vreme, spre asfințit, "în cuibul iubirii", ca "să-ți fiu/ și dimineață, și amiază, și amurg//".

Ca și în numeroase poezii, ieșirea din sine, prin iubire, e scăparea de obsesii, plămădite în tainița sufletului. În alte lirice, aerul înprospătat vântură prin sentiment, spre a da iubirii vigoare și alean cosmic. Autoarea intră cu discreție și gracilitate în fiecare text, spre a-și regăsi perechea dorului, cu care să se îmbrățișeze întru veșnicie, sub "zborul spre curcubeu". Prinde peisaje asemenea unui artist plastic, pasionat de decoruri naturiste, păstrând culoarea dominantă, estompată doar de petalele coloristice ale vreunei flori, cum ar fi macul înflăcărat ori "roua albastră": "Pe fruntea tremurată de suspin/ ai așezat o floare de fior/ să crească-n lumini/ scăpătate-n amurguri calde/ de dureroase îmbrățișări.../ Pe frunza lăcrimată/ ca o icoană vindecătoare/ mi-aș lăsa răvaș/ de gânduri amestecate.../ să te dezleg de umbra aceea/ ce m-ajunge/ peste umerii înfloriți de sărutările tale"/> // (**Umbra**). Aroma sărutului dănuie nestinșă, după cum dorul năpădește cu aduldmeceare "pașii tăi, plimbându-se înlăuntrul meu" (**Urma**). Luna devine martor al poveștilor de iubire, iar ploaia are "gustul tău", căzând ca un cântec nerostit într-un orizont îngust, "prea îngust/ să ne-ncapă/ cu tot cu iubire."/ (**Orizont**).

De o adâncă profunzime lirică, cu cotloane tainuite în umbra cuvintelor, sunt textele scurte, de vreo zece cuvinte, ale căror sugestii plac, dar ale căror semnificații sunt dificil sau chiar imposibil de dibuit, altfel decât întrebând autoarea: **Alb, Freamăt, Remediu, Celest, Oglinda, Ipoteză, Zăbavă, Pleoape, Lumina** etc. Textele scurte, concise, un fel de haiku (**Taci...** e chiar acest tip de poetizare japoneză), controlate de reflecție, îndeamnă la filosofare și la experiența lămuririlor. Nu mai sunt flori înnobilate, hieratice, dar par ascunse în strălucirea mohorâtă a ex-

presiei vagi, în care doar culorile reci, verde, albastru, întrețin răsuflarea cuvintelor văduvite de sens aerat. Condensarea discursului liric aduce în atenția cititorului interesul pentru reflecție.

Poezia Eugeniei Pete Ponta se înalță altfel decât o biserică. Seamănă casei cu pridvor, proaspăt văruiată, cu draperii înflorate la geamuri, ascunzând vreun gând răzleț ori o impresie fugară. Vremea copilărie și evocarea "rădăcinilor" amintesc de alunecarea "pașilor mărunți spre iarbă": "În leagănul copilăriei mele / Țesut cu spice și cu flori de mac, / Dorm vise dragi, sub pulbera de stele, / Ce-n nopți senine le-am cules din prag" // (*Rădăcini*). Superbe, ca versificare, sunt piesele poetice *Mamă, Lumina, Coasa, Părinții* etc. Întoarcerea privirii spre copilărie, spre spațiul natal întreține la cote înalte starea emoțională, prin imaginile vii grație nostalgiei și decorului netorturat de melancolie. Are grijă de prețuirea naivității copilăriei și a momentelor în care mâna mamei îi mângâia tâmpla, iar sărutul protector al tatălui își păstrează încă ecoul pe fruntea copilei. Scenele sunt de o intensă delicatețe.

În alte lirice, peisajul devine animat de parfumul lăsat de bărbăție seducătoare și de năzuința cantonării într-o capsulă a iubirii pentru suflete îndrăgostite până la patimă. Spațiul nu este imitat, ci sugerat prin câteva elemente coloristice, purtate de florile exotice din grădina casei, e un decor tactil, văzut în fiecare anotimp impresionat el însuși de mișcarea ascendentă a naturii. Prin cuvinte blânde, omogene, Eugenia Pete Ponta creează armonia din care respiră o stare de încântare, întreținută de gândul împerecherii de inimi, binecuvântate de cosmicitate. Câte o stea pierdută din vreo constelație este agățată de guler pământean, pentru binecuvântare.

Fără pofta (și nici intenția) de a șoca, prin cuvinte, Poeta alcătuieste o natură necrispată, vie, animată de meditații despre seninătatea terapeutică a dorului recuperat din dragostea decentă. Pastelurile se acoperă cu o puritate înflorată și însoțită, iar traiul aproape de sufletul naturii domestice o determină la reprezentarea de contururi pentru odihnă și pentru închipuiri erotice.

Poezia sau jocul metafizic cu limbajul te trage spre cer (susținea Platon), spre îngeri și stele, spre albastrul, incluzând lumina între cuvinte, spre a le evidenția strălucirea. Eugenia Pete Ponta glisează privirea dinspre florile de mac spre stele urmând calea curcubeului.

Poetă cu suflet pur, dar clocotind de neastâmpăr, Eugenia Pete Ponta construiește versuri care nu "te mușcă de inimă", dar induce relaxare și bunăvoință, după cum afirma în textul fără titlu, considerat de mine la început, *artă poetică*. Ecoul imaginii lui Crist este a învierii, ci nu a pătimirii, iar zorile și amurgurile, peisajele și decorurile sunt încărcate cu optimism și vitalitate. E chemarea cuvintelor calde, generoase, înzestrate cu virtute și bucurie. Nu am găsit vreun cuvânt "fără lumină" și nici urmă de culoare întunecată.

Aceasta e Eugenia Pete Ponta cea intimă și meditativă, grăbită și cu gândul la microfonie. Înzestrată pentru cultura armoniei, Poeta manifestă o febrilitate de a ocupa în decorul teatral locul de vază, are plăcerea artistului principal dintr-un spectacol, păstrând exagerat de mult microfonul, când pentru cântec, când pentru recitare, când pentru admirație. Muncește mult pentru perfecționarea discursului, spre a evita riscul, eșecul nefăcând parte din caracterul său. Epatează o ambiție justificată, adeseori patetică, mascată în cochilia unei false modestii, în care găsește liniștea sufletului și armonia visării. Cu tot acest echilibru, tipic temperamentelor creative, Eugenia Pete Ponta se lasă ademenită adeseori de o furie lirică, un fel de spaimă a inutilității, așternând cuvinte peste cuvinte, rime lângă rime, în ritmul cântului de privighetori ori al flautului. E aspirația dorului spre măreție.

Poeziile sale sunt expresia experiențelor de viață, extrasă din impresiile puternice care mustesc în dulceața unui suflet ce așteaptă distilarea în esențele tari ale virtuții. În pasiunea pentru ornamental și nostalgie; nesătulă de glorie, Eugenia Pete Ponta își primenește impresiile prin stârnirea voluntară a imaginației, ajungând să întrețină o ambiție justificată spre a se feri de vulnerabilitate. În râvna sa de a învinge convenționalismul, consumă suficientă meșteșugăreală în versificare pentru atingerea resurselor metafizice ale versificării. Câteva secvențe lirice sunt tulburătoare, grație unei subtile metaforizării. Cuvinte sunt atent frazate, mizând pe integrarea sensibilității într-o expresivitate manieristă, iar tușarea caligrafiată în imagini pastelate și deviații metafizice asigură volumului *Zbor spre curcubeu* valoarea pe care o întreține surplusul de dragoste pentru cuvântul luminat.

Eugenia Pete Ponta s-a născut cu "boala (asta) de nelecuit" și niemi nu i-a putut lua din cale "piatra asta de poticnire și prilejul ispitei".

Și-a găsit locul potrivit în POEZIE, pentru valorizarea plenară a emoțiilor. Volumul **Zbor spre curcubeu** e măsura maturității sale lirice, o diplomă de excelență de confirmare a calității și recomandării pentru a păși în contingentul de elită a poezității contemporane românești.

DE LA ȘUVIȚE ȘI IRIȘI LA CLEPSIDRA "SPARTĂ" A POETEI LUCIA BIBARȚ

Literatura contemporană cuprinde un imens contingent de "scrietori", "scributori", "veleitari", "versificatori", care țin trenea pentru concurențialitate și râvnesc spre gloria scrisului artistic. Se scrie mult, mult mai mult decât se citește, la porțița afirmării bat inși/ inse care se defulează în jocul cuvintelor și scot plachete la vreo tipografie sau centru de multiplicare, fac lansări amicale și profită de encomiastica vreunui profesor sau ziarist căutător și el de aplauze admirative.

Nu este cazul volumului de poezie "**Timpul sparge clepsidra**", publicat de Lucia BIBARȚ și prefațat de Marius CHELARU, poet, traducător, eseist, intens ancorat în dinamica scrisului literar și a participării la activitatea culturală revuistică (volume de poezie - *Chiriașul timpului, Amanții iluziei* -, eseuri despre poezia orientală - *Poezia Orientului de la Khayyam la Tagore* -). Titlul scurtei prefete este seducător de liric și incitant: *Ca fumul pipei, amintirile*. Pornind de la un vers din volum ("Suntem personaje de fum din pânza cinematografică a filmului nos-

tru”), M. Chelaru punctează coordonatele prezentului volum, corelându-le cu volumele anterioare ale Luciei Bibarț: ”scrie și despre lume și despre sine,... despre viața (re)culeasă din amintiri, gânduri, trăiri, așteptări și oglindiri ale zilelor care au fost în sufletul său” (p. 5). Lucia știe ”ce și-a propus în căutarea drumului său în poezie”, adică de a-și regăsi identitatea lirică.

”Cine este Lucia Bibarț”, ar fi întrebarea pe care mi-ar putea-o adresa un cititor nededit cu lectura frecventă a poeziei. Pasionată de poezie și de promovarea publică a acesteia, profesoara arădeană a publicat. **Zâna pădurii** (1998), **Sirena Surena** (1999), **Noduleț** (2001), **Șuvițe și iriși** (2013), **Poetizări tactile** (2016), **O zi de pomină** (2019), **Lampa licuriciului** (2020) și acum **”Timpul sparge clepsidra”** (2022). Într-o prezentare anterioară a volumului **Șuvițe și iriși**, am susținut că liricele sunt ”un adevărat concert sentimental, având la pupitru o femeie seducătoare și mistuită de sinceritate. Scrie despre sine cu aleanuri trăite ori dori-te... Cuvântul șuieră în ecouri cu inflexiuni de armonii diferite receptate, iar Lucia Bibarț poetizează neîntrerupt admirându-se. Scrie despre sine, despre sufletul său zgândărit de dogoarea feminității împărțășite. Și atât. Nu **descrie**, ci **scrie** cu sentimentul înmuiat în galbenul auriu al șuvițelor sale și în verdele înnegrit al irișilor săi mirați de propria frumusețe.” (volumul **Restituiri literare**, 2018, p. 398).

De atunci, a trecut un deceniu, în care Lucia Bibarț și-a rafinat expresia și a adunat experiențe, râvnind spre ”o poezie meditativă, de o notabilă intensitate, uneori cu accente patetice”, după cum punctează Horia Gârbea, pe coperta volumului. Da, acum e vremea pârguitului, timpul sparge clepsidra, nisipul se scurge în neorânduială, nu mai are

răbdare să picure fir cu fir, fiind grăbit, ca și femeia speriată de chipul său nou oglindit. Ochii au cearcăne, timpul fură din noi, ”dezbrăcându-se de

clipă", "cărarea e furată". Feminitatea se revoltă și-și devoalează "cântecul de sireună" la îndemnul de intimitate: "Despletește-ți șuvițele, femeie": "Doamna mea!/ Desfă-ți tomnaticul tău păr./ Întinde-l,/ întinde-l ca pe o nadă,/ ca pe un fruct aromat/ spre nările mele./ Trimite-l să mă înfășoare-n coama lui neînșeuată/ ca-n colții leilor,/ blând, dar hotărât./ Fă-l cărare de mătase/ pe moliciunea căreia să pășesc ca pe-un covor/ spre tine,/ acasa mea.//

Femeia afroditică, cu formă de clepsidră, miez de orhidee și miros de frezie, stăruie într-o amintire statuară: "Femeie, femeie, // Gleznă și sprâncene/ Miez de orhidee,/ Sufletă de zee.// Mreje, curbe line/ Gol și plinăciune,/ Capăt de minune.// ...// (**Femeia**). Două versuri merită reținute, pentru încărcătura de farmec metaforic: "sufletă de zee" și "capăt de minune". "Poeta mirelui" dă fremătare cuvântului pentru o adâncă și inedită chemare de iubire: "- Mai viu ... te voi face" sau am să te fac mai viu decât ai fost vreodată" și astfel: "- Cuprinde-mă/ cu văzduhul brațelor și/ smulge pământul din mine./ Nisipește-l, iubite!/ Prefă-mă-n tornadă,/ spulberă-mi țărâna/ aprinde și/ josul și susul"// (**Mai viu decât ești**). Foarte plăcute la lectură sunt liricele **să nu crezi, Sunt clipe care trec prin tine, Strâmbă sau dreaptă, dar și Despletește-ți șuvițele, femeie**.

Față de volumele precedente, sufletul sedat de/în cuvinte are prospețime, candoare și ispită de rugăciune, chemare femeiască, toate îmbrăcate în primele cuvinte biblice: **La început a fost Cuvântul**. E acel cuvânt coborât în cărți, așezat printre oameni, care-l folosesc pentru bucurie, fericire, plângere, disperare, pentru că, în tristețe morții împutinate "Cuvântul oameni s-a făcut!". **Apocalipsa** are o simbolistică pe care doar un poet autentic ar fi putut-o releva. Imaginându-se "stăpân al inelelor", omul "a început cu sila să-și smulgă rădăcinile", narează în limbaj liric Poeta. Viața i-a devenit automatizată și fățiș confortabilă, omul viu pare un robot închis între pereții imaginilor și a clipelor înșiruite în surogate. Unul a năzuit să redevină om, a refuzat să-și ia pastilele "de mâncat, gândit, iubit". A devenit o stafie transparentă, un fel de "abur mișcător", apoi a ieșit din casă, mirându-se de cer, păduri, păsări: //Lumea i se părea tot mai mare,/ iar el tot mai mic,/ până când o mierlă mirată și cântătoare/ i-a susurat ceva la ureche/ apoi...l-a înghițit.//

Alegoria roboților humanoizi, a oamenilor mecanizați de prea mult confort permite încuibarea plictisului ce "înflorește". Timpul nu se (mai) scurge în clepsidră, e o clepsidră spartă și inutilă. Omul e, cum spune J. Prevert, o ființă de hârtie și cerneală, ivit din Cuvânt și pierit înghițit de "Mierla mirată și cântătoare". Timpul sparge clepsidra! Se nisipește, cum ar zice Poeta, se măsoară cu algoritmul sufletului tulburat de Marea trecere.

Lucia Bibarț a atins nivelul de maturitate lirică. Fiind sieși judecător, cunoscând rigurile scrisului poetic, având o mistuitoare pasiune pentru cuvântul înaripat, Poeta dantelează vocabulele și le orânduie în alcătuirii care se alintă în frumusețe. Se ferește de scamatorii stilistice și de artificii lirice, dar armonia/ echilibrul dintre rațiune și sensibilitate transmite emoții intense și ademenitoare la lectură. Adresarea directă prin dialog, înălțimea ideilor (credință, respect familial, iubire tulburată, imaginea de sine), colorarea cuvintelor ce ard fără cenușă, virtutea omului de a se lăsa locuit de mister și alte câteva sunt argumente pentru așezarea POETEI în rândul celor statorniciți de admirație și de virtute lirică. Lucia Bibarț a ajuns, prin volumul **Timpul sparge clepsidra**, în spațiul maturității poeziei, dovedind că a deprins tainele meșteșugite ale Cuvintelor, visând să devină statui și amfore, clepsidre și idoli. De la **Șuvițe și iriși** până **Timpul sparge clepsidra** a trecut un deceniu, în care Lucia Bibarț și-a regăsit "identitatea lirică".

SONETELE (ÎN ANTOLOGIE) ALE MIHAELEI – MARIA DINDELEGAN

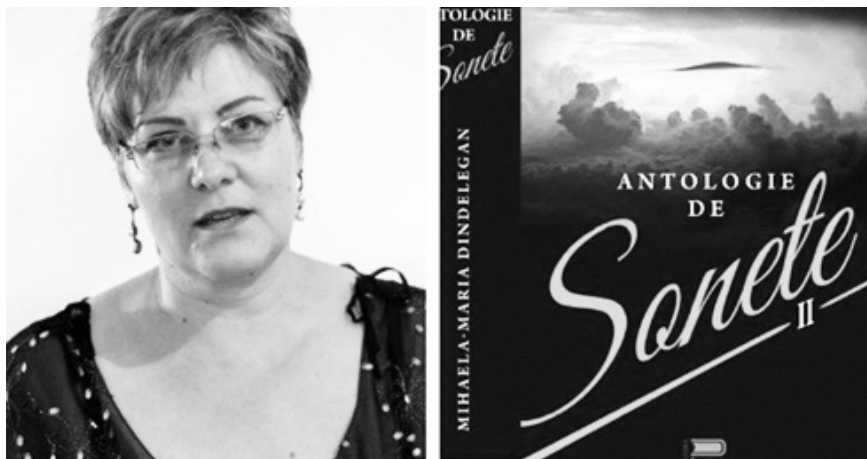
Postfață criticului Cornel Ungureanu, la "*Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*" (1981), se încheie cu aprecierea "așadar o carte magică", în sensul în care "poezia își păstrează vocația ei miraculoasă, iar creatorul putea fi un taumaturg" (=persoană capabilă de miracole). Cartea *Antologia de sonete* a orădenței Mihaela-Maria

DINDELEGAN constituie o provocare asupra neîncrederii criticii literare și a șovăielii cititorilor de includere a elanurilor lirice într-un canon lipsit de vocația libertății de exprimare, cum este sonetul (poezie cu formă fixă, canonică).

O carte cu sonete poate fi considerată "magică"? Pe ce ne bazăm argumentele să contestăm liricii din sonete modernitatea? Aceeași categorie de discuții ar cuprinde celelalte modalități de așezare a lirismului în balsamul strofelor, rimelor și a versurilor măsurate. Ce rol au (astăzi) versurile și celelalte machete rigide de poetizare în creația lirică? Excluziune formală din lirism a sonetelor înseamnă contestarea abuzivă a meșteșugărelii poetice. Decât elucubrații ale unor orgolioși – tot mai mulți – care înșiră "cuvinte goale" cu coadă sunătoare (aș zâmbi eminescian!), versificatori "mici de zile, mari de patimi", cu plachete doldora pe la edituri pirat convertite în tiparnițe financiare, mai bine s-ar organiza o educație a publicului pentru o exigență privind literatura artistică. Și exclusivismul poetic. Așa că acceptați că sonetul este îmbrăcămintea, sub care se ascund aleanuri lirice și experiențe poetice îndrăznețe și pure, confesiuni înălțătoare și meditații temeinice, iar forma poate deranja doar sensibilitatea modernistului infatuat de a nu renunța la o m(et)odă.

Trei volume, fiecare cu circa 800 pagini, format B5, în condiții grafice impecabile (Editura Primus, Oradea), alcătuiesc o *Antologie de sonete*, adunând circa 4700 sonete. Aflăm de pe coperta 4, că autoarea este licențiată a Teologiei Ortodoxe de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Acum, se ocupă de publicistică.

Mărturisește autoarea că, din 2010, scrie poezii stimulate de "contextul unei relații sufletești de dragoste". Acestea erau pentru sufletul ei, dar "i-au fost furate" și folosite de hoț pentru denigrare. După 2013 până în prezent, publică 52 volume, ordonate în *Antologia de sonete* (3 volume), fără ca autoarea să realizeze o grupare a acestora, după un criteriu oricare ar fi acesta (gruparea ar sprijini cititorul să se orienteze în cele aproape cinci mii de titluri).

Textul însoțitor – un fel de prefață -, cu titlul *Expansiunea imaginarului*, semnat de Valentin CHIFOR, reprezintă o elegantă și elevată anticipare a inițierii în înțelegerea problematicii sonetelor. Scrie despre "ființa lirică", implicată cu avânt în "izvornița imaginarului ce curge nestăvilit în creația sa" ..., "poezie curată, nesofisticată, deloc ermetică, una a emotivității netrucate" ..."textele închid în luminiscenta lor bucuria explozivă a trăirii autentice" ..."o confesiune la cald, proaspătă, vitalistă, venind parcă din conștiința unei adolescente perpetue". V. Chifor mai pomenește de îmbrățișarea Poetei cu "iubirea lui Dumnezeu", aplecarea spre dimensiuni cosmice, constelații, galaxii, stele lucitoare, spre "o corolă de minuni" a lumii, blagiană și solară. Un alt text care preîntâmpină *Antologia...* aparține Cezarinei ADAMESCU - *Scânteile luminii în sonete* -; C. A. identifică "o poezie cosmică", cu "mesaj terapeutic", degajând "o eufonie plăcută, cu măsură și ritm perfecte, cu esență a ideii și miez de fruct îndulcit – amăru". Există o candoare în textele Doamnei, o exemplară puritate și strălucind ca o floare rară, iar cuvintele izvorăsc dintr-"o inimă curată", "slobozind" iubirea și puritate.

Avertizați de o asemenea "primire", vom intra pe ușa textului, ca un ghid curios, spre a prezenta vizitatorilor (deci cititorilor) însemnele virtuozitate care domină salonul regal al poeziei Mihaelei-Maria Dindelegan. Atât de multe sonete la un loc își pot amesteca gândurile și expresiile într-un amalgam de confuzii, cu atât mai mult cu cât sonetul este o formă fixă de reprezentare a lirismului, practică de pe vremea lui Petrarca, Shakespeare și ... Voiculescu, fiind ignorat de contemporani, adepți ai lirismului liber de orice canon ori rigoare. (Ar fi de discutat dacă eliberarea de ritm, rimă, strofe, genuri menține "poezia" în spațiul lirismului, armoniei și muzicalității și dacă, astfel, discursul s-a modernizat și și-a șlefuit mesajul! De aceea, implicarea elementelor clasice ale versificației în analiza unui text liric poate fi pusă între paranteze, dacă lirismul este susținut de un limbaj subtil, cu vocabule încălzite la flacăra emoției și desfătării. Aceasta presupune o abordare stilistică, o prelungire în cuvânt a ființei și o ignorare tematică).

Antologia de sonete (3 volume foarte mari și dense) mă determină să ignor celelalte plachete, volume, unele texte fiind preluate, altele fiind ignorate. Doamna scrie neconținut, citește, își revarsă clipele în scris și scrie de câte ori echilibrul emoțional îi este zgândărit de vreo scânteie creativă. Capacitatea sa de versificare, de a pune cuvintele în armonie, de a structura gândurile și sentimentele în sonete, pare un mod de viață, care-i întreține optimismul și fericirea.

Ideile "concluzive" ale cărții (sunt) exprimate sugestiv în sonetul de mai jos, scrie autoarea pe coperta 4, în "**N-a fost de-aici**": "N-a fost de-aici iubirea asta sfântă/ Și nu își află-aici corespondent;/ În mine parcă astăzi stele cântă/ Și adevărul este evident.// M-am folosit de oameni fără nume/ Spre a descrie-al inimii fior,/ Dar ei nu au contribuit anume/ La conținut decât cu-n gând de dor.// Iubirea nu-i o frază inventată;/ Eu am trăit-o, ei însă-au avut/ Ideea sa în gând încarcerată/ Și s-o dezvolt în versuri mi-au cerut.// *Dar știu că ea există-n zări divine/ Și cred că doar din Duhul Sfânt provine.*//

Pesemne că, fiind considerat de chiar Mihaela-Maria Dindelegan un sonet cu chemare concluzivă, fiind chiar o etichetă relevantă pe copertă, dezvoltă intenția unei "arte poetice". Dar tocmai acest text contrazice spusele celor doi prezentatori (Valentin Chifor și Cazarina Adamescu) despre grația limbajului, fastuozitatea lui elevată și elegantă. Se observă

un conflict între **eu** și **ei**, stins prin chemarea înzestrării pentru poezie prin Duhul Sfânt, ca izvor al creației. Poeta poartă vina de a da întâia înfățișare Cuvântului divin, având Aurora "în degetele fine, dar nebune" (**Vina Poetului**). Iubirea întreține combustia și sângele involburat, iar, prin cuvinte, pătrunde în sonet, aflându-și culcuș printre gânduri netulburate. Câteva texte sunt satire împotriva celor care i-"au spart tot sufletul în bucățele", a minciunilor nedrepte, a mârșavelor blesteme de "gude otrăvite", prin scuiparea în față a scabroasei. Satira capătă accente înveninate, vampirii au încă în colți "bucăți de coaste încă suculente": "Sunt mai acidă decât chiar acidul...". Predomină cuvinte de revoltă, chiar dacă multe spurcă ideea de lirism: "mi-e greață" și "scuip".

Alte numeroase sonete sunt omagii de iubire, sub diferitele ei înfățișări: **Nu voi trăda, iubirea, Spre-aducere aminte** ("Că am luptat dorind să se întindă/ Iubirea peste lume prin cuvinte"), **Rochia de seară** ("Acum mă-mbrac în rochie de seară/ Și înspre glezne ceru-ntreg coboară"), **Doar Dragostea** ("Doar Dragostea mai poate-așa minune/ Înăptui, când totu-n jur apune"), Molima turbată ("Acolo, vezi de-oprește pe îngeri să se mire,/ Să nu se-mbolnăvească și ei fără scăpare/ De molima turbată cu numele IUBIRE,/ Căci, Doamne, -această plagă din suflet nu dispore"//) și foarte multe altele.

Ca un subtil și elevat mod de expresivizare spontană a sentimentelor, sonetul dă lirismului organizare muzicală, de tipul șansonetelor, comprimate în 14 versuri, din care ultimele două metaforizează ideea într-o formulă poetică concluzivă. Totul cântă în ritm hendecasilabic, iar prezența iambului induce sentimentul de melancolie crescândă și de asumarea curajului de a înfrunța prejudecățile, întreținute de zâmbetul orgolios al versurilor libere, dezbrăcate totalmente de elementele ce întrețin muzicalitatea.

Mihaela-Maria Dindelegan provoacă prestigiul pierdut al fixității lirice (ca și la Neruda ori la Heaney), compensând printr-un limbaj liniștitor, limpede, clar conturat în cercul de vorbire obișnuită, irizat cu câte o remarcabilă metaforă ori cu o alegorie seducătoare. De altfel, nici nu-i pasă sonetistei de părerea cuiva, ea se exprimă pe sine: "Da, fac ce vreau cu ale mele rime,/ Convinsă că adun în verb vechime" (**Eu fac ce vreau**). Mai mult, descinde scrisul direct din sentiment: "Mai spun atât: eu nu sunt creator/ Decât în ritm cu-al pieptului fior" (**Când nu-s pe**

rug). Unele asociații atinge margine purității: "- Tu zeu pierdut în valuri, ea fum fără tăciune" (**Zeu și fum**), dar și în exemplul "Dar cine știe câte petale vei culege/ Din cele ce-nflorită în pieptul meu, o, Rege.// (**Ne-om aminti de roze**). Jocul serios cu vocabulele prin punerea lor pe un pergament peste care frazează sentimentele încălzite la focul iubirii pare însăși esența lirismului: "Mă doare și mă frige chemarea dintre pleoape,/ Că-n iad de-ai mers, iubite, eu vin să-ți fiu aproape./ (**O poveste de iubire**). Are sentimentul că fiecare cuvânt croșetat este "tăiat cu sabia", fiind deformat, fără să-i fie rupte fibrele vitale, apoi este pus în rime, dându-i respectul cuvenit (**Matrița cu scribi**).

"Nu caută doruri pierdute-n flaut" e o frumoasă propoziție cu aură poetică, după cum la fel de încântătoare sunt cele două versuri finale ale sonetului "**Pe brazda conștiinței**":

"Azi stau în pat așa precum n-aș fi
Decât un bulb ce mâine va rodi".

Se pot regăsi peste tot în cele trei volume din "**Antologia de sonete**" exemple de texte care confirmă calitatea discursului poetic și vocația autoarei de a construi virtualități lirice. Mihaela - Maria Dindelegan își pansează cu cuvinte cicatricile sufletului și-și întreține starea de iubire entuziastă și vehementă, meșteșugind cuvintele într-o nouă împărțășire. Lirică în sentiment și pătimașă în suflet, Mihaela - Maria Dindelegan are harul de a mângâia cuvintele și a le îndumnezei, lăsându-se ademenită de o explozie emoțională prin intermediul unui limbaj aprins de metafore și de complexe figurații stilistice. Muzicală și deopotrivă intelectualizată, armonică și deopotrivă rațională, Mihaela - Maria Dindelegan restituie literaturii române autoritatea, prestigiul și demnitatea supremă a poeziei cu formă fixă.

Sonetele sale ne conving că formele în care sunt orânduite sentimentele transmit aceeași trăire elevată, purtând mirosul poezilor, aleși să descânte lumina izvorâtă din inima lor.

Decantarea subtilă a lirismului înflăcărează pasiunile, făcându-le loc prin fereastra metaforei, într-o adolescență prelungită până în intimitatea cuvintelor. Deși îmbracă sonetele în haina canonică, "**Antologia de sonete**" a Mihaelei-Maria Dindelegan defilează în fața cititorilor în ținuta de gală a poeziei, asigurând cititorilor demnitatea de a asista la o frumoasă paradă a eleganței ideilor care conduc condiția umană spre o experiență lirică.

Cuvintele s-au îmbrăcat duminical și reprezintă mirarea că ieri poate deveni azi în întreaga splendoare a amintirii:

"Iar de-o păstrăm închisă-n amintire,
Mireasma ei nicicând n-o să expire"

(Blândețea Primăverii)

Mihaela – Maria Dindelegan este o înțeleaptă sentimentală, iar sonetele sale sunt armonii rânduite pe portativul vanității și al credinței. Se citesc cu interes și dau cititorului o stare de liniște terapeutică.

AMPRENTELE (LIRICE) DIN SUFLETUL CARINEI A. IENĂȘEL

"Avem, cu disperare, nevoie de poezie", afirma fizicianul italian, Tonelli, posesor al Premiului Nobel. Fiecare generație a avut problemele ei, mai dramatice ori mai tragice, iar poezia, ca expresie a frumuseții, a devenit o modalitate de supraviețuire într-o lume din ce în ce mai vulnerabilă. Dacă știința, ar fi susținut fizicianul, investighează exterioritatea eului, poezia explo-

rează sufletul omului, dosit într-o infinitate de emoții. Având nevoie disperată de poezie, omul își dobândește dreptul la frumusețe, căci poetul o aduce de pe corzile lirei și o sădește în cuvinte, cu care divinitatea a creat lumea. Fiecare poem e o lume, după cum fiecare cuvânt poetic dă măsura frumosului din noi. Cititori disperați, care avem nevoie de poezie, inscripționăm acest "cosmos haotic", în care frumusețea să lasă tulburată de câte o disperare.

Poarta de intrare a cititorului într-o carte este coperta. Grafica și arhitectura acesteia sunt esențe ale stării afective îndosariate în conținutul poemelor. Compartimentate pe nouă secvențe grafice, "coperta" e dominat de palma colorată a unui copil aplicată pe o foaie albă. Altele secvențe grafice au amprente digitale, iar colțul stânga de jos, mai luminat decât griul mohorât al întregului ansamblu, e simbolul adeneului din care cresc ramuri înfrunzite discret și minuscul. Singurul element optimist e dat de scrierea titlului, ***Amprente pe suflet***, cu alb conturat de o linie roșie subțiată, pe griul rece al amplei porți de intrare în text. "Ghidul" e prefața, elaborată de Cătălin Drăgan, care afirmă în chiar prima propoziție un lucru evident pentru un liric: *"Poeziile Carinei A. Ienășel vorbesc, de la început, despre ea însăși"*. Afirmăția că poezia, ca strigăt, *distorsionează "imaginarul liric"*, întrucât, afirmă C. D., *"nu poți scrie poezie*

dacă nu-ți vine să strigi, fără strigăt cuvintele n-ar putea străbate tărâmul acela frumos, și întins, și rar pe care așa îl numim, poezie” (sic!). Se pune în concordanță **”strigătul”** cu **”expresivitatea vioaie”**, ce pulsează **”profunzimea gândului și spiritul reflexiv al autoarei”**. Este subliniată **”viziunea modernistă”** construită în jurul iubirii, ca o rugăciune ori ca un (în) semn de **”senzualitate cărnoasă”**. Poemele sunt **”un exercițiu sufletesc de redefinire constantă a propriei dimensiuni intime”**. Sedus de concertul ideatic al poemelor, C. Drăgan deschide cititorului o ușiță, motivându-l să arunce o privire curioasă spre dincolo de amprentele sufletului autoarei, eliberat prin **”strigăt”** și **”visare”**.

Carina A. Ieșășel, profesor de Limba română în Arad, scrie **”cu disperare”** poezii, pe care le consideră **”amprente ale sufletului”**. A debutat în volum (2019), iar ulterioarele sale apariții, în reviste ori pe site-uri, confirmă o creștere în maturitatea discursului liric, întreținută de emoționalitatea pe care i-o stârnește o rugăciune în fața unei icoane zugrăvite cu credință. Lectura repetată a volumului ***Amprente pe suflet*** aduce în preajma cititorului mai multe straturi de nostalgie, inoculate cu ademeniri naturiste ori cosmice, precum și cu iubire și doruri. Psalmidiază cu candoare și urcă lirismul până la asemuirea lucrurilor pământești cu corpurile cerești, confecționând alegorii mărețe și impresionist metafizice. Prin păr i **”se încurcă luna”**, șuvițele-i devin **”spice selenare”**, iar lacrima o șterge **”cu un colț de cer”**.

Obsesivă pare ideea de **”inscripție”**, **”însemn”** - scris adeseori **”(în) semn”** - **”semn”** ori **”amprentă”**. Blaga pomenea de **”rune”**, semne divine așezate printre muritori (**”Rune, pretutindenii rune/ Cine vă seamănă, cine vă pune”**). Taina care leagă sensurile seriei sinonimice înseamnă altceva decât un simbol încrustat pe **”Carul Mare”**, pe **”o creangă de gorun”**, pe **”un cântec”**, sau pe **”un nume”**, dar și pe **”o zi de luni”**, pe **”țărâmul mării”**, **”la marginea serii”**, pe **”un măr”** ori surâs, pe somn, timp, dor, copilărie, nisip ori pe **”ruina unei veri”**. Numeroasele titluri care au în componență cuvintele **”inscripție”** ori **”însemn”** conduc gândul spre altceva decât un marcaj criptat, poate la **”cântec”** ori la **”cuvânt poetizat”**. Așa că vom căuta înțelesul poemelor în **”ampretele din suflet”**ul poetesei, semne invizibile, dar expresivizate prin sentiment cald și calm, liniștit și iubitor, căutând dragostea pierdută, ca **”o umbră-ntr-un vis”**, răpit de inorogi ori șoimi.

Amprentele PE suflet (nu *DIN*) devin gânduri înaripate de cuvinte zvelte și lămurite, adică poleite cu aur. Fiecare poem e cântecul unei amintiri întreținute de dor, de vis, de credință în iubire, de blândețe și bunătațe. Fiecare din cele poate 70 de poeme comprimă o poveste adusă în cuvânt prin intermediul "inscripțiilor" amprentate pe suflet. Înhamă la Carul Mare un inorog uitat în veșnicii, cerându-i să-i poarte "*dorurile-amare cât mai departe, -n negre galaxii!*". În noaptea asta, undeva, lângă porțile sculptate în dor ca într-un bătrân lemn de tei, *aurora boreală va înhăma ultimul inorog*. Un murg și-adapă visurile-n soare și-n ochii lui de beznă se-ntrevăd *priviri de foc scăpate în ninsoare* dintr-un căpăstru uitat într-un prăpăd. *Pândește Marte la un colț de seară* pe cei ce îmi prefac surâsu-n plâns și îi încuie-n globuri de aramă. "*Neînșeuat îmi este drumu-n lume și neîmblânzit mi-e pasul pe poteci*". Un murg și-adapă *visurile-n spume și-aleargă apoi prin valurile reci*. Prin norii denși plonjează-un șoim anume, descoperindu-mi taine fără preț, iar *în galop se pierde printre rune un cal sălbatic cu un vis măreț!* Pătrund din nou, ținându-te de mână, într-un alt ev - al gândului șoptit, știind că *numai când e lună plină se pot deschide porți spre infinit*. Și multe alte meditații despre "*iubirea prinsă-n fiecă cuvânt*". "*Mărgelile de-ntuneric strălucesc în noaptea mea*" și-am să te gust ca pe un vin domnesc, *deprins să am mereu ce nu se poate*". Mă trezisem privind cum *luna își îmbracă pijamalele roșcate și se duce la culcare*. Îmi torc pe limbă ispita de a-ți spune că *te-am legat de mine cu-n sărut*. Stăm, cuminiți, în fața oglinzii și *așteptăm să ne între bine în piele fericirea*.

Frumoase cuvinte se prind în metafore scurtând drumul explicației. Cuvântul scris oprește timpul, pentru că devine statuie. În excesele sale de fericire nostalgică, Carina A. Ienășel vorbește cu cerul, cu dumnezeirea, cu natura, cu sentimentele, venind parcă dintr-o poveste neuitată ca să se mărturisească o imensă bunătațe. Cuvintele poetice baletează în ritmul sufletului îndrăgostit de farmece tâlcuitoare, ascunse în amprente și marcate discret de semne inscripționate. Mărturiile poetesei se înșurubează cu generozitate în sufletul cititorului, chemat să fie martor la arderea cuvintelor în retorta amintirilor refulate. Timpul și însemnele naturii armonizează cu emoțiile, ca o amforă, ca însemn al feminității gracile:

*"Am devenit inventator de vise,
să pot, din nou, la noapte să pătrund
în somnul tău cu dorurile prinse
pe-un portativ fantastic dintr-un gând; (...)
și câteodată, când dă noaptea-n pârg
și se deschid, spre trei de dimineață,
porți ale vorbelor ascunse-adânc
te-aș asculta, vorbindu-mi, o viață..." (Inscripție pe somn)*

Fiecare poem, în ansamblu sau parțial, are cuvinte ce poartă strălucirea împrumutată din metafizica dedată cu lumina taborică, aceea în care Iisus și-a oglindit sufletul înfrigurat. Comparații ("*m-afund ca-ntr-o iubire*", "*ca un cânt iberic dus de vânt*", "*gândul pare-o scamă de lumină*"), epitetele ("*ape-ncercănate*", "*mirosul amăru*"), alegorii ("*a-ncremenit în mine-ntreaga vreme*"), metafore ("*de ce mi-e luna plină prinsă-n gene?*") și alte figurații poetice alcătuiesc o pânză penelopeană de amăgire a iubirii și de dorință amânată spre împlinire. Descifrarea sufletului prin intermediul poemelor lirice devine o dulce aspirație inscripționată cu liantul aurit al iubirii.

Realitatea are nevoie de imaginație, iar Carina A. Ienășel o hrănește aderând la o ficțiune, încropită din amintiri fisurate, dar însetate de voluptăți. Așteptăm alte cuvinte îngândurate de iubire ale profesoarei – poetese, ca o formă de fericire prin care dă cuvintelor setea de înciorchinare măiestrită într-un poem liric.

UN TEMPLU AL DORULUI (ZIDIT) DE POETA ADINA LĂPĂDUȘ MATEI

În 2021, profesoara Adina LĂPĂDUȘ MATEI aducea un omagiu părintelui său, profesorul din localitatea Macea, în volumul *Traian Lăpăduș. Un om. O carte*. În același an, cartea *Din drag de dor* confirmă debutul Adinei în poezie, iar valoarea acesteia m-a determinat să elaborez o prezentare, încheiată astfel: "Deși imaginile dorului sunt închipuiri înrămate, starea afectivă care le întreține este reală și de o sinceritate copleșitoare. Adina s-a poetizat pe sine, construindu-se ca POEZIE „*din drag de dor*” (*E-critic.arad*). Un an mai târziu (2022), publică o carte de versuri și de colorat, pentru școlarii mici cu titlul *Pentru tine copile drag!*, iar acum, ian. 2023, tipărește volumul *La Templul Dorului*. Motoul "templului de cuvinte" este următorul: "...iar Dorul...împietrit...s-a transformat în Sfinx și știe numai vântul când piatra lui va plânge să oprească veșnicia...". În fine, obsedantul titlu, care a devenit deja formulă, *De ce scriu femeile...* e prefață, semnat de membra UZPR, prof. Floare Ranta Cândea. Ea însăși poetă, Prefațatoarea lirizează cu grație, scriind despre "surprinderea privirii ochiului de dor", despre "polisemantismul substantivului "templu" (conotativ)" și despre "spațiul sanctuar", surprinzând "fiorul femeii care călătorește când pe apă, când pe uscat, când pe valul de lacrimă" (p. 3). În "fiorul de dor" se întrevede "(ne)șansa grăbitului tren prin care, comparativ, viața, (sic!) i-a pierdut peronul exclamărilor". Templul, intuiește Prefațatoarea, a devenit Cetate de cuvinte, găzduind "mult lirism confesional pur" și "o doză a dorințelor ce tind spre idealizare" (p. 4). Adina Matei "realizează un peisaj literar plin de fulgurații, nuanțe și stări cu răspunsuri nonevazive la propriile întrebări". Prefața se încheie astfel, poate ca un răspuns la întrebarea *de ce scriu femeile*: "Volumul se recomandă cu plăcerea lecturii în poala palmelor împreunate" (p. 4).

Am lecturat de nenumărate ori poemele din "*La Templul Dorului*", ca să regăsesc progresul realizat de la volumul de debut, axat pe aceeași

idee a "dragului de dor", în care, atunci, identificam o suferință în stil blagian (după volumul acestuia cu titlul **La curțile dorului (1938)**, în care lirica **Dorul** este una dintre cele mai frumoase din literatura universală: "*Setos îți beau mireasma și-ți cuprind obrajii/ cu palmele-amândouă, cum cuprinzi în suflet o minune/ Ne arde-apropierea, ochi în ochi cum stăm.// Și totuși tu-mi șoptești: "Mi-e așa de dor de tine!/ Așa de tainic tu mi-o spui și dornic, parc-aș fi pribeag pe-un alt pământ//*

- *Femeie, ce mare porți în inimă și cine ești?/ Mai cântă-mi înc-o dată dorul tău, să te ascult/ Și clipele să-mi pară niște muguri plini,/ din care înfloresc aevea veșnicii.//*

Dorul, la Blaga, nu este o comunicare între îndrăgostiți îndepărtați, aceștia sunt "ochi în ochi", palmele cuprind obrajii "cum cuprinzi în suflet o minune", iar mireasma femeii e băută cu sete, în timp ce cuvintele răzbat într-un cântec despre dorul tău, femeio. În același volum, Blaga concepe "cea mai frumoasă metaforă a lumii" (după M. Dragomirescu): "Soarele, lacrima Domnului/ cade în mările somnului".

De atâtea și de atâtea ori suntem motivați să regăsim semnificația cuvântului "dor", atât de complex în înțelegere, după cum este combinat cu alte cuvinte și în alte structuri poetice. Particularizând, Adina Matei mărturisește: "Fiecare om are în suflet doruri, neîmpliniri, visuri, care rămân nerostite, închise în cele mai lăuntrice unghere, departe de lumea reală. De multe ori uităm că sunt acolo, ne-am obișnuit cu ele atât de mult, încât ajung să facă parte din noi." **Dorul** locuiește în sufletul fiecăruia, alături de "**neîmpliniri și visuri nerostite**". Nerostite? Atunci când "deschidem" "ungherele lăuntrice" ale sufletului, ar zice Adina, deschidem templul, eliberând cuvintele care se înșăileze în poezie, care împietresc în zvelte metafore.

Metaforele, piatra de temelie a lirismului, există nu doar prin construcția cuvintelor, ele există dincolo de cuvinte și fără cuvinte, putând ființa chiar prin "necuvinte", așa cum dorea Nichita ("Nu îndrăznesc să-l contrazic pe acest minunat filozof/ Dar necuvintele sunt tăcerea barbară/ Dintre doua idei sfinte..."). Chem în ajutor povestea lui Mozart, care a compus **Sonata lunii**, spre a împlini dorința tinerei sale prietene, fără vedere, oferindu-i posibilitatea de a dibui ilustrarea nopții cu lună. Prin urmare, un sentiment poate fi reconstituit în sufletul omului, chiar fără capacitatea acestuia de a-l identifica printr-un mijloc anume de expresie.

Dorul "încremenit" într-un templu zidit din cuvinte are o motivație și un mesaj, pe care le-am identificat în prezentarea volumului său de debut (*Din drag de dor*, 2021): "Adina Lăpăduș Matei scrie cu mult suflet, cu inocența emoției sale răvășită de suferință, lăsând să se prelingă, printre cuvintele amare, puritate și candoare. Dă vocabulelor trăire înflăcărată, regăsindu-se, prin intermediul dorului (și dorinței), într-o dispoziție metafizică, prin care străbate hotarul dintre viață și moarte, dintre lumină și întuneric, dintre glăsuire și tăcere".

Tema volumului e, deci dorul, prezent în ceea ce spunea Floare Ranta Câdea, în "dorurile multor poeți", iar identitatea autoarei constă în modul de înfățișare a sentimentului. Cu excepția câtorva texte convenționale (*Moș Nicolae, Crăciun, Anul Nou, Eminescu, Mărțișor, La ceas de sărbătoare, plus "tautogramele", Bădița*), celelalte se raportează la tragismul clepsidrei sparte, din care nisipul se răvășește tragic multiplicând suferința amintirii, dar și bucuria împărtășirii. Lupta cu timpul "e un dans în ritm nebun" printre "amintiri", amăgindu-se "că apusul e un altfel de răsărit", iar "dansul nostru e un zbor în acorduri de iubire":

"Și dacă, încet,/ mă voi desprinde,/ să-mi caut odihnă/ printre stele,/ îmi voi lăsa sufletul,/ înlănțuit în dor,/ ca mărturie a unui vis,/ ce ...n-a fost să fie.// (**Timpul meu**).

Sufletul e mărturia unui vis neîmplinit. E înlănțuit de dor, încremenit într-un templu, în care zeul suprem e "amintirea", un fel de "nemărginire a clipei". Imaginarea scenetelor de iubire reconstituie povești cu ochi albaștri, cu ploi împletite din razele lunii, cu adieri de vânt prin care "te-aș respira, să te trăiesc" (**Și dacă ar fi**). Prin dor, ar spune Femeia, îmi întrețin amintirile, pe care le las să zboare - printre curcubeu să-și coloreze sufletul -, să zâmbească, ele fiind "biletul meu spre fericire" (Poveste). Dintre toate cele frumoase "ne-a mai rămas iubirea", ascunsă într-"o floare de mac înroșit", precum și ecoul îmbrățișării: "...și te-am îmbrățișat atât de tare,/ încât ai devenit/ ecoul trupului meu// (**Jocul meu**). O reușită lirică este **Și ningem**, care satisface exigența oricărui riguros, după cum anumite versuri pot fi așezate la masa regală a sensibilității: "Ți-am sărutat rănile cu lacrimi de rouă"; "Și m-ai privit cum ard încet, până când te-ai aprins din mine"; "tăcerile mele se vor transforma în ecoul ultimei lacrimi"; "vom fi troiță de jar la răscruce de doruri" etc.

Ne oprim aici cu exemplificări, spre a îndemna curiozitatea ta, cititorule, să scormonească. Starea tensionată a dorului, izvorâtă din tragismul clepsidrei sparte, din care nisipul se prelinge roșu, de culoarea macului aprins, este redată cu cuvinte liniștitoare, discret încălzite de iubirea diluată, cuibărită în suflet. Metaforizarea (formula de excelență a cuvintelor neliniștite) nu șochează, ci dansează zglobiu printre epitete, creând alegorii tulburătoare, construind un univers sufletesc, amputat de suferință și îmbălsămat cu amintiri retrăite. "Adina, repet din prezentarea volumului de debut, s-a poetizat pe sine, construindu-se ca POEZIE **„din drag de dor”**."

În fine, apreciem ilustrația efectuată cu gust și condescendență de Florian Matei, chiar dacă în alb și negru. Coperta aceluiași restituie imaginea unui albastru tragic, pe care se profilează un fragment de templu, luminat și deopotrivă umbrit de lumina stelară.

Volumul e o reușită, identificând subtilitate în decantarea sentimentelor care întrețin focul dorului din templul amintirii.

POETUL PASCU HETEȘ: GÂNDURI DIN/PRIN CUVINTE

Pascu HETEȘ a publicat în ultimii patru ani șapte volume cu texte versificate. Astăzi, evaluarea scrisului cuiva așteaptă prudență. Dacă în anumite epoci puteam stabili virtutea biologică a unei generații (ex. pașoptiștii, moderniștii, optzeciștii), însoțită de o șansă culturală, acum, în vremea libertății culturale, oricine poate publica, orice ins devine editură, orice ve-
leitar scrie literatură și driblează rigorile

unei exigențe calitative. Invazia de maculatură a permis diferențierea subtilă dintre noțiunile "scriitori" și "scrietori", adică dintre cei cu vocație pentru poezie, proză, eseu ori teatru și cei care își confecționează singuri eticheta de autor cu reverență literare. "Generația în blugi" (Cărtărescu, Băciuț, Mihăieș, Borbely, Chifu, Iaru, Vișniec, Pantea, Morar, Bucur, Cârnelci, Dan, Ștef, Lefter, Stoicu, Vasiliu etc.) s-a suprapus peste proletcultismul ideologic și a modificat "felul de a scrie". S-a renunțat la metaforizare și la idei explicite, creând o altă manieră, textualistă ori postmodernistă, eliberată de tezism. Majoritatea erau intelectuali stilați, mulți filologi, filozofi, sociologi, ucenicind pe la cenecluri literare studențești, găzduiți de reviste scriitoricești și beneficiind de asistența experților universitari în critică literară (Manolescu, Ungureanu, Pop-Corniș, Raicu, Negrici, Simion, Zaci, Al. Călinescu, Ciocârlie etc.).

Astăzi, de oriunde și din orice loc din țară, apar știri despre volume ale unor aspiranți la gloria literaturii, publicând la edituri insignifiante, cu prefațatori encomiaști ori pseudocritici literari. Cohortă de adulatori și felicitatori împânzesc spațiul virtual cu emoticoane înroșite de prieteni aplaudaci. Suflarea unui specialist în analiza poeziilor și prozelor pulverizează puful de păpădie al propriilor zbateri. Ce se va alege de atâta carte cu texte inutile, care nu dă limbii vreo valoare și nici sensibilității vreo satisfacție emoțională? Generația cu persinguri și cu tatuaje duios trece pe cărările versificației. Revigorarea formulelor clasice fulguie ca

un selfi cu scriere literarizată de false talente. Uneori, în spatele lor se află veleitari, dar este nevoie ca cineva "să se amestece în cerneala lor și să o supună terorii creionului roșu".

PASCU HETEȘ ar fi putut face parte din generația optzecistă. Pe când cei pomeniți mai sus umblau prin cenacluri, băteau la porțile redacțiilor revistelor literare, își alcătuiau o biografie literară și prietenii poetice, Pascu Heteș și-a văzut de carieră și familie, acumulând autoritate instituțională și profesională prin Oradea și hălăduind, mai apoi, pe la copiii stabiliți în Agadir, Nisa, Dordrecht, Dijon, Vence etc. Ca și mine, a pornit cu timiditate din satul de munte, să-și caute un rost în viața, amânând chemările sufletului și pasiunile estetice. Noi am venit la oraș să ne facem

"domni" și să scăpăm de colectivizare, de țărănie. Am dus cu noi bunul simț, dorința de împlinire, tenacitatea, curiozitatea, "complexele rurale" și voința de identitate. Aveam totuși privirea întoarsă spre spațiul copilăriei libere. Aveam și dorința de scăpa de povara psihologică a rusticității. Când a venit vremea cântatului, s-a apucat de poezie, arzând etapele și grăbind împlinirea, coacerea.

Pascu HETEȘ e vecinul meu din Tăgădău, de la poalele Codrului Moma, ne aflăm în relație de naș-fin și sunt mândru că se dedă cu ale scrisului, o nobilă și gratuită îndeletnicire, iar poeziile sale mărturisesc sensibilitate, generozitate, cochetărie și intelectualitate. Curierul îmi aduce un colet cu următoarele volume pe poezii: *Florile spiritului liber* (Editura Aureo, Oradea, 2018); *Călăuzirea inimii către Dumnezeu* (Aureo, 2019); *Toamna inimii mele* (Aureo, 2019), *101 sonete* (Aureo, 2020), *Poeme și rondeluri de la un spirit călător* (Aureo, 2022), *Gândurile mele prin cuvinte* (Aureo, 2021), *105 sonete* (Aureo, Oradea, 2022). Șapte volume bogate în texte versificate. Variate ca tematică și ca gen poetic. Prefețele sunt semnate de ing. M. S., cetățean(-că) de onoare al/a Municipiului Oradea, și de avocat dr. P. B., membru USR. Cu aceste formalități protocolare, vom intra în text, fiindu-ne îngăduit să ne

folosim de "recomandările" "*prefațatorilor*" pentru o reală înțelegere a "florilor spiritului liber", adică a reprezentării motivației de a versifica. Prefețele pomenesc de "frământări sufletești", "cuvinte simple", de o "diversitate deosebit de atrăgătoare de versuri", care, "datorită curiozității firești, provoacă un mare interes pentru a fi cunoscute" (sic!!!), apoi de "complexitatea poeziilor", de "generozitatea autorului", dispunând de "un orizont impresionant de complex", "pentru că poeziile poartă amprenta imaginației vulcanului creativ, a dorinței și perseverenței cu care a conceput versuri cu cele mai variate idei și teme" etc. D. P., prefațatorul pentru **105 sonete** (2022), îl numește "Un poet de nota 10", considerând cu Hetes Pasc (sic!) a ajuns, să fie "proprietarul unei poetici personale", iar vocea sa "nu are cum fi estompată de vanități locale, de *căprări* estetice sau clasificări aleatorii" (sic!!!, p. 5). Virgula dintre subiect și predicat ("Echilibrul scriiturii, dă consistență și garanție cărții") vulnerabilizează credibilitatea.

Desigur că un cititor mai exigent a resimțit indignarea că asemenea paratexte nu sprijină promovarea cărților și nici a poezilor. Nu că ar nevoie de filologie, adică de o iubire față de cuvânt pentru a scrie, deoarece ***nicicine nu te învață să scrii***. Nu există o școală de poezie sau proză și cu atât mai puțin ***o școală de prefațatori***. Nu te poți juca de-a cuvintele, așa cum ai întocmi un raport administrativ către primar. Ca să poți scrie literar sau despre literatură (poezie, proză), ai nevoie de școală, de ucenicie, de cultură și de cunoașterea vieții cuvintelor, pentru că arta nu e doar inspirație. Fiecare autor vrea laude, chiar dacă acestea turtesc și ceea ce este de relevat în spațiul valorii. Cuvintele dedate prin mlaștină nu susțin idei, sentimente, gesturi generoase și emoționante. De aceea, criticii literari nici nu spun cum să se scrie, ci cum să nu se scrie, identificând viciile textului, care împiedică aderența lor către cititori.

Ne oprim aici cu extrasele din (inutilizabilele) prefețe ingineresti, chiar și pentru că am fi fost nevoiți să corectăm tacit greșelile de punctuație, gramaticale și de expresivitate (de ex. "Creativitatea *autorului*, este bine redată în *versurile poeziilor...*", "în care *poetul își modelează imaginația*"). Asemenea "prefețe" aduc un evident deserviciu autorului, cu atât mai mult cu cât nu sunt necesare, dacă nu luminează calea de înțelegere a discursului liric.

Pascu Heteș nu avea nevoie de atâtea prefețe, întrucât, respectând opinia sa, "poveștile, poeziile, poemele, sonetele, rondelurile sunt sufletul meu", deci analiza estetică a criticului – "cerber profan" - "stinge, cu verbul său sec, focurile sacre ale creatorului de artă": "*Normal, o analiză estetică se poate.../ Dar cu natura-n rând să steie./ Creatorul de geniu peste timp răzbate;/ Va fi o veșnică scânteie// Din care focuri sacre se aprind./ Eu criticul, cu verbul sec să sting;/ Să-arunc găleți de apă peste jar.../ Un creator de artă peste lume-i far.// (Creatorul de artă și criticul)*. Criticul e "spirit patruped", agresându-se capodoperei "unui geniu biped". Sit tranzit...

În cele șapte volume, există o tematică variată, motiv de inspirație pentru confesiuni lirice și peisaje poetice. Poezii cu formă fixă (sonete, rondeluri), versificație grupată în catrene, rime clasice, o muzicalitate ritmică tinzând spre armonie, titluri condescendente și altele dau impresia unui discurs clasic, conservator și plăcut amatorilor de rime alecsandriene. Evoluția lirismului spre stilul "generației cu tatuaje" nu lasă nici o urmă de noutate, textele fiind un fel de frondă vizavi de ceea ce înțelegea Umberto Eco prin "ființa lingvistică". Pentru Pascu Heteș, scrisul e pasiune hobistică, el se joacă în retorta limbajului, scoate cuvinte alese din limbajul său, pe care le încălzește la sufletul pasionat, apoi le rânduie după o adorabilă exaltare emotivă. Imaginația autorului capătă accente spectaculoase: "Un strop și-un fulg s-au întâlnit pe fruntea mea;/ De sus veni ră, de pe o necunoscută stea./ - De unde vin e frig, îmi zise fulgul.../ Aici e cald, plăcut și m-am topit în mintea ta!/ *(Stropul și fulgul)*.

Sunt motivat să deschid o paranteză. Pe când mă străduiam să îndulcesc nemulțumirea față de ingineriile prefețelor la cele șapte volume ale lui Pascu HETEȘ, postarea acestuia pe Facebook începe astfel: "O poezie, scrisă ieri, pe care o dedic d-nei Cristina Copia, o rafinată intelectuală și un spirit scormonitor care extrage mesajul liric al poeziilor mele (cu mențiunea din final: "această doamnă este și o poetă talentată și specială"): FRUMOSUL DIN VORBELE TALE. Cuprinde cinci catrene, dintre care primul este justificator: "Frumosul din vorbele scrise de tine,/ Rafinament în pasiunea de a scrie,/ Este ecoul inimii pentru poezie,/ Odă creației ce curge prin mine.//

Următoarele frânturi de vorbe scrise merită transcrise: "verbul arzând", "îngân o romanță târziu de toamnă", care rimează cu "frumoasa

mea doamnă”, ”frumuseți de spirit brodezi pe o ie” ”ce cu mândrie s-o porți la timpul prezent” etc. Deducem că se folosește de o inspirație conjuncturală, manieră specifică bunilor versificatori.

Versificatorii se sprijină, și ei, pe o poveste, căreia cei mulți în spun temă, idee, chiar dacă alunecă discret și emoțional, cu delicatețe și limpezime din psihicul zgândărit al acestora. ”Povestea” pretinde să fie bine spusă, vocabulele să valseze în ținută de gală, în ritmul unei muzici înălțătoare, iar ecoul să întrețină admirația privitorilor, cu dorința de a fi cititori fideli și cultivați. Acest ”CUM” e arta înflăcărată. Unii cred că e vorba de metafore, viziuni, comparații, când, în realitate, e harul de a vedea cu sufletul ceea ce numai ei pot cuprinde într-o îmbrățișare iubitoare de logos.

Cum rezolvă Pascu Heteș acest ”CUM”, desprinzându-l de aspectele comune și cotidiene ale inspirației? Fie că e vorba de credință, de întâmplări zilnice, de povești prelucrate, de anotimpuri, de lună, vânt, soare ori stele, transpunerea în cuvinte poetice e un exercițiu clasic de organizare a scrisului. Romantic în atitudine, riguros în gândire, încrezător în inspirație, muzical și ușor filosofal, Pascu Heteș dispune de știința folosirii vocabulelor, de gramaticalitatea cuvintelor, regăsind adeseori combinații lexicale care traduc sensibilitatea (impresivă) în frazări elegante. În elanul său vehement, grupajele de versuri (strofe, poeme, sonete, rondeluri) sunt **răsufări entuziasmte**, trecute rapid în formă scrisă (clipa de grație a zilei), fără reveniri, ajustări ori lustruiri semantice.

La o ediție selectivă, multe ”piese” s-ar pulveriza în rezervorul de potențialități, iar ceea ce rămâne i-ar da șansa de a purta aura de poet și versificator. Limbajul frumos arcuit în strofe, ideile luminate de aserțiuni morale, dedicațiile pentru familie și prieteni, admirația pentru peisaj, încântarea în fața spectacolelor cosmice și multe altele întrețin curajul lui Pascu Heteș de a continua să viseze la cuvinte și să dea limbajului haina duminicală. Scrie ușor, epatează cu citate din literatura ori filosofia universală, deși ignoră discursul liric con-

temporan, preocupat de libertatea totală de exprimare și debarasat de întreaga recuzită a poeziei clasice.

Plăcerea lui Pascu Heteș de a locui în sufletul cuvintelor, grija de a împărtăși altora din zbulciumările ori bucuriile inimii sale, credința în valoarea textelor arondate în volume sunt temeuri pentru continuarea aspirației de a-și regăsi afirmarea în lumea ielelor, a celor ce cuvântă frumos. Căci, spunea Nichita, nu poți fi zânatie dacă n-ai văzut zâne. Poezia e tărâmul zânelor, în care Pascu Heteș a pășit cu virtutea celui ademenit de frumusețe. Exemplificăm cu sonetul "Privesc": "Dimineața privesc în zare,/ Mă uit în trecutul meu./ Din nebuloase-mi apare/ Venirea și creșterea celui ce-am devenit eu.// Începutul, fără a fi greu/ A avut și zile amare./ Țăranului, munca i-a fost dată mereu;/ N-a avut nici de el îndurare.// Privesc la copilul crescut lângă casă,/ La tânărul sclipitor îndrăgostit de o fată,/ La mersul pe văi și pe dealuri,// La omul cuprins de bănuite idealuri,/ Regrete nu am, doar nostalgii.../ Astăzi privesc înainte prin poezii.//

Credem într-o grijulie și elegantă gospodărire a poeziilor scrise, într-o îmbunătățire a semanticii, o aderență la stilul contemporan de expresivizare a stărilor lirice și la asumarea complexității filosofice a mesajului poetic. Lectura liricii actuale românești și universale dă scriitorului o referință de îmbunătățire și estetizare a modului de a răzbate spre gloria împlinirii.

**IOAN VASILE MARCU,
LACRIMA DE SEARĂ / LA NORD DE INFINIT**

Născut în Sălciua de Jos, de lângă Câmpeni, capitala moșilor, Ioan Vasile MARCU s-a stabilit în Pecica română, în alba pustă arădeană. A călătorit în viață de **La Nord de Infinit**, mărturisind poetic o credință:

*Eu sunt acel ce vine din baladă
C-o floare de culoarea veșniciei,
Sufletul meu între cuvinte arde,
Lăsând văpaia-n lumea poeziei.*

Copilăria petrecută în peisajul de basm al moșilor s-a impregnat cu poezia unui spațiu neîmpăcat cu uitarea. Ioan Vasile Marcu recuperează, prin cuvânt metaforic, o lume nostalgică, a muntenilor din Apuseni, a peisajului cu peșteri și cascade, a poveștilor despre Iancu, a serilor fermecătoare din prispa casei ori răsăriturile de lumină solară dintre vârfuri de ponor. Nostalgia cântă la fel de armonios ca și dorul. Așa s-a ivit poetul dorului din cartea **Lacrima de seară** (1993), apoi din volumele lirice **Cerul interior** (1997), **Iarbă pentru îngeri** (2005) și **La Nord de Infinit** (Editura Mirador, Arad, 2022). Coperta are ea însăși frumusețea unui peisaj ieșit din pensula unui dintre desăvârșiți Poetul I. V. M. are sufletul datat cu bunătate, poetizând armonia din sine și din spațiul cel îndepăr-

tat al apei Arieşului ori al negurilor luminate de razele soarelui ivit de după munţi. Ioan Vasile Marcu transpune în emoții experiențe de viață, reale ori închipuite. E "**îmblânzitorul de cuvinte**", cu care-și încropește "tristețea poetului", având "dor de Iancu" în această spectaculoasă "geometrie a trecerii". Ia "file dintr-un caiet viu", în care "au înfrunzit cuvinte" și în care găsește scrisori de dor, "lacrimi nevăzute", precum și "neliniștea" "adolescentului" în lupta sa "cu sine însuși".

Volumul îmi stârnește aleanul muzicalității nuntirii cuvintelor, rânduite într-o armonie extrasă din glasul naturii: *"De-ți este dor de toate câte sunt,/ S-ascuți un paltin, vara, cum doinește,/ Să simți cum, toamna, legănat de vânt,/ Frunzișu-i se desprinde nelumește."/* (**Scrisoare de acasă**). Totul cântă, cuvintele par îndrăgostite unele de altele, așteptând să se întâlnească, pentru iubire, în cotloanele tănuite ale metaforei: *"Stropi calzi din ploaia dăruirii mele/ Picură grei pe-a timpului pleoapă./ Eu îmblânzesc cuvintele, iar ele/ Tot izvorăsc din mine ca o apă."/* (**Îmblânzitorul de cuvinte**).

Ademenit, ca și Blaga, de farmecul metafizic al folclorului, motivele populare îi devin resursă afectivă: *"Mult mi-e dor și mult mi-e sete/ Să-mi zidesc într-un perete, viu,/ cântecul unei fete..."/* Fluietul Iancului este "o rază de stea" pentru Poet – ca urmași demn al moșului de moș -, iar simbolul românismului de aici de pe Arieș capătă înfățișarea doinei:

"Iancule, durerea mea,/ Fluieru-ți de mi-ai lăsa/ Pe Arieș în casa mea,/ Să-mi aducă liniștea./ Cântu-i lin m-o legăna/ Dintr-o lume în alta,/ Până m-a-nveli roua/ Iancule, rază de stea."/ (**Rază de stea**).

Volumul e o aventură a sufletului, răvășit de trecerea spre **Nord de Infinit** (text ce dă titlul volumului), un poem al devenirii eternității înspre condiția umană:

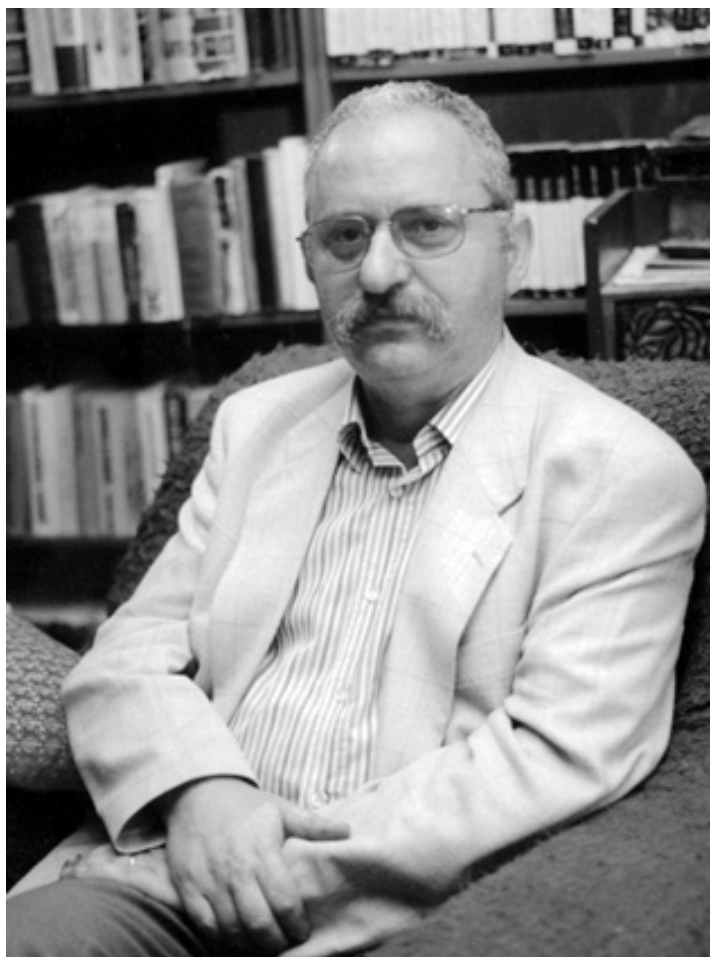
"La-nceput a fost Cuvântul/ Mai la Nord de Infinit/ Apoi A Creat Pământul/ Între Vest și Răsărit"/ ... Urmează strofele unui poem cristic, de adorație a divinității, care ar putea fi rostit în genunchi ca o rugăciune în fața icoanei din care crește credința:

"Doamne, ce ne-ai dat lumină/ Și speranța altei Lumi,/ Te rugăm, cei plini de vină/ Iartă-ne , să fim mai buni"/

Foarte multe texte merită a fi citate în întregime. Fiecare text integral caligrafiază câte o metaforă amplă, un buchet metaforic, croșetat din mici alegorii ori figurații stilistice, inspirate de gândul cel frumos al Poetului: *"ochii mei furând lumină", "mi-e dor/ de-un cântec de izvor", "sunt strop din roua pentru înger", "se-ntoarce luna să ne culce", "avea sub brațul drept un vers"* și multe altele.

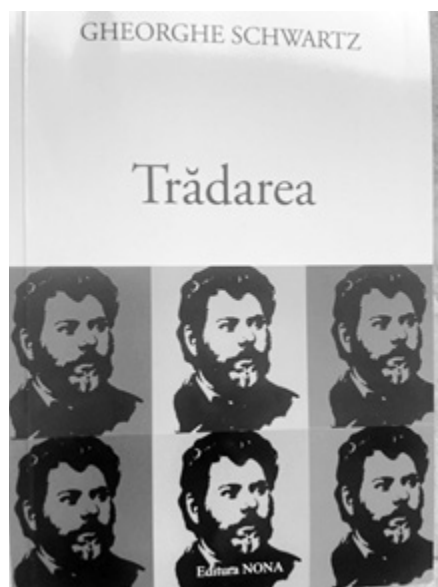
Ioan Vasile Marcu se orânduie în șirul poezilor din spațiul ondulat al Munților Apuseni (Carolina Ilica, Mihai Beniuc, Nicolae Horia Nicoară, Traian Dorz), având resurse tematice, de la dor la iubire, de la izvoare la aroma brazilor, de la ecoul peșterilor la nostalgia satului, de la dragul părinților la prispa casei, de la mirosul ierbii proaspăt cosite la omagiul adus credinței într-o desăvârșită trecere. Calitatea lirismului izvorăște din cântecul cuvintelor orchestrat într-o armonie clasică, în care strecoară, ca element de modernitate, câte un diez sau bemol, dând poemelor strălucire, lumină, grație și inocență. Prin acest volum, Ioan Vasile MARCU și-a consolidat condiția de Poet, având încheietura degetului arătător pregătită să bată la poarta lirismului înalt și relevant.

GHEORGHE SCHWARTZ

Au fost scriitori prolifici în literatura lumii și în cea românească. Poate o sută. În șirul acestora - n-am îndrăznit să elaborez o ierarhie (cantitativă) -, Gheorghe Schwartz merită pomenit. Scrie necontenit, iar prin scris (și lectură) învinge trecerea timpului. Are circa 50 de volume. A început în 1969 și con-

tinuă să-și facă proiecte. Ne aflăm în anul 2023. Scrie de 54 ani. Mai face și altceva: profesor universitar și ziarist. Nu cred că mai știe face altceva decât să citească, să gândească și să scrie. Cărțile sale îmi ocupă două rafturi din bibliotecă.

PROZATORUL GHEORGHE SCHWARTZ ÎNTR-O AUTOBIOGRAFIE

Gheorghe Schwartz își întitulează romanul autobiografic cu un cuvânt grav, *Trădarea*, manifestând aceeași pasiune în a concepe titluri, alcătuite din opt litere, cum sunt toate prozele sale. Contextul "trădării" își regăsește motivația în Premiul pentru literatură *Opera Omnia* "Ion Creangă", de la Piatra Neamț, prin care se alătură altor prozatori omagiați: *Dumitru Radu Popescu, Nicolae Breban, Eugen Uricaru, Dan Stanca, Gabriela Adameșteanu*. Organizatorii le solicită laureatilor "o autobiografie", care să onoreze "spiritul celebrelor Amintiri din copilărie ale Patronului Premiului". Volumul "*Trădarea*" apare la Editura Nona, din Piatra-Neamț, cartea fiind dedicată "celor ce mi-au fost apropiați, dar care nu au încăput în aceste rânduri limitate" (titlul nu-mi place, dar are opt litere!).

Trădarea este o autobiografie cu "un personaj dintr-o piesă concepută de Dumnezeu", un fel de "rescriere a scenariului vieții mele". Iată cum începe textul: *Puțină lume, Doamne, este aptă a se bucura de adevărata creație, de efortul propriu-zis, de travaliul suficient sieși! Puțină lume are puterea de a se opri să aștepte înfrigurat lucrarea finită, mulțumindu-se doar cu satisfacția inspirației și a transpirației, cu harul drumului! Și, fiindcă nu se poate abține de a se bucura doar de imaginea virtuală a operei terminate, puțină lume, Doamne, mai are răbdare cu creația însăși!*. Cele câteva rânduri sunt preluate din romanul *Cei O Sută, Culoarul Templier*, Editura Curtea veche, București, 2008, p. 350.

Creația supraviețuiește, susține cu melancolie prozatorul, iar autorului îi lipsește clipa de bucurie a împlinirii operei finalizate. Adeseori, aventura narativă înghite detaliile biografice, dacă scriitorul ignoră să-și scrie o autobiografie, niște memorii ori amintiri. După Gheorghe

Schwartz, creația substituie biografia, întrucât „diferența dintre trecut, prezent și viitor este doar o puternică și încăpățânată iluzie”, justificând cu un argument tot literar: „vremurile definite nu sunt decât o singură vreme, iar toate cele o sută de personaje încap într-unul și același personaj”.

Acest Personaj este chiar Scribul. Atunci de ce există opțiunea pentru mărturisire, pentru apariția publică a scriitorului în haine de lucru? Preiau răspunsul din chiar afirmația Scribului: „mi s-a solicitat o autobiografie conform cutumei juriului”. Dar el și-a pus viața în cărți, iar personajele sale sunt înfățișări/ măști ale Sinelui. Romanul *Cei O Sută* e construit pe iluzia succesiunii și simultaneității, întrucât șirul de o sută de personaje, „bunic, tată și fiu s-au născut, au trăit și au murit împreună în acest unic timp”, alcătuit din trecut, prezent și viitor. Cărțile îi sunt adevărata sa biografie, justifică Romancierul. Scriind despre „TRĂDARE” ca relația dintre realitate (în situația de față, viața unui scriitor) și mărturia despre această realitate, ne reamintim sintagma lui Nicolae Manolescu despre „lecturile infidele” (1966). Dubla infidelitate (a scrierii și a lecturii) dă operelor literare vulnerabilitatea oricărei ambiguități, iar ambiguitatea polisemantică luminează virtuțile „operei deschise” (Umberto Eco, 1962). Fiecare cititor recuperează înțelesurile care se văluresc în funcție de lecturile anterioare, experienței și culturii sale stilistice.

Lectura autobiografiei narative a lui Gheorghe Schwartz întreține (doar) iluzia că recuperăm informații inedite despre viața unui mare scriitor. Speranța se risipește în ideea de *trădare* pe care o comite însuși autorul. „Dacă ceea ce scriu eu acum este o autobiografie, un jurnal, „un itinerar idealist”, atunci cumva trădez opera mea, această fiind „biografia” vieții și experienței mele? Scriind „o narațiune autobiografică” „trădez” fericirea de a-mi încifra viața în personaje literare?”, se întreabă în *Cuvânt înainte*. Nu cumva, scriind „o narațiune autobiografică” „trădez” fericirea de a-mi încifra viața în personaje literare ?

O altă chestiune derivă din relația dintre ceea ce este și ceea ce relatează despre sine autobiograful. Destule secvențe din *curriculum vitae* sunt evitate pentru că „nimeni nu este dispus să-și divulge aspectele dizgrațioase”, multe rămânând dosite pentru totdeauna în intimitatea secretelor. Așa că nici o scriere autobiografică nu va fi completă, existând suficiente justificări ca să asigure abaterea de la sinceritate și autenticitate. Prin omisiune, exagerări, selecție subiectivă, uitări ori insuficiențe,

Trădarea, susține autorul, este o carte de ficțiune, adică subiectivă, încădrabilă în specia narațiunilor autobiografice, fiind "o proză mai obiectivă sau mai subiectivă, un text scris la persoana întâi".

Unde se regăsește granița dintre fantezie și biografie? Romancierul Julien Green a ținut un jurnal aproape patruzeci de ani (1928 - 1967), afirmând că "niciodată n-am fost exact omul jurnalului pe care-l scriu". Autobiografia e o privire selectivă în trecut, intrând în categoria literaturii subiective (Ioan Holban, 1989), prin distincția dintre "individul concret (cel din acte) și insul construit (cel din text)". Iată de ce **Trădarea** lui Gheorghe Schwartz este o autobiografie literară, prin care își accentuează identitatea și punctează cronologic o continuitate, care sprijină (unele) înțelesuri ale gesticii personajelor ori justifică intrarea acestora în interiorul anumitor evenimente. Ca autobiografie literară, **Trădarea** dă autorului posibilitatea explicită de a fi personaj, deși, în cazul lui Schwartz, scribul din romanele sale satisface fațetele (vezi și **Psihologia transversală**, 2003) comportamentale și structurale ale autorului (Schwartz von Schwartz, de ex., dar și Țipor ori Julius Zimberlan).

Copilăria din localitatea natală, Lugoj - orașul culturii bănățene -, în grija protectoare a bunicilor și părinților, studiile liceale devin sursă de nostalgie și de mărturisiri. Specificitatea zonei Banatului constă în multilingvism: "Lugojul era un oraș unde alături de români trăiau, unguri, nemți, evrei, sârbi și țigani. Așa că era un fapt obișnuit ca lumea să vorbească mai multe limbi. În casa noastră, părinții discutau între ei în limba maghiară, bunicile mi se adresau în limba germană, iar părinții vorbeau cu mine românește". Giuri - **Filosoful de pe strada Dobra** - provenea dintr-o onorabilă familie evreiască ("Bunica Salinsky, născută în Biserica Albă, căsătorită cu un moșier, s-a ținut mereu boiereasă"), era cuminte ca și copil, conștiincios ca elev, cu apetență spre huzurul lecturii și a pierderii timpului cu șahul, dar dedat cu comentarii și filosofări inocente: "Eu am ajuns pe strada Someșului, care mai devreme s-a numit strada Dobra. Ochelarist de mic și cu părul foarte cârlionțat, dacă m-am evidențiat prin ceva, acel lucru a fost că nu puteam să tac și că aveam întotdeauna ceva de comentat. În fața oricui. Tatăl unui prieten m-a numit „filozoful din strada Dobra” (p. 14). Amintirile rămase în memorie sunt restituite cronologic, de la primii pași "pe umerii cuiva" până la nedreptățile școlare, de la evocarea figurii învățătorului său până la conturarea unei chemări

profesionale pentru o carieră universitară: "Plecarea din Lugoj a însemnat și plecarea mea în viață".

A urmat **Viața la Cluj și importanța mustății în destinul meu**, cu evocarea profesorilor universitari, a colegilor, a vremurilor tot mai tulburate, care determină schimbarea sensului vieții, a condiției sale de evreu român și de român evreu. Pe lângă rigiditatea mentală și atitudinală a poporului cultural din jurul arcului carpatic față de nume străine – evreiești, maghiare, nemțești ori rusești, lamentărilor sale li se adaugă condiția de "scriitor provincial". Este convins că stabilirea sa în Capitală i-ar fi adus numeroase avantaje, iar valoarea sa artistică ar fi căpătat o altfel de aură calitativă. Soarta l-a trimis în Arad: "când am ajuns să debutez, gândurile acestea s-au motivat că, doar în capitală fiind, ți se poate aprecia la justa valoare scrisul și iarăși am dorit să mă mut la București". Lucru ce nu i-a reușit: "*Țesând scenariile nostalgice, mai ales până ce am izbutit cât de cât să pătrund în viața literară, mi-am imaginat că aș fi intrat într-un grup, că aș fi cunoscut mai mulți scriitori și critici, dar probabil aș fi scris mai puțin. Eram convins, așa cum mai sunt convins și astăzi, că relațiile personale sunt esențiale în soarta manuscriselor, că este foarte important cu cine obișnuiești să stai la masă la restaurant, unde grupul poate deveni hotărâtor în promovarea lucrărilor tale*". Cu harul său de povestitor remarcabil, își reconstituie momentul publicării unei pagini în revista România literară, stabilirea ca profesor în Arad, căsătoria, copilul, premii pentru romane, ciclul lugojean, romanele din seria **Cei O Sută**, apoi **Vocalize**, implicarea în activitatea politică, cariera universitară, precum și alte "trădări" într-ale scrisului.

Despre învățământul superior, unde am fost colegi, își împărtășește opinia privind relația dintre instituție și schema statului de funcții ale universității: "*Unii demnitari chiar la mai multe universități, unde luau salarii mari, deși nu se prezentau la cursuri mai niciodată. Prost înțelese, descentralizarea și autonomia universităților au făcut ca în jurul rectorilor să se formeze o camarilă imposibil de spart. Deși nu mai sunt activ de mai mulți ani, aflu că procesul acesta se adâncește mereu mai mult, în vreme ce competența joacă un rol tot mai mic, importantă fiind obediența față de conducere, o obediență bine răsplătită.*" (p. 77)

Dar, vorba cântecului **Sunt vagabondul vieții mele**: multe bune și rele face omul în viață, dar El a rămas dedicat total scrisului, și-a iubit

cititorii, a îndrăgit limba română, fiind exigent cu propria exprimare și foarte atent la semnificarea limbajului folosit pentru scriere. După cum se întâmplă în **Amintiri**, mărturisirile sale despre scrierea și publicarea cărților, întâlnirile admirabile cu scriitori (și critici literari) consacrați (Al. Piru, Marin Preda, Eugen Uricaru, Doina Uricariu, Nicolae Manolescu, Adrian Papahagi, Irina Petraș, Petre Poantă, Grete Tartler, Adrian Popescu, Vasile Andru, Octavian Paler), își fixează sinceritate în multe pagini despre programul de lucru al romanului **Cei O Sută** (4848 pagini, 11 volume, elaborate în 25 de ani).

"Aventura diplomatică" și o scurtă excursie politică pe culoarele administrației eșuează, motivându-i reșezarea la taste și dedicația totală scrisului. Urmează o prolifică activitate editorială: romane, proză scurtă, cursuri universitare, articole de opinie etc. Participarea sa publicistică cu opinii de însănătoșire a vieții literare (culturale) a Aradului sunt evidente, prin tenacitatea de a "salva" de la dărâmare Teatrul Vechi din Arad (întâiul stabiliment teatral construit din ziditură, în 1817, de către comerciantul Iacob Hirschl), apoi despre cele trei "tare genetice" ale României (**Lipsa valorii cuvântului, Ierarhii aberante, Totul începe și nimic nu se termină**) și alte implicări ponderând mânia cu o înaltă doză de ironie cărturărească.

Afirmă scriitorul arădean: "Viața mea a fost un adevărat roman"; trădarea de a-mi publica "romanul vieții", o ficțiune cu un singur personaj, luând chipul autorului însuși e totuși trădare. Textul se încheie, ca într-o compunere didactică, cu "**Cărțile pe care le-am scris reprezintă totodată și cele mai fidele amintiri ale mele**". Deviza, susținută hotărât cu afirmații aproape aforistice, se încarcă de melancolie și deziluzie: "**mișunea socială a unui scriitor este de a se lupta cu morile de vânt și de a-și tăia craca de sub picioare**".

Interviul amplu și complex a lui Cristian Livescu, scriitor, critic literar, mare admirator și interpret al lui Eminescu și Creangă, deci interviul cu prozatorul Gheorghe Schwartz extrage din activitatea acestuia elementele esențiale ale elaborării celor 50 de cărți, insistând asupra impactului avut de acestea în literatura română și europeană. Extrase relevante din proza sa reușesc să creioneze o imagine complexă a Biografiei sale, iar mărturisirile sunt susținute de un CV funcțional, exact și esențializat. Structura cărții urmează cu sinceritate secvențele biografice.

Fiecare dispune de amintirile pe care le binemerită. Ele recompun imaginea unei vieți depline, a unui individ "**om, liber, sănătos**", al cărui limbaj, afectat de "o sâsâială copilărească", excelează în corectitudine, fără scamatorii stilistice, armonizat pe structuri narative originale și profunde. Amintirea școlarului Schwartz în formula "filozofului de pe strada Dobra" lasă o subtilă umbră de speculație în toate cele ce scrie, ideile fiind sursă de analize subtile și de mirări metafizice.

Ne luăm îngăduința să încadrăm cartea a cincizecea, adică **Trădarea**, în categoria **romanului autobiografic**. Numeroși scriitori și-au asumat în mod voluntar intenția a-și redacta amintirile, cu gândul subtil de a-și explica opera, a-și justifica gesturile, de a-și alcătui o imagine publică în conformitate cu stima de sine. În cazul lui Gheorghe Schwartz, acest text derivă dintr-o cutumă a organizatorilor de a solicita premiaților "o autobiografie", oarecum, justificativă. După cum îl știm pe autor, el și-a luat rolul în serios, convertind o mărturisire administrativă/ funcțională într-o proză admirabilă sub forma unei "trădări" a propriei opere, dacă aceasta cuprinde, după cum susține, "fidelele sale amintiri". El n-a degustat vreodată din plăcerile superficialității, tratând scrisul ca o profesiune de credință, ca o singulară caracteristică a personalității sale. Nici pe departe nu e vorba de încheierea unui vis dintr-un somn fără trezire, ci de un rechizitoriu de viață, de la școala primară până la universitate, de la lecturile intense ale scribului până la publicarea a cinci duzine de cărți, de la condiția scriitorului provincial până la ofertele culturale ale timpului politicianist, de la viața profesională între întârziții mintali și studenții conștiincioși până la intimitatea vieții de familie, trăită într-un frumos apartament din Arad, înșesat de cărți și vechituri moștenite, poale de amintirea unei veșnice tinereți.

Trădarea e romanul explicit al celorlalte romane, așa cum sunt percepute de bietul scrib, spre a incita curiozitatea bunului cititor. Gheorghe Schwartz este un prozator viguros și profund retoric, al cărui pact autobiografic între scrib, narator și personaj. Se exprimă pe sine, iar frământările sufletului generează personaje complexe, hrănite deopotrivă cu rațiune și sensibilitate.

GHEORGHE SCHWARTZ

VALOROS PROZATOR CONTEMPORAN ROMÂN

Adeseori îmi vorbea prozatorul GHEORGHE SCHWARTZ¹ despre locuința sa de la Lugoj, acolo unde părinții, Maria, profesoara de pian, și Eugen, funcționar, treăluiau pe vremea când războiul cel groaznic se zbătea să-și mai amâne tragedia. Toamna, la mijloc de septembrie, când viile de pe dealurile lugojene dădeau în pârg, se răspândește știrea că în casa evreiască a svarțeștilor s-a născut un flăcău, sănătos și durduliu. Era în 16 septembrie 1945, acolo, la Lugoj, un mândrul și destul de îngâmfat oraș bănățean, dominat încă de aura princiară a familiei Bredicenilor. Grija familiei pentru mezin devine exagerat de protectoare în dificultăților sociale (*“puneam la trening petec peste petic”*), ținând copilul până pe la 18 ani numai la școlile din Lugoj, în atmosfera aceea patriarhală, de oameni așezați și bine cumpăniți în relațiile lor cu semenii. O fi avut o copilărie liberă, dar marcată de lipsuri, prin curte amplă a gospodăriei sale, prin lumea boemă și provincială a lugojenilor, cea mai aleasă întrupare bănățenească (*“nu-i fecior ca lugojeanu”*).

¹ Născut în 1945, la Lugoj, a fost profesor universitar, diplomat, jurnalist; locuiește în Arad; face parte din stafful Uniunii scriitorilor din România...

Facultatea de Istorie-filosofie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj i-a fost o primă evadare din cuibul casei părintești, care va rămâne un ecou nostalgic, pentru viitorul profesor de defectologie de la Școala Specială din Arad, instituție de care se ocupă ca director până prin anul 2002, când se mută în învățământul superior, la Universitatea Aurel Vlaicu din Arad, fiind decan al Facultății de Științe Umaniste și Sociale. S-a căsătorit cu profesoara de limbă românească, Iuliana PETRIAN, ea însăși o remarcabilă scriitoare, întronând în apartamentul din Piața Catedralei o atmosferă intelectuală, cu pereții invizibili din pricina cărților; în centrul camerei de lucru, tronează un imens birou, unde au fost scrise atâtea pagini și valoroase volume.

Afirmând de la început că Gheorghe Schwartz este cel mai mare scriitor contemporan, s-ar putea să induc unor critici literari un sentiment de mirare și încrețire de frunte. Mirarea și-ar putea-o domoli, dacă s-ar încumeta să lectureze cele câteva mii de pagini, începând cu romanul *“Martorul”* și continuând cu “vocalizele în Do major” *“Enigmele infinite”* (2014). În timp, din anul 1972, anul debutului cu acel excelent și premiat roman, până astăzi, cu volumul *“Enigmele infinite”*, și-a odihnit discursul narativ în niște texte pline de savoare și înțelepciune; Gh. Schwartz scrie fără răgaz, simțind că timpul fuge prea repede spre a-și putea încheia atâtea proiecte. Peste 42 de ani de scriitură, care include alte romane (*Pietrele, A treia zi, Spitalul, Efectul P, Om și lege, Cochilia, Procesul. O dramă evreiască, Autiștii cărților*), proză scurtă (*Ucenicul vrăjitor, Maximele minimele, Paranoia Schwartz*), dar mai ales ciclul românesc *Cei o sută* (1988 - 2013), cuprinzând 11 volume cu aproape 5000 pagini (*Anabasis, Ecce homo, Oul de aur, Mâna albă, Vara rece, Axa lumii, Culoarul templier, Secretul Florența, Diavolul argintiu, Bastonul contelui, Agnus Dei*).

Vă mărturisesc ceva: Gheorghe Schwartz nu scrie precum vorbește, adică are sporul “scrierii vorbite”. Elaborează temeinic și dispune de un stil dens, topind în fiecare frazare imaginație, informație, inspirație; are cutezanța de a plonja în istorie (un spațiu periculos și dificil de explorat), de unde aduce în contemporaneitate personaje, cu care conversează, spre a reconstitui o atmosferă. Dacă scrie mult, nu e și un semnal de inflație și nici doar de dorința de a avea vizibilitate. El scrie că nu poate trăi să nu facă astfel, scrisul îi este un sens de viață. Să scrii un roman în aproape 25

de ani, chiar dacă acesta are ca teză surprinderea evoluției umanității de la origini până astăzi, pare o nebunie ce atinge nucleul tenacității. Să ai “fixisme” (toate textele sale au titluri alcătuite din cuvinte cu opt sunete, după cum îi este și numele) chiar de la debut e încă un semn de încredere asumată în valoarea talentului tău, de orgolios pur și candid.

Prima cronică despre *Martorul* lui Gh. Schwartz am publicat-o prin 1982 în revista bucureșteană *România literară*, reamintindu-mi că i-am analizat textul din perspectiva relației dintre decor - eveniment - personaj, iar această a plăcut criticilor literari, extrem de exigenți în vremea aceea. Nici nu-l cunoșteam pe autor. Mai apoi, am lecturat și recenzat parcă toate volumele sale din ciclul *Cei o sută*, pentru că mi-au creat un entuziasm crescând de la text la text, încât, într-o recenzie, afirmam chiar că binemerită Premiul Nobel pentru literatură, că se află între primii trei prozatori români contemporani, că opera sa are valoarea unei scriituri de cotație europeană și universală. Mă bazam pe argumente, iar acestea năvăleau impresiv peste un cititor entuziast. Și acum îmi mențin și întrețin punctul de vedere.

Subiectele sale sunt preluate dintre marile probleme ale omului și niciodată nu speculează înclinațiile cititorului de a i se oferi ceea ce și-ar dori să lectureze. Concesiile sale nu țin de întreținerea plăcerii de lectură, singura fiind aceea că refuză să le facă. Plasându-se tematic într-o zonă irizată de speranțele optimiste ale umanității, Gh. Schwartz construiește personajele folosindu-se de o imaginație normală, nici maladivă, nici speculativă și nici tulburată. Personajele sale au vigoarea celor care sunt predispuse să-și valorifice șansa vieții lor ori să-și piardă norocul, chiar în preajma surâsului. Relatarea întâmplărilor beneficiază de o schiță narativă seducătoare și incitant de atrăgătoare pentru un cititor fără prejudecăți. Harul de a imagina diferite narativități, cărora să le dea savoare și parfum, derivă dintr-o înzestrare/ apetență a sa pentru problemele speciale ale omului (pe care profesorul universitar le-a și dezvoltat în cursuri despre psihologia transversală). (Zimberlan, personajul din pastilele sale literare, consumabile zilnic cu lingurița după prescripția autorului, nu s-a săturat niciodată, fiindu-i mereu foame. La aniversarea nonagenară, Z. a dorit să mănânce măcar o dată pe săturate. Mort din pricina excesului culinar, urmașii îi pot citi pe piatra funerară: *“Oare de ce sufletul veșnic suportă atât de greu plăcerile trupului vremel-*

nic!".) Ironia inteligență creează o subtilitate lingvistică, prin care textul capătă mai multă culoare narativă și înlătură dezacordurile inconfortului de a sta la o masă cu oaspeți nepoftiți.

Orice scriitor adevărat (care trăiește scriind, indignat de necesitatea somnului pentru refacere!) se hrănește cu imagini create de sine. Nu trece o zi fără să imagineze, să utilizeze cuvinte într-o nouă înfățișare, ca să-și facă sieși poftă de mâncare. Același om are stări sufletești mai bune sau mai rele, după cum acestea generează meniul pe care îl propune, construind cu tastele îmbucătura pentru sărbătoarea cotidiană a cuvântului. Gheorghe Schwartz scrie din ce în ce mai bine. Îi lipsește spiritul de antreprenor, concesiile pentru "șuetă", "cooperativă", "gașcă"; el își umple timpul cu scrisul; mai departe e treaba cititorilor, lectori de rând sau critici literari, directori de revistă ori decidenți culturali. Cu pipă ori fără, cu părul său cârlionțat și perciunii alungiți, purtând ochelarii dioptrici, veșnic agățat de o geantă spațioasă, mai mult alunecând pe stradă decât pășind, Gh. Schwartz zâmbește rar și vorbește iute. E mereu nemulțumit, când de studenți când de colegi, când de scriitori, când de propria sa viață. Așa devine omul atunci când timpul nu-i dă suficient răgaz pentru reflecții.

Eu, onorabil cititor, atrag atenția asupra acestor vremuri, în care în arena cercului lumii sunt mai importante zgomotele tribunelor, aventurile, cancanurile, gratuitățile televizuale, spectacolul epidermic ori scorurile sportive decât valorile adevărate ale culturii. Literatura își va regăsi cadența și cititorii. Gheorghe Schwartz se va întâlni cu recunoașterea valorilor culturale cuprinse în vasta sa operă literară. Credința mea este că cel mai mare scriitor contemporan român este consăteanul nostru, precum și că "*Cei o sută*" merită titlul de virtuos roman al literaturii universale actuale. (2016)

•

Mult mai târziu, prin 2013, Gh. Schwartz publică la editura eLiteratura un "roman hibrid", cu titlul *Autiștii cărților*. Ce înțelege autorul prin "roman hibrid"? "Cine a mai auzit de așa ceva?", se întreabă tot el în *Cuvânt înainte la Cuvânt înainte*. Pentru răspunsul la măcar una dintre întrebări, este citat personajul Julius Zimberlan: "Viața noastră este alcătuită din interferența unei mulțimi de întâmplări disparate", amintind, prin ricoșeu, de "*Spiritul psihologiei transversale*" (Paideia, 2004). Cică, ar specula El, dacă secționăm un cablu, vom constata că este alcătuit din mai

multe fire, pe care le analizăm independent (desigur că în psihologie ne gândim la dispoziții, la comportamente, la procese psihice), deși în realitate individul este un tot, iar componentele personalității sale acționează ca un întreg, prin compensare și completare.

Romanul hibrid este "o făcătură", fiind alcătuit din texte separate legate aleatoriu între ele. E un text "ghiveci", "o alăturare de proze scurte lipite – stângaci! – printr-un text de legătură" (p. 30). Un fel de "*Istorie...*" a criticului, alcătuită din cronicile publicate prin reviste...etc.

Comunicarea autorului cu cititorii săi potențiali începe prin răspunsul la întrebarea despre sine: "Cine este autorul acestei cărți?", expus sub forma unui memoriu de activitate, alimentat de grila unui CV detaliat: "Gheorghe Schwartz s-a născut la 16 septembrie 1945 la Lugoj, județul Timiș. Este căsătorit cu scriitoarea Iuliana Petrian. Fiul lor, Giani-Paul Schwartz, este sculptor." (p. 5). Urmează înșiruirea funcțiilor și locurilor de muncă, aparițiile în presă, premii și distincții, participări la conferințe, colocvii, simpozioane, volume de autor (35 la număr), până la acea dată, cu editura, numărul de pagini și chiar ISBN-ul), și se încheie cu aprecierile critice ale unor autori (am numărat 99 de referințe, urmate de *etc.*).

În fine, urmează 11 pagini cu citate din critici, selectate de autor. În 1974, este considerat "o promisiune" (S. D.), având "o nețărmită încredere în imaginație" (S. T.), "talentat, citit, cu lecturi la zi" (V. C.), "dens, profund, original" (Val C.), "scrie o carte inteligentă și profundă" (C. M.), "scriitor inteligent, cu lecturi mereu proaspete" (A. R.), "scrie sub presiunea culturii germane" (N. M.), "depășește cu mult ambițiile metafizice ale lui Milan Kundera" (D. Ș. P.), F. B. remarcă "erudiția lui Gh. Schwartz", "fără complexe provinciale" (G. M.), "unul dintre cei mai importanți scriitori de azi, de profesie psiholog" (I. H.), "continuă viziunea sa românească aproape nebunească, dacă nu genială" (I. Z.), "aparține elitei literaturii române, fiind marea împlinire a acesteia prin dimensiunea universalității" (A. I.), "carte densă, aproape saturată de literatură și metaliteratură" (P. A.), **Cei O Sută** e, de pe-acum, o mare izbândă a prozei noastre contemporane" (I. H., 2011), "nu poți introduce o panoramă a civilizației umane în mintea cititorului standard al epocii în care trăim" ... "visul grandios al scriitorului nu poate prinde rădăcini în niște "creiere mici" (C. D.); "spirit vizionar și cutezător, îndrăznește să gândească la scară monumentală, asumându-și condiția de european" (C. D., 2012).

Urmează *Cuprinsul* la **Autistii cărților**. Autist? Este o dizabilitate care împiedică interacțiunea socială și comunicarea unui copil, scoțându-l din categoria "individul om, liber și sănătos". Ar fi zis autorul că se citește din ce în ce mai puțin, cărțile și-au pierdut din prestigiu, iar cititorii se simt amenințat de "cărțile nebune", cele care nu pot fi citite. A altă formă de "nebulie" a cărților se referă la cărțile postate pe internet (cărți ce se scriu singure, asemenea pânzei de păianjen). În fine, s-au găsit autori creatori de texte pentru "cărți care te trag cu o forță irezistibilă în interiorul lor, asemenea unui vârtej într-o apă adâncă". Sunt cărți nu numai citite ci și trăite. Cititorii devin bolnavi, "nu dispar fizic, continuă să rămână printre noi", devin "roboți preocupați de activitatea lor infinită, intrând în grupa *autismului cărților*" (s.a.). Dă exemplul economistului D. A., de 44 ani, care a fost diagnosticat cu această boală, după ce a citit în concediu două cărți polițiste, după ce a fost într-o localitate (neidentificată), numită "Capitala istorică". "Ce se întâmplă cu Domnul Dan Adam?" Cititorul are curiozitatea lui, iar cartea indică o cale a ei, care devine și calea ta. Calea aceea duce la "Castelul albastru, unde poți trăi mii de perspective", pe care le citești și le trăiești, călăuzit de "un ghid de vizitare". Ce? Ghid de vizitare a Capitalei istorice și a Castelului Albastru.

Capitala istorică este simbol, "firul roșu al întregii noastre deveniri". Solicitarea aprobării de vizitare ne introduce în atmosfera narațiilor lui Kafka, în special al Castelului. Birocrația absurdă și patima ademenitoare a descuierii ușilor închise. Labirintul Castelului este ca orice labirint, ciudat, contorsionat, matematizat, ermetic, iar cine se încumetă să intre se rătăcește definitiv. Castelul albastru își are legendele sale care de care mai spectaculoase, fiecare sporindu-i misterul prin multiplicarea enigmelor. Până la urmă, Castelul albastru devine un personaj. Imaginația scriitorului inventează povești cu un adorabil spirit detectivist, reevaluând o altă fațetă a scribului. Tot astfel, ca într-un puzzle, narațiunea crește din sine, apar noi personaje, altele își schimbă spiritul, intrând sau ieșind dintr-o țesătură literală sau dintr-o vreme istorică. Evenimente imaginate se intersectează cu întâmplări reale. Copilul cu ochi albaștri, apoi țesătorul și moarte (Minotaurul ieșise din covor! "Țesătorul semăna cu acel domn Dan Adam"), dar și trădător și patriot.

Grupul de atestați pentru vizitarea Castelului albastru, călăuziți de un ghid, parcurge turnurile și ajung la sfârșitul "ultimei trăiri", apoi "vă

prelingeți în curte și, printr-o ușă lateralnică ajungeți ... în afara meterezelor". Ghidul îi invită într-un **alt cub** "locația unei alte trăiri". Împreună cu Poolo, "ucenicul vrăjitor"! "Simțiți că vă pierdeți ultimele picături de entuziasm. Cine este Poolo? "Un fost student schizofren, care se plimba ore în șir pe desenul covorului din camera sa, pretinzând că este încarnarea unui mare preot egiptean, Poolo". Poate e chiar Dan Adam, cel mort, așteptând aprobarea dosarului de vizitare. Vizita se încheie cu o cină festivă, acordarea diplomei de absolvire, atribuirea de insigne cu Castelul albastru, cadou constând dintr-o servietă cu instrumente de scris, un laptop și alte cele. Nimic nu se termină aici, de fapt niciodată. Periodic, vor veni hârtii de completat din Capitala istorică, ca să înțelegeți mai bine, precizează ghidul, "trăirile", iar corespondența va dura șapte generații. Cine a trăit astfel de experiență sunt "autiștii cărților", victime ale "unui program structurat al autorităților". Nimic, încheie autorul, nu mai atrage atenția asupra unei cărți "decât gâlceava publică". Punct, după 564 pagini. Coperta romanului hibrid cuprinde imaginea ruinelor unui castel fără uși și ferestre pe marginea unei ape liniștite.

Totul pare un joc de șah ori un labirint al cărții în care cine intră nu mai iese. Devine personaj al cărții ori se pierde între sau dincolo "de metereze". Tabla de șah are 64 de pătrățele, pe care scribul mișcă pionii, nebuni, cai, regină și rege, după reguli logice și convenții de mutare. Într-o narațiune, cititorul pasionat plonjează și se pierde printre personaje.

Tabla de șah are 64 de pătrățele, albe și negre, în număr egal. Gheorghe Schwartz a publicat 51 de volume. Mai are de elaborat vreo 14 spre a împlini voia lui Dumnezeu, adică a închide cercul. El scrie cu patimă, asemenea unui "autist al cărților". Încă 14 cărți și va intra în labirintul din covor, va obține acreditarea pentru vizitarea Castelului albastru. Gheorghe Schwartz, după cum spunea criticul Alex. Ruja, este un alergător de fond și deopotrivă de sprint. Scrie ușor, valorifică lecturile, imaginația și ironiile subtile, simbolizează evenimente și folosește alegoriile. În plus, citește neconținut, își împrăștează condiția intelectuală și afectivă, inventând cu prisosință arhitecturi narative inedite.

SPITALUL: DECOR, EVENIMENT ȘI PERSONAJ

Romanul **Spitalul** (Editura Eminescu) al lui Gheorghe Schwartz, poate cea mai bună dintre cărțile sale de până acum, reprezintă o treaptă nouă în creația scriitorului, în sensul unei modernizări evidente a discursului narativ. Epicul nu se supune unei logici a succesiunii, ca în romanele **Martorul** (1972), **Ucenicul vrăjitor**, **Pietrele**, **A treia zi**, ci se mișcă liber fără grile de constrângere.

Spitalul, ca **decor** al romanului, este un fel de arcă rătăcită în bezna, dar nu a lui Noe (simbol de puritate), ci o corabie disperată și deimentă; o lume în găoace, limitată de un epuizant și dramatic orizont privat de libertate, în care decizia morală liberă este iremediabil pierdută. Peșcheșul ("bolnavul trebuie să plătească în stânga și în dreapta pentru cel mai mic drept ce i se cuvine"), hoția ("toată lumea fură într-o măsură lipsită de precedent") și spaima sunt singurele relații dintre indivizi, unice acte ce pot amâna procesul de adaptabilitate negativă. Spitalul este un joc primejdios al oamenilor cu valorile umaniste, pe care aceștia le răstălmăcesc cu o lipsă totală de responsabilitate socială. Clanul administrativ menține – invocând frânturi din vocabularul legionar – gustul și dezgustul pentru o existență golită de orice viață autentică. În acest decor individul ajunge victimă a unor relații morale obscure, a unei condiții dramatice ridicole. Astfel pacienții devin "cetățeni turmentași", amețiți de o sarabandă a habitatului, iar administrația, alcătuită din "amatori de victorii facile", "aventurieri pricepuți", își poartă masca scenică cu o uluitoare seriozitate, cu o inocentă poză donchijotească. Deși teritoriul discursului narativ este un pretins spital de nebuni, transformat peste noapte într-o "pușculiță de bani", în care cei intrați se lovesc de un inutil exercițiu de autoritate. Nu este vorba de o lume văzută de un redus mintal, ca în **Zgomotul și furia** a lui Faulkner, ci de o lume alcătuită de falși nebuni, în urma unui banal joc "de-a hoții și vardiștii".

Evenimentele se înșurubează în jurul lui Lazăr, modest vânzător de cherestea, protagonist insignifiant, ca și Luca, Moravetz, Guneș ori Iancu care – simulând nebunia – își găsesc o existență anonimă, ieșind înafara și la adăpost de urmările politicii lor legionare. Curând spitalul

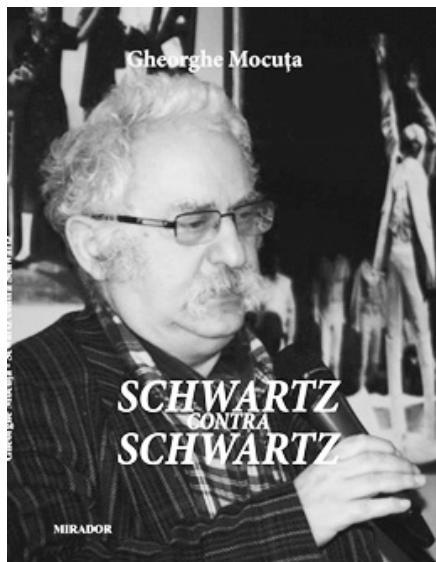
găzduiește prea mulți "intruși" profitând de "invenția" lui Lazăr, rînd pe rînd aproape tot orașul se mută cu totul aici, așa că "până la urmă îți va fi mai ușor să te faci nevăzut în oraș decît aici". Dar medicii nu mai respectă contractul, pun chei la uși, transformând rezervele spitalului în adevărate celule de închisoare. Numai că în timp ce Lazăr adormise, "lucru incredibil și enervant", colegul său de "rezervă", Luca, organizează un fel de răscoală, pune mîna pe putere, se proclamă comandant, stabilește ierarhii, oferind acestuia funcția de administrator general. Noii stăpîni organizează o democrație dictatorială, lansează instrucțiuni astfel ca "orice să se poată realiza și totul să nu se poată realiza", obțin "printr-o rudă de foarte sus" o aparență legală pentru toată "această tărășenie".

Dintr-o distracție a pacienților cu "certificat violet", care ar putea dura un ceas sau două, prin rechiziționarea unor străzi și clădiri anexe, spitalul ajunge "un mic orașel" cu perspectiva achiziționării unui Hinterland agricol și deci a unei independențe absolute. Dar "domnul comandant" își părăsește corabia tocmai în momente de prosperitate, înlocuitorul nu e capabil să continue "distracția", iar Lazăr reușește să treacă dincolo de zidurile spitalului, devenite frontiere.

Personajul-simbol este Lazăr, afacerist precaut în viața civilă, mirosind a rumeguș și rășină, asuda "din greu pentru a putea înainta cu pași mărunți"; manifestând un dezgust funciar pentru cei ce reușesc fără efort, se lasă antrenat "în voia unei soarte care i-a fost de regulă potrivnică". Anonimul vânzător, făcut peste noapte administrator general se vede cuprins de o febrilitate a acțiunii. Avînd bani, pe care-i plasează temporar înafara spitalului, conducînd "turma" fiind deci "ales". Lazăr ia în serios angrenajul ierarhic, suportă cu inocență procesul de dislocare a conștiinței. Dar iată că Lazăr are o revelație. La ce-i folosește libertatea și autoritatea dacă el însuși pune gratii celorlalți? El vrea să redevină ce-a fost înainte de-a fi alful, considerînd că "cel mai înțelept lucru ar fi să dispară fără urmă". Ieșirea din criză coincide cu atmosfera de buimăceală, accentuată de întuneric, de o ploaie mărunță, de harababura determinată de "ordinele acelea absurde", despre care nimeni nu mai știa de unde veneau. Lazăr profită, escaladează zidul spitalului, dar ajunge într-un spațiu atopic. Un univers hibrid și neclar, în care mișcarea este fără sens și scop. Căutînd salvare, el alunecă într-o bizară regresie în timp – o compensare a limitării spațiului. În final, devenit umbră – personajul alu-

necă într-o condiție animalică a omului într-o istorie barbară; "gândurile sale nu mai erau decât praf care-l urma, un colb care nu se dizolva nici în ploaie, o pulbere pe care gonea un bărbat alergând". Această alergare iremediabilă în asocial semnifică incapacitatea de a ieși dintr-un cerc vicios, de a se sustrage dintr-un angrenaj etic. Labirintul nu e o lume, nici măcar închisă sau în miniatură, nu e nici caricatură sau surogat de realitate. Este un simbol al libertății care nu mai folosește nimănui și care își are primele demersuri în a fi conștient de inutilitatea propriei existențe.

Deși există indici ale datării (1941) și localizării (Lugoj), decorul cărții capătă o forță simbolică. Mult mai problematic decât celelalte ale autorului, acest roman se încadrează în tendința tot mai accentuată a narațiunii spre antologic, creând personaje și situații de extremă generalitate. (*România Literară*, nr. 14, 1 aprilie 1982.)

PORTRET AL ARTISTULUI CA BATRÂN HIDALGO²

Ultima carte a criticului literar Gheorghe Mocuța a fost să fie "*Schwartz contra Schwartz*", o monografie originală concepută și omagios elaborată pentru un septuagenar: "*La 70 de ani, prozatorul Gheorghe Schwartz e un bătrân hidalgo, un nobil cavalier al scrisului, un visător cu ochi deschiși, care și-a împlinit totuși opera, o utopie palpabilă, tangibilă*" (p.8). E

dificil să alcătuiesti o carte despre un autor care nu și-a încheiat opera literară. Tâfnoși, cum sunt unii, aceștia pot avea nemulțumiri, iar reacțiile sunt imprevizibil de orgolioase; asemenea volume oarecum onomastice se încropesc spre a evidenția valoarea reală și împlinirea. În ele, majoritatea opiniilor sunt encomiastice, iar autorului omagiat i se adaugă o nouă apreciere la cele existente. Regretatul critic literar arădean, Gheorghe Mocuța, a conceput volumul într-o schemă complexă, menită să evidențieze cât mai multe fațete ale activității publice a scriitorului arădean Gheorghe Schwartz. În volum, s-au însumau recenzii la volumele prozatorului, interviuri cu Gheorghe Schwartz, un C.V. al acestuia, mărturii, referințe critice, extrase din alți analiști ori prezentatori ai operei, apărute în volume ori în presa literară, bibliografia operei și alte opinii despre creația autorului. Toate la un loc configurează **viața și opera lui G. Schwartz**, o reconstituire dinamică, diacronică și sincronică, plăcută la lectură și atractivă prin modul de organizare a fragmentelor, care au oglindit în timp impactul textelor asupra peisajului literar contemporan. În plus, având sentimentul unei opere încheiate prin finalizarea imensului roman **Cei O sută**, Gh. Mocuța realizează o evaluare - prin structurare - a întregii creații a scriitorului Schwartz. Scrie: "*Opera lui literară se împarte simbolic în "3"...*: 1. Utopia Lugojului, 2. Povestirile scurte, 3. Opera

² Gheorghe Mocuța, **Schwartz contra Schwartz**, Editura Mirador, Arad, 2017.

finită ("**Cei O sută**" e opera "bătută în cuie", proiect terminat, lucru împlinit. *E Opera Omnia și sumă a ei*" (p.8).

Îi este caracteristic prozatorului G. Schwartz "pofa de a scrie": cu teamă declarată, la un moment dat, că nu va avea timp și sănătate pentru a finaliza celebra uvertură a istoriei umanității (la care a trudit 27 ani, 2 luni și 4 zile), după al 11 volum (**Agnus Dei**) cu care încheie cele 4848 pagini, chiar a doua zi încropește alte proiecte, finalizate în **Autiștii cărților** (2013), **Enigmele infinite** (2014), **Hotarele istorice** (2015), **Insula Zu** (2016), **Hârțile oficiale** (2017), urmând a șase cartea cu vocalize etc. (iată o mașină de făcut cărți). Ins îndesat la ținută, cu păr grizonat și intens buclat, cu mustața-i cășunată, sprijinită adeseori pe o pipă, cu tradiționala geantă de piele doldora cu cărți și ziare, toată înfățișarea ascunde neastâmpărul profesorului (fost) universitar, nemulțumit (și plângăreț scrib, uneori "prea mălăieț") de condiția socială a scriitorului și de receptarea partizană a operei, manifestând chiar îngrijorarea că va fi receptat doar ca "un geniu local". Ironic și subtil, cu gust pentru detaliu semnificativ și pentru spovedanii mistificate, Gh. Schwartz are încă inocența adolescentină, consumându-se fără rest și fără menajamente în a mărturisi experiențe fanteziste ce par trăite și a scrie neîntrerupt ca și cum lumea sa s-ar sfârși a doua zi.

Gheorghe Mocuța a fost un excelent critic literar, de întâmpinare și de analiză, bazându-se pe lecturi temeinice din literatura română și mai ales franțuzească. Cronicile sale la cărțile citite excelează prin claritate, obiectivitate și corectitudine în evidențierea valorii textualizării, citindu-se cu interes și plăcere. El aduce argumente pentru a demonstra că "*Gh. Schwartz este un mare scriitor, unul dintre cei mai importanți ai generației sale*", accentuând că alți critici literari (N. Manolescu, de pildă) îl încadrează "*în galeria spiritelor care poartă în raniță bastonul de generalisim*" (p.12). Deși am scris recenzii (pe baza unor lecturi subliniate și adnotate) la aproape toate volumele sale, nicuna nu este pomenită, pentru că A. Ilica nu e mai mult decât un cititor cu opinie de presă locală. Dacă Gh. Mocuța susține că avem de-a face cu unul dintre cei mai importanți scriitori ai generației sale și ai zonei de vest, eu susțin în continuare că scriitorul Gh. Schwartz este cel mai valoros dintre romancierii români contemporani. El se identifică, prin textele sale, în alcătuirii ample asupra lumii și asupra universului uman, creând personaje metafizice, fără a fi

obsedate de eros sau avuție, dar în raporturi complexe cu autoritatea, cu psihologia și cu dramatismul existenței umane.

Cartea "***Schwartz contra Schwartz***" evidențiază condiția scriitorului obsedat de recunoașterea reală a valorii creației sale, precum și de presiunea vremii prea grăbită pentru cel ce mai are atâtea de dat, ca moștenire, literaturii și umanității. După cum îi configurează Gh. Mocuța opera literară, **Gh. Schwartz se află în competiție cu sine însuși** (*Schwartz contra Schwartz*). Calitatea discursului său literar, precum și receptările textelor sale de către critica literară (în ciuda îndoielilor scribului) susțin arondarea scriitorului Gh. Schwartz în fruntea scriitorilor naționali și în rândul celor europeni. Mai știu că G. Schwartz este cuprins intens de febra scrisului și nici o mirare nu poate fi ponderată dacă va demara un alt proiect literar grandios. Pentru Gh. Schwartz, scrisul este terapeutic, fiind un mod de viață, care îi întreține sănătatea și tonusul intelectual. Cartea lui Gh. Mocuța constituie încă un argument pentru calitatea literaturii scriitorului arădean, autorul unei opere ce și-a câștigat dreptul la eternitate.

GHEORGHE SCHWARTZ ȘI PROBLEMA ... EVREIASCĂ

Am scris multe cronici literare despre romanele lui Gheorghe SCHWARTZ, iar prima, despre *Martorul* (1972), a fost publicată în revista *România literară*. Recent (vezi foto), am primit din partea scriitorului două volume: *CE AM SPUS* (Editura Mirador, Arad, 2019) și *PROBLEMA* (Editura Hasfer, București, 2019). Întâia carte este dedicată "*tuturor scriitorilor frustrați din*

România și de aiurea", cuprinzând o parte din "*multele interviuri, răspunsuri la anchete*", de la debutul său în presă "în urmă cu jumătate de veac", făcând, după propria afirmație, din "*Gheorghe Schwartz propriul*

personaj". A fost tentat să intituleze volumul *Itinerar idealist*, dar oricum, la un loc, însumarea intervențiilor într-un prim volum (vor urma și altele, spune autorul), conturează evoluția, "itinerarul", unui prozator de succes, prolific, a cărui zilnică și densă preocupare este numai și numai scrisul. Sunt publicate răspunsurile solicitate de diferite publicații (*Tribuna, Luceafărul, Scânteia tineretului, Flacăra, Orizont, Apostrof, Ateneu, Contemporanul, Observator, Familia, Discobolul, România literară, Steaua* etc.). Punctele de vedere exprimate, sub formă de răspunsuri la întrebări incitante și de actualitate literară, precum și zvâcnirile de opinii critice dau imaginea unei conștiințe vii, a unui scriitor talentat, iscoditor și ispitit de condiția "bietului scrib" așezat în fotoliul nobleții literară și al senioriei artistice.

Ca să facem trecerea la următorul volum, *Ce am spus* se încheie cu o conversație confidențială, intitulată "Nu știi dacă sunt evreu sau român" (p. 408), incitantă, provocatoare și relevantă pentru viața unui scriitor care nu știe să facă altceva decât să scrie și "*să se lamenteze*" de rarefierea cititorilor de literatură contemporană și de "*grave erori pe scările de valori*". Gheorghe Schwartz mărturisește că a scris 42 de volume, mii de articole, că provine din Lugoj, că în apartamentul său spațios nu are loc suficient din pricina cărților, că "*nu merge la cărciumă*" și nici nu face parte din vreo "*gașcă*" (literară), că "*nu știi dacă sunt evreu sau dacă sunt român*", că se mândrește "cu mustața" (și de fotografiile cu pipă), că provine dintr-o familie bănățeană onorabilă de evrei, că citește neconținut și că "*iubește oamenii*" și altele.

Celălalt volum se intitulează *Problema* (toate titlurile cărților, ca și numele său, au opt litere scrise sau 8 sunete rostite), în care discută "*problema problemei evreiești*", pornind de la ipoteza: "*Unde trebuie să se situeze evreul – fizic și sufletește – în vremurile noastre, pentru a nu mai fi socotit de alții și de el însuși om problemă?*" Gheorghe Schwartz comentează cu gentilețe situația scriitorilor evrei din țară și din lume, folosind argumente livrești, citate din propria operă, personaje (ex. evreul Țibor, personaj din romanul *Cei o sută*), fenomenul emigrației, studii de caz, documente istorice etc.

Ura, antisemitismul, invidia, dezinformarea și altele au construit în jurul "evreului" o anumită mentalitate prin care principalele catastrofe ale lumii, ale oamenilor și ale comunităților, se regăsesc în "existența

evreilor”, spune cu ironie autorul. În sfârșit, *”de ce am rămas eu, evreul om-problemă Gheorghe Schwartz?”*, rostește spre final autorul. Ca să găsească un răspuns care să transmită cititorilor un mesaj autentic, ia în calcul două aspecte: *”problemele din grupul de adopție dat și problemele emigrării”* (p. 263). Autorul face o analiză de psihologie transversală asupra comportamentului de grup (etnic), utilizând idei dintr-un text științific semnat de profesorul universitar dr. Gh. Schwartz, despre *”psihologia comportamentului. Soluția emigrării pentru sine, ca evreu, spre ”a scăpa de bobârnace”, nu a ales-o (deși avea atâtea alternative înainte și după 1989), crezând că România ”poate să devină o țară extraordinară”, dacă s-ar însănătoși de trei mari ”tare genetice”: lipsa valorii cuvântului (1), ierarhiile aberante, în avansări, promovări în funcții decizionale (2) și ”Totul începe, nimic nu se termină” (3). Concluzionează eseistul că evreii au fost salvați mereu de o minune, că nu vor dispărea cu toții din România, după cum ”povestea omului problemă merge mai departe”.*

Existența omului e adeseori condiționată de contexte independente de Omul însuși, după cum afirmă: *”doar individul om, liber și sănătos, răspunde în spiritul psihologiei transversale la infinitatea de stimuli cu care este bombardat în mod permanent, fie că are sau nu analizatori pentru acei stimuli, fie că acei analizatori sunt interesați sau nu”.* Cele de mai sus nu sunt recenzii de carte, ci scurte prezentări, care să îndemne la o lectură.

Condiția scriitorului într-o societate tulburată și învolburată de decizii ciudate, condiția scriitorului evreu și a cetățeanului român de origine evreiască sunt chestiuni de analiză afectivă, psihologică și istorică asupra cărora se pronunță Gh. Schwartz. Ambele volume sunt surse de desfătare și au dreptul la o investiție de admirație pentru o scriitură fermecătoare în relatarea cu sinceritate a impactului social asupra sinelui.

"TRĂIRILE MALEFICE" (2022) ALE PERSONAJELOR LUI GHEORGHE SCHWARTZ

A cincizecea carte (*Trăirile malefice*, Editura Actual, Cluj-Napoca, 2022, 441 pagini) publicată de romancierul arădean GHEORGHE SCHWARTZ are 50 de proze, elaborate în stilul său inconfundabil. Investește o imaginație spectaculoasă în alcătuirea de evenimente ciudate, fiecare substituind o morală, ascunsă după un limbaj ironic și o construcție sintactică admirabilă

și ademenitoare. Prima proză, intitulată *Gough*, pune cititorul într-o dificultate de înțelegere, motivându-l spre o adâncă reflecție. E o ademenire spre filosofare. Dumnezeu a creat lumea, deși nimeni nu-l cunoaște, dar lumea e a tuturor, astfel că fiecare om, inclusiv Gough, susține autorul, "este Dumnezeu". Dumnezeu sunt și eu, care "sunt întregul univers și eternitatea. Eu sunt Dumnezeu". (În manuscrisele sale, Eminescu a scris, oarecum păgânește, "Eu e Dumnezeu". Credița lui Gough pare erezie, astfel că oamenii l-au "dus la balamuc legat", l-au bătut, până ce acesta observă printre gratii "ramuri de măr în floare". Atunci, Gough a renunțat la a se considera altceva decât "un amărât bolnav și istovit": Zâmbind, "ei m-au eliberat", dar "de se va mai naște cineva după mine, niciodată nu va mai putea crea o lume, pentru că lumea sunt eu, iar eu am murit."

E textul de început, ca după 321 pagini, cartea se încheie cu textul EXIT, finalizat cu două propoziții scurte: "Or, fericirea nu are nici trecut, nici viitor. Ca veșnicia în care pătrund" (text apărut în *România literară*, nr. 12, 2022). Se afla voluntar într-un fel de sanatoriu – clinică de concediu "în care (se) desființează timpul", atinge starea de beatitudine, "și așa va fi în veci". Fericirea sa e cuprinsă de veșnicia în care pătrunde. Cele două proze sunt singurele în care relatarea îl vizează, ca personaj, pe autorul mascat în scrib, intrat în sintagma "trăirile malefice".

Personajele celorlalte proze (nuvelete!) au numele de Ravel Blok, Julius Zimbelan, Poolo, Ioanides Goldstein, Leopold I. Ruppert, Izidor

Coțcaru (Kocka), Olaf Savelius, Ionel Ștrulovici, Juan Holmes Ludwigstein, Dan Adam, Gough. Personajele cu astfel de nume exotice sunt un fel de animatori care întrețin evenimentele tulburate. Virtuțile narative ale lui Gh. Schwartz constau în capacitatea fantezistă de a derula narativitatea într-un soi labirintic de "trăiri malefice". Cuprins de o spaimă cumplită, își închipuie, în tren, că partenerul de compartiment, "cel cu sacou maro cu o cravată maro peste o cămașă albastră și nelipsiții ginși", avea misiunea de a-l lichida, cu un șis – ca în **Procesul** lui Kafka -. Altă ironie crește într-o narațiune în care blana de vulpe argintire din jurul gâtului unei doamne o mușcă de gât, se umflă de sânge și cade peste șoferul de taxi, provocând un accident, care-l derutează pe polițistul constatator. Dan Adam consideră vila în care locuia un fragment din viața sa. Din biroul său, o fereastră era slab luminată, fără a-și da seama care dintre ele și de ce. După două săptămâni, obsesia ferestrei luminate se comprimă în subconștient, apoi fereastra dispăru cu totul. Reapărând lumina la fereastră, puse o scară să verifice. **Fereastra luminată** era de fiecare dată în alt loc decât unde pusese scara. Atunci, în noapte, sparse geamul cu o piatră aruncată de o praștie.

A doua zi, geamul e intact, iar când ajunge să privească de pe scară înăuntru "i se înfățișă parcă un capăt de scrin, un fotoliu și o fructieră încărcată de poame, el însuși bătrân scufundat în alt fotoliu, o oglindă și în această oglindă reflectată o altă parte a camerei, cu o margine de scrin, cu cărți multe uitate,...un braț de femeie sprijinit pe o oglindă în care se răsfrângea imaginea lui, de pe vremea când fusese copil..." Scara căzu împreună cu el, punând capăt filmului din oglindă. De atunci, dacă mai vedea câte o lumină ciudată nu mai îndrăznea s-o mai tulbure. Fine pentru "**Fereastra luminată**". A fost una din ..."trăirile malefice". Oho! O altă "trăire malefică", după cum sunt toate, de altfel, este descrisă în nuveleta "**Un oarecare Knut Olaf Jakobsen**". Curiozitatea cititorului poate fi satisfăcută relatând câteva secvențe, deschizând apetitul pentru lectura celorlalte ciudățenii narative, după draperia cărora se ascund semnificații profunde, mascate de o absurditate psihologică.

După o ceartă cu o soție neîmblânzită (reproșându-i "calmul olimpiian" și "răceala polară"), Waldemar iese în seara ploioasă să-și potolească mânia și ajunge într-o zonă comercială a orașului. Un străin intră într-un banal dialog cu el, iar la despărțire Waldemar se recomandă Olaf Knut

Jakobsen, iar pe cartea de vizită a individului scria Karl Müller. După șase luni, "se trezi noaptea brusc", citește următorul titlu: "*Funcționar comercial german ucis lângă cercul polar*", cu explicația că a avut loc o crimă pasională – relații intime cu soția nordicului -, în care Knut Olaf Jakobsen l-a ucis pe comerciantul german Karl Müller. Hotârî să plece în nord, dar, la adresa indicată, ușa era încuiată. Făcu rost de fotografia ucigașului, care semăna leit cu Waldemar. Este cuprins de o neliniște, nu poate fugi de sine, iar într-o noapte simți că se volatilizează, fiind victima unui fenomen straniu. Finalul: "Întins pe spate pe salteaua din celula sa, *un oarecare Knut Olaf Jakobsen* (s.a.) privea noaptea în ochi". "În orele cât Waldemar dispăruse pentru fiecare noapte din *fotoliul său* (s.a.), Knut Olaf Jakobsen simțea o greutate în tot corpul". Și așa mai departe, inclusiv a țesătorului de covoare din Lugoj, căruia "moartea i-ar fi spus meșterului că îl va ajuta să țeasă un covor mai grozav decât s-a țesut vreodată pe pământ" (**Țesătorul și moartea**).

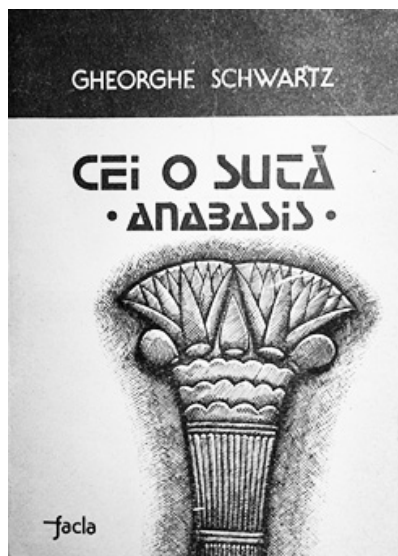
Realitatea narativă îngăduie sfidarea logicii, permițând trecerea personajelor în altă para-realitate. Scribul mânuiește psihologia personajelor, prin plasarea lor într-un spațiu din alt timp, readucându-le apoi în timpul reînviat. Puntea virtuală dintre *vremea ce trece și vremea ce vine* asigură o relativitate existențială atât a spațiului cât și a timpului. Jocul prozatorului cu lumea cea mică a personajelor, expuse obsesiilor și ciudățeniilor, e un stil, care asigură narațiunii ademeniri și ispite de lectură. Întunericul și vremea ploioasă, lumina difuză și fotoliul, camera labirintică și zgomotele amplificate de conștiința maladivă întrețin personajelor o stare de iritare curioasă, care se încheie adeseori prin căderea într-un timp divagat. Personajele cad din/ în timp, ca unica modalitate de ieșire din psihologia misterioasă, fiind depășit de raportul său cu realitatea spațială, ea însăși contorsionată de o rațiune abătută de la făgașele sale logice. Lucrurile dispar și repar în alt loc, amintirea dislocă trecutul și-l reconstruiește, omul, bietul om, are ciudățeni și viziuni, făcând să devină personaj al "trăirilor malefice".

Prin celebrul ciclu romanesc **Cei O Sută**, de 4848 de pagini (11 romane), și **Enigmele infinite**, cu circa 2000 pagini (8 romane), prozatorul Gheorghe SCHWARTZ dovedește o vehementă vitalitate narativă, inventând noi și imprevizibile structuri narrative, dând scribului satisfacția trăirilor complexe. Chiar dacă maleficul se infuzează în fericirea celui ce

scrie, el aparține lumii pe care și-o creează, căci fiecare personaj (inventat) e o falie existențială a autorului. Scriindu-se pe sine, Scribul învinge timpul, oferindu-i neconținute întrebări ale căror răspunsuri întârzie să recupereze vremea neantului.

CEI O SUTĂ

CEI O SUTĂ - PERSONAJE DIN MULTELE GENERAȚII CARE MARCHEAZĂ CRONOLOGIA CIVILIZAȚIEI

ANABASIS³

Din 1972, când a debutat cu romanul **Martorul** și până în 2022, când a publicat romanul **Enigmele infinite. Vocalize în Do major**⁴, a trecut jumătate de veac, în care Gheorghe Schwartz a publicat 50 de cărți. În plus, a avut o perioadă universitară cu elaborare de cursuri și continuă

să citească și să scrie neconținut. Așa că așteptăm să crească numărul de pagini. (După remiza eroică a UTEi (1-1, cu CFR Cluj – n.n.), îți trimit toată cartea de la Piatra Neamț (**Trădarea** – n.n.). Ea ar trebui să apară foarte curând. (Cam în aceeași situație mai am încă trei cărți), îmi scrie pe mail în 10.10 2022)

Trei etape îi marchează activitatea de scriitor: *ciclul prozelor scurte și a primelor romane* (1972 - 1987) – "**ciclul lugojean**", incluzând unele dintre romanele primului deceniu, *ciclul Cei o sută* (1988 - 2013), *ciclul Vocalize* (2014 - 2022) ... și urmează alte proiecte (scrisul îi întreține funcționarea sănătoasă a condiției sale zilnice). Din 1969 (debut în Familia, cu proză scurtă) până în prezent, publică:

- șase romane (**Martorul, Pietrele, A treia zi, Spitalul, Efectul P, Om și lege**) și trei proze scurte (**Ucenicul vrăjitor, Maximele-minimele, Castelul albastru**).

- **Cei o sută**, o frescă a evoluției umanității, cuprinde unsprezece romane [**Anabasis** (1988), **Ecce homo** (1993), **Oul de aur** (1998), **Mâna albă** (2000), **Vara rece** (2004), **Axa lumii** (2005), **Culoarul templier** (2008), **Secretul Florența** (2010), **Diavolul argintiu** (2011), **Bastonul contelui** (2012) și **Agnus Dei** (2013)];

³ Editura Facla, Timișoara, 1988

⁴ Recentă apariție editorială cu titlul *Trădarea* este a cincizecea carte publicată de Gheorghe Schwartz. Suntem în anul 2023.

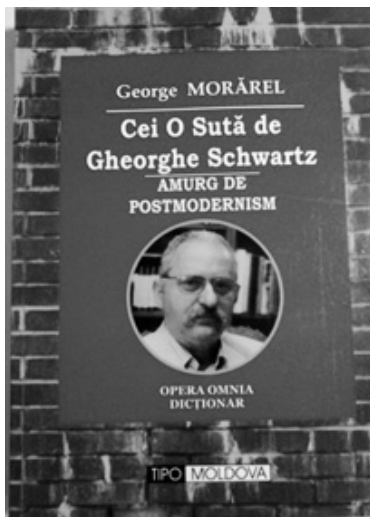
• **Seria Vocalize** cuprinde opt romane [*Enigmele infinite – vocalize* (2014), *Hotarele istorice. Vocalize în Re minor* (2015), *Justiția suverană sau adevăratul Tratat de drept procedural. Curs practic cu pilde edificatoare. Vocalize în mi minor* (2016), *Hârțile oficiale, Vocalize în Fa Major* (2017), *Jocurile trecerii, Vocalize în Sol Major* (2018), *Cuvântul cotidian, Vocalize în La Major* (2019), *Enervant, Vocalize în Si bemol minor* (2020), *Enigmele infinite. Vocalize în Do major* (2022)].

Un calcul sumar socotește un număr de circa paisprezece mii pagini, la care mai putem adăuga alte texte narative (*Cochilia, Paranoia Schwartz, Autiștii cărților, Insula Zu* etc.) și cursuri universitare (*Editorialul, Presa și politica, Fundamentele psihologiei speciale*). Gheorghe Schwartz își dovedește prolificitatea, citește mult și scrie temeinic, fiind preocupat de calitatea scriiturii și de modernitatea acesteia.

Trăind în Arad, având cu nume consonantic (*schw*, apoi *rtz*), publicând multe pagini, neaderând la vreo grupare literară și fără a cocheta cu vreo revistă literară, critica pare destul de zgârcită cu recenzii, studii, prezentări, omagii festive. Recentul Premiul național pentru *Opera omnia* de la Piatra Neamț e un moment fericit și binemeritat. *Trădarea* e o autobiografie afectivă, birocratică și complexă, un traseu de viață lungă, păstrat în amintire și mărturisit într-o scriere sentimentală.

Beneficiază de o frumoasă interpretare eseistică (în volum) din partea regretatului critic literar Gheorghe Mocuța, intitulată *Schwartz contra Schwartz* (2017): "nobil cavalier al scrisului", "visător cu ochi deschiși", scriitor aflat "în competiție cu sine însuși". Totodată, George MĂRĂREL îi dedică un volum despre "*Cei O Sută de Gheorghe Schwartz. Amurg de postmodernism*" (Editura Tipo Moldova, 2014, 439 p.), volum căruia Florica Bodiștean îi scrie o frumoasă cronică literară⁵.

⁵ Florica Bodiștean, *Despre autoficțiunea în formă postmodernă, Arca, nr. 3, 2020, Arad*: "Dincolo de teoriile critice invocate pro și contra, grila prin care George Morărel citește *Cei O Sută* este fără îndoială una valabilă. Căci problema instanțelor narrative pe care o privilegiază ne conduce spre adevărul ultim al romanului lui Gheorghe Schwartz, acela că scrisul accesează cunoașterea de sine. Tocmai de aceea e nevoie de un scrib, un soi de Demiurg personal care să unească părțile dispersate, uitate din care e alcătuit Eul. De fapt, la finalul ciclului fiecare cititor îl poate soma pe Gheorghe Schwartz să recunoască, ca și Flaubert, că, în ciuda tuturor deghizărilor, „Scribul sunt Eu”. Rezultatul scrisului e, metaforic, cartea lui de identitate, iar *Cei O Sută* se recomandă astfel și ca un inedit megaroman autobiografic.

Apoi, "Cu sau fără parafa criticii surde și mute, Gh. Schwartz este un mare scriitor, unul din cei mai importanți ai generației sale". Tot într-o carte, George Morărel analizează, în peste 400 pagini, ciclul romanesc cu titlul *Cei O sută de Gheorghe Schwartz. Amurg de postmodernism* (2014). Alți critici literari se pronunță asupra creației sale: Folosind cu prisosință "tehnica povestirii în evantai", Schwartz "îndrăznește să gândească la scară monumentală", susține Caius Dobrescu, asumându-și condiția de european sau condiția omului în general". Criticul Ioan

Holban scrie despre "romanul (lui Schwartz – n.n.) ca metaforă a ființei interioare", îmbinând realitatea cu ficțiunea spre a umple "gaura neagră" a istoriei, iar Ovidiu Pecican îi încadrează scrisul în proza postmodernă: "Ancorat cu putere în orizontul prozei central europene prin poetică și prin mize, dar recuperând aparent și trăsături ale prozei postmoderne, Gh. Schwartz etalează înzestrare demnă de monografiat în vederea unei mai bune înțelegeri a locului și timpului lui istoric". Romanul "e o profecție prin iscodirea trecutului" pentru prefigurarea "vieților omenești în insolitul și negura viitorului (scrutat de Nostradamus) fiecărei clipe". "Prozatorul imaginează spectacole sclipitoare, admirabile prin inteligență, vervă, spirit fantezist", susține Cornel Ungureanu, Gh. Mocuța (1996) compară "necredinciosul scrib" cu o "Șeherezadă modernă", iar lectura textului stăruiește în întrebarea ce este: istorie paralelă, decameron, utopie, parabolă, septuagintă. "Din toate cele câte ceva, puțin din fiecare", ar răspunde autorul. *Cei o sută* constituie "o mare izbândă a prozei noastre contemporane", precizează Ioan Holban.

În aceste considerații, ne vom referi la *Cei O Sută* și începem cu *Anabasis*, primul roman.

Ciclul romanesc *Cei o sută* (1988 - 2013) cuprinde 4848 pagini, începe cu romanul *Anabasis* și se încheie cu *Agnus dei*, (tradus *Mielul Domnului*) și prezintă cronologia civilizației din vremea Babilonului și a Grădinilor suspendate ale Semiramidei până la profețiile lui Nostradamus ori ale lui Ahasverus. Se folosește de 100 personaje, selectate să-i

reprezintă ramura genealogică din tată-n fiu. *Cei o sută* se încadrează în categoria "romanelor extralungi", alături de *Povestea lui Genji* (Murasaki Shikibu), *Visul din pavilionul roșu* (Cao Xueqin), *În căutarea timpului pierdut* (Marcel Proust), *Finnegans Wake* (James Joyce), *Istoria domnișoarei Vivian* (Henry Darger), *Harry Potter* (J. K. Rowling) ori *Stăpânul inelelor* (J. R. R. Tolkien) etc.

Temporal, romanul cel mare începe în anul 556 î.e.n. și se încheie într-un moment al viitorului, neprecizat de Nostradamus.

Spațial, evenimentele se derulează pornind din Babylon-ul persan, Atena grecească ori Alexandria egipteană până în Florența, Viena, Roma, Paris, cu împărați, conți, prinți, negustori, papi, regi. Sunt invocate nume de filosofi antici, magicieni, călugări, teologi, scriitori etc. "Cine ar fi crezut, se întreabă autorul – sub înfățișarea sa de scrib, devenit martorul evenimentelor - că arborele născut din sămânța visătoare a Primului va apuca să crească atât de viguros, în ciuda numeroaselor primejdii, astfel încât nu numai că nu se va prăbuși în țărână, ci va mai și acoperi cu coroana sa umbrele multor destine?" Întregul ciclu romanesc este o parabolă a evoluției umanității, iar gândul ne alunecă spre *Un Veac de singurătate* al columbianului G. G. Marquez.

(Am citit în ordinea apariției romanele ciclului *Cei o sută*, iar acum reiau lectura cu întâiul volum, intitulat *Anabasis*. Ce înseamnă acest cuvânt, folosit încă din antichitate, iar Lucian Blaga, în *Trilogia cunoașterii*, are un capitol cu titlul "*Anabasis și Catabasis*"? Vezi explicația la subsol.⁶ Mă voi referi la acest prim volum, anticipat de argumentul (relevant) al romancierului, care afirmă: "Istoria omenirii e un imens roman; antichitatea pare un basm; cunoștințele noastre directe se opresc după trei generații, deci antichitatea o mai poate concepe doar rațiunea. Încălzită de suflet." Apoi susține că "viața celor o sută sunt preluări din cărți", reprezentând "cronica nădejdi oamenilor și a celui ce a scris toate astea". Dimensiunea fundamentală a întregii omeniri este speranța, rămasă nealterată").

⁶ *Anabasis* este cea mai cunoscută lucrare, în șapte cărți, a soldatului și scriitorului grec Xenofon. În greaca veche, *anábasis*, „o urcare, o urcare”. *ana* = „în sus”, *bainein* = „a păși sau a marșa”) este o expediție de pe o coastă în interiorul unei țări (wiki); antonim: *catabasis* = coborâre, drum în jos, poate spre infern etc.

Autorul s-a documentat foarte atent în reconstituirea atmosferei vremurilor atât de îndepărtate. A constatat că șirul oamenilor a umplut cu măreție și josnicie un asemenea interval, iar imaginația, visul escatologic și fascinația memoriei scribului s-au lăsat cuprinse de uitarea viitorului, spre a da prospețime și autenticitate evenimentelor dosite din vremurile atât de îndepărtate. Fantazarea în selecția bărbaților, obsedați de continuitatea șirului, rămâne ideea călăuzitoare în restituirea câtorva milenii de evenimente, mișcate de personaje. Fiind începutul – în urmă cu vreo 2500 de ani, pe vremea regilor babilonieni, Nabucodonosor și Nabo-na’Id, întâiul personaj (**Primul**) a venit – asemenea evreului Moise – plutind pe apa Eufratului într-un coș de nuiele - asta ca legenda să capete înfățișări mitice - putând descinde din rătăcirile erotice ale uneia dintre Marile Preotese. Fătul va fi adoptat de un negustor bogat, iar inteligența copilului îi sporește avuția. Este "al nouăzeci și nouălea strămoș al scribului acestor rânduri". Cetatea Babylon era aureolată de celebrele Grădini suspendate și de Turnul Babel. Sintetizăm capitolele:

- **Primul** este dat în grija lui Țipor, fiu de negustor evreu, care va apare episodic, dar relevant, în toate vremuirile evocate. Se însoți cu o femeie în deșert și astfel se născu Al doilea. Ne aflăm înaintea erei noastre între anii 539 și 486;

- **Al Doilea** s-a născut într-o oază a deșertului, fiind adus în Babylon de către enigmaticul Țipor la casa bunicului, bogatul negustor. N-a moștenit înțelepciunea tatălui său, dar a fost un războinic luminat, un ins obsedat de bani, construind un imperiu financiar, prin sfaturile și protecția evreului Țipor;

- **Al Treilea** ajunge general al Marelui Rege, preocupat doar să distrugă. Visele premonitorii vestesc despre înfrângerea perșilor de către greci, trupul fiindu-i rătăcit printre mii de cadavre, fiind recunoscut după "coiful de argint".

- **Philopater**, al patrulea strămoș din Cei O Sută, n-a moștenit nici ambiția și nici intoleranța tatălui. Părăsește cetatea grădinilor suspendate, apucând, împreună cu familia, spre Apus. Însoțit de urmașii lui Țipor, ajunge în Atena, apoi în Eleea. Caută osemintele și armura tatălui, apoi dispăru pentru totdeauna cu armura și urna cu osemintele între fulgii de zăpadă.

- **Al Cincilea** era poreclit, de către greci, **Persanul**, moștenind voința de glorie, invidia, dar și o fire cumpătată a tatălui: "Trecerea prin

lume a persanului a rămas ca o dâră: "umbra unui vis", dar "o umbră care trebuie să fi aparținut cândva cuiva".

• **Philadelphul**, porecla celui de **Al Șaselea**, "fusesse un om liniștit, fără ambiții de mărire, găsindu-și unica fericire în viața de familie". În Atica sau Heracleea. Avea, spune scribul, un viciu: "dragostea de înțelepciune". Așa îl cunoaște pe Socrate și Empedocle, descoperindu-și vocația de medic și tămăduitor. Își mai spunea și filosof.

• **Nihilistul** este **Al Șaptelea**, "descoperirea de grație a scribului", era însoțit peste tot de Diogene din Sinope, mergând "în căutarea celui mai prost om din lume". Avea o plăcere sadică de a defăima, avea aroganța, în spiritul atitudinii "nihiliste" a Școlii filosofice de la Kyrene. Și-a ispășit hoinăreala la Ephes, unde deveni "incendiatorul moral" al Templului zeiței Artemis.

• Am ajuns la **Al Optulea – Philantropul** – care se stabilește în Halicarnas și începe construcția celebrului Mausoleu funerar, minune a lumii antice.

• **Al Nouălea** cică ar fi macedonean, ducându-și traiul, ca paj, pe lângă Alexandru și Aristotel. Avea pasiune pentru corăbii, de aceea, scribul îl numește **Nausiphoros**. El va mărturisi despre expedițiile lui Alexandru Macedon, având deci preocupări scriitoricești. Este "personaj ideal" pentru o biografie romanțată, susține autorul.

• **Al Zecelea**, poreclit **Leukos**, din șirul seminției înaintașilor noștri, a sosit cu părinții în insula Rodos, îndrăgostindu-se de Arete, fiica dușmanului tatălui său. Fantazarea scribului introduce nararea profund în legendă (scribul nu este un istoric, spune G. Sch. Atunci când îi place ceva mult de tot și când probitatea îi spune că nu greșește prea grav, atunci își permite aceste mici plăceri și include în povestire și date insuficient atestate"). Capitolul este fermecător, trecând din spațiul narativ al evenimentelor reale în mit, legendă și fantezie.

• **Astronomul**, adică **Al Unsprezecelea**, ajunge la Alexandria ("localitatea cea mai frumoasă, cea mai completă, cea mai cosmopolită"), în căutarea unui manuscris misterios, din celebra Bibliotecă. Ca urmare a documentării, a scris mult, iar lucrările sale științifice excelează prin calitatea argumentației. A conceput un model planetar, născocind și alte teorii, ex. apotropaică, și l-a cunoscut pe Archimede.

• ***Al Doisprezecelea*** s-ar fi născut în Syracuza înaintea izbucnirii războiului punic, sfârșind prin sinucidere. A fost un epileptic și în plus avea accese de nebunie ("Este o minune că a putut să-și îndeplinească datoria de a perpetua spița"). În compensație, vorbea în transă limbi dispărute, rătăcea în spații îndepărtate, prorocea, având capacitatea "paralizantă de cunoaștere a viitorului".

• ***Katoptronos, Al Treisprezecelea***, ar fi constructorul oglinzii de pe Farul din Alexandria, dar și al Cutiilor magice ale teatrului ambulant.

(Aceștia 13 sunt cei care ocupă istoria antichității Orientale, fiind personajele volumului I.)

Scriind despre descendență, romancierul folosește referințe, pe baza unei ample documentări (documentarea e convertită în memorie spre a deveni literatură), dar investește, în organizarea romanului, fan-tezie, mituri, legende, poezie, proză poetică și personaje înaripate. De la ***Al Treisprezecelea*** până la ***O sută*** se mai perindă multe personaje, animatori de evenimente, crescând, cu ramurile "unui arbore născut din sămânța visătoare a Primului", un copac viguros și acoperind cu umbra sa destine, civilizații, culturi, evenimente tulburate de pasiuni îndrăznețe ori patimi nătânge. "Se sparie gândul" cronicăresc în fața tenacității talentului narativ al romancierului, angajat într-o asemenea aventură panoramică despre evoluția umanității. Recuzitele sale sunt dintre cele mai rafinate, folosind documentarea cronologică, imaginația, mistificările, miturile, memoria evocatoare, inventând nume de personaje, animatoare de inventarea unor evenimente tulburătoare prin selecție, diferite de la o epocă la alta, de la o mentalitate la alta, de la o cultură la alta. Cu o minte rafinată de lecturi și cu o imaginație utopistă, scribul – martorul vieții și faptelor ***Celor O Sută*** – tulbură lumea prin modul ficțional în care pricepe realitatea, distilând imaginația în venimentialitate și recreând documente credibile, sensuri despre trecerea timpului și împrăștierea uscățivă a vremurilor.

Nu avem motiv să nu-l credem pe Scrib, chemând în sprijin pe Kundera, care afirmă (în ***Ignoranța***) că "nicio realitate nu mai există așa cum era atunci când era", iar "restituirea ei e cu neputință". Adeseori, Autorul își aseamănă demersul cu intrarea într-un labirint, fără un fir al Ariadnei, rătăcind prin cotloanele istoriei, în căutarea justificărilor care

să dea autenticitate literară relatărilor. Norocul său este umbra proprie, recte **Scribul**, care-l ghidează și-i luminează calea acolo unde e posibil, iar unde e neputincios scuzele înlocuiesc "găurile negre". Frânturile de realitate, țesute cu abilitate în covorul zburător al civilizației umanității reconstituie atmosfera și mentalitatea care au hrănit evoluția multor generații de străbunici, bunici, părinți prin neîntreruptă contemporaneizare. Caleidoscop, clepsidră, labirint, muzeu sunt atribute pentru demersul cutezător al Scribului în depistarea ascendenților autorului, din vremea mirării ivirii pe râul Eufrat a unui coș de nuiele, venind pe ape "ca Sorgan, regele, și ca Moise, Teonomul". Simbolistica este alimentată, în plus, de Țipor, evreul născut în Ierusalim, veșnicul prezent două milenii jumătate, intersectându-se între personajele generoase ale Romanului.

Stilistica textului îndeamnă spre o interpretare parabolică, grație căreia se compară două sau mai multe texte, din care unul e deformat sau deformează cronologia. Imaginea textuală, reconstruită de Scrib, sacralizează, fără a altera datele istorice ajunse până în prezent, deși chiar ele trădează prin mistificare, devenind homerizate, deformate. Ca intelectual subtil, cu studii de psihologie și cu aleanuri filosofice, Gheorghe Schwartz rostuiește frazele cu suficient ștaif spre a da textualizării aura înaltelor virtuți stilistice. Autorul parabolizează, mistifică, inventează neconținut, pune vise în nopțile tulburate ale eroilor săi, umple cu spectacol viețile personajelor sale (înaintașii săi!), poetizând ca un veritabil liric: "întâmplări cumplite se succedau asemenea picăturilor mari de apă căzute pe timp de furtună"; "e preferabil să ai un nas lipsit de eleganță, cârn și răsfrânt, negrecesc, cu nări mari, dilatate în toate vânturile, capabil să recepționeze oriunde și orice, decât un splendid nas elen ce nu e în stare să miroase decât boarea nu întotdeauna curată a pământului"; "din cauza depărtării, lumina cădea blândă, iar rănile i se închideau sub balsamul ei"; "viața fericită din Hariclea ...ara ca un vânt scuturând când mai tare, când mai domol coroanele copacilor..." etc. Caracterizarea Aretei (pp. 271 - 273), precum și Anexa "*Hanibal ad portas*" sunt splendide proze poetice.

Ne oprim aici cu considerațiile despre **Anabasis**, întâiul volum din **Cei o sută**. Sunt suficiente pagini pentru un articol de revistă. Poate prea multe. Mai sunt alte zece volume, care așteaptă să fie băgate în seamă și să genereze comentariile unui ambițios nebunatic, hotărât să intre, ca

cititor, în lumea scribului, scrutându-i gândurile exprimate în cele 4848 pagini. Acestea și celelalte romane și proze (mai) scurte – deocamdată cincizeci de cărți – deschid drumul lui Gheorghe Schwartz spre popasul în Câmpia marilor Scriitori Români contemporani și a intrării sale în Marea Literatură Universală.

ANEXA

(Profesorii/ filosofii dr. Ioan Biriș și dr. Maria Sinaci au avut inițiativa elaborării unui volum cu Filosofii Aradului; mi s-a solicitat să elaborez un text despre filosoful Gheorghe Schwartz)

FILOZOFUL DE PE STRADA DOBRA: GHEORGHE SCHWARTZ

Gheorghe Schwartz, unul dintre cei mai prolifici, valoroși, vehemenți și virtuoși creatori de texte în proză, își întitulează romanul autobiografic *Trădarea*, manifestând tenacitate în a concepe titluri, alcătuite din opt litere, cum sunt toate prozele sale. Un juriu (președinte Ioan Holban) i-a atribuit, pe anul 2022, Premiul pentru literatură **Opera Omnia** "Ion Creangă", de la Piatra Neamț, prin care se alătură altor prozatori omagiați: *Dumitru Radu Popescu, Nicolae Breban, Eugen Uricaru, Dan Stanca, Gabriela Adameșteanu*. Organizatorii le solicită laureaților "o autobiografie", memorii sau amintiri, care să onoreze "spiritul celebrelor *Amintiri din copilărie* ale Patronului Premiului". *Cele peste 10 mii de pagini ale scriitorului Gheorghe Schwartz cuprind suficientă filozofie spre a-l încadra între gânditorii cunoașterii, prin logica organizării ideilor într-o structură.*

1. Biografia. Trădarea este o autobiografie cu "un personaj dintr-o piesă concepută de Dumnezeu", un fel de "rescriere a scenariului vieții mele", susține Gheorghe SCHWARTZ. Adeseori, aventura narativă înghite detaliile biografice ale autorului, dacă acesta ignoră să-și scrie autobio-

grafia, memoriile, amintirile. După Gheorghe Schwartz, creația substituie biografia, întrucât „diferența dintre trecut, prezent și viitor este doar o puternică și încăpățânată iluzie”, justificând cu un argument tot literar: „vremurile definite nu sunt decât o singură vreme, iar toate cele o sută de personaje încap într-unul și același personaj”. Acest Personaj este chiar Scribul care și-a pus viața în cărți, iar personajele sale sunt înfățișări/măști ale Sinelui.

Romanul **Cei O Sută** e construit pe iluzia succesiunii și simultaneității, întrucât șirul de o sută de personaje, ”bunic, tată și fiu s-au născut, au trăit și au murit împreună în acest unic timp”, alcătuit din trecut, prezent și viitor. Cărțile îi sunt adevărata sa biografie, justifică Romancierul.

*Se naște în Lugoj, 16 septembrie 1945, într-o familie cu îndelungată tradiție evreiască. Copilăria din localitatea natală, Lugoj - orașul culturii bănățene -, în grija protectoare a bunicilor și părinților, studiile liceale devin sursă de nostalgie și de mărturisiri. Specificitatea zonei Banatului constă în multilingvism: ”Lugojul era un oraș unde alături de români trăiau, unguri, nemți, evrei, sârbi și țigani. Așa că era un fapt obișnuit ca lumea să vorbească mai multe limbi. În casa noastră, părinții discutau între ei în limba maghiară, bunicile mi se adresau în limba germană, iar părinții vorbeau cu mine românește”. Giuri - **Filosoful de pe strada Dobra** - provenea dintr-o onorabilă familie evreiască (“Bunica Salinsky, născută în Biserica Albă, căsătorită cu un moșier, s-a ținut mereu boiereasă”), era cuminte ca și copil, conștiincios ca elev, cu apetență spre huzurul lecturii și a pierderii timpului cu șahul, dar datat cu comentarii și filosofări inocente: ”Eu am ajuns pe strada Someșului, care mai devreme s-a numit strada Dobra. Ochelarist de mic și cu părul foarte cârlionțat, dacă m-am evidențiat prin ceva, acel lucru a fost că nu puteam să tac și că aveam întotdeauna ceva de comentat. În fața oricui. Tatăl unui prieten m-a numit „filozoful din strada Dobra” (p. 14). Amintirile rămase în memorie sunt restituite cronologic, de la primii pași ”pe umerii cuiva” până la nedreptățile școlare, de la evocarea figurii învățătorului său până la conturarea unei chemări profesionale pentru o carieră universitară: ”Plecarea din Lugoj a însemnat și plecarea mea în viață”.*

A urmat **Viața la Cluj și importanța mustății în destinul meu**, cu evocarea profesorilor universitari, a colegilor, a vremurilor tot mai tulburate, care determină schimbarea sensului vieții, a condiției sale de

evreu român și de român evreu. Reia o scrisoare din volumul **Problema** (2019): "Eu, Gheorghe Schwartz, om problemă - problema evreu - nu am voie să mă plâng de destin: m-am născut în anul 1945 și, spre deosebire de CEI O SUTĂ, spre deosebire de mai toate generațiile trecute, eu am fost scutit să trăiesc un război. Și n-am trăit nicio deportare, niciun pogrom definit drept pogrom. Eu, om problemă - problema evreu - nu am trecut prin nicio alarmă, așa că am trăit doar războiul din vreme de pace. Și, totuși, de ce-mi vine din străfunduri veșnica neliniște? De unde veșnica dramă între a rămâne și a pleca? Problema evreiască se află chiar în evreu".

Pe lângă rigiditatea mentală și atitudinală a poporului cultural din jurul arcului carpatic față de nume străine - evreiești, maghiare, nemțești ori rusești, lamentărilor sale li se adaugă condiția de "scriitor provincial". Este convins că stabilirea sa în Capitală i-ar fi adus numeroase avantaje, iar valoarea sa artistică ar fi căpătat o altfel de aură calitativă. Soarta l-a trimis în Arad: "când am ajuns să debutez, gândurile acestea s-au motivat că, doar în capitală fiind, ți se poate aprecia la justa valoare scrisul și iarăși am dorit să mă mut la București". Renunță. Cu harul său de povestitor remarcabil, își reconstituie momentul publicării unei pagini în revista *România literară*, stabilirea ca profesor în Arad, căsătoria, copilul, premii pentru romane, ciclul lugojean, romanele din seria **Cei O Sută**, apoi **Vocalize**, implicarea în activitatea politică, cariera universitară, precum și alte "trădări" într-ale scrisului.

Afirmă scriitorul arădean: "Viața mea a fost un adevărat roman"; trădarea de a-mi publica "romanul vieții", o ficțiune cu un singur personaj, luând chipul autorului însuși e totuși trădare. Textul se încheie, ca într-o compunere didactică, cu "**Cărțile pe care le-am scris reprezintă totodată și cele mai fidele amintiri ale mele**". Deviza, susținută hotărât cu afirmații aproape aforistice, se încarcă de melancolie și deziluzie: "**mișiunea socială a unui scriitor este de a se lupta cu morile de vânt și de a-și tăia craca de sub picioare**".

El n-a degustat vreodată din plăcerile superficialității, tratând scrisul ca o profesiune de credință, ca o singulară caracteristică a personalității sale, văzută "transversal". Nici pe departe nu e vorba de încheierea unui vis dintr-un somn fără trezire, ci de un rechizitoriu de viață, de la școala primară până la universitate, de la lecturile intense ale scribului până la publicarea celor 50 de cărți, de la condiția scriitorului

provincial până la ofertele culturale ale timpului politicianist, de la viața profesională între întârziatăii mintali și studenții conștiincioși până la intimitatea vieții de familie, trăită într-un frumos apartament din Arad, Piața Catedralei, nr. 5, înșesat de cărți și vechituri moștenite, poleite de amintirea unei veșnice tinereți.

Gheorghe Schwartz este un romancier viguros și profund retoric, al cărui pact autobiografic stabilește o relație de identificare între scrib, narator și personaj. Se exprimă pe sine, iar frământările sufletului generează personaje complexe, hrănite deopotrivă cu rațiune și sensibilitate. Aceasta este biografia, ușor romanțată, a intelectualului Gheorghe Schwartz.

PS: Cititorii mai încântați de biografii pot regăsi alte secvențe de romanțuri despre Gheorghe, **Cel** de-al **O Sutălea** personaj, cu care încheie ciclul, cu al unsprezecelea roman cu titlul *Agnus Dei* (2013). Este (despre) Gheorghe (1944 - ...), Ghiuri, ("scribul ești chiar dumnea-ta..."), cel "conceput în zgomotul tunurilor ce bubuiau tot mai aproape, *Al O Sutălea* s-a născut în casa evreiască a unei familii deportate dintr-o mică localitate din pusta maghiară". Și urmează alte romanțări dosite în imaginație, sfârșite într-un epilog din Platon, Timaios, 33, b: "...dar universul trebuie să aibă o formă solidă, iar pe cele solide le îmbină, în chip fericit, la un loc, întotdeauna, două medietăți, niciodată una singură". Astăzi, 2 ianuarie 2023, Marele Romancier îmi telefonează cu voie bună și urări, anunțându-mă că i s-a tipărit a 50 carte (având - desigur - titlul cu opt litere), iar o editură pariziană i-a băgat sub tipar una dintre **Vocalize**-le sale.

- Mă aflu în fața ecranului, am început o nouă carte, iar, când ochii îmi obolesc, privesc la acvariul cu pești exotici, care au crescut mai viguroși decât mustața, celebra mea, mustață.

- "Exercițiile mele spirituale de sorginte filosofică", mi-ar fi zis, sunt "arterele care oxigenează narațiunile scriitoricești și venele care dau personajelor strălucire și vehemență".

2. Irizări filosofice. În cazul scriitorului Gheorghe Schwartz, este nevoie de scormoneală spre a identifica implicarea sa în problematica filosofiei, așa cum este această știință înțeleasă de contemporaneitate. În copilărie, datorită predispoziției sale de a se îndoi de orice și de a co-

menta, colegii de joacă l-au poreclit "Filosoful din strada Dobra" (strada pe care locuia în orașul său natal, Lugoj).

a. Filosoful din strada Dobra devine ...doctor în filozofie

Abia la 55 de ani, avea să i se confere titlul de doctor în filozofie cu teza "**Politica și presa. Reprezintă mass-media a patra putere în stat?**" (2000), lucrare ce va fi publicată, în 2001, cu titlul "Politica și presa", fără ca autorul să menționeze că este vorba de o lucrare de doctorat în "filosofia politică". (Coordonatorul tezei, prof. Nicolae Kallos (1926-2018) a fost unul din supraviețuitorii holocaustului, cotelat ca "un filosof marxist creativ", scriind o carte despre evreitate, holocaust și comunism ca experiențe personale, într-un dialog amplu cu Sandu Frunză). Teza de doctorat, dacă este convertită în cartea amintită, nu are suficiente probe pentru a fi încadrată în domeniul filosofiei, știință preocupată de cunoaștere, de exerciții spirituale, de un mod metafizic de viață. La bibliografie, abia dacă sunt menționați câțiva filosofi (Jaspers, Marcuse, Montefiore, Noica), iar considerațiile converg spre intersecția dintre presă și politică, un fel de curs studentesc pentru viitorii jurnaliști. E mai degrabă o carte cu problematica filosofiei politice⁷.

b. Filozofia comportamentului și psihologia transversală

La un moment dat, pentru studenții de la psihologie, publică șase ediții din cartea-curs Psihologia transversală -, la început cu titlul "**Fi-lozofia comportamentului, introducere în psihologia transversală**" (2002, 2016). Susține autorul: "Psihologia transversală" reprezintă un concept propriu privind comportamentul uman al „individului om, liber și sănătos”. Dar ce este psihologia transversală? Suntem obișnuiți ca, în școală sau în facultate, psihologia să se predea în ordinea proceselor constitutive: *senzațiile și percepțiile, memoria, atenția, gândirea, aptitudinile, deprinderile etc.*. La toate acestea, se mai adaugă, de regulă, "*tipurile de activitate nervoasă superioară*". Desigur, cauzele unui asemenea gen de descompunere a întregului țin de rațiuni didactice. Însă, rezultatul este că, astfel, traiul individului este defalcat până la irecognoscibil, plasându-ne ca în fața unei tejghele de măcelărie, unde organele și mușchii frumos

⁷ Utilizăm cuvântul "filozofie" sau "filosofie", fără a face o diferență, întrucât specialiștii (și dicționarele) consideră că nu există vreo diferență semantică între ele două noțiuni.

ambalați ne stârnesc, cel mult, sucurile gastrice, făcându-ne să uităm cu totul că produsele din vitrină au făcut odată parte din niște organisme vii. Cumpărând cotletul, ne gândim cum va arăta acesta în farfurie și nu la animalul care a avut o culoare anume, ochii blânzi și o încăpățănare specifică în a trăi. Ajungem ca procesele psihice să ne apară asemenea firelor subțiri din interiorul cămășii care izolează un cablu. Fiecare fir este responsabil purtător de un mesaj sau de un aspect al unui mesaj, fără a fi capabil să funcționeze și de sine stătător. De pildă, în gândirea curentă, nu se pot izola decât ipotetic „o atenție” ori „o memorie” și cu atât mai puțin ne putem imagina, chiar teoretic, un proces psihic de sine stătător. (Deși în producții S.F. există azi deja și asemenea plăsmuiri, mâine cine știe...). Pentru noi, procesele psihice împreună, predominant sau distinct, vor conlucra pentru a ne înfățișa tabloul unui comportament viu. De unde rezultă că „psihologia tradițională” scoate în evidență o devenire și o evoluție, un fel de „psihologie a cotletului”⁸. Tăind cablul amintit pe transversală, vom încerca să aflăm ce se întâmplă într-o anumită fracțiune de timp⁹. O viziune a unor realități psihologice, aduce în discuție atitudinea integrată a funcționării proceselor psihice (memoria, atenția, gândirea, limbajul), în sensul corelării lor și a interdependenței relațiilor dintre acestea. Psihologia transversală „e știință de graniță între psihologie și filozofie”¹⁰, studiind „comportamentul” și componenta acestuia „dispoziția”, celula elementară a acestuia, chemând în sprijin, prin intermediul lui Anton Dumitriu, pe Aristotel. Se trece pe terenul limbajului, a cărui filozofie „reflectează asupra limbajului ...în raporturile sale cu facultățile cognitive, cu acțiunile umane, dar și cu lumea (reală și posibilă), luând în considerare și funcțiile sale”¹¹.

Psihologia transversală se alătură încercărilor psihologilor, începute în urmă cu vreun secol, de a restimula legitimitatea și autoritatea psihologiei ca știință a psyché (ψυχή), recurgând la o știință de vecinătate din domeniul „științelor comportamentale” (pedagogie, antropologie,

⁸ Gheorghe Schwartz, *Filosofia limbajului în spiritul psihologiei transversale*, Editura Paideia, București, 2004, p. 87.

⁹ Gh. Schwartz, *Trădarea*, interviu dat lui Jean Livescu (în ms), p. 112.

¹⁰ Idem, *Filosofia limbajului în spiritul psihologiei transversale*, Editura Paideia, București, 2004, p.8.

¹¹ Ibidem, p. 9.

neurologie, computerizare, sociologie). Aceleași căutări de conturare a științei filosofice se produce prin atragerea în conul discuției a căutărilor (împreună) filosofice, sociologice, teologice, logico – matematice, lingvistice, psihologice etc. Operația de analiză transcendențială a unei realități devine operațională deopotrivă pentru filozofie, găsindu-și resursele în propria ogradă, fiind cultivate împreună și folosite ca metodă deopotrivă, cum ar fi epistemologia, logica, ontologia, teologia, științele matematice, fizice, chimice, biologice, limbajul și reprezentarea artistică. Cel puțin intenția autorului este de a trece, cu psihologia transversală, în spațiul filozofării: "psihologia transversală se vrea accesibilă *filosofilor de profesie și filosofului din orice om*" (s. m.)¹². Umanizarea traseului spre înțelegerea iubirii de sine trece prin spiritul speculativ al limbajului, nichelizat cu o generoasă strălucire morală. Ca suport al gândirii ("nu există gândire fără limbaj"), limbajul devine subiect al filozofiei, iar din perspectiva psihologiei transversale, el asigură trecerea de la *dispoziție* (cea mai mică unitate comunicativă) la *comportament* (ca manifestare a înțelepciunii gândindu-se pe sine). Gheorghe Schwartz analizează aspectele psihologice ale limbajului folosind tehnica analizei complexe specifică filozofiei, Sensul demonstrației sale cuprinde ideea că "limbajul nu este doar comunicare, ci una dintre formele de exprimare a sinelui"¹³.

c. Transsubstanțierea ideilor filosofice ale antichității în romanul Cei O Sută (1997 - 2013)

Un cititor fidel are nevoie de tenacitate (o nebulie subtilă) de a măsura cum se cuvine paginile romanelor lui Gheorghe Schwartz, foarte multe, foarte dense, foarte complexe, în care ingeniozitatea documentării este hrănită cu o imaginație puternic simbolizată. Este nevoie de lecturi reluate, de o gândire participativă (interactivă), de o cultură ce zboară spre zorii filosofiei, întâlnind pe traseu nori inserați în evenimente istorice și reflecții contemporane, cu iz politic și sublimare culturală.

¹² Ibidem, p. 15. În sprijinul propoziției, a ideii din citat, Gh. Schwartz se declară de acord cu filosoful englez, prof. Simon Blackburn (n. 1944) că "*Filosofia este gândirea umană care a devenit conștientă de sine*".

¹³ Ibidem, p. 192.

3. Contextul filosofării în *Anabasis* din ciclul *Cei O Sută*

Proiectul *Cei O Sută*, finalizat după mai bine de un sfert de veac, prezintă, în 11 romane, evoluția umanității de la Căderea Babilonului până în vremea golului lăsat de scrib, anticipat prin anul 2040, o succesiune a o sută de bărbați, înaintașii săi, care au participat înlănțuiți la progresul civilizației și a condiției umane, de-a lungul a o sută de generații. Însumate, textele cuprind aproape cincimii pagini. În fiecare volum, reconfigurarea biografiei personajelor se încropește din documentare istorică, interpretare filosofică, imaginație simbolică și semnificație prozodică. Toate acestea sunt transsubstanțiate într-o alcătuire omogenă, ornamentată cu condimente specifice discursului romanesc modern, dând textului valoarea recomandată pentru înșiruirea ciclului romanesc între cele mai virtuozitate creații ale literaturii universale. (Îmi permit să precizez că marile creații ale umanității, semnate de Homer, Virgiliu, Dante, Shakespeare, Goethe, Dostoievski, Hemingway, Marquez, Buzzatti și alți câțiva, au rezistat timpului grație armăturii filozofice a construcției narrative). Ca să respectăm intenția exprimată în titlu, ne vom referi la modul în care personajele întâiului text (*Anabasis*, 1993) se intersectează cu ideile unor filosofi ai antichității. Este motivul pentru care Gheorghe Schwartz este nominalizabil între "filosofii Aradului", în ciuda faptului că nu dispune de titluri care să-i justifice prezența. Filosofia sa implicită devine o modalitate de a scrie cu idei, de a folosi gândirea înaltă pentru a înzestra personajele cu harul cunoașterii, a limbajului speculativ și a dialogului, ca exercițiu spiritual și ca examen de conștiință.

De la întâiul personaj (fără nume), de peste 2500 de ani, adică din 556 î.e.n. până la Gheorghe (1944 -) istoria omenirii a fost animată de Speranța, rămasă nealterată. Genealogia începe cu acest personaj, venit într-un coș pe apele Eufratului, crescut în Grădinile exotice ale Semiramidei și în apropierea Turnului Babel, sub protecția zeilor. Urmașii se mută spre ape mediteraneene, înspre Alexandria, Atena, Roma, trăind în apropierea împăraților, a învățaților și a culturii și civilizațiilor, care a amprentat farmecul intelectual al condiției umane. Între aceștia, un loc aparte ocupă filozofii vremii, cum ar fi Zenon din Eleea, Parmenide, Socrate, Platon, Empedocle, Anaxagoras, Aristipp, Diogene, Aristotel, Aristarch etc, unii stoici, alții socratici, unii nihiliști, alții pitagoreici.

Capitolul *Philadelphul – adică Al Șaselea – (434 î.e.n. – 347 î.e.n.)* are denumirea "*Despre fața îngrozitoare a geniului (Un dialog pierdut al lui Platon)*"¹⁴, căruia i se anexează "*Chircit pe bucata lui de pământ*"¹⁵, cu referință la Socrate. Este capitolul în care personajul, cu numele de Philadelphul, participă la condamnarea lui Socrate, scribul însoțitor descriind apărarea lui Socrate, pe baza stilizării (transsubstanțierii) considerațiilor lui Platon¹⁶.

3.1. *Platon despre Apărarea lui Socrate.* Care este modul de receptare a textului filozofului antic Platon despre modul în care a fost acuzat discipolul său, Socrate, peste două milenii și jumătate? Cum un eveniment ateniian în care personajul este un filosof este reprezentat, de către Gh. Schwartz, într-o operă literară? Care este relația dintre textul primar (chiar și acesta în relatare indirectă) și textul artistic? Iată câteva întrebări care întrețin discursul despre un important filosof al Antichității grecești, sursa de unde a început să se răspândească practicile gândirii speculative de sorginte spirituală. Vom lectura *Apărarea lui Socrate*, (în greacă veche *Ἀπολογία Σωκράτους*) așa cum a prezentat-o Platon¹⁷ (știut fiind că dialogul socratic s-a păstrat prin intermediul scrierilor lui Platon). Avem certitudinea că Platon s-a străduit să fie cât mai fidel în reproducerea "apărării" lui Socrate, în fața acuzelor că "*Socrate săvârșește nedreptăți; el strică pe tineri, nesocotește pe zeii în care crede statul și se închină la alte zeități, noi*", formulate de către "Meletos mă urmărește ca din partea poezilor, Anytos din partea meseriașilor și a oamenilor politici, Lycon din partea oratorilor". Recitind cu atenție sporită "apologia" socratică întru apărare în fața judecătorilor și a "bărbaților atenieni", Socrate folosește dialogul, ca un exercițiu spiritual prin care determină acuzatorii să afle adevărul adevărat. Pârâcioșii și bârfitorii, nominalizați mai sus, sunt determinați să poarte un dialog cu propria conștiință, un fel de examen al "cunoaște-te pe tine însuși". Numai așa se pot releva contradicțiile

¹⁴ Gheorghe Schwartz, *Cei O Sută. Anabasis*, Editura Facla, Timișoara, 1988, pp. 132 – 157.

¹⁵ Ibidem, p. 158. Este însoțit de un citat atribuit lui Socrate: "Vine întotdeauna o clipă în care principiile, dacă sunt adevărate, cer să fie trăite"

¹⁶ Platon, *Apărarea lui Socrate*, în *Opere*, vol. I, ediția a II-a, traducere în limba română de Francisca Băltăceanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pp. 5-49.

¹⁷ Ibidem

din propria părere, iar dialogul nu e modalitate de informare, ci una de educare (ca formare) a personalității preopinenteilor. Nu se află în această secvență justițiară vreă idee filozofică și nici un mod de afirmare a unei concepții care să se intersecteze cu gândirea filozofândă. E mai degrabă o retorică judecătorească, o formă de apărare printr-o acuză mascată, într-un dialog subtil cu "cetățenii Atenei" și cu pârâcioșii, în prezența juraților, care-i decid, prin vot, soarta.

3.2. Schwartz despre **Apărarea lui Socrate**

Deși familiarizat cu "gândirea îmbătătoare a pytagoricienilor" și cu "raționamentele seci, dar stupefiantă ale eleaților", Al Șaselea (Philadelphul) îl întâlnește pe Socrate, într-un dialog, conceput "într-o succesiune amestecată de argumente". "Bătrânul afurisit" îl atrăgea, prin înțelepciunea sa, dar îl obosea cumplit chiar valoarea înaltă a acesteia: "se comporta ca un vin care nu se putea bea decât cu multă apă, iar bătrânul nu se lăsa diluat"¹⁸. Dar Socrate vedea în el un posibil discipol, văzându-l ascultător și fericit, înțelept și cu exprimarea îngrijită. Prin participarea la simpozioane, alături de Socrate și alți învățați (filozofi), ajungea la aceeași concluzie de care era animat bătrânul gânditor: "cât de puțin știi". Mai apoi, devine tot mai convins că "fericirea locuiește pe alte meleaguri decât cunoașterea"¹⁹. Iar Scribul își expune concepția sa despre cunoaștere punând în vorbele Philadelphului frânturi de gândire, cum ar fi "trăirea autentică a științei", lăsând alături satisfacțiile oferite de confortul fizic și psihic. Afirmă: "Dacă Socrate își spunea filosof, adică iubitor de înțelepciune, atunci Philadelphul trebuia să se numească philophilosof. El îi iubea sincer pe înțelepți, pe învățați și pe străluciții vorbitori, dar nu era în nici un caz unul dintre ei"²⁰. Este un fel de auto-caracterizare, din acest punct de vedere al autorului de care ne ocupăm: iubește/ trăiește filozofia, dar nu îmbracă haina de gală a filosofilor. Nu dispunea de "un daimon asemenea lui Socrate", dar îi place să-l frecventeze, să-l viziteze la închisoare "pe bătrânul învățat", unde "povestește" despre sufletul încorsetat în închisoarea trupului, despre componentele contrare ale alcătuirii corpului: foc, aer, apă, pământ, despre rostul me-

¹⁸ Gheorghe Schwartz, *Cei O Sută. Anabasis*, Editura Facla, Timișoara, 1988, p. 147.

¹⁹ Ibidem, p. 148.

²⁰ Ibidem, p. 149.

dicinei în tămăduirea omului, despre reîncarnarea susținută de pitagoreici, despre înțrămarea sufletului "a cărui sănătate e *virtutea*" ("Medicul trebuie să fie la fel de bun filosof"²¹).

"*Chircit pe bucata de pământ*" este anexa la *Al Șaselea* (p. 158) fiind vorba de încriminatul Socrate, așteptându-și procesul și pedeapsa capitală. Sosec ucenicii, între aceștia Platon, Antistene, Aristipp și alți tineri. Era acuzat, după cum se știe, de Melatos pentru: nerecunoașterea zeilor oficiali, introducerea altor zeități în cetate și coruperea tineretului Atenei. Pe actul de acuzare, își pun semnăturile politicianului Anytos și oratorul Lycon. Cinci sute unu heliaști, aleși prin tragere la sorți dintre cetățenii liberi ai Atenei, îl judecă pe bătrânul învățat.

Discursul de încredințare fu susținut de acuzatorul principal, Melatos (tânărul poet?). Socrate nu-și pregăti un discurs de apărare. În locul unei cuvântări coerente, Socrate adoptă un ton de conversație cu acuzatorul, adoptând o stare de liniștire și aleasă cumpănire, de simplitate, care nu făcu impresie prea bună judecătorilor. Adoptând tehnica sofștilor de a spulbera logica vorbelor și absurditatea ideilor, Socrate ascultă acuzațiile lui Anytos și Lycon, apoi le consideră "înviniuri teoretice". "Nu căutați virtutea la zei, pentru că ea se află în noi", ar fi rostit Socrate. Acuzele îl bombardează când extrase din vorbele răutăcioase ale lui unuia care-i contestă zeii, când din faptul că, în loc să lase tineretul să participe la reconstruirea țării, este ținut de vorbă în piața publică. Răspunde Socrate: "Cine nu e vinovat n-are de ce să ceară clemență." Votul heliaștilor îl condamnă pe Socrate, considerându-l vinovat. Spectacolul s-a terminat. Putea fi pedepsit cu plata unei amenzi, putea alege exilul, dreptatea ori moartea. După opinia scribului, Socrate în reluarea de cuvânt solicită ori achitarea ori moartea, rostind două propoziții ce pot fi reținute de gândirea filosofică: "Supraviețuirea morală este condiția indispensabilă supraviețuirii fizice" și "Virtutea este, până la urmă, condiția indispensabilă vieții"²².

Înainte execuției, în zori este vizitat de prietenul său Criton, care-i propune evadarea. Pentru această, afirmă Platon²³, trebuia convins

²¹ Ibidem, p. 157.

²² Ibidem, p. 184.

²³ Platon, *Criton* (dialogul 3, din tinerețe), Opere, vol. I, ediția a II-a, traducere în limba română de Francisca Băltăceanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pp. 51 - 80.

condamnatul, cu argumente ce trec peste virtute, moralism, demnitate și voința publică. Dialogul *Criton* al lui Platon de 30 pagini (care amintește de întâlnirea dintre Socrate și Criton) este sintetizat de scriitor în trei pagini, vorbind despre convingerea bătrânului privind "spinarea neîndoită", "libertatea fără constrângere,, "virtutea fără legi" (virtutea este legea). Neînduplecat de un prieten binevoitor, Socrate este "asediat" cu argumente salvatoare de cinicul Antistene (și Diogene, acest "Socrate nebun"), în prezența lui Platon – toți filosofi ai Antichității grecești -, dialogul se prelungește până când Socrate întinse "mâna după cupa cu cucută, ce aștepta umilă într-un colț al încăperii". Capitolul se încheie cu o considerație a lui Gheorghe Schwartz: "Privind spectacolul acestui astru arzând atât de intens, undeva la malul mării, mărunți în depărtare, **Cei O Sută** s-au reîntors la nesfârșita lor ștafetă"²⁴.

Concluzii

În cel mai subtil caz, organizarea textelor beletristice și injectarea unor idei filosofice dau prozelor un alt tip de angajament semantic. Textele devin gânditoare, personajele sunt intelectualizate, iar relațiile dintre secvențele componente ale narativității dispun de alcătuiți ce stimulează exercițiul spiritual²⁵ al cititorului și angajează cultura sa filosofică. O astfel de literatură presupune transsubstanțierea mesajelor filosofice, sub presiunea generoasă a impactului moral, cognitiv, cristic ori etic asupra configurării operei de artă.

1. În cazul lui Gheorghe Schwartz, despre care criticul V. Poenaru susținea că este "Umberto Eco al României, unul dintre cei mai mari scriitori contemporani", capacitatea de abstractizare a discursului narativ este exemplară pentru o analiză intelectualizată. Și nu numai în ciclul romanesc **Cei O Sută**, ci în majoritatea prozelor sale din etapa lugojeană (**Martorul, Pietrele, Spitalul, Efectul P**), precum și din modernitatea **Vocalizelor** (2014 - 2022);

²⁴ Gheorghe Schwartz, *Cei O Sută. Anabasis*, Editura Facla, Timișoara, 1988, p. 191.

²⁵ Pierre Hadot, în *Filozofia ca mod de viață* (trad. Adrian Cotoră), Editura Humanitas, București, 2019, dezvoltă conceptul de "exercițiu spiritual" al filozofie, arătând că acesta persistă în întreaga gândire filosofică de la antichitatea greacă și latină până la filozofii contemporani. Acestea sunt terapii spirituale care dau beletristicii măreție, iar autorilor aura de filosofi.

2. Autorul transpune elementele de joncțiune ale narativului (evenimente, personaje, decor, dialog) într-o logică speculativă, sub influența lecturilor filosofice (mai ales dinspre latura lor psihologică), ademenind spre lectură deopotrivă intelectualii hrăniți cu cărți de filozofie ori cu eseuri metafizice;

3. Nici nu este o întâmplare că pune personajele sale și pe sine, ca și scrib, să se interfereze cu filozofii Antichității ateniene; în următoarele volume valorifică filosofia numerologică a lui Pytagora, iar pergamentul cu "oul de aur" este o veritabilă analiză a gândirii speculative;

4. Argumente sunt îndemnuri la lectură a celor 14. 600 pagini, la care se adaugă alte scrieri din ultimii zece ani, cu aceeași încărcătură filozofică și cu același farmec narativ încapsulat cu subtilă intelectualitate.

Bibliografie

1. Arnim, Von Hans, *Fragmentele stoicilor vechi. Zenon și discipolii lui Zenon*, Editura Humanitas, București, 2021.

2. Hadot Pierre, în *Filozofia ca mod de viață* (trad. Adrian Cotoră), Editura Humanitas, București, 2019

3. Platon, **Apărarea lui Socrate**, în *Opere*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pp. 5-49.

4. Platon, **Criton** (dialogul 3, din tinerete), *Opere*, vol. I, ediția a II-a, traducere în limba română de Francisca Băltăceanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pp. 51 - 80.

5. Schwartz Gheorghe, *Cei O Sută. Anabasis*, Editura Facla, Timișoara, 1988

6. Idem, *Filosofia limbajului în spiritul psihologiei transversale*, Editura Paideia, București, 2004

7. Idem, *Trădarea, Cu un interviu de Jean Livescu*, Editura Nona&Crigarux, Piatra-Neamț, 2023

8. ***, *Vocabularul european al filozofilor* (coord. Barbara Cassian), traducere în limba română coordonate de Anca Vasiliu și Alexander Baumgarten, Editura Polirom, Iași, 2020.

MEMORIA ARTIFICIALĂ RESTITUIE ECCE HOMO (1993) "Orașul lânzezea fără Nero."

După întâiul volum al ciclului românesc **Cei O Sută**, intitulat *Anabasis* (începutul drumului în continuă urcare a vieții celor care au alcătuit Marea Narațiune a istoriei omenirii), al doilea este intitulat ECCE HOMO cu descrierea biografiilor a doisprezece bărbați în perioada 215 î.e.n. – 118 e.n., adică "despre ezitanta intrare a *Celor O Sută* în Roma" până la "despre cercul care se închide ca să se deschidă iarăși". *Ecce Homo* - tradusă în românește "Iată Omul" - este exclamația evanghelică a lui Pilat despre Isus, arătat mulțimii din Ierusalim, acestuia punându-i-se ironic și batjocoritor o coroană cu spini. În loc, s-a înălțat mănăstirea *Ecce Homo*, după cum numeroase opere de artă au reprezentat secvența biblică (sculptura lui Subirachs din Barcelona, pictura lui Tizian din Muzeul Bruckenthal, a lui Caravaggio, Mantenga, Muncacsy, Jerome Bosh, Albrecht Durer, Rembrandt, Luca Giordano, Hieronymus Bosch etc.), precum și scrierile lui Michael Moorcock (*Behld the Man*), Henry Michaux ori Gustave Flaubert, dar mai ales a lui F. Nietzsche (*Ecce homo*)²⁶. Seamănă mult ideea motoului romanului lui Gheorghe Schwartz cu opinia lui F. Nietzsche despre "omul condamnat să trăiască într-un plictisitor șir de repetiții și reluări din care nu poate evada". Dar, susține Romancierul, "viața unui muritor nu se repetă întocmai și cu numele și cu faptele până ce răsucirea nu este completă".

"Dintre *Cei O Sută*, *Al Paisprezecelea a fost întâiul care a văzut Roma*", punctează Scribul, venind din Alexandria. Îl poreclește Baziliscul, pe baza asemănării dintre o reptilă de deșert malefică și chipul personajului, provocatoare de moarte a privitorilor. Fiul Bazilicului, *Al Cincisprezecelea*, capătă în scriere cognomenul Iustitius, devenit "cel mai ilustru

²⁶ Originea se află în textul biblic: *Evanghelia lui Ioan* 19 (5): „Isus a ieșit deci afară, purtând cununa de spini și haina de purpură. «Iată Omul» (*Ecce homo*), le-a zis Pilat.”

legist al timpului". Al Șaisprezecelea e poreclit Sardus ("Vorbitorul"), fiind originar din Sardinia ori tradus "miere amară". Al Șaptesprezecelea a fost Caius Mincinosul. Al Optsprezecelea a fost considerat Ultimul, Griffonul este Al Nouăsprezecelea, iar Al Douăzecelea este botezat de scrib cu porecla Galus (trăind pe vremea și în preajma Împăratului Cezar), ca, începând cu Al Douăzeci și Unulea (Postumus) să se intre în era noastră. Postumus este cel născut după moartea tatălui, dar s-a ivit pentru ca șirul să nu întrerupă lanțul ereditar, lung de O Sută de zale. Urmează Felix, adică Al Douăzeci și Doilea, Magister morum – următorul, apoi Al Douăzeci și Patrulea, cu cognomenul Canis, ca ultima biografie să fie a lui Al Douăzeci și Cincilea, numit Collatinus, cel care va participa la războiul cu dacii lui Decebal.

Era vremea de glorie a Imperiului roman, condus de Cezar, Gracus, Tiberiu, Traian, Domițian. E pomenit și Războiul cu Hannibal. Fixarea în timp și spațiu coincide cu realitatea, dar romanul nu este nici cronică subiectivă și nici descriere istorică. Biografiile personajelor care mențin coerența "istoriei omenirii" sunt create de romancier, prin "intrarea" în viața acestora întruchipat de "scrib", asumându-și riscurile ca atare în absența unor documente concrete, necesare reconstituirii unei vieți. Unde nu se agață de un eveniment din istoria antică, scribul inventează, născocește personaje, le intersectează cu evocarea unor personalități, a căror umbră a acoperit vreo clipă istorică. Rezultă un text născocit, "tras din condei" pentru a rostogoli genealogia prin legende și personaje șovăielnice.

Personajele sunt construite după o arhitectură originală, fiind parcă motivate să coboare din pictura unei biserici ori reînviată din vreo statuie sacră. Viața personală este abia schițată, în câteva trăsături de culoare, accentul căzând pe responsabilitatea de a nu întrerupe lanțul genealogic, inventând un ins masculin sănătos și capabil de a avea urmași care să ducă "istoria" celor o sută până în contemporaneitate: "corpul lor înalt, părul blond, pielea albă, mandibula proeminentă, în ce privește înfățișarea, precum și ambiția temperată de melancolia aproape feminină, ce se revarsă din când în când din ochii lor albaștri". E "fondul comun, inconfundabil" care se transmite descendenților. Fiecare personaj este "o figură ciudată", deși "trecerea lui prin istorie a fost migălos falsificată", astfel că "scribul a fost obligat nu o dată să dea la o parte un mare

strat de steril până să ajungă la filonul curat al realității". Cu toate acestea și cu voința autorului de a restitui cititorilor "adevărul din mistificări", personajele par extrase din timp, iar scribul le reasamblează, după ce le-a supus, într-un atelier narativ, unui proces de degresare și estetizare. Iată cum procedează cu Al Nouăsprezecelea: "Scribul n-avea decât să se pună pe treabă și să caute în scrierile vechi, contemporane celui de-al Nouăsprezecelea sau compilații mult mai târzii și să copieze de acolo cât material va fi găsit. Iar dacă unele lucruri i s-ar părea gogonate, iar altele lipsite de sens, n-ar avea decât să le modifice, să le mai condimenteze pe cele care și-au pierdut de tot savoarea său să elimine în întregime pasajele ce ar contraveni gustului său" (p. 179) Nu se poate strica/ întrerupe "continuitatea", așa că imaginația face ca zaua lipsă din lanțul genealogic să existe, să capete consistență prin fantazare și completare de cronică. Unele personaje ar fi lăsate în uitare, "dacă scribul n-ar fi avut nevoie de o za, prin care să neîntreruptă lanțul. În marea poveste, fiecare personaj e o poveste. Poveste în poveste, susține scribul, "cronicarul" **Celor O Sută**. Iar vremea era a lui Pythagora, Cezar, Cicero, Cleopatra, Pompeius, Nero, Iisus, Mecena, Ovidiu, Horațiu și Virgiliu! Călare pe două milenii, două secole, două civilizații și două credințe.

Cum reușește Gh. Schwartz să reconstituie o istorie a umanității în 4848 de pagini, prin 100 de personaje inventate, fără să repete stilul creionării personajelor și angrenarea acestora în evenimentele vremii? Cum configurează "culoarea locală" și specificul mental al unui timp uitat în memoria colectivă și neînregistrat în cărți, ca mărturii, chiar subiective? În jurul Mediteranei au loc evenimentele alcătuirii Europei creștine (triumful Alexandria – Atena - Roma). Imaginația autorului crește într-o inflorescență narativă pornind de la o frugală informație cronicărească ori legendară. Inventează cu prisosință, după cum îi răspunde unui "cititor agasat" de repetarea unor adevăruri istorice ("de ce nu copiezi, pur și simplu?", îi reproșează acesta). "- Ai dreptate!", i-ar fi răspuns cu înaltă ironie, "și, de atunci, scribul nu face decât să copieze neîncetat cărți, cărți, cărți. Și se lasă devorat de ele. Iar când nu mai găsește cărțile necesare, inventează altele și le copiază și pe acelea" (p. 231).

Descrierea incendiului Romei ("oamenii spuneau că a fost pus la cale de Nero, iar Nero dă vina pe creștini") realizează, în cuvinte, un tablou pictural viu și expresiv: "cezarul admira uriașa torță în care se

transformase cetatea și, cocoțat pe cornișa unui zid, cânta, acompaniindu-se de liră”, părea ”un decor pe care și-l putuse dori vreodată un artist”. ”Canis admira și el fastuosul spectacol”, ”respirația leului focului” mistuia una după alta clădirile regilor ...”Nero e un artist”. Ultimul din șir prezentat în volum este Collatinus,

Al Douăzeci și Cincilea, lăsat de scrib să-și relateze singur viața, sub formula unei autobiografii, deși adeseori nu se abține să intervină cu comentarii și păreri controversate, mai ales atunci când ”memoria o ia razna”. ”Ascuns în umbră”, scribul îl însoțește și-i înregistrează faptele, asemănătoare cu apostolul Moise, propovăduitor al creștinismului. Născut lângă Roma, pe sfârșitul domniei imperiale a lui Nero, a copilărit în Iudeea, apoi la Jadneh și Jathrib, într-o comunitate de evrei. Avea plăcerea călătoriei, învățând că ”un om care stă cu capul în pământ, ca vita în jug, nu va reuși niciodată să ajungă decât acolo unde-l duce jugul” și nici nu observă ”când a trecut norocul pe alături”. Așa că se angajează ”să reînvie gloria familiei”, intrând în familiile celor bogați, cu gândul de a cuceri nemurirea, asemenea unei comete. Era ca o stea căzătoare, potrivindu-i-se drumul.

O foarte interesantă narație se referă la călătoria sa în lumea ”barbarilor fericiți”, adică la daci și parți, alături de legionarii lui Traian. Este prilejul de a descrie bătălia de la Tapae, apoi de la Sarmisegetusa, determinând șederea pe tărâmul făgăduinței și cunoașterea obiceiului dac de a arunca un tânăr în sulilele camarazilor săi. Un dac îl conduce într-o peșteră, la un preot, anahoret, de pe Muntele Sacru, în vederea inițierii în tainele timpului. Într-o liniște sinistă, e înghițit de lumină, la chemarea preotului dac. E o altfel de prezentare a evenimentelor cunoscute din istoria războaielor romanilor cu dacii. Prin absorbția sa ritualică, premoniția se împlinește: ”cercul s-a închis ca să se poată deschide iarăși”.

În opinia autorului, scribul copiază, transmite, compilează, iar scriitorul creează, iar cei doi se completează, se confundă, singura lor menire supremă fiind să încropească istoric șirul **Celor O sută**. A doua etapă al ciclului romanesc despre civilizația din jurul Mediteranei poartă amprenta impregnării copilăriei creștinismului cu aura lui *Ecce homo*.

OUL DE AUR DE PE PERGAMENT

O foarte iscusită și relevantă prefață la apariția romanului *Oul de aur* al scriitorului arădean Gheorghe Schwartz, este semnată de Dan-Silviu Boerescu, intitulată "Legendă, Parabolă, Mit sau fantasticul demon al speranței". Cum lectura celui deal treilea roman din ciclul *Cei O Sută* lăsa sentimentul de oboseală pentru un cititor lipsit de tenacitate, am considerat textul criticului Boerescu un stimulent pentru a

intra într-un text narativ, dres cu filosofare și incitante provocări de logică șahistică. Se miră criticul (autor de ficțiuni critice, cum ar fi *Poftele. Dragoste în bucătărie și sex în bibliotecă*, dar și *Istoria erotică a micului dejun*) de interesul scriitorului - "suntem fascinați de spectacolul cotidianului" - pentru antichitatea romană târzie "văzută ca o oglindă răsturnată în timp a contemporaneității", dar și ca "o imagine fidelă în eternitate a unor permanențe universale". Zice Boerescu despre *Oul de aur* că are "o ușă întredeschisă" concomitent spre trecut și viitor". Cartea scrisă e "expresia unui război hermeneutic, mărturisit și asumat: "Omul a scris: "Realitatea nu este decât urma palpabilă a imaginației", apoi a completat: realitatea tumefiată este imaginația". Și mai apoi a sintetizat: "ascunse între cuvinte, realitatea și imaginația se înlocuiesc neîncetat în oglinda înșelătoare a sufletelor". Așa se creează legenda, parabola și mitul, ale căror colportori sunt treisprezece personaje: "Poveștile lor, ațățătoare întrepătrunderi unui fantastic dedus prin calcul epic și dozarea compozițională cu elemente databile de peisaj istoric, reprezintă avatarii *oului de aur*, una din cele 27 de "minciuni", ce n-au fost niciodată numite de pe lista de mai târziu a Papei Sisinnius".

În fine, ajungem la explicarea a ceea ce reprezintă *oul de aur*: "joc cu figurine de chihlimbar, lapislazuli (piatră albastră din Afganistan), abanos și sticlă răspândite pe un mare pergament, practicat de Niger ca divertisment savant, rezervat din ce în ce mai rarilor inițiați, este acea

practică ezoterică rezervată cândva regelui David, apoi lui Antoniu și Cleopatra și în care Al Douăzeci și Șaselea îl introduce pe împăratul Hadrian ca într-o sectă secretă” (p. VI). Lăsăm cititorului interesul prins în această explicație, nu însă înainte de a menționa că în acest joc suprem se află una din pârgurile ”păcii romane”, deși ”labirintul relevat înșelător al lui Gheorghe Schwartz conduce pe inițiatorul întru magie spre ”înghițirea” în joc a lui Niger, întâiul personaj al romanului și al Douăzeci și Șaselea din șirul **Celor O Sută**, dispărând în combinații absolute, ”identificându-se cu oul de aur ca într-un blestem provocat de ingerința lumescului în tainele sacramentale”. Ei, de pe-acum, împreună cu potențialii cititori, am înțeles titlul, simbolistica, legenda și mitul *oului de aur* și ne asumăm îngăduința de a continua lectura.

De la **Niger** (95 – 135 e.n.) până la următorii 13 din dinastia purtătorilor de taină a *oului de aur* se recrează atmosfera nașterii și consolidării creștinismului și cu decadența Imperiului Roman, adică până la Terțius, al Treizeci și Optulea (451 – 476?). Între aceștia se regăsesc indivizi ciudați, creionați într-o dominantă trăsătură comportamentală, habitând într-o atmosferă aiurită, dar norocoasă. **Psihopomul** înviat din morți (comediant și medic imperial), **Nătărăul** cel care pe unde trece provoacă numai dezastre, **Anonimul**, pornit să-și șteargă identitatea, dar râvnește să fie profetul religiei tăcerii, **Trei Cuțite**, tâlharul analfabet, **Caius al II-lea**, ipohondrul înghițit de amintirea jocului *oului de aur*, **Copilul** cuprins de hipersensibilitate malativă, preocupat de refugiul într-o lume visată, Eusebius din Nicaea, scrib pornit să refacă ”marele puzzle istoric”, **Enandros din Nikomedia**, un fals sfânt, apoi **Metafaustus**, savant aspirând spre cunoașterea absolută, **Primus**, ca prima fațetă a cifrei trei, gândacul pytagoreian din bucătărie, **Secundus**, a doua fațetă a cifrei trei și **Terțius**, fiul mamei colective, ajuns sălbatic, datorită temerii sale de oameni și fricii, ca angoasă a dispariției speranței.

Fiecare dintre cei 13 are individualizată biografia și scribul are grijă ca viețile lor să fie atractive, iar faptele să contribuie la alertarea evenimentelor istorice prin intersectarea cu personalitățile de elită recunoscute din anturajul împăraților. Ori de câte ori te încumeți să lecturezi, simplu sau subtil, secvențele despre *oul de aur* te adâncești tot mai mult în taina purtată de acesta. Chiar cu explicații temeinice, împăratul Hadrian rămâne nedumerit, mai ales atunci când piesele jocului l-au înghițit

pe Niger, după care "**oul de aur**" și-a zăvorât tainele": "Nu se mai găsi nimeni apt de a mânui piesele, regulile dispăruseră, iar cele ce păreau cuprinse în diferite scrieri rare nu se lăsau descifrate".

Psihopompos, după ce fu înmormântat, apăru viu și sănătos, producând spaimă printre oameni, deși privirea îi era senină și vorbele vesele. Numele i s-a dat după mitologia elenă, derivând din psihopomp, conducător al sufletelor spre infern. Cum este acolo între umbre, cică l-au întrebat curioșii: "Dincolo nu este decât ca aici. Dar invers.". Povestea celui reînviat incită la plâsmuiri târzii, care trec dincolo de Curtea împăratului Marc Aureliu, inclusiv cele referitoare la reîntinerirea progresivă a personajului întruchipat în cel de-Al Douăzeci și Șaptelea și la talentul său de a fi atât de comic, încât oamenii ascultându-l mureau de veselie. Moartea prin râs, zice Scribul, ori "Râsul este primul chip al plânsului", susține Împăratul. Faptul că barbarii cuceritori au fost ademeniți între ascultătorii Psihopompului s-au înveselit și au uitat să cucerească Roma îl determină pe împărat să-l folosească drept instrument pentru câștigarea războaielor sale. Mai are calitatea de medic imperial. Deci psihopomp, medic și comediant! Totodată, povestea se dezvoltă în comentarii privind conceptele "uitarea și speranța", prilej de amplificare a meditației despre capacitatea Scribului de a înțelege deplin rațiunea imaginației în care intră cititorii, tulburați de clipele timpului neînșiruite cronologic.

Urmează Nătărăul, al Douăzeci și Optulea, trăind între anii 150 și 212, intrat și el în legendă. Risipea averi dobândite, făcea cadouri oricui, era considerat prost, iar faptele sale intrau în categoria nebunilor. Un nebun al "marilor metropole", care "n-a săvârșit nici o faptă demnă de pana unui cronicar". În fine, nu vom continua prezentarea celorlalți din șirul **Celor O Sută** prezenți în volumul **Oul de aur**. Nu că ar fi monoton, căci fiecare viață este portretizată diferențiat, iar autorul – care-și mai zice Scrib – devine un neîntrecut imagist, creionând personaje cu o gesticulație suspectă de cusururi și de îngăduitoare străluciri riguros rânduite. Te miri câtă risipă de imaginație poate împrăștia prin biografia personajelor, pentru ca să nu se repete, pentru ca setul de comportamente să le diferențieze atitudinile, pentru ca relația cu personajele istorice să se potrivească vremii. "Speranța, succesul și sexul ar reprezenta combustibilul vieții umane", menționează Scribul, la care apoi mai adaugă "frica". O dată cu acest roman, cu Tertius, al Treizeci și Optulea, aproape

de anul 500, "se încheie o epocă". Roma este pustiită de vizigoți. Jocul magic cu *oul de aur* continuă, pentru că pergamentul este lumea însăși, alunecând duios, egal și nepăsător în vreme.

Alte personaje, din aceeași stirpe, se vor ivi pe ecranul pergamentului, permanent sub amenințarea spaimei apocaliptice și neconținut salvată de speranță. Acest puzzle al istoriei seamănă cu un labirint întunecat, în care personaje oarbe, deși cu ochi luminați de destin, cotrobăiesc după firul adevărat al Ariadnei. G. Schwartz rămâne un magician al cuvintelor și un înțelept fascinat de improvizație. Croșetează cu plăcere pergamentul istoriei, așezând peste datele reale ale vremurilor bătrâne, falsificate în cronici, un covor spălat în apele la fel de misterioase ale contemporaneității. Între firele trecute prin andrelele scrisului, Scribul are unul neîntrerupt, simbolizat de evreul Țipor, precum și unul înmuiat în ardoarea filosofiilor, purtătoare de mistere, credințe și aluviuni simbolice. Cei O Sută continuă...

MÂNA ALBĂ

Al patrulea roman din ciclul *Cei O Sută* (București, Editura Allfa, 2000) prezintă biografiile personajelor de la Chlorus, al Treizeci și nouălea, până la Finio, al Cincizecilea, adică din anul 471 până în 768, ajungând, deja, la 50 de protagoniști, jumătate din personajele care alcătuiesc Marelui Roman al civilizației. Prof. Dan Grădinaru (prozator și critic literar) prefațează "romanul istoric, mascat după parabolă și alegorie", încadrându-l în "prozele postmoderne". Această "proză cu metempsihoză", menționează prefațatorul, acoperă o gaură neagră a istoriei de la Căderea Romei până la Carol cel Mare. Vremea de 300 ani este marcată de *Mâna Albă*, o societate secretă, în care personajele au o trăsătură esențială (crud, erudit, potent, maniac), iar pielea, brațele, părul și veșmintele sunt însemne ale apartenenței la confrerie. E o "scriitură sibilinică", "spectacolul unei inteligențe superproductivă", "realizată cu acribia unui călugăr medieval". Autorul, susține același prefațator, este "scafandru al detaliilor", "om de știință rece și indiferent", participă la acțiune, trăind deoptrivă prezentul și trecutul, neuitându-l pe evreul Țipor, prezent, ca și scribul, în întâlnirile cu personajele sale legendare. Biografia acestora este reconstruită din cărți, imaginație, speculații detectiviste, precum și din "extragerea eroilor din uitare" prin legendificarea legendelor: "cea mai cumplită tortură o reprezintă spaima că totul a fost în zadar, dacă eroii se vor reîntoarce în uitarea din care doar pentru o clipă au fost scoși" (p. 1.). Multe cele din istorie sunt umbrite de tăceri sau de glăsuiri ascunse în povești, "avem resturi care s-au păstrat, nu resturi care s-au pierdut, misterul de dinaintea erei noastre crește, iar civilizației "i-a sunat ceasul". Cotrobâind prin istoria străveche, scribul valorifică detalii, sedus de speranța că șirul celor o sută nu va fi întrerupt, iar imaginația acestuia devine detectivistă pentru restituirea certitudinii unei istorii din resurse incerte și lipsuri impresionante din "inventarul informațional".

Chlorus, al 39-lea, s-a născut într-"un sat nenorocit" de păstori, dispunea de o cruzime exagerată și de o încăpățănare de catâr, având ca semn distinctiv "mâna de om mort", de "demon", Mâna Albă, "dreapta era fără pigmenti, fără vene și unghii transparente". Părea "o creatură" ce inspira groază, vorbea bâlbâit și "mirosea a sălbăticiune". Putea lua înfățișări zoomorfe, dispunea de puteri miraculoase, iar la 13 ani conducea o ceată de briganzi adulți și-l cunoaște pe Odoacru, barbarul care l-a învins pe ultimul împărat roman. Își regăsește (sau inventează) "obârșia augustă", dar, ca bagand, lasă în urmă nenorociri, jefuind și ascunzând comorile în locuri numai de el știute: "Italia devine un șeif neștiut" (p. 25). Scribul descoperă apartenența la o confrerie catolică, având simbolul "o mână cu o sabie cu două tăișuri", din care făcea parte Ef, "o plămuire foarte concretă", cu chip de animal, un "monstru călărit de o ființă înfricoșătoare". În jafurile sale, Chlorus mai viola femeii iar din asemenea întâmplare se naște "al patruzecilea", care nu și-a văzut tatăl niciodată. Apoi dispare la 36 de ani, "absorbit de legendă". Viața personajului pare, consideră Scribul, "o nuvelă romantică".

Etiopianul (490 - 530), fiul lui Chlorus, născut din violul unei păstorite, va fi "un personaj exemplar", născut în regatul etiopian: "ten măsliniu, păr blond". Preia multe din trăsăturile tatălui, plecând în căutarea acestuia. Ajunge la mănăstirea Levins, "raiul piraților", întâlnindu-se cu Țipor și cu Dagoberta, femeia cu cutia secretă de lemn, care-i va deveni purtătoare de fiu, astfel șirul celor o sută continuă. Fiul rătăcitor poposește la Ravena, Constantinopol, Monte Casino, căutând comorile ascunse de tatăl său, provenite din jafuri. Erau comorile secrete ale Confreriei "Mâna Albă". La celebra mănăstire, intră în arhivă și în biblioteca cu incunabule, unde îi este "și capătul drumului", la 40 de ani.

Ocellus (ochi mic) va trăi 40 de ani, timp în care se va ocupa de desene, integrând în toate "artele sale", de mozaicar, semnul "ochiului încadrat într-un triunghi" (semnul confreriei Mâna Albă" pentru inițiați). Foarte instruit, e un pelerin între Sicilia și Constantinopol, unde e interesat de labirinturile cetății estice și unde zugrăvește întâiași dată chipul lui Ef, arătarea hidoasă și misterioasă. Anexează capitolului dedicat celui de-al 41-lea Legenda țesătorului de covoare din Lugojuul contemporan, cu misteriosul labirint în care, intrând nu mai găseai cale de întoarcere; chiar meșterul este ademenit de minotaur și din covor se va desprin-

de moartea, luând cu sine autorul. Dar fără minotaur, covorul își pierde valoare, căzând din aura capodoperei. Să nu uităm, după cum Scribul nu ignoră. Ocellus, cel "chipeș, celebru și deosebit de înzestrat" își lasă sămânța în niște "matroane distruse, ca niște sclave", iar una dintre ele va fi mama celui de-al patruzeci și doilea, cu numele imaginat Felician (540 – 565 și 540 – aprox. 600). Va completa, mai apoi, că printre matroane se afla o tânără soție de ofițer din garda imperială, dând drept fiu al uneia dintre slujnice.

Copilul era purtător al norocului. Abia la 14 ani, Felician află că este fiul stăpânei nu al slujnicei. Era frumos, inspirat, isteț, generos, inteligent ("aglomerarea fără sfârșit a însușirilor strălucitoare", p. 161), fiind "distins, elegant și frumos profesor universitar la Constantinopol", autorul a 106 cărți, cu speranța de a deveni ministrul Împăratului. Scribul are argumente să-l considere pe Felician membru al confreriei secrete Mâna Albă, iar de aici narațiunea curge spre justificarea titlului romanului 4. A ajuns foarte bogat și pe măsură risipitor, oferea "cadouri indecent de mari unor săraci", dar pe măsură averile sale s multiplicau. El însuși ducea o viață luxoasă, căsătorit cu o fiică de aristocrat, care-i va asigura continuitatea. Se pare, după cum crede Scribul, că Felician, ajutat de alți trei învățați, printre care și permanentul Țipor, au pus bazele doctrinei Confreriei. Scribul folosește imaginația spre a da mitului consistență. Într-o noapte după petrecerea de pe domeniul său, greșește ușa și avu o revelație: "*Al Patruzeci și doilea avu privilegiul de a parcurge două vieți alternative: nu se văzu în două ipostaze diferite, ci doar străbătu până la capăt ambele trasee*" (s.a., p. 183). Cel intrat pe una dintre uși, după o noapte de studiu, ieși tulburat spre terme, este surprins de doi indivizi care-l jefuiră și-l aruncară mort într-un canal. Era în anul 565, al primei morți. Cel intrat pe cealaltă ușă, coridorul sclavilor, își continuă viața până în aprox. anul 600. Toate acestea le știe Scribul de la un opuscul biografic, scris de Felician, dar fără a preciza dacă alternativele "sunt suprapuse sau succesive". Urmează o analiză filosofică și speculativă pe care Scribul o realizează la cartea **Etica**, una dintre multiplele scrise de al 42-lea. A murit ucis de tâlhari la Constantinopol, "a murit disperat, a murit fericit, a murit bolnav, a murit subit" (p. 191), dar "a murit definitiv" în jurul anului 600, într-un stabiliment din Burgundia: "Biografia sa pornește dintr-un punct, va afirma Scribul, și se termină într-un evantai

ce tinde să acopere toată zarea” (p. 192). Ar mai fi, în veriga celor de până la 50, alți opt protagoniști, a căror viață este la fel de interesantă și ciudată ca și a precedentilor. Daedalion, al 43 – lea se naște în Iberia, se pare dintr-o mamă păgână de origine evreiască în 570 și moare în anul 630. Fiind ”ultimul dintre romani”, pentru ca Roma avea nevoie de întinerire, ”Daedalus se jură să nu piardă nicio noapte fără să însămânțeze o femeie, dând urbei o generație tânără” (p. 219), devenind tatăl a 3333 de copii romani. Apollonissimus sau Mesia Purgatoriului a primit nume fiind al 44 –lea, trăind circa 60 de ani. Personajul ”a intrat în legendă și legenda a sfârșit prin a-l face de nerecunoscut”. Cunoștea locul comorilor ascunse și se întâlnește cu Țipor, evreul. Husein, geograful califului (630 - 680) - al 45 –lea, s-a născut în Roma. În căutarea tatălui, ajunge la Constantinopol, la Mănăstirea Studion, ”unde cei mai învățați călugări refăceau bibliografia de bază a lumii”. Copilul își omora timpul cu jocul ”Oul de aur” (de care s-a pomenit în romanul precedent), cutreierând lumea, trasa hărți și desfășoară o activitate strict științifică. Scrie cărți, cum ar fi ”*Geographia naturală și geographia umană*”, precum și romane de călătorie.

”Fiul Geografului Califului a fost primul păgân într-o lume de habotnici ortodocși și de habotnici eretici” (p. 341). Era al 46 –lea din Șir, a crescut printre arabi, la Basra, fiind în grija exclusivă a mamei și ”protejat de aura unui părinte fabulos”. Era poreclit ”Păgânul”, fiind „un monstru fără scrupule, o ființă crudă, mânată de ambiții nebunești, un animal lipsit de orice instrucție” (p. 348). A suportat cu greu autoritatea despotică a tatălui său. Biografia sa, ca și celelalte, va susține chiar Scribul, este incompletă și aproximativă. A fost numit ”filozoful de la Basra”, fiind personajul unei singure amintiri. Moare singur și nejelit de cineva.

Levantinul (683 - 750) desăvârșește căderea, începută de tatăl său, fiind urmașul unui european stabilit într-o țară africană. Cu o educație paternă precară, fuge de acasă și se stabilește în Alexandria, de unde i se trage numele (*lavare* = a se scula, a răsări – venit din răsărit, adică din Orient). ”Părea hărăzit unui rol de slugă a ultimei slugi” (p. 382). Își făcea meseria de gropar într-un cimitir dinafara Romei. Săpând, găsește moneda levantină, cu care poate cumpăra orice, iar moneda se reîntorcea la Levantin. Deși ajunsese în confreria Mâna Albă, el rămâne gropar, trăind într-o criptă, împreună cu o femeie și copiii lor. Apoi, cimitirul îl va înghiți, deposedat de orice biografie.

Al 48 – ulea (**Infantus**), următorul (Pamati) și al 50 – lea (Finio) au biografiile care ajung la jumătatea ciclului **Cei O sută**. Infantus s-a născut în cimitir din Roma, unde tatăl său era "cerberul" și a rămas întreaga viață în acel "univers închis". Pamati s-a născut în același cimitir, petrecându-și copilăria printre morminte. Finio (al Cincizecilea) s-a născut și el în necropola romană, făcând parte, după legendă, "dintr-un clan transmurator, unde vii și morții alcătuiau un întreg ce se regăsea în același prezent infinit" (p. 513). Cimitirul avea sectoarele cu semnificație spirituală: Raiul (pentru bogați), Onorabil (pentru cei cu "traie decent"), Groapa (pentru săraci, păcătoși, creștini greșiți) și Valea Nimănui (necreștini, evrei, barbari, păgâni, sectari). Infantus moștenește Cimitirul și devine căpetenia Mâinii Albe. Pamati va beneficia de instructori speciali: un călugăr constantinoplez, un arab din Asia și un evreu din Ravena. Finio a devenit filozof, deși nu dispune de o instrucție sistematică. Era vegetarian și manifesta o cruzime asemănătoare cu nebunia. Infantul a reorganizat principial confreria Mâna Albă, dându-i un caracter conspirativ, Pamati va organiza disputa iconografică, privind "chipul cioplit", precum și analiza numerologiei pitagoreice, iar Finio conduce "confreria cu o mână forte" și înființează ordine cavalește, cu simbolul mâinii albe pe fond roșu și o sabie cu două tăișuri, imprimate pe scuturi. Pornește într-o călătorie de inițiere, "dar fragmente numeroase din sufletul său au rămas în necropolă" (p. 540). "Finio: Dumnezeu a făcut lumea. Finio este parte a dumnezeirii și Dumnezeu însuși. Dumnezeu este Finio și Finio este Dumnezeu. Eu sunt Dumnezeu" (p. 552). Viața se extinde în filozofie, cuvinte despre viața oamenilor și viața lumii, universul fiecăruia face parte din universul cel infinit. Scribul e fericit că are speranța de a se întâlni – împreună cu cititorii – cu Al O Sutălea. Al 51-lea, va avea ca protagonistă pe Eva, o femeie, adică a Cincizeci și Una.

SCRIBUL ȘI BUNUL CITITOR: "VARA RECE"

Gheorghe Schwartz scrie ușor, permanent și mai ales bine. Are numeroase volume, ale căror titlu nu mă încumet să le enumăr, dar sunt texte beletristice, științifice, publicistice, scânteieri de opinie cotidiană. Sunt sigur că scrie mult pentru întreținerea metaforei în starea ei de grație. Vor fi uitate cotidienele, splendidele eseuri rostite studenților se vor pierde în încântările de moment ale ucenicilor, iar psihologia comportamen-

tului transversal va rămâne un episod universitar. Sunt exerciții atât de necesare pentru un **SCRIITOR** angajat în proiecte ample, coagulate într-o carte șocantă, mega romanul **Cei o sută**, o paradigmă simbolică a lumii, a Omului prins în țesăturile istoriei și aleanurile destinului.

Am publicat o primă recenzie în *România literară* despre **Martorul**, interpretându-i romanul printr-o grilă formalizată de trei elemente: decor, eveniment și personaj. Atunci (era poate în 1975), am apreciat capacitatea lui Gh. Schwartz de a alcătui evenimente trenând în abur de legendă, de a da personajelor contururi deschise și de a **des-râma** decorul, într-un orizont adânc impregnat de mister. Am considerat că textul are virtuți tocmai prin lipsa certitudinii, prin avânturile spre margini ale elementelor componente, unde „se străduiau” să alcătuiască un centru, care, configurat în virtualitate, permitea alte evaziuni până la pierderea oricărei siguranțe narrative. Într-o asemenea incertitudine neliniștită, elementul care coagula semantica romanului era **sufletul autorului**, înzestrat cu propensiune spre ironie și metaforă, dar foarte grijuliu pentru a ține în frâu parantezele, parafrazele și narațiunile auxiliare.

Între timp, Gheorghe Schwartz a mai adăugat vreo două duzine de romane cu titluri octogonale, ultimul fiind **CEI O SUTĂ. VARA RECE** (2004), volum apărut în condiții grafice de excepție, având o splendidă copertă semnificativ semantică și un conținut spectaculos. (Despre orga-

nizarea paradigmatică a alegoriei secolelor, autorul (alias **scribul**) mărturisește că: „*a vrut să demonstreze că se poate urmări firul unei descendențe de o sută de generații*”. Dar „*tentativa de a urmări amănunțele vieții și ale morții, un grăunte însuflețit de pe o plajă nesfârșită, cu scopul de a observa un model general, nu este decât tot un simptom al nebuniei*”. Da, spunem noi, e o aspirație superbă a unui scriitor arădean de a reconstitui din frânturi „mișcarea eternității”, în care fiecare cititor este un strop necesar pentru genealogia și tulburarea tainelor trecutelor vieți).

Ambiția autorului este să realizeze o amplă **panoramă a devenirii**, o paradigmă a umanității, sprijinită pe o sută de personaje, ale căror fapte alcătuiesc „*monografia existenței*”. **Vara rece** este un roman patetic, foarte teatral, cu un simț dramatic plin de finețe și o extravaganță foarte subtil fasonată. **Există în roman o mobilitate intelectuală, o risipă de erudiție și artă, un exces de sensibilitate și supralicitare parodică**. Autorul își plasează acțiunile într-un timp definit și spațiu delimitat, fără respect însă pentru virtuțile acestora. **Trecutul** n-are limite pentru că închipuirile alegorice se împletesc cu realități istorice, întâmplările alunecă în povești și generează povești. La rândul său, **spațiul** are fixație incipientă, dar ajunge ca un puzzle, fiind alcătuit și deconstruit ca să justifice mistificarea actorilor. Cu ajutorul scribului (personaj auctorial), cititorii sunt însoțiți în labirintul lecturii, oferindu-li-se varianta („o variantă”) de înțelegere a simbolurilor acestui hățiș și stufos **câmp metaforic**. Aflându-ne în preajma anului 1000, mentalul colectiv era apăsător de Apocalipsă, de distrugerea prin foc biblic, de oprirea definitivă a timpului. Orice semn era interpretat ca **implicare anticristă**, iar omenirea s-a îngrozit: **vara rece** a anului 995 d.H. putea fi un semn „*că de sfârșitul lumii o mai despărțea un singur lustru*”.

Romanul **Vara rece** îi prezintă pe șapte din **Cei o sută**, de la **A Cincizeci și una** (768) până la **Al Cincizeci și șaptelea** (995); este o perioadă istorică de peste două veacuri, de după Hristos. E un lanț familial ciudat, care, intervine scribul, era gata să se încheie la cincizeci, dar s-a ivit **EVA (A Cincizeci și una)**; „intrând în basm”, aceasta a parcurs un drum „de la o realitate vagă atestabilă la o legendă tot mai firavă”. „Trufia scribului” nu-i lasă liniștea celebrei noastre străbunici în mit, ci o așează într-o aventură ciudat pământească, localizată în Babilon, unde construiește un turn dantesc, supremă alegorie a „centrului lumii”. „**Telenovela Evei**”

este **mișcare** (nu **situare**) între Orient și Occident, între basm și realitate („Eva, cea născută în cimitir roman, a plecat izgonită din Rai și a ajuns în jurul anului 770 la Bagdad”). Și totuși Eva n-a fost în nici un caz Seherazada, cea din povestea orientală **1001 nopți**, „ea a fost mai mult decât naratoarea și autoarea, ea a reprezentat – în timpul povestirii – **eroina**”).

Al cincizeci și doilea – **LUCIFERUS** („aducătorul de lumină”) era fiul eroinei uitată în legendă, conceput pe pământurile Italiei, dar născut pe teritoriul Islamului. Ajunge un tânăr „plin de doxe și pasiune”, cunoscător de astrologie, iar peregrinările „frumosului arab” urmăresc Apus-ul, până la curtea împăratului Carol al Romei. A murit într-un codru misterios, deși ulterior presupusei morți „călători veniți din ținuturile cele mai exotice pretindeau că l-au întâlnit în peregrinările lor”.

Un personaj, față de care scribul are solitudinea sa, este **COLLUDWIG**, fiul luciferic și bastard imperial, păstrat în legende ca „un moș avar, cămătar și vrăjitor, îmbrăcat ca un sirian sau ca un evreu”. Este **Al cincizeci și treilea**, maniac colecționar adevărat, având legături secrete cu diavolul. Din păcate (splendidă paranteza scribului !), biografia tinereții lui Colludwig a fost ștearsă din memoria calculatorului grație „neglijenței îngrozitoare” a fiului său. Colludwig trăiește 113 ani, dar va muri „bucată cu bucată” pe măsură ce obiectele sale din colecție vor fi date uitării.

OMUL MORT, fiul lui Colludwig cu a doua soție, era un ins ciudat: sufletul i se desprindea de trup și revenea după un timp („Al Cincizeci și patrilea, murind din nou, nu-și mai revine nici după o săptămână”). În căutarea „adevăratei morți”, ajunge să cunoască celebrități ale vremii (papi, împărați, regi), dar a fost nevoie „să mai alerge” sute de ani până duhul său să se împace cu țărâna.

OPEROSUS s-a născut la Răsărit, în târgul Plock, fiind **Al cincizeci și cincilea** personaj schwarțian. Va fi un individ conștiincios, un funcționar perfect, opusul tatălui său („o negație perfectă” a Omului Mort). Ajunge la cancelaria papală din Roma, murind în beciurile Vaticanului pentru vina de a fi fost un slujbaș ideal.

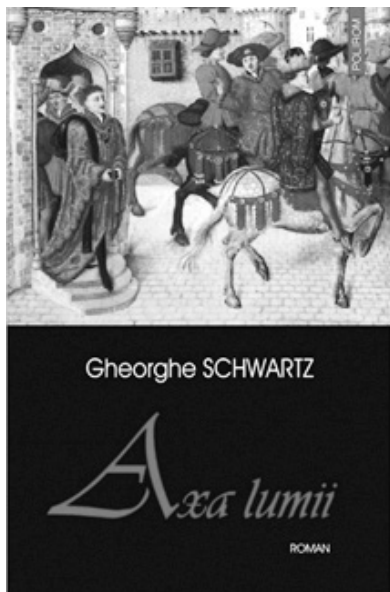
Al cincizeci și șaselea se va naște dintr-o relație întâmplătoare a viitorului călugăr Operosus cu o fată lombardeză. **RECIDIVUS** va moșteni înzestrările bunicului și tatălui său, precum și plăcerea „mișcării în spațiu”, specifice genealogiei sale: Constantinopol, Auxerre, Moravia etc. Plecările sale spre alte locuri erau de fiecare dată legate de dezastre umane.

„Cert este că Al cincizeci și șaptelea a fost tratat cu ierburi de leac și că acestea și-au arătat, și, în cazul lui, renumita putere. Fiul lui Recidivus a fost întors din mijlocul Styxului. Povestea lui poate urma. Și, totodată, povestea întregului șir. Călugării i-au mulțumit lui Dumnezeu. La fel și copilul revenit la viață. Nu mai puțin scribul, căruia i s-a permis – și lui – să continue să-și împingă bolovanul”.

SPITERUL, născut în Moravia, **Al Cincizeci și șaptelea**, ajunge la 14 ani, în Constantinopol, având în cârcă un sac cu plante tămăduitoare; curând i se va atribui un rang aparte în ierarhia înalților funcționari imperiali. Aici scrie despre proprietățile curative ale plantelor, mineralelor, organelor de vietăți, ale focului, apei și pământului; dar și alte texte cu caracter filosofic. Bătrân, celebrul farmacist s-a stabilit în Creta, unde a ajuns un „sfânt rezemat de un perete de rocă și se uita spre răsărit”.

M-am încumetat să fac o anumită ordine într-o aglomerare de narațiuni menite să determine comportamentele personajelor. Intenția mă satisface ca cititor dornic de certitudini, dar virtuțile textualizării n-au vocația certitudinii. Marea parabolă a devenirii umanității, relatată prin intermediul unor personaje secundare, care influențează fundamental destinul oamenilor și sensul istoriei, este sursă de **poeticizare/poeticitate**. Scribul conversează cu cititorul, își bârfește personajele, le mânuiește după plac, le dă contururi diferite, configurându-le dincolo de o caracterologie rațională. Punctul forte al lui Gh. Schwartz este știința narațiunii, în care personajele sunt manipulate cu grație și inocență. Povestirea curge elegant, plăcut, glisând între fabulos și autentic, între mit și istorie, fără ca osatura acesteia să fie afectată de echilibru.

Aproape că mi-e imposibil de a oferi chei de lectură pentru un cititor. Am lecturat cartea cu o plăcere rară, ispitit de **conținut** (plasarea interesului în acele secole ignorate de istorie, supuse legendelor și miturilor), **de stil** (încântător prin invitația la spectacolul **scrieturii**, prin implicarea efectivă la relatarea evenimentelor de mult intrate în uitare, prin lirism și alegorie), **de atmosferă** (un amestec tonifiant de relatare și fabulație, invenție amintită de situații, determinarea unor variante), **de proiectul** (foarte ambițios) **scribului** de a realiza „legenda secolelor”, o amplă „panoramă a deșertăciunilor”, în care indivizii sunt picături plăpânde în imensul ocean al timpului și în frumusețea amăgitoare a mărturisirilor stocate în poveștile omenirii.

AXA LUMII:

“SCRIBUL NU ȘTIE SĂ-ȘI ȚINĂ GURA ȘI INTRĂ NEÎNTREBAT ÎN VORBĂ”

Prozatorul arădean Gheorghe Schwartz este tenace, încapățânat și ambițios. Și-a propus cândva să elaboreze o panoramă a evoluției umanității, începând cu diminuarea autorității babiloniene până la generația șvarțiană, ceea ce înseamnă reconstituirea sentimentală a câtorva milenii.

Metafora Romanului CEI O SUTĂ cuprinde faptele istorice receptate de destinul unor personaje, adeseori insignifiante, dar care schimbă sensul unor evenimente și destinul devenirii umane. Numeroase *romane* (cu *r* mic) râvnesc să alcătuiască textul cel mare, în care să se reflecte viziunea retrospectivă a autorului asupra unui trecut, nu național și nu european, ci un trecut al civilizației. Romane, cu titlu literal octogonal, ca *Oul de aur, Vara rece, Mâna albă* etc., la care se adaugă, iată, al șaselea volum din ciclul de ambiție al autorului, îi dau acestuia epitetul de tenace. Este decan al Facultății de Științe Umaniste și Sociale a Universității “Aurel Vlaicu” din Arad, o funcție administrativă și universitară, ceea ce nu-l împiedică să rămână un devotat beletrist.

Acum, în *Axa lumii* prezintă destinele lumești, ajungând la personajul al Cincizeci și optulea (Juglans, 940-1000) și al Șaizeci și patruilea (Richard le Noir, 1118-1149?), adică abia la mijlocul timpului faptic, pentru că axa lumii e considerată drept posibilă Apocalipsă prim-milenară. De acolo până acum timpul e altul, mult mai plin, mai dinamic și mai nerăbdător. Scăpând de anticipata distrugere divină a lumii (Apocalipsă), curgerea istorică a implicării personajelor mută imaginația lectorului de la porțile Orientului spre Palatele Occidentului, unde acesta este îmbiat cu scenarii dintre cele mai bizare, însoțit de un scrib binevoitor, dar cinic

(uneori) prin atitudinea sa de ghid care informează atât cât îi convine, scuzându-se pentru golurile din mărturii sau pentru infidelitățile contextuale față de care **“scribul nu știe să-și țină gura și întră neîntrebat în vorbă”**.

“Povestea lui Juglens este povestea unei clipe”. Așa începe descrierea a șase biografii năstrușnice dintre **Cele O Sută**, viețuind la granița primelor două milenii creștine, sub amenințarea Apocalipsei și eventual al chinurilor anticriste. Kal (976-1064) este cel care rostește: “Iată, Apocalipsa vine. Timul nu există. Nu există decât clipa. Clipa a sosit”. Dar toate cuvintele grave nu atrag după sine fapte, răsturnarea clepsidrei (simbol al rânduielilor lumii inversate) întârzie. Oamenii obolesc să aștepte ori trăiesc deplin clipa, delirând în extaz și pătimire. Când orgiile publice cuprind imensitatea spațiului de la Răsărit („Glanda iritată a pânii de la Răsărit nu înceta să erupă și, ca întotdeauna, din lava rezultată se revarsă puzderie nefastă de personaje ce neliniștesc întreaga lume civilizată”) până la marginile mărilor europene, Kal își va justifica eșecurile: „Anticristul nu e o identitate de sine stătătoare, ci o stare, un rău fără față”. Pasiunea personajului de a calcula data Marelui Sfârșit este întreruptă de cutremurul din 8 septembrie 999 sau poate 1000.

Cel născut odată cu mileniul al doilea cristic este Nivalis, fiul lui Kal, „un eșec biografic” în munca scribului, dar e o verigă care leagă și-riul Celor O Sută, așa cum sunt și alții, la fel de insignifianți, față de care „pana” își cere scuze pentru uitare, infidelități, opturări biografice, unele datorate calculatorului și proastei lui funcționări. Dar adeseori îl ia gura pe dinainte, nu-și poate stăpâni vorba, intră între personaje, deși știe că „ceea ce se întâmplă se întâmplă”. De aceea nu se jenează a face referire la cartea lui Gheorghe Schwartz, intitulată *Psihologia comportamentului* (2002), ori la un volum semnat de John Naisbitt (1989), într-o amplă mirare determinate de similitudini în fapăturile personajelor sale din timpi diferiți și spații îndepărtate.

Extrem de incitant la lectură este capitolul despre Genealogul, al Șaizeci și Treilea, numit Schwartz von Schwartz, care cică s-ar fi născut din iubirea Anticristului cu o păstorită preafrumoasă. Are o biografie coborâtă din legendă, deci imposibil de verificat în manuscrise. Am fost ispitit, la lectură, de a căuta elemente biografice ale autorului romanului în detalierea biografiei personajului care-i poartă numele dublat și legat

prin particula de noblețe „van”. Al Șaizeci și Treilea concepe Genealogia Universalis sub forma unui arbore, cu rădăcini adamice și cu crengi răsfi-rate dintre cele stufoase. Pe baza acesteia, S. van S. dobândește fama de mai târziu a lui Nostradamus, prin anticipări de nașteri, decese și destinelor personajelor înregistrate în arbore. Toate aveau să se întâmple aievea, așa cum este cuprins în Axis Mundi: „de ce se naște totul, de unde pleacă totul, de unde se ramifică totul și unde se reîntoarce totul”. Noblețea și garanția autenticității sunt puse sub semnul criptic $\cap \equiv \odot$, simbolul eternității.

Sunt câteva elemente care îmbie la lectură și întrețin un tonus încurajator:

- Confuzia, voit întreținută de către scrib, între realitate și legendă, între fapte mărturisite prin consemnare și gesturi imaginate; improvizația pare la fel de realistă ca însăși realitate;
- Implicarea „scribului obraznic și iscoditor” în narațiune, ca personaj, fără ca astfel să se umple golurile biografice;
- Reconstituirea unei atmosfere specifice momentelor istorice și a unei geografii spirituale, printr-o capacitate debordantă de a inventa nume de personaje și toponimii;
- Realizarea unei densități narative de-a dreptul trepidante, aglomerând acțiuni, intersectând destine, mutând personajele dintr-un loc în altul, abandonându-le și regăsindu-le când scribul intră „în pană” de inspirație;
- Utilizarea unui limbaj curgător, atingând oralitatea, fisurat de o exprimare elevată, de intelectual orgolios, ambițios și universitar;
- Întreținerea unei ambiguități textuale, atrăgătoare pentru „bunul cititor” în capcana unui scrib naiv, plângăcios și guraliv.

Axa lumii bate la porțile Romanului anului 2005, recomandând pe Gh. Schwartz în categoria celor mai virtuoși și viguroși scriitori contemporani.

„Omul faustic își numără timpul invers; nu cât a trăit, ci cât mai are de trăit. Doamne, bietul scrib știe prea bine aceasta, și el numără mereu nu câți dintre Cei O Sută a reușit să întâlnească până acum, ci pe câți mai trebuie să-i caute! A avut de scotocit o sută de destine, încă optzeci, încă cincizeci, i-au mai rămas treizeci acum. Și tot socotește bietul scrib, de par-

că și-ar număra orătăniile din curte: nu cele ce i-au umplut ograda, ci cele pe care le mai are de crescut. Iar când va ajunge la capăt – de va hotărî bunul Dumnezeu că e bine ca bietul scrib să ajungă la Al O Sutălea -, totul va fi terminat. Și viața scribului așîșderea...”

FERICIREA NEFERICITĂ – „CULOARUL TEMPLIER”

„Scriitorii fericiți n-au ce povesti”

În urmă cu aproape un sfert de veac, scriitorul arădean Gheorghe **SCHWARTZ** a proiectat un ciclu romanesc, extrem de ambițios, din care, iată, în 2008, a apărut al șaptelea volum, intitulat **Culoarul templier**. Panoramă a deșertăciunilor, **Cei O Sută** râvnește „să rescrie” istoria prin intermediul unor destine, din care autorului i-au mai rămas alte 29, deși cronologia a ajuns doar la anul 1313. Este un șir de personaje care au influențat cursul evenimentelor lumii, fără a atrage atenția istoricilor (cartea „nu este tratat de istorie”); acestea au fost păstrate în „inconștientul colectiv, sub formă de legende, povești, opere de artă, cântece de menestrelori ori în trecutul amintirilor. Nu sunt ignorate nici documentele din arhivele tainice și nici semnificația criptică a unor semne sau însemne discrete. Ciclul românesc nu se (mai) poate încheia, sper, cu volumul al optulea, deși cifra e o obsesie, de la numărul literelor care compun numele autorului, alcătuit din 8 litere, ca, de altfel, titlul tuturor romanelor sale (**Martorul**, **Anabasis**, **Oul de aur**, **Mâna Albă**, **Vara Rece**, **Axa lumii** etc.).

Volumul al șaptelea, **Culoarul templier**, prezintă 6 vieți, aparținând ordinului călugărilor – soldați (cavalerii templieri), de la al 65-lea (**Omul fără chip**) până la al 71-lea (**Fugarul**). În mod ciudat, „lanțul celor o sută” nu se întrerupe din pricina acestor călugări, deși cavalerii aveau jurământ de castitate, care, respectat, ar împiedica împlinirea lor în procreere. Dar, „istoria, mărturisește scribul, se învârtește într-un imens cerc vicios, tânjind spre un capăt pe care nu apucă niciodată să-l atingă”. De altă parte, Gh. Schwartz - autorul - este personajul care scurtează și jonglează cu viața „zalelor” din șirul Celor O Sută, analizează gesturile, atitudinile, spunându-și opinia despre fiecare (în ciuda declarațiilor de

sinceritate), dar mai ales „lamentându-se”. Scribul („bietul scrib”) își expune propria dramă, destinul celui ambiționat să „termine opera spre a funcționa”, deși „în clepsidră nisipul se scurge parcă tot mai repede”.

A început seria **Celor o sută** cu atât de mult timp în urmă, schimbându-se mentalități, stiluri, politici și atitudini literare; în ciuda acestor oscilații, autorul reușește să păstreze coerența ideatică, atmosferă și unitate stilistică. Spre deosebire de anterioarele sale volume, scribul este mult mai implicat și prezent, pagini întregi și mobiluri de pagini descriu stările sale psihologice. Dar personajul este un intelectual, cu gustul speculației, al analizei de detalii, al corelării și al sintezei. Are înzestrarea excepțională de a investi imaginație într-o structură istorică, de a scormoni în ordinea naturală a evenimentelor și a plimba personajele într-o geografie amplă. Destinele (adamice, faustice, prometeice) își au ferici-rilor lor, pentru că sunt reînviat prin povestire, intră într-„un șir”, epic mereu mai organizat, dar mereu tulburat de un scrib arogant, ce nu prididește să provoace fiecare cititor și să-l atragă în mirajul evenimentelor. Când, în fine, Marele Roman (adică ciclul împlinit) va relata despre viața ultimului, „sutistul”, volumul va fi o importantă împlinire a literaturii române, având excepționalități și virtuți de valoare universală. Gheorghe Schwartz aparține elitei literaturii române, fiind marea împlinire a acesteia prin dimensiunea universalității sale, prin stil și problematică.

„SARMANII CĂLUGĂRI ÎNTRU HRISTOS”, cavalerii templieri, luptând până la moarte pentru crezul lor, deschizând o ușă secretă în istorie, ușă în spatele căreia se rătăcesc de veacuri cercetători serioși, căutători de senzații și amatori de confrerii, erau foarte bogăți. Dar nu ei, ci Ordinul. ...Frații erau mulți și bine organizați, iar după osândirea Ordinului, au supraviețuit alte încrengături...”

“Iar el însuși, scribul, nu se poate resemna cu vremelnicia sa. Ceea ce înseamnă, încă o dată, că scribul nu este decât pana simțitoare a cuvintelor și că nu a ajuns să înțeleagă că umilința este cea mai de preț virtute”.(Argument, p. 5)

SECRETUL DIN PALATUL FLORENȚA

Gheorghe Schwartz este cel mai prolific prozator contemporan. Publică aproape 30 volume de proză, în plus, fiind cadru didactic universitar la Facultatea de Științe ale Educației și Psihologie din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad, mai scrie cursuri pentru studenți. După 1985, are nesăbuita ambiție de a demara un proiect epic de mare anvergură: reprezentarea lirică a evoluției umanității prin intermediul a o sută de personaje. Din ciclul „*Cei o sută*”, i-au apărut opt volume, ultimul – „*Secretul Florența*” – prezentând, până acum, destinul istoric al lumii până în anul 1500.

După dispoziția cu care scrie și pofta de a încheia trecutul și prezentul umanității, sunt sigur că va avea o nouă „nesăbuită ambiție” de a plonja în identificarea epică a semanticii viitorului. Căci nici o lume nu se încheie, iar visul de a o proiecta menține tinerețea cea lungă a omului. Spun acestea despre Gh. Schwartz, pentru că viața scriitorului se identifică cu scrisul, devenindu-i patimă și ispită, sens de viață și bucurie, împlinire și destin. Buchetul de arome epice are, în obsesia lui Schwartz, o magie a cifrei opt, toate titlurile romanelor sale au formularea în opt litere, așa cum numele său este o alcătuire ciudată de opt sunete, cu șapte consoane și o singură vocală.

Am scris câte o recenzie despre aproape toate volumele lui Schwartz, de la „*Martorul*” până la „*Cavalerul Templier*” (inclusiv „*Vara rece*” ori „*Axa lumii*”). Susțineam că opera sa literară îl recomandă a fi așezat pe podiumul valoric al literaturii române, iar ciclul încheiat „*Cei o sută*” i-ar da toate argumentele pentru un Premiu Nobel. Din 1985, a trecut, iată, un sfert de secol de când elaborează „panorama” umanității de la origini până în prezent. Textul are, până acum, peste cinci mii de pagini, fiind un demers absolut impresionant, și poate descurajant pentru orice lector sedus de insuficiența timpului pentru fascinația, mereu vie, a lecturii.

Recenzia la primul său roman („*Martorul*”), publicată în revista „*România literară*”, prin 1976, a fost construită pe relația dintre trei elemente narative: decor, eveniment, personaj. Schwartz concepe „panorama umanității” prin intermediul „*personajelor*” (superb conturate în jurul unei trăsături esențiale de caracter), acestea activează „*evenimente*” dintre cele mai reprezentative, chiar dacă insignifiante, într-un „*decor*” construit cu minuțiozitate, adeseori improvizat, dar purtător de misteriozitate și umbre de magie. Mai mult, autorul, acest mărturisitor cu traiul risipit în toate timpurile (adică real și virtual), nu se detașează nici de cititor și nici de personajele sale. Se așază el undeva, într-un foisor confortabil, privește, se miră, fotografiază și descrie cu cinism și fără compasiune ceea ce vede. Din când în când „bietul scrib” transmite vreun mesaj înspre „bunul cititor”, atunci când, din foisorul său de observație, mai se lasă furat de somn, de lene sau de ignoranță.

Din punct de vedere al artei narative, asemenea ingerințe narative au savoare lirică, îndemnând cititorul la continuarea lecturii, prea obosit adeseori de o/orice scriitură amplă, densă și descurajantă. „Scribul” devine personaj, un neastâmpărat spiriduș, care șoptește urechii cititorului fel de fel de explicații justificative, inclusiv lamentații seducătoare: „În această carte despre rătăcirile care l-au dus prin Palatul Bosci va scrie bietul scrib, încercând să-i fie ghid și bunului cititor și îndemnându-l să găsească el ușile ce abia se mai deslușesc în zidurile clădirii de mult părăsite”.

Volumul „*Secretul Florența*” prezintă opt vieți din „zalele” lungului șir al „celor o sută”, din tată-n fiu: Bizantinul (fiul unui cavaler templier), Exorcistul (călător spre „țara dinspre tătari, țara nașterii tatălui său”) - „în urma Exorcistului, a rămas o avere uriașă, un băiat și numeroase întrebări ascunse și ele de uitare” -, Omul din fereastră (proprietarul Paratului Bosci din Florența) - „omul a pătruns în clădire și n-a mai ieșit niciodată” - Înțeleptul - „cel născut în Ducatul Moldovei, frumos, deștept și ocrotit de noroc” - Nătăflețul („băiatul nevolnic al Înțeleptului, ajuns episcop”), Cavalerul Marchiz Umberto, moștenitor al „*ambițiilor nestăvilite ale condotierului, pasiunea clocotitoare a mamei, precum și dorința de dominare și o sete terorizantă de glorie*”, *Recuperatorul...* „averilor evreiești”, Quasimodo Erostrat (1482 - 1504), „un obiect important în inventarul casei sale”. Viețile celor opt sunt surprinse într-o singură tușă caracterială, adeseori vicioasă și contradictorie, etalând gesturi experiențiale și atitudini existențiale dintre cele mai imprevizibile.

În „**Cei o sută**”, un cititor descoperă (dacă știe!) asemenea alcătuiți ciudate, bizare, care stimulează și fertilizează atenția, cu speranța și satisfacția de a le descoperi semnificația. Atras în mrejele lecturii, și eu am simțit o pierdere hipnotică printre stufărișurile evenimentțiale, animate de personaje, care intră în vârtej „pe propria sa cărare”. Nici n-am avut timp să mă întreb care personaje sunt realități istorice sau imaginație de scriitor (cum ar fi firesc). Actorii trăiesc intens neverosimilitatea unei paraistorii, pe care sunt nevoite să o rostogolească în viitor. E o complicitate discretă dintre personaje și scrib, sursă de virtuți și vicii. Doar el scribul, poate personajul Schwartz von Schwartz, ar fi în stare să-și dea cuvântul de onoare că ar fi participat, ca martor sau actor, la decriptarea secretelor personajelor florentine, deși – mărturisește autorul – „*nicio dată n-am văzut Florența și cu atât mai puțin Palatul Bosci*”. Cu atât mai mult, inventivitatea sa nu are harul sălbăticiei, ci al domesticirii, convins fiind că numai realitate e credibilă.

Susținut de personaje, Textul pare ciudat, fiind, de aceea, fermecător. Curge ca o apă lină pe câmpie, pe care, din când în când, „bietul scrib” o stăvilește cu zăgazuri, spre a-i da o nouă învălurire. Strategia narativă și arta animării personajelor sunt încărcate de capcane și aleanuri emoționale. El se joacă – o plăcere sadică – cu sentimentele și psihicul personajelor, mânuindu-le cu sfori, fără a da impresia că jonglează cu destinul acestora.

Ca fidel cititor al scrisului lui Gh. Schwartz, imi fixez, poate prea des, interesul pe o întrebare: „**câtă imaginație mai are de risipit autorul spre a nu repeta configurări de caractere și încropiri de evenimente**”. Capătul drumului „celor o sută” se află într-o depărtare apropiată (poate trei – patru volume, adică vreo două mii de pagini). Proiectul se va finaliza, cu certitudine, având în vedere tenacitatea cu care autorul apasă zilnic tastele pentru a încheia destinul ultimului din șirul celor o sută, dar și pariul pe care și l-a pus pentru finalizare. Curând maiestruozitatea construcției textuale – asemeni mănăstirii manoleine – va oferi literaturii universale o opera fundamentală. E momentul înfiorării, al deteriorării relației dintre autor și operă, al obsesiei unui drum închis, solicitând deschiderea unei noi părții de respirație artistică și de consumație imaginativă. Destinul tragic al celui decis să nu încheie ceva este că acesta va fi ispiti să se regăsească într-o permanentă neîmplinire.

Prozatorul Gh. Schwartz dispune de o bărbătească vigoare artistică. În ciuda faptului că lumea cu gustul ei se schimbă, Textul cel mare al scriitorului rămâne o referință pentru literatură, având șansa de a-și continua cariera în arta cea mare a umanității. Fericirea e o formă de glorie a artistului trist.

CINE E „DIAVOLUL ARGINTIU”?

A scrie cum se cuvine despre Gheorghe Schwartz și despre amploarea prozei sale reprezintă o cutezanță plină de răspundere. Omul și faptele sale literare trebuie prețuite pe baza unor criterii diferite decât cele obișnuite. Gheorghe Schwartz e din rândul celor ce se situează îndărătul destinului. Izvoarele vieții sale se regăsesc în preocupările birocratice și exacte ale unui evreu și al unei profesoare de pian, evreică și ea. Era într-o toamnă, când „se numără bobocii” și când providența apreciază că este necesar ca, pierind în război bărbații în putere, să fie înlocuiți de viță masculină. Părinții săi evrei cu numele patern (Schwartz) și cel matern (Selinsky) l-au botezat Gheorghe, un prenume de opt litere, așa cum era configurat numele părinților; ca o obsesie, titlurile volumelor sale vor avea nume cu opt litere, semn de misticism sau de predestinare. Licențiat în psihopedagogia specială, va avea irizări doctorale filosofice, va poza în psiholog, dar se va lansa în „politică și presă” cu o desăvârșită naivitate. Universitar, director, decan, diplomat, G. Schwartz își orchestrează liantul dintre asemenea diversități într-o amestecătură de satisfacție și revoltă, de entuziasm și gălăgie, de pasiune și indiferență. Numele său din opt litere a pecetluit coperta a circa 30 de volume având toate cuvintele configurate de magia cifrei opt.

Am scris despre aproape toate romanele sale, fără a îndrăzni astăzi să realizez o structurare valorică. Am însă impresia că scrierile sale, începând cu „*Martorul*” (1972) până la „*Om și lege*” (1987) - opt la număr - au constituit un preludiviu la ampla desfășurare de narativitate și personaje din ciclul *Cei O Sută*, început în 1988 și până în 2010, - opt romane la număr -. În 2011, ciclul se completează apoi cu „*Diavolul argintiu*”, cu proiecția altor câteva volume, care împreună - să alcătuiască evoluția umanității prin intermediul a o sută de personaje. Mulți vor crede că seria „*Celor O Sută*” este o istorie romanțată, aranjată literar într-

un anumit fel de scriitor. El realizează un mozaic alogic, dar cronologic din frânturi de fapte ale unor personaje inventate, un ansamblu cosmic cu iz istoric. **Cei O Sută**, numai o sută, sunt personaje care mențin continuitatea genetică a evoluției umanității de la întemeierea babilonică a lumii până, deocamdată, la Diavolul argintiu, al optzecilea personaj, în timpul imediat după anul 1500. În jurul *Diavolului argintiu*, se învârt zeci de alte personaje episodice, inclusiv unul cu numele Țipor, evreu, cel pe care autorul îl scoate din magia sa scriitoricească oridecâte ori are nevoie de un salvator sau uzurpator.

Pentru noi, e clar că această nouă formă de lume se bazează pe arta construcției personajelor narrative. Întreaga colecție de personaje își are propria „poveste”, astfel că autorul orchestrează vieți asemenea unui regizor cinic și nemilos cu iubirile și disprețul pentru acestea. Scribul e secretarul vremilor, al descrierii decorurilor închipuite și relatării întâmplărilor, e mărturisitorul învălmășelilor de oameni. Alteori „scribul” e ghidul lucid ce observă cu indiferența celui așezat la un balcon privind perindarea indivizilor relaxați; în fine, scribul se cufruundă în spuma evenimentelor, utilizând intrarea secretă în sufletul personajelor. Atunci cu obrajii săi rotunzi, umbriți de un păr grizoniu și cârlionțat, cu mustața alungită în sfârcuri nearanjate, îmbrăcat în costum și pipând tutun parfumat, se plimbă printre castelani ori palatini, cu desfătare și voluptate. Cu unii vorbește în limba acestora, altora le dezvăluie trecutul sau viitorul. Atunci, „bietul cititor” are sentimentul că scribul întrece măsura, îndeplinind rolul lui Mefisto, care-și conduce pacientul – hipnotizat de o asemenea apariție misterioasă - spre un destin doar de el știut.

Superb este Gheorghe Schwartz în scrutarea sufletului personajelor sale. Cu un ochi ager, surprinde aspectele de detaliu ale indivizilor, apoi „pășește” în configurație comportamentală a acestora. Lasă impresia că desenează un univers caricatural, fiind atent la mărunțișuri, cum ar fi culoarea ochilor, șuvițe de păr, gesturi ori ticuri verbale. E un ciudat vizual, bazat pe memoria ochiului, realizând personaje joviale, ridicole, amuzante, oameni ce colindă prin biblioteci ori baruri, indivizi scrântiți sau pătimași, leneși ori misterioși. Sunt actanți, născociți și puși în istorie de imaginația fulgurantă a autorului, pasionat de invenția numelor, predestinate a mișca ghemul acțiunii sale spre un final învălmășit de oameni aflați într-un vârtej epopeic.

„*Diavolul argintiu*” prezintă evoluția „*Celor O Sută*” din anii 1500 până prin 1680, iată, o perioadă de aproape două secole, cu șapte personaje, intitulate simbolic „Bătrânul” (1500-1599), „Bufonul Vraci” (1523-1552), „Bastardul” (1548-1588), „Păpușa” (1569-1642), „Învingătorul leului” (1590-1658), „Contele Lorenzzi” (1613-1661) și „Fiul Contelui” (1633-1680?). Dincolo de faptele individualizate ale personajelor principale, în jurul acestora roiesc colecții de indivizi, cu trăsături simple sau complicate, un fel de magazin de caractere omenești.

Scribul, alias autorul, îndeplinește deopotrivă atribuția de *observator* - care vede conduita și mentalitatea acestora, de *regizor* - care intervine în viața personajelor dându-le un destin și urmând ca întâmplările vieții să ducă spre împlinirea acestuia - de *demiurg* - jucându-se cu viața personajelor prin scoaterea din scena vieții - de *personaj*. Vom reveni la comportamentul de personaj al „scribului”, cum se autoironizează autorul. Și-a asumat o cuteranță sistematică și măreață pentru a zugrăvi o amplă scenă a vieții, o lume emoțională, o lume a sufletelor modeste și ambițioase, cuprinsă pasional în spuma evenimentelor. Obsesia autorului este de a asigura continuitate în ramura genealogică spre a-și putea înșăila narativitatea până la capătul său contemporan. Inventează moblarea spațiului, de această dată este vorba de un han din Hanovra, după ce anterior inventase Palatul Boschi din Florența, localitate pe care nici n-a văzut-o vreodată, dar se încumetă s-o descrie, astfel ca să dea sens personajelor sale. Are grijă „să lege” verigile continuității genealogice: „*dacă firul se rupea într-adevăr la cea de-a optzecea verigă, munca de-o viață a scribului s-ar fi dovedit un eșec imens*”.

În romanul „*Diavolul argintiu*”, vocea autorului este tot mai prezentă, lamentându-se că „asistă neputincios cum nisipul din clepsidră i se tot scurge”, lipsindu-l de răgazul necesar „pentru a mai putea continua”. E obsedat de regăsirea vreunei piese lipsă din „marele puzzle”, semn că romanul se încropește fără un proiect structurat, iar narațiunea „curge” în albia imaginativă a timpului. Conștient de golurile biografice ale personajelor sale, scribul promite reveniri, completări, mai mult din animarea scuzei decât din necesitatea reală de a puncta momente relevante pentru evoluția spre „o sută” a lumii sale de trăiri omenești: „*Scribul a trebuit să potrivească de nenumărate ori piesele găsite, pentru a le putea combina într-un mod logic*”. Când memoria nu-l mai ajută și bibliotecile devin

neputincioase, scribul coboară în timp, ia de braț personajele, le scrutează comportamentele, comentează relațiile configurate și semnificațiile acestora. Îndoiala îl cuprinde uneori, alergând curajos prin CV-urile personajelor sale: „bietul scrib nu este decât un priceput”.

Astfel sub teroarea timpului, „*teroare de care nu poate scăpa, însă îl chinuiește tot mai nemilos pe măsură ce se apropie de finalul paranoice sale întreprinderi autoimpuse*”, scribul are adeseori norocul să renunțe la târguială („ca de obicei”).

În același timp, autorul se află într-o conversație implicită cu cititorul, cerându-i acestuia scuze, atrăgându-l subtil în curiozități spre cotloanele ascunse din sufletul personajelor ori în vârtejul narațiunilor: „*Bunul cititor se poate întreba, pe bună dreptate, cum de-și permite scribul să descrie stări sufletești, dialoguri și circumstanțe pe care doar cineva care a fost de față le-ar putea pricepe*”. Cu o abilă strategie narativă, el, scribul, se strecoară în fapăturile personajelor, trăindu-le viața, lăsând impresia de detașare. Analizează o galerie de figurine de ceară, pe care le păstrează la temperaturi joase – să nu se topească -, dar când capriciile li se încălzesc de emoții, le antrenează într-un vârtej narativ în care dispar personajele ce-și pierd misiunea asumată a scribului: „realizarea destinului Celor O Sută,„. Un singur personaj rămâne, Țipor, evreul, cel înzestrat cu „un neastâmpăr înăscut” care îl determină „să nu poată sta locului”, asemenea poporului de care aparține.

Chipul expresiv și inocent al scriitorului induce o ciudată dihotomie: vulcanic și naiv, artist și psiholog, visător și riguros, cinic și iubitor. Este atras de culorile creației, trăind obsesia împlinirii, în competiție cu insuficiența timpului, stimulându-și puterile prin topirea în jarul voluptății, voluptate alimentată de dorința de a fi cel mai bun. Gheorghe Schwartz se pierde în robia scrisului fiind un fel de mântuire, pentru că vrea nemurirea. În textele **Celor O Sută** își asumă prezența pretutindeni, rar își permite vreo pauză între două emoții, generând muzica interioară a scrisului său, capabilă să atragă complicitatea cititorului. Viața sa e ea însăși o operă de artă; se detașează de oameni în spatele ochelarilor de vedere cu care nu recunoaște pe nimeni, ca și cum și-ar duce traiul numai între personajele sale.

Când această „panoramă a deșertăciunilor” umane va fi încheiată, (mă refer la **Cei O Sută**) literatura europeană va avea imaginea unei am-

ple excursii în timpul istoriei (fără a fi istorie), iar cultura română va cuprinde în tezaurul său literar o excepțională împlinire valorică.

Gheorghe Schwartz este un scriitor model, cu un stil bine conturat, care-l recomandă între vocile referențiale ale prozei românești.

... cei o sută au fost de multe ori foarte diferiți, dar au avut comun semne fizice, ex. bărbia despictă) și psihice – grija pentru continuitate ...

BASTONUL CONTELUI

Romanul al zecelea din seria *Cei O Sută* de Gheorghe Schwartz poartă titlul Bastonul contelui (Curtea Veche, 2012), prezentând continuarea șirului cu personajul Al Optzeci și Șaptelea (1654 - 1740) și încheie cu Al Nouăzeci și Treilea (1799 - 1849). O perioadă istorică de 195 de ani, în care se perindă 7 personaje: Cel Umil, Ambrogio I1, Ambrogio I2, Luigi, Ambrogio II și Pip. Romanul de 510 pagini nu are prefațator (ca de obicei) și începe cu veșnica lamentare a scribului cum că personajul prim cu numele atribuit Cel Umil este "un om despre care nimeni nu mai știe nimic", fiind venit de niciunde: "dacă am ști de unde vine cineva, am cunoaște și alte lucruri despre el", poate chiar "să intrăm în pielea lui și să devenim el". "Fiu de nepot de nepot de nepot", sosit, ca și alții din legendă petrecută la Palatul Bosci ori Hanul Diavolului Argintiu, fără vreo amintire de la Firma din Hanovra, Cel umil devine verigă (având rolul unei simple cratime) doar pentru că avea Bastonul de plimbare al Contelui, cel cu măciulie de aur, transmis fiului. Intră în rol scribul și reface biografia noului purtător de baston, simbol al apartenenței sale la un șir ... istoric. Cică ar fi avut două vieți. S-a născut la Hanovra, din sămânța unui tată, potențial moștenitor al averii de la Hanul Diavolul Argintiu, acumulată din cultivarea pământului, din cămătărie, afaceri imobiliare și curierat. Avera consta în imense terenuri și păduri, țesătorii, flote comerciale și flote de pirați, precum și din bănoasa firmă de Pompe funebre pentru înmormântările de lux din Hanovra. Era fiu de conte, după cum al Optzeci și șaptelea era nepotul contelui Lorenzzi. Era primul urmaș de sex masculin, iar acesta avea responsabilitatea "continuării șirului" (ca moștenitor legitim). Pierzând firul narațiunii, scribul cercetează documente, găsind "întreaga lădiță de lemn cu documentele Diavolului Argintiu de la Hanovra la mănăstirea Ferme zu Chiuso, prin intermediul unui rabin karait. Aici, în cufăr se regăsește speranța că lanțul nu s-a

frânt și că cea de-a optzeci și șaptea verigă există. "Greu se reînnoadă, câteodată, continuitatea șirului", scrie autorul, la pagina 30. În asemenea situații, numeroase întâmplări sunt născute din imaginație, iar reconfigurarea biografică sărăcită de date este compensată de bucle narrative, foarte puțin derivate din linia principală a relatării biografice. Plecarea în lume și părăsirea conacului fortificat din Alsacia îi înlesnește întâlnirea cu Doamna Roza, administratoarea văduvă a Porții Raiului, care organiza înmormântările de lux, îi naște un băiat. Apoi, Cel Umil dispare fără urmă, iar Doamna Roza crede că a trecut dincolo pe ușa dintre lumi. Se regăsește la mănăstirea Ferme zu Chiuso într-un refugiu visat, îndeplinind călugăria printre copiii bibliotecii. Mai apucă să-și vadă fiul la Milano, trimițându-i bastonul cu măciulia de aur. Nimic nu mai e de spus despre viața de umil a călugărului roșcat analfabet. Al Optzeci și Optulea, Ambrogio I, se află în posesia Bastonului contelui. E suficient ca veriga să lege lanțul celor O Sută.

Ambrogio I, prima viață a trăit 92 de ani, din 1679 până în anul 1771. S-a născut în elegantul cimitir de lângă lacul Lugano, din văduva Roza și "omul cel mai supus, cel mai smerit, cel mai modest", Umilul, personajul al Optzeci și Șaptelea. Copilul a crescut printre morminte, locuind într-o necropolă. Cu părul său blond și cărlionțat, adolescentul vorbea mult despre moarte, voind să o încerce pe propria piele. Chiar în prezența episcopului, invitat al familiei, tânărul a monopolizat conversația, impresionând înalta față bisericească. Era obsedat de ideea morții și de misterul acesteia ("problema nu este când murim, ci cum murim", avea să rostească Al Optsprezece și Optulea). Apoi Țipor, evreul, apărut pe neașteptate constată că "tânărul intra de multe ori în gândurile nerostite ale altcuiva". Tocmai la maturitate, primește Bastonul Contelui, cadou, spune Mama Roza, de la tatăl tău. Apoi, moștenește o avere impresionantă și titlul nobiliar. Pubera Ana Maria Luiza, fiica unui nobil austriac, se îndrăgostește de tânărul, frumosul, elegantul și bogatul, acceptând căsătoria. Li se nasc cinci copii, dintre care trăiesc doar gemenii. Anii trec neconținut în discuțiile sale despre moarte și meditațiile despre "cum socotește Dumnezeu timpul convenit fiecărui muritor?".

Ambrogio are o a doua viață, în al Optzeci și Nouălea (1707 - 1771), sub chipul Omului Geamăn. Cine să fie continuatorul șirului, dacă cei doi univitelini semănau leit, păreau un personaj dublu? Va fi cel care va do-

bândi bastonul de aur. Când, la 19 ani, moare unul dintre gemeni, cine să știe care dintre aceștia a decedat! Așa că bietul scrib consumă o amplă narațiune secundară și relatează chiar o legendă a gemenilor pentru a stabili zala care s-ar potrivi mai bine în șirul de o Sută. Poate sunt "doi în unul", o simbioză miraculoasă, care-l pune pe scrib în dificultate. Se apucă să studieze psihologia gemenilor pe baza unei ample bibliografii, dar lecturile mai mult l-au zăpăcit. Geamănul viețuitor se căsătorește cu o văduvă săracă și mai vârstnică, care a născut un fiu, după care moare. Văduv, întreține un desfrâu confuz. Periplusul în Rusia țarului Petru (apoi în Polonia) întreține extazia orgiilor. E tot mai multă garnitură în meniul romanului. Moare pe o bancă, în urma certurilor dintre două voci, ieșite din același trup. Nici măcar n-a avut plăcerea de a se sprijini în Bastonul cu măciulia de aur.

Puiu, al Nouăzecilea, a treia viață a lui Ambrogio (1727 - 1770) e fiul Geamănului. Are o "biografie de tranzit" care "încheagă cel mai strâns întregul" lanț. Mama sa locuia în Castelul Segrate, l-a născut ("și-a făcut datoria"), apoi a murit. Puiu a fost crescut de o doică, după ce și tatăl său pleacă în lume. Conte Ambrogio, străbunicul său (al 88 -lea), a purtat în stilul său grija nepotului, dându-l spre instrucție. Conte găsește mireasa pentru matahala Puiu pe Anna Maria, o tânăr zveltă și sănătoasă. Li se naște continuatorul, Filip(o) Emanuel (e) sau Luigi, un copil "foarte frumos, foarte deștept și foarte drăguț", dar avea obsesii de schizofrenic. Era al Nouăzeci și Unulea, cu anul nașterii 1754 și al morții în 1771. A trăit 17 ani, stârnind curiozitatea cum se putea obține un moștenitor la această vârstă spre a asigura continuitatea șirului. Legende devin sursă de speculație pentru documentarea scribului. Imaginația sa reușește să lege ceea ce nu este de legat și să convertească imaginația din legende în realitate istorică. Verigile dau romanului cu cele o sută de personaje un sens ereditar. Deși n-a apucat să se sprijine pe bastonul cu măciulia de aur al Contelui. Ambrogio II ar fi următoarea verigă, a Nouăzeci și Doua (1668 - 1836), iar continuarea șirului nu urmează moștenirea genetică din tată în fiu. Păstra însă sângele predecesorilor, ca "o moștenire fizică, psihică și materială a străbunilor", fiind nepot de soră al lui Puiu, veriga a 19-a. Țipor, evreu nelipsit din viața locurilor și evenimentelor familiilor din poveste, e mărturisitorul și responsabilul care călăuzește documentația spre scrierea scribului. Chiar atunci când "scribul flecărește multă vre-

me” despre un personaj, brodând zvonuri, intervenția lui Țipor este salvatoare, oprind lamentația bietului scrib. În acest caz, îi pune la dispoziție un Jurnal, încrustat cu stema Contelui Ambrogio. Datele despre Maria Tereza și fiul acesteia Iosif al II-lea sunt rupte parcă din istoria în care se întretes evenimente la care participă personaje din șirul Celor O Sută. Ambrogio II umbla cu bastonul Contelui, cel cu măciulia de aur la vedere. Ajuns la Londra, tânărul conte, frumos, bine educat, discret, e nevoit să plece în Caraibe și să se stabilească într-un palat impunător. Din fiecare evocare se ivește o nouă evocare, cu alte personaje. Reîntors la Segrate, la Conacul său de lângă Milano, se căsătorește cu Laura Estera, fiind unui profesor universitar. Șirul se continuă prin nașterea celui de-al Nouăzeci și Treilea. Ambrogio II a devenit o legendă, fiind posesorul biografiei celei mai romanțate, iar după moartea sa, Castelul Segrate a intrat în uitare.

Pip (1799 - 1849) a fost Al Nouăzeci și Treilea, a fost fiul lui Ambrogio II, fiind născut la Castel. Apoi, la 15 ani, ”pleacă în lume”, după cum au procedat majoritatea copiilor din Șir. Viena petrecea în voie. La 18 ani, se căsătorește, asigurându-se să aibă un moștenitor de sex masculin, care să continue Șirul. La Viena, răsunau Simfoniile lui Beethoven. Personajul nostru devine pasionat de arhivă, asistat de un Țipor. E cuprins de ”nebunia ereditară”, tipărind cartea sa despre **”Teoria comportamentului în desfășurare a speciei umane”**. Pasiunea pentru politică și învolburările pașoptiste îl antrenează, permițând ca proprietatea sa-i fie folosită pentru răspândirea ideilor revoluționare. Va fi executat pentru trădare și înmormântat ”cu bastonul cu măciulie de aur, de care nu s-a despărțit niciodată”. Mai apoi, a fost socotit ”erou național”, eroul națiunii italiene. Casa din Segrate a pierit prin dezmembrare, iar fiul cel mare al lui Pip a devenit ofițer.

SACRIFICIUL FINAL AGNUS DEI încheie saga CEI O SUTĂ

a) Bietul scrib și bunul scriitor

Afirmă autorul: *"Suceșiunea neîntreruptă a alaiului Celor O Sută îl obligă pe scrib să urmeze numai anumite destine, doar pe cele provenind din ramura principală a arborelui"*. Narațiunea Cea Mare a început cu *Anasabis* (1981) și a continuat, iată, până la *Agnus Dei* (2013), prin suceșiunea generațiilor de la *"primul copil venit pe ape"* din *"sămânța visătoare a Primului"* asemenea unui arbore (genea-

logic) viguros care *"va acoperi cu coroana sa umbrele multor destine"*. Prin intermediul a O Sută de personaje în 11 volume, Scribul (G. S.) descrie narațiunile Arborelui, pornind din miticul Babylon și încheiat cu, iată, Al O Sutălea, Gheorghe, cel născut în 1944 și încă în viață. În fine, scribul *"a terminat povestea"* și *"ca orice bătrân care a trăit o sută de generații"* se simte golit, dar mulțumit că *"Marea Narațiune"* s-a împlinit. Povestea Celor O Sută a căpătat configurație în circa 5 000 de pagini și 11 volume. E totuși fericit că a putut pune punct, cu penița muiată în cerneala celor opt brațe ale sepiei, reprezentată pe copertă.

Volumul final prezintă ultimele ramuri tinere ale arborelui genealogic, cu șapte personaje și o perioadă de peste două veacuri, începând cu *Nostradamus din Viena* (1917) și încheind cu Gheorghe, cel născut în 1944, ajuns să comenteze (și să trăiască) evenimente contemporane.

b) Agnus Dei

Autorul acestei recenzii nu face critică literară, fiind doar un fidel cititor al textelor lui Gh. Schwartz (era să zic svațiene). Nu pot ignora totuși afirmația amicală a lui Giury, atunci când mi-a dat autograful: *"E cel mai bun roman al meu"* (n-am avut curajul să întreb dacă se referă la *Agnus Dei* sau la marele roman *Cei O Sută!*). Colegul meu universi-

tar e născut în Lugoj, prin 1945, e român evreu, doctor în filosofie și cu preocupări științifice în domeniul psihologiei. Am amintit datele de mai sus din CV-ul scriitorului, spre a-mi ajuta la identificarea semnificației comportamentelor unor personaje, pe care le-*"a construit"* în asemănare (sau prin refulare) cu sine.

Agnus Dei încheie saga **Celor O Sută**. Sunt șapte personaje (masculine): Simion, ajuns general austriac, Raul-Alfred, comunard parizian, Peter-Pierre, general fără identitate etnică, Rudolf, locotenent francez, Ruppert, lugojean, ofițer SS, Constantin, primul evreu și Gheorghe, transfug, vagabond fără acte și vedetă muzicală. Femeile (soții sau nu), care vor naște progeniturile (verigile) din șirul **Celor O Sută**, sunt fără identitate: *"o frumoasă domnișoară din Praga"*, o descendentă a unei familii importante din Bosnia, mai apoi fiica unui avocat din Geneva, florăreasa din Perpignon, fata domnului Wolf din Ungaria și Vera, cea cu origine ascunsă. Că se numeau Fany, Madeleine, Esther ori Vera, femeile sunt menite să nască băiatul care să-și facă îndatorirea față de stirpea sa, prin continuitate, *"o preocupare atavică"* a tuturor **Celor O Sută**. În rest, fiecare personaj este *"exemplu desăvârșit al contradicției perfecte"*.

c) Personajele

* **Simion**, bunăoară, copilul lui Pip (erou, personalitate politică importantă, constructorul unui imperiu financiar, înalt trădător), era un tânăr (și chipeș) ofițer al armatei imperiale cezaro-crăiești. Va sfârși pe malul Dunării, abandonat de toți, cu excepția câinelui său fidel.

* **Ruppert** ajunge ofițer francez cu pașaport austriac, era contemporan cu bunicii din Lugoj ai scriitorului. S-a născut în Franța, ajunge ofițer al imperiului austriac, participă la evenimentele primului război mondial, nimeni nu se știe de partea cărei tabere. Important e că s-a întâlnit cu florăreasa Esther, (catolică franceză), jidoavcă, undeva la Perpignon, căsătorindu-se apoi în drum spre Zürich, stabilindu-se la Budapesta și mai apoi la Lugoj. Ajunge ofițer în uniformă SS, comandantul unei fabrici de armament secret, la Linz. S-a sinucis, după ce familia sa evreică a fost ucisă într-un lagăr de exterminare de către cei pe care i-a servit cu devotament.

* **Constantin**, cel considerat când nazist când evreu, când spion american, în drumul său spre Est, poposește la casa Wolf dintr-o mică

localitate maghiară, lăsând în urmă o tânără însărcinată, născătoare a ultimului din șirul **Celor O Sută**. Transfug în Austria, după represiunea evenimentelor maghiare din 1956, tânărul "avea 16 ani, cinci clase absolvite, o legitimație de sportiv expirată". În disperare, se angajează spălător de vase într-un restaurant, unde "cânta o dizeuză tânără și cu ceva voce". Alături, își descarcă vocația muzicală, devenind un megastar, "vedetă ale cărei hituri se puteau auzi în toată lumea"; este preocupat de masonerie și de conducătorii din umbră ai lumii. Deși are doi fii, cu el se oprește timpul și se termină povestea "Marii Enciclopedii Universale".

* **Gheorghe**, al O Sutălea, ar putea fi identificat cu autorul, cel născut într-o casă evreiască, fiind poreclit Giury, fiul celui ce poartă pe braț numărul de lagăr identic cu numărul său real de telefon ("Tu ești proiecția lui" (al bietului scrib – n.n.), sau "ceea ce ai fi tânjit să fii"). Asemenea speculații de identificări nu-și au rostul într-o narațiune, unde, poate, fiecare personaj constituie o altă fațetă, reală sau psihanalitică a prozatorului.

d) Narativitatea

Narațiunea rezistă unei lecturi analitice grație personajelor și evenimentelor pe care le animă, precum și atmosferei generatoare de dramatism existențial:

- *Personajele masculine* sunt exemplare umane frumoase, inteligente, viteze și puternice, portretizate și stilizate ferm și diferențiat în galeria **Celor O Sută**.

- *Evenimentele* care alcătuiesc evoluția lor curriculară sunt plasate într-o istorie bine definită de ani, zile și locații. Imaginația autorului se amplifică la intersecția dintre destinul personajelor cu întâmplările istorice.

- *Sursele de dramatism* sunt întreținute de atmosfera socială și de năvala evenimentelor și agresivitatea deciziilor asupra comportamentului personajelor. Grija lor principală este de a lăsa urmaș - masculin - chiar dacă mama acestuia este o "domnișoară din Praga", o fiică de bancher budapestan, o prostituată cataloniană ori o fiică de avocat genovez.

În acest ultim volum, Gh. Schwartz amalgamează faptele personajelor în șapte etape istorice cu reverberația lor în conștiința scriitorului. Am urmărit, de pildă, cunoscând originea evreică a lui Gh. Schwartz (în-

clusiv identitatea multor elemente din biografia sa în personajul Gheorghe – *Al O Sutălea*– deci, am urmărit când se evreizează genealogic șirul "marelui letopiseț". Generalul austriac de origine italiană, Simion, parcă "are ceva sânge evreiesc", dar ceea care asigură certitudinea este florăreasa prostituată din Perpignon (Catalonia franceză) "jidoavca" ("*la evrei, după mamă copiii sunt evrei*").

Atmosfera din epoca fascistă este o splendidă realizare stilistică. Evreica Esther este soția lui Ruppert (cel de-al nouăzeci și optulea), ajuns ofițer SS, comandant al unei fabrici de armament secret. Atmosfera de teroare și perspectivele asupra etniei purtătoare a "culpei istorice" constituie o reprezentativă configurare a *kafkianismului lugubru*. Copilul evadat din Lagărul de exterminare O2 (cu mama evreică și tatăl ofițer SS), adică al 99-lea (Constantin) "*era tratat evreu doar la neevrei și drept creștin doar de către evrei*" (p. 382).

Ahasverus e prototipul celui ce continuă.

(Ce banalități spun! Să sintetizez viața unor personaje când acest fapt îl prezintă bietul și veșnic lamentabilul scrib. Chiar așa! A avut el, de bună seamă, o idee sau mai multe care ar trebui derivate, din "povestea" atât de tulburătoare a personajelor. De ce oare avea dreptate Gh. Schwartz când afirma că este cel mai valoros dintre volumele sale! El n-avea chemarea pentru a face ierarhii în propriile cărți, așa cum o mamă trebuie să-și iubească deopotrivă toate odraslele).

e) Fine

În fine, **Cei O Sută**, megaromanul de grație al scriitorului Gheorghe SCHWARTZ, și-a rotunjit existența textuală. Intenția mărturisită a scriitorului a fost de a reprezenta o istorie a umanității prin intermediul unor personaje, importante sau insignifiante, aparținând simbolic unei genealogii unitare. Bilanțul ciclului romanesc – după cum am afirmat mai la început - este de 11 volume, însumând – prin urmare – aproximativ 5 000 de file. În prezentările anterioare la cărțile "ciclului", remarcam unele aspecte formale (dar simbolic semnificative), cum ar fi obsesia cuvintelor cu opt litere, prezența cu prisosință a dialogului "scribului" cu "bunul cititor", scuzele acestuia pentru "salturile" necunoscute peste golurile nedocumentabile din evoluția relațiilor istorice. Acolo unde "scribului" nu-i

iese logica narativității, intervine cu scuzele de rigoare și cu inocență, declarând, "lipsa documentației sau a documentului". Gheorghe Schwartz, scribul, e când detectiv, când arhivar, când copist ori mărturisitor. El se plasează în narațiune ori de câte ori i se pare potrivit să se lamenteze și să ceară scuze "preabunului cititor" pentru cine știe ce afirmație incomodă.

În fine, remarcăm o plăcere savuroasă de a da personajelor nume, cu o inventivitate năstrușnică, îmbinând asemenea actanți fictivi cu personaje cunoscute din evenimentele istorice.

În asemenea situații, în care evoluția umanității este reinventată prin intermediul personajelor nici nu se încumetă vreun cititor să caute adevărul sau să așeze ciclul în categoria "domeniului istoric". Nici nu este așa, deoarece saga **Cei O Sută** reprezintă o amplă alegorie a omului contemporan căruia i se propune o viziune inedită asupra devenirii sale. Aș crede că "scribul" și-a făcut un exercițiu de tenacitate în care a intrat în urmă cu un sfert de veac și din care iese acum, în 2013, cu bucuria că a comprimat timpul, vârsta și necazurile. Era un pariu cu sine însuși pentru a da literaturii un amplu text, în care să amalgameze cât mai multe din ispitele oricărui scriitor orgolios și virtuțile stilistice provocatoare ale postmodernității. Dacă n-ar fi apărut, între timp, **Stăpânul inelelor** ori **Hary Potter**, - texte enorme și citite în urma ecranizării acestora - aș fi tentat să cred că Gh. Schwartz intenționa să arunce o ultimă provocare cititorilor înzestrați cu tenacitate: propunerea de a lectura un text coerent de 5 000 pagini.

Ce argumente ar aduce prezentatorul de carte pentru a îndemna un cititor grăbit, veșnic fără timp și cu numeroase alte volume ce-i stau la rând pentru lectură, să se arunce în cunoașterea aventurilor atât de năbădăioase ale **Celor O Sută**? Poate peregrinările simbolice ale evreilor, călători și/ sau statornici în diferite țări și locuri, renăscând, ca și Țiporii, când nu mai există speranță și suportând consecințele "terorii istoriei".

În fine, a terminat povestea, iar povestitorul are un binemeritat drept la aplauze și felicitări. Prin marea narațiune, Gheorghe Schwartz confirmă calitatea de scriitor excelent în literatura română și universală, prin spațialitatea europeană a întâlnirilor personajelor cu istoria, prin surprinderea dramatismului acesteia și destinul de supraviețuire a celor meniți să mărturisească umanității Adevărul și Ficțiunea.

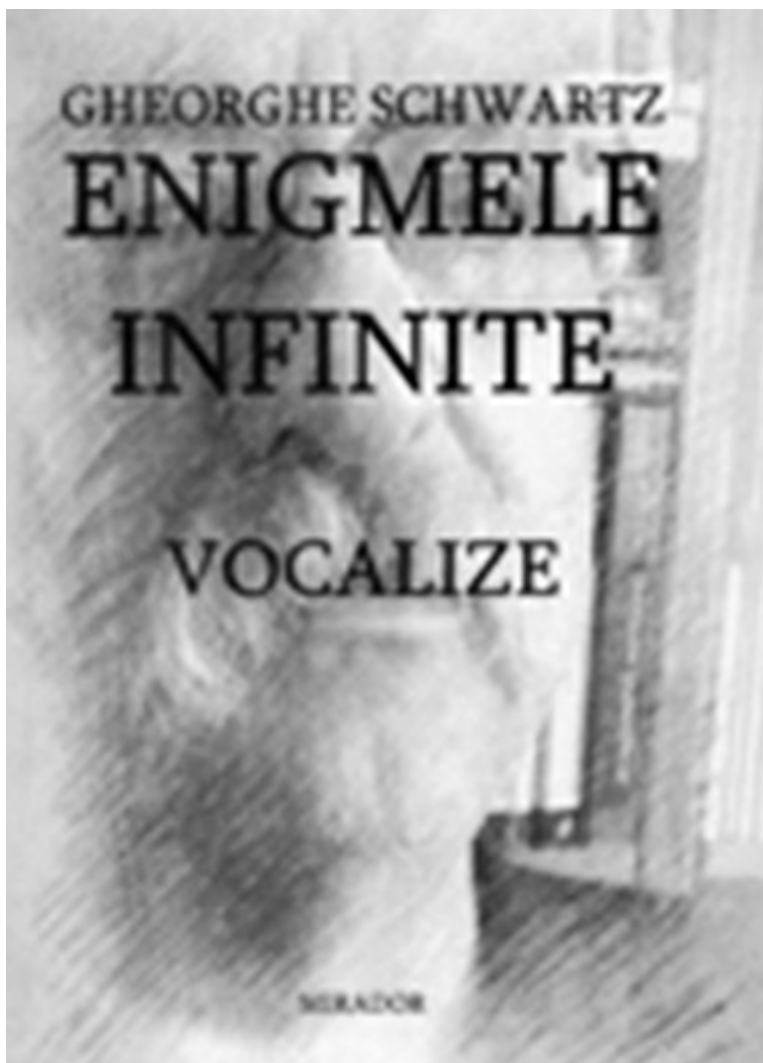
DESPRE UN ROMAN ÎNCHEIAT

- Cine are tenacitatea de a lectura ROMANUL, într-o disciplină riguroasă și cu o concentrare viguroasă, este, cu siguranță, un mare iubitor de literatură;

- Scribul - autorul Gheorghe Schwartz - a avut nebunia frumoasă de a da literaturii române cea mai densă alcătuire originală a civilizației în evoluția sa de peste două milenii.

- Istoricii și filosofii, geografi și mitologii, teologii și criptologii au o sursă de documentare și de demistificare.

...ÎNCEPE UN NOU ROMAN CICLIC

VOCALIZELE: UN NOU ȘI ALTFEL DE STIL NARATIV

În fine, după romanul cel mare, dedicat celor o sută, urmează romanul cel nou, cu care Gheorghe Schwartz înzestrează literatura română. *Enigmele infinite* (Editura Junimea, Iași, 2022, 224 pagini) este a opta vocaliză (sau prima), această în Do Major, după altele în game minore/ majore, cu bemoli, toate având titlul format din cuvinte de opt litere. *Jurnalul pandemic* (2021), *Enervant* (2020), *Cuvântul cotidian* (2019), *Jocurile trecerii* (2018), *Hârțile oficiale* (2017), *Justiția superană* (2016) și *Hotarele istorice* (2015). Abia terminase marele (și impunătorul) roman *Cei o sută* (2013), că în anul următor începe seria de vocalize, cu *Enigmele infinite*, vocalize în Do major (2014), ajungând, după opt ani, la opt exerciții "muzicale", narrative, pe care însuși le explică: *la fel ca un instrumentist obligat la sute de ore de game spre a putea rămâne în formă, la fel ca un sportiv obligat la sute de ore de antrenament pentru a putea spera la un randament adecvat în competiție, la fel și scriitorul depune ore multe de exerciții înainte de a plonja în marele roman.*

Exercițiile *liber alese*, antrenamentele de întreținere sunt *inegale*, în funcție de dispoziția scriitorului. Și a cititorului, care nu trebuie să aibă pretenția (și exigența) unei scriituri înzestrată cu strălucirea și fastul dintr-un concert public. Sunt texte, ar spune autorul, elaborate în halatul tras peste pijama, având menirea de a întreține condiția prozodică pentru *un nou proiect de duranță*. E momentul de relaxare între două romane – primul scris în peste 25 de ani și ivit în bibliotecă în raftul de 11 volume, vizând evoluția umanității în râvna sa spre nemurire prin intermediul a o sută de personaje – iar al doilea ar urma după ce vocalizele îi oferă suficient exercițiu pentru marele spectacol al creației depline. Prin

urmare, **Vocalizele** ar fi doar un refugiu emoțional în scrisul ce așteaptă o nouă maturitate pentru un alt amplu roman. În așteptarea speranței, Vocalizele sunt ele însele fragmente dintr-un roman *stilistic revoluționist*, putând fi convertite în romanul promis, prin punerea textelor într-o rânduială prozodică.

Citind toate cele opt *vocalize*, am rămas cu credința că, puse într-o anumită ordine și legate măiestrit prin caracteristicile notorii ale narativității, acestea alcătuiesc schema romanului promis. Exercițiile de scriere devin fapte de anduranță, iar "frumoasa farsă" a autorului are șanse să devină un roman ultramodernist prin stil și trufie.

Din 2014, când a început **Vocalizele**, cu *Enigmele infinite* (vocalize în Do major), până în 2022, când încheie seria vocalizelor, cu *Enigmele infinite* (vocalize în Do major), au trecut opt ani, iar cifra opt este un fel de mascotă obsedantă a scriitorului. Volumul recent cuprinde 199 de texte - enigme, ambalate într-o copertă cu douăsprezece chei ruginite, înșirate pe o sfoară, o mărturie a criticului literar Ioan Holban și o inspirată *Justificare* a autorului. Ultima enigmă (infinită) din seria celor aproape 200, se intitulează *Pentru cine scrie Julius Zimberlan?* Repetă lectura raportului despre cititorii din Biblioteca Națională, care arată că *din 28.267 de cititori, 28.107 n-au parcurs nici un rând scris de J.Z, 26.998 nici n-au auzit vreodată de autorul Julius Zimberlan și doar 57 au citit până la capăt un volum al lui Julius Zimberlan*. Ironic, afirmă cu amărăciune ironică: *să ai șizeci de cititori nici nu e o cifră atât de mică*.

Îmi iau îngăduința de a lăsa gândul să speculeze cu Julius Zimberlan e o copie a autorului, așa cum el s-ar închipui ca personaj în propria sa *enigmă veșnică*, căci fiecare om e o întrebare, care așteaptă un *răspuns repetat: Julius Zimberlan (pe care unii îl admiră că a ajuns la vârsta senectuții, iar alții socotesc că ar fi ajuns la vârsta senilității) șede în fotoliul său favorit* (p. 221), citește și scrie. Cartea începe cu o enigmă existențială, o enigmă pentru eternitate. Din fotoliul său, Julius Zimberlan nu putea distinge un obiect (intrus) printre cărțile din raftul trei al bibliotecii sale: *Hotărî să se scoale în picioare și să se apropie de raft, dar tocmai atunci suferi infarctul acela fatal... În sferile infinite și nelimitate de timp, aceasta i-a rămas singura problemă nerezolvată: ce s-a aflat pe raftul al treilea al bibliotecii sale?*

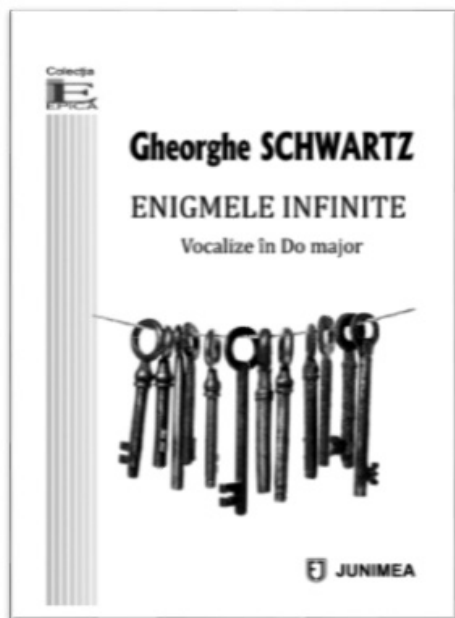
Vocalizele, cele opt vocalize, sunt componente ale unui roman promis, a cărui "istorie" și finalitate argumentează dimensiunile narative și stilistice ale unei direcții noi în proza românească. Textul se încropește din cioburi narative, provenite din mai multe oglinzi, cititorul fiind sollicitat să participe la reconstituirea suprafeței narative din acest puzzle. Coerența evenimentelor nu are vreo relevanță. Contează angajarea lectorilor la participație. Posibil să nu existe un proiect narativ coerent, dar interactivitatea dintre textul mozaicat și cititorul amăgit de reconstituirea imaginii ciobite e o ancoră pentru o lectură dinamică. Liantul dintre scurtele "enigme" e asigurat de personaj, un anume Julius Zimberlan, adeseori incert, aerat, fără identitate și lipsit de misiune. Un ins grobian, om fără însușiri, dar ornamentat cu titluri academice și intelectuale, pozând într-o biografie falsificată de omagii dezgolite de glorie și de fapte caricaturale. Banalizarea ființei mărețe este întreținută de ironia serioasă și sobră a autorului.

Personajul J. Z. este alcătuit după modelul narațiunii: adică din frânturi, din cioburi găsite printre artefacte, din caricaturi suprapuse. Comportamentele sale sunt *observate* (și susținute) doar de autor. El nu există printr-o experiență autentică, ci printr-o ieșire din camuflare, dintr-o încețoșare, doar prin grija autorului de a nu-l uita abandonat într-o *enigmă ironică*. Absurditatea atitudinilor sale derivă din absurditatea *enigmelor*, bizare, șocante, arbitrare. Personajele, care sunt, au nume exotic inventate, folosesc discursuri ilogice, se exprimă stereotipic, repetitiv, mecanic și nu se regăsesc în vreun conflict nici măcar cu propriile fapte. Autorul utilizează un limbaj ironic, contradictoriu, repetitiv, cu sensuri amplificate în ecouri neregulate și contradictorii.

Zeflemitor și încărcat de umor de esență bergsoniană, susține I. Holban. Exemplul de mai jos devine argument: Un câine a văzut un câine. Care a văzut un câine. Care a văzut un câine... *Câinele s-a întrebat câți câini au fost de față... De atunci, când vedeți câini rămași profund pe gânduri, să știți că la această problemă cugetă.* Julius Zimberlan era un pic obraznic, pistruiat și cu ochelari, apoi devine neascultător, un adolescent cu capul în nori, tânăr promițător, pistruiat și miop, ca, în final, să ajungă un mare ratat, iar lumea așteaptă să se sinucidă din plictiseală. Toată această biografie se comprimă într-o singură pagină. Plagiatul este veșnic, iar JZ, fiind acuzat de furt intelectual și de limbaj, dovedi un plagiat după alt

plagiat, ajungând ca opinia publică să-l simpatizeze pentru capacitatea sa de a enunța idei cu alte cuvinte. Ș.a.m.d.

Enigmele infinite, *vocalize* în *Do major*, sunt nebunii admirabile, în aventura sufletului omenesc de a descoperi mediocritate și ratarea, superficialitatea și manipularea emotivă. Scrisul lui Gheorghe Schwartz e sursă de desfătare, vrednic de o ademenitoare duminică lexicală, prin care răspândește caligrafia unei condiții umane mistificate de diletanți. **Vocalizele** propune narativismului românesc o nouă direcție stilistică, în care savurarea frazei excelează în detrimentul construcției prozodice.

INFINITELE ENIGME

Trei lucruri recente atrag atenția asupra scriitorului arădean Gheorghe Schwartz:

- primul: i s-a decernat Premiul Național pentru proză, Opera Omnia, ediția a VI-a, organizat la Piatra Neamț, premii ce s-au acordat la edițiile anterioare prozatorilor D. P. Popescu, Nicolae Breban, Eugen Uricariu, Gabrielei Adameșteanu și Dan Stanca.

- al doilea: Revista principală a Scriitorilor, **România literară**, an.

54, nr. 12/25 martie 2022, publică două pagini (18 - 19) de proză semnate de scriitorul arădean, cu titlul **Exit** (după o evitare îndelungată a publicării sale în revista bucureșteană);

- al treilea: a apărut volumul **Enigmele infinite. Vocalize în Do Major**, la Editura Junimea din Iași, un roman, pe care îl vom prezenta în cele ce urmează.

Douăsprezece chei ruginite, înșirate pe o sfoară, o mărturie a criticului literar Ioan Holban și o inspirată *Justificare* a autorului întâmpină cititorul volumului **Enigmele infinite** (Editura Junimea, Iași, 2022, 224 pagini). Este a opta vocaliză (sau prima), această în Do Major, după altele în game minore/ majore, cu bemoli, toate având titlul format din cuvinte de opt litere. **Jurnalul pandemic** (2021), **Enervant** (2020), **Cuvântul cotidian** (2019), **Jocurile trecerii** (2018), **Hârțile oficiale** (2017), **Justiția suverană** (2016) și **Hotarele istorice** (2015). Abia terminase marele (și impunătorul) roman *Cei o sută* (2013), că în anul următor începe seria de vocalize, cu **Enigmele infinite**, vocalize în Do major (2014), ajungând, după opt ani, la opt exerciții "muzicale", narrative, pe care însuși le explică: *la fel ca un instrumentist obligat la sute de ore de game spre a putea rămâne în formă, la fel ca un sportiv obligat la sute de ore de antrenament pentru a putea spera la un randament adecvat în competiție, la*

*fel și scriitorul depune ore multe de exerciții înainte de a plonja în marele roman. Exercițiile liber alese, antrenamentele de întreținere sunt inegale, în funcție de dispoziția scriitorului. Și a cititorului, care nu trebuie să aibă pretenția (și exigența) unei scriituri înzestrată cu strălucirea și fastul dintr-un concert public. Sunt texte, ar spune autorul, elaborate în halatul tras peste pijama, având menirea de a întreține condiția prozodică pentru un nou proiect de duranță. E momentul de relaxare între două romane – primul scris în peste 25 de ani și ivit în bibliotecă în raftul de 11 volume, vizând evoluția umanității în râvna sa spre nemurire prin intermediul a o sută de personaje – iar al doilea ar urma după ce vocalizele îi oferă suficient exercițiu pentru marele spectacol al creației depline. Prin urmare, Vocalizele ar fi doar un refugiu emoțional în scrisul ce așteaptă o nouă maturitate pentru un alt amplu roman. În așteptarea speranței, Vocalizele sunt ele însele fragmente dintr-un roman *postmodernist*, putând fi convertite în romanul promis, prin punerea textelor într-o rânduială prozodică. Citind toate cele opt *vocalize*, am rămas cu credința că, puse într-o anumită ordine și legate măiestrit prin caracteristicile notorii ale narativității, acestea alcătuiesc schema romanului promis. Exercițiile de scriere devin fapte de duranță, iar "frumoasa farsă" a autorului are șanse să devină un roman ultramodernist prin stil și trufie.*

Din 2014, când a început **Vocalizele**, cu *Enigmele infinite* (vocalize în Do major), până în 2022, când încheie seria vocalizelor, cu *Enigmele infinite* (vocalize în Do major), au trecut opt ani, iar cifra opt este un fel de mascotă obsedantă a scriitorului. Volumul recent cuprinde 199 de texte - enigme, ultima intitulată *Pentru cine scrie Julius Zimberlan?* Imi iau încredința de a lăsa gândul să speculeze cu Julius Zimberlan e o copie a autorului, așa cum el s-ar închipui ca personaj în propria sa *enigmă veșnică*, căci fiecare om e o întrebare, care așteaptă un *răspuns repetat: Julius Zimberlan (pe care unii îl admiră că a ajuns la vârsta senectuții, iar alții socotesc că ar fi ajuns la vârsta senilității) șede în fotoliul său favorit* (p. 221), citește și scrie. Repetă lectura raportului despre cititorii din Biblioteca Națională, care arată că *din 28.267 de cititori, 28.107 n-au parcurs nici un rând scris de J.Z, 26.998 nici n-au auzit vreodată de autorul Juilus Zimberlan și doar 57 au citit până la capăt un volum al lui Julius Zimberlan*. Ironic, afirmă cu amărăciune ironică: *să ai șaiszeci de cititori nici nu e o cifră atât de mică*.

Cartea începe cu o enigmă existențială, o enigmă pentru eternitate. Din fotoliul său, Julius Zimberlan nu putea distinge un obiect (intrus) printre cărțile din raftul trei al bibliotecii sale: *Hotărî să se scoale în picioare și să se apropie de raft, dar tocmai atunci suferi infarctul acela fatal...* În *sferele infinite și nelimitate de timp*, aceasta i-a rămas singura problemă nerezolvată: *ce s-a aflat pe raftul al treilea al bibliotecii sale.*

Afirmând mai sus că **Vocalizele** ar putea fi componente ale unui roman promis, vom identifica unele caracteristici ale acestuia. În primul rând, romanul se încropește din cioburi narrative, iar liantul dintre acestea e personajul, adeseori incert, aerat, fără identitate și lipsit de misiune. Apoi, absurditatea atitudinilor derivă din absurditatea enigmelor, bizare, șocante, arbitrare. Personajele, care sunt, au nume exotic inventate, folosesc discursuri ilogice, se exprimă stereotipic, repetitiv, mecanic și nu se regăsesc în vreun conflict nici măcar cu propriile fapte. Autorul folosește un limbaj ironic, contradictoriu, repetitiv, cu sensuri amplificate în ecouri neregulate și contradictorii. Zeflemitor și încărcat de umor de esență bergsoniană (I. Holban). Exemplul de mai jos devine argument: Un câine a văzut un câine. Care a văzut un câine. Care a văzut un câine...Câinele s-a întrebat câți câini au fost de față...De atunci, când vedeți câini rămași profund pe gânduri, să știți că la această problemă cugetă. Julius Zimberlan era un pic obraznic, pistruiat și cu ochelari, apoi devine neascultător, un adolescent cu capul în nori, tânăr promițător, pistruiat și miop, ca, în final, să ajungă un mare ratat, iar lumea așteaptă să se sinucidă din plictiseală. Toată această biografie se comprimă într-o singură pagină. Plagiatul este veșnic, iar JZ, fiind acuzat de furt intelectual și de limbaj, dovedi un plagiat după alt plagiat, ajungând ca opinia publică să-l simpatizeze pentru capacitatea sa de a enunța idei cu alte cuvinte. Ș.a.m.d.

Enigmele infinite, vocalize în Do major, sunt nebunii admirabile, în aventura sufletului omenesc de a descoperi mediocritate și ratarea, superficialitatea și manipularea emotivă. Scrisul lui Gheorghe Schwartz e sursă de desfătare, vrednic de o fermecătoare sărbătoare lexicală, prin care răspândește caligrafia unei condiții umane mistificate de diletanți.

ENERVANT... FUMUL DIN PIPA SCRIITORULUI²⁷

După "ciclul lugojan" (*Martorul, Spitalul, Pietrele* etc.) și după *Cei o sută* (11 romane cu peste 4000 pagini), Gheorghe Schwartz începe seria de *Vocalize*, în gama muzicală Do - Si, nuanțând notele portativului cu bemoli și tonuri minore ori majore. Semnificația acestui set de șapte romane este justificată de autor: "la fel cum un instrumentist este obligat la sute de ore de game spre a putea rămâne în

formă, la fel cum un sportiv obligat la sute de ore de antrenament (...), la fel și scriitorul depune ore multe de exerciții înainte de a plonja în marele roman. La fel și scriitorul ar trebui să facă "vocalize" (p. 11). Antrenamentul scrisului, ar spune autorului, șlefuește tastatura afectivă pentru spectacolul de gală al "*Marelui Roman*" (ce va urma). Romanul Vocalizelor a parcurs scările tonale ale gamei "do major" (de la *Enigmele infinite* - 2014 - până la *Enervant* în si *bemol minor*- 2020), timp în care autorul cele 46 de volume a resimțit nevoia schimbării stilului prozodic, cu discreta intenție de a oferi literaturii române contemporane o altfel de cabalistică narativă.

Obsedat parcă de sprijinirea texturii pe narativitatea personajelor, acționând și dialogând, "vocalizele" se încopcie în jurul unui singur personaj, esoteric, interiorizat, elitist, pedant, patologic. În arhitectura personalității acestuia pulsează tensiuni psihice, fermenți emotivi, zorzioane estetice ori porniri elegiace. Aplecarea spre indulgența estetică, prin aseasonarea unui limbaj fără virtuți, cu o fonetică decorativă, dospită în cutele creativității lexicale, generează un text ambalat într-o cojire a cuvintelor, după exprimarea vocabulelor în veșminte casnice.

²⁷ Gheorghe Schwartz, *Enervant. Vocalize în Si bemol minor*, Editura Junimea, Iași, 2020.

Gustav R. Propp, doctor în avocatură, "maestrul" care nu pierde procese și care este râvnit de clienți dubioși, își colonizează timpul între două "enervări": una profesională, iar cealaltă patologică. E prăpăstios și "exagerat de prevăzător", consecința unui coșmar din copilărie, care i-a amprentat schema psihică, întrucât, de câte ori auzea vreun cuvânt forestier ("**pădurea**" a fost locul unde s-a rătăcit și i-a indus bâlbâiala psihanalitică), panica îi destabiliza "ordinea". "*În noapte de 2 spre 3 iunie*", bărbatul de 50 de ani, Maestrul Doctor, are un coșmar, cum că, rătăcind prin codru, ajunge într-o scorbură uriașă, în care se adâncește, ca într-o capcană sinistră ("labirint"), devenind "*nu numai prizonierul pădurii întunecate, ci și prizonierul unui singur arbore*". Avocatul se simte bântuit de nenumărate primejdii. Agonizarea sa hașurează proiecția "*ieșirii din scorbura din vis, cât a ieșirii din coșmar*", iar starea de veghe și starea de vis conduc spre o tot mai insuportabilă "enervare". Hoinăreala minții este potențată totuși de tiparul unei monotonii determinată de "tabieturile" individului, cele care alcătuiesc "*singura ordine adevărată*". Încercările frecvente de a ieși din vis, fără a fi despovărat de coșmar, sunt alimentate de plăcerea adormirii într-un fotoliu din camera vilei luxoase, un fel de "*bârlog captușit cu nerușinat de multe obiecte de patrimoniu*". Toate elucbrațiile cotidiene devin zorzoane care ies din chenarul minții, zgândărindu-i periodic confortul emoțional și tulburându-i "*singura ordine*", adică liniștea și intimitatea.

Peste visul din scorbură, realitatea se suprapune, planurile se croșetează, iar gesturile banale, conform rigorii din agenda personală, par sterpe gratuități cotidiene. "*Ordinea din inventarul priorităților*" este răscolită de răbufniri psihice, consecința unui naufragiu psihanalitic din copilărie (sunt citați Freud, Adler și Jung). Maestrul este admirat pentru succesul uimitor și faima dobândită, prin elocința, erudiția și logica sa, verbalizate în sălile tribunalului. Observând că este adulat "*ca o statuie*", fostul său diriginte școlar îl sfătuiește: "*nu uita că o statuie e admirată, dar ea nu are suflet! Ai grijă să nu-ți pierzi și tu sufletul!*" (p. 109).

Problemele familiale, telefoanele deranjante, activitatea cabinetului său de avocatură, precum și "*marele spectacol al justiției*" din celebrul proces Schubkegel vs. Sala, Boca și Lăbău (SABOLA), precum și alte îndatoriri profesionale se încadrează între prioritățile "*concrete urgente*", "*probabile*" sau "*puțin probabile*". Când devine asaltat de jurnaliști,

transmițând *fact-news*, consideră că a atins apogeul carierei sale. Ajungem cu lectura în ziua de "vineri noaptea – încheierea săptămânii de când a intrat Gustav în scorbură". Încheierea: "Inundațiile fără precedent din emisfera sudică acaparează tot mai mult emisiunile de știri. Încetul cu încetul, inundațiile fără precedent din emisfera sudică riscă să acopere cu totul afacerea SABOLA (sau cazul ADAM, cum mai este numită acea speță)". Punct.

După obiceiul scriitorului din romanele precedente – cu o mai intensă prestație narativă – "bietul scrib" ține sfat cu "preabunul cititor". În cele șapte "vocalize", scribul ne atenționează ironic că textele sun exerciții de prestidigitație, un fel de antrenament pentru menținerea condiției și cumpătarea indulgenței estetice, în vederea "marelui concurs" narativ. În realitate, vocalizele sunt texte bovarice, despre anumite zbateri sterpe ale unui personaj ducându-și traiul într-o cochilie cotidiană tulburată de "ieșirea din ordine", de obturarea agendei zilnice, de telefoane inoportune ori întâlniri (întâmplătoare) fade și fără ștaif. A scrie despre activitatea cotidiană, adeseori și de cele mai multe ori, banală, despre gratuitățile stupide ale hazardului, despre sterpezirea unor evenimente încropite din nimicuri, deci a scrie despre acestea nu se aseamănă cu o prăbușire narativă, ci hărăzește un stil care își are izvorul în James Joyce. O agendă poate fi umplută cu o viață meschină, iar un personaj, fără șlefuire lăuntrică, se înșurubează în piruete narrative provocatoare, chiar dacă personajul este golit de orice erotism sau conflict culminant. Cititorul - dedat cu mirosuri culturale, erotice, politice, sociale, psihologice – a fost învățat cu experiențe complexe, cu conflicte familiale, istorice, etice, cu arabescuri și încărcături epice, cu personaje tulburate de aventuri imprevizibile.

Un singur panou epic, în care un personaj neproblematic întreține o arhitectură narativă liniară, nu satisface suficient mobilitatea compozițională și stilistică manevrată de lectură. Cu toate aceste expectanțe, romanul "**Enervant**" al scriitorului Gheorghe Schwartz foșnește de viață, propune cititorului o experiență naturală, o complexitate a devenirii, oscilând între fleacuri banale și virtuți topice, între convenții și recurențe, între tulburări și stări de echilibru existențial. Personajul nu poate fi despărțit de trepidația cotidiană, dar nici nu poate locui în inima acesteia. Viața oricum ar fi, ar medita Gh. Schwartz, e un

spectacol pentru sine și în sine. Contemplat din anumit unghi, orice fel de exercițiu de narativitate, ajunge un atractiv subiect de roman. Gustav R. Propp își scaldă excelența în duplicitatea gândului terorizat de un coșmar dobândit în tinerețe. De atunci, psihanalistul îi identifică dedublare de personalitate, o imagine de sine încopciată de psihoză, întreținându-și orgoliu cu o cochetărie care-i protejează mândria, bătuită de răbufniri cuprinse într-o cunună de coșmaruri repetate. Ceea ce realizează Gh. Schwartz coincide unei inedite formule de narativism, conform căreia omul de astăzi are o altfel de evenimentialitate, fără agresiuni evidente, fără tulburări violente, fără duplicități erotice și fără suferințe explicite. Personajul din *"Enervant"* este locatarul **"neoumanismului"**, cu viața sa stupidă din punct de vedere cultural, fără șlefuire lăuntrică și lipsit de afinitate pentru conflict. Nu e rodul unei fantazări, ci unul dintre cei mulți, care a ignorat prăbușirea estetică a scrisului și arbitrariul moralității limbajului. *"Omul cu însușiri"*, dar cu vicii iradiate, se ploconește unei zbateri cotidiene sterpe, în care, din cutele sufletului, abia dacă răbufnesc clinchete de aleanuri demolitoare.

Unei astfel de existențe **"neoumaniste"** îi corespunde un arsenal verbal sintactic obișnuit, cu puține ornamentări stilistice și cu suficiente banalități dialogice. Împachetarea evenimentelor cotidiene într-un limbaj cu carapace nelustruită servește ideii de contextualitate. **Vocalizele** narrative colcăie de ironii și aluzii, iar elementele organizatorice formale glăsuiesc despre subtilitatea discursului alungit înspre spațiul interior al realității românești.

Negreșit, romanul *"Enervant"* este o ficționalitate, iar preferința scribului (*"bietului scrib"*) pentru nume ciudate de personaje susține ideea că în centrul interesului său se regăsește individul al cărui contact cu societatea e redus la profesiune. Gustav e avocat celebru, temut în pledoariile sale la bara instanței, dar respectat în societate de către cei care au interes de salvare din viciile și cusururile, care-l aduc în conflict cu dreapta judecată. Când Gustav R. Propp îmbătrânește, e cuprins de manie verbală, "enervarea" nu-l mai năpădește cu atâta savoare, pentru că *"nu se întâmplă nimic, dacă nu mai există viitor"*. Iată de ce, intervine autorul, *"acest al șaptelea caiet povestește într-o gamă prea puțin optimistă, iar bemolul arată că, pe parcursul acestor întâmplări, starea de spirit al protagonistului coboară mereu, încet dar sigur, cu câte un semiton"*. Ca

Într-un marș funebru, în Si bemol minor din **Sonata nr. 2** de Chopin, ne asigură scribul, "asistăm neputincioși la tragica prăbușire a bunului veșnic vinovatului nevinovat Domn Doctor Gustav R. Propp". Din răsuflarea vocalelor, se înalță **fumul din pipa scriitorului**, care, prin ridicarea spre Zenit anunță, după temeinicia atâtor vocalize, un nou Mare Roman, care să concureze cu **Cei o sută**. În fine, amintim de **Cuvântul însoțitor**, semnat de Ioan HOBANA, intitulat "Romanul ca metaforă a ființei interioare", în care punctează virtuțile amăgitoare ale neliniștii, nervilor și spaimei, ca avertisment al destinului, sursă de măcinare a vieții prin enervare și diminuarea deficitului de existență.

Alături de celelalte "Vocalize", romanul "**Enervant. Vocalize în Si Bemol Minor**" (Junimea, 2020) anunță secvențierea unei noi etape în activitatea lui Gheorghe Schwartz, indicând faptul că, prin rafinarea îndoielilor în concepte și prin distilarea experiențelor în destine, scriitorul retușează realitatea, peste de marginile îngăduite ale discursului narativ.

GHEORGHE SCHWARTZ A ÎNCHEIAT VOCALIZELE: PROMITE UN NOU MARE ROMAN

În fine, Gheorghe Schwartz a ajuns să definitiveze *Vocalize (le)* în Do de sus (ultima notă a gamei muzicale). De la debutul său, în 1972, până în prezent, a trecut peste jumătate de veac în care "bietul scrib" a elaborat neconținut, numai aici în Arad, făcându-se auzit în comunitatea literară și apreciat printre cei mai valoroși romancieri români. De trei ori și-a schimbat tehnica prozodică. El inversează oarecum "funcționările" care produc textul, în sensul că seria romanelor din ciclul *Cei o sută* (1988 - 2013) – 4000 pagini, la care a "lucrat 27 de ani, 2 luni și 4 zile" – e o construcție narativă amplă, ce avea nevoie de antrenament în scriere, adică de vocalize pentru marele spectacol.

E vorba de amplul concert al alegoriei evoluției umanității, prin intermediul a 86 biografii, aranjate în genealogii patrilineare. *Vocalizele* sale (repet, ca antrenament pregătit pentru spectacolul de gală) încep în 2014 (după finalizarea acestuia) cu *Enigmele infinite* – în Do major și se sfârșesc în 2021 cu *Jurnalul pandemic*, cu vocalize în Do de sus. Șapte ani de "vocalize". Totuși, primelor romane (*Martorul, Pietrele, A treia zi, Spitalul, Efectul P*) din "ciclul arădean" modelează capacitatea sa de productivitate textuală, configurând identitatea stilului și originalitatea în ceea ce numim *granulația narativității*. Primele două etape împărtășesc o grilă clasică de scriitură romanescă, cu personaje, întâmplări, descrieri, scheme episodice, cu originale efecte de sens, cu un autor participând, ca personaj și scenarist, la insinuarea sentimentului de complicitate (cu cititorul) și de autoreprezentare (cu realitatea narativă).

Vocalize-le sunt antinarative sau, mai îndulcit, sunt încropite prin fragmentare asumată. Puțin din ceea ce experiența anterioară a avut îngăduință nu (se) mai păstrează în *Vocalize*. Doar autorul ar putea mărturisi resorturile care l-au motivat să plonjeze într-o "infidelitate stilistică", prin demontări neașteptate, renunțări la culo-arele favorabile, dezmembrări narrative și renunțări la personaje narcotizate. În *Vocalize*, scriitura e zveltă, dar dezarticulată, presărată cu personaje atipice, emanând risipă de ironie invazivă. Lectura celor opt *Vocalize* sugerează

necesitate unei alte teoretizări a romanului, ca specie literară. Textul se regenerează prin imitație și prin înfumurare comparativă. Autorul preia subiecte din realitate, creând o ambianță paralelă caricaturizată, ca umbra unui arbore descriptiv desfrunzit și cu personaje sterile de identitate. Cititorul care așteaptă "să intre în povestire" se opintește căutând intrarea; în loc de ușă, se întâlnește cu scuzele "scribului", care, astfel, își asumă riscul de a pierde un lector al cărții sale. Textele **Vocalize**-lor, de la *Do de jos* până la *Do de sus* (opt romane), au narativitatea fragmentată (oricum foarte subțiată) și paralelisme prin decupaje reluate, fără o logică anume în construcția ansamblului prozodic. Sensul nu mai domină textul, ci se dozește îndărătul unor ironii ipocrite, cu o intensificată funcție socială, subtil politizată.

Subtitlul explicativ al textului **Jurnalul pandemic** (Junimea, Iași, 2021) e formulat astfel: "**Vocalize în Do de sus sau mirificele avantaje ale lui SARS-COV-2 (cele 124 de Corespondențe necenzurate din Republica Vandana în vremea pandemiei)**". Ioan Hobana însoțește "proza" cu o prefață-eseu despre **Domeniile Schwartz**, prin care înțelege "orizontul unor proiecte de duranță, de la ciclul lugojan (? – semnul meu) și "cel mai amplu proiect epic din literatura noastră" până la "**Vocalize**", în care "materia epică e pulverizată în fragmente discontinue". Succint, criticul analizează "logica romanului", identificând "elegia tragică", un fel de "puzzle neașteptat", în care "o literă cheamă o altă literă, o poveste "înnoadă" altă poveste" sub grija unui cronicar din umbră, îmbrăcat în haina scriitorului.

Encomiastice (cum sunt majoritatea prefețelor!), I. H. lansează câteva coordonate valorice, rezultate din lectura prozei lui Gh. Schwartz: "farmecul poveștilor unui ficționar din elita prozatorilor noștri", "unul dintre prozatorii de prima linie a literaturii noastre de azi". Se consemnează "cheia parodică, ironică", "imaginile suprarealiste", "personaje marionete angajate în cele mai excentrice experiențe", texte ieșite de sub mantia lui Urmuz și a jocului marionetelor în scene ale teatrului absurd". Excentricele experiențe relatate sunt "frici, distopii, maladii ale secolului".

Cuvântul însoțitor al lui Ioan Hobana, elegant, coerent și necesar, este întărit de o justificare a autorului: "Iar dacă unii vor constata că exercițiile acestea sunt inegale, ei vor trebui să știe că aceste texte nu sunt decât rodul câte unei zile: există zile mai bune și există zile mai puțin bune.

*Și chiar și zile când n-ai nici un chef să faci "vocalize". Dar le faci. Există zile mai bune și există zile mai puțin bune. Atât pentru scriitor, cât și pentru cititor. Așadar, un ultim caiet de **vocalize**" (p. 11).*

O atractivitate diegetică este contextual prezentată în "*mărturisirea preliminară*" a autorului. "*După unele surse în 1947, după altele în 2008, Marile Puteri au decis să se nască două noi state: Republica Umanistă Vandana și Republica Democratică Vandana*", după cum va relata în romanul **Vocalize în re minor**, intitulat **Hotare istorice** (2015). Între cele două state "surori" sau "frățești" se trasează un gard de sârmă ghimpată electricată lung de trei sute optzeci și șapte de kilometri, cu doar trei treceri așezate fix la o sută douăzeci și nouă, ca puncte de frontieră. Cei din Vandana de Sud (democrații), adică *vandanii*, și cei din Vandana de Nord (umanistii), adică *vündünii*, "*își vor consolida împreună viața liberă și viitorul luminos în deplină armonie sub indicațiile protectoare ale Celor Patru Mari Puteri*" (p. 14). Un trust de presă îl acreditează pe autor ca "reporter special", ca să relateze știri recente din cele două Republici Surori, sub formă de corespondențe, un fel de jurnal de front, despre comportamentul republicilor frățești în vremea pandemiei "**Coronavirus SARS-COV-2, răsfățat și drept "Noul Covid 19"**. Urmează 125 de corespondențe, unele cenzurate, despre viața și întâmplările de de-o parte și alta a gardului de sârmă ghimpată electricat, fiecare stat finanțându-l sau pedepsindu-l pentru sensul dat faptelor relatate. De pildă, Reporterul acordă atenție tipurilor de boia, dulce sau iute, legumă folosită de autorităților celor două republici surori (sau frățești) pentru prevenirea infectării cu virusul care întreține pandemia. Corespondentul de presă relatează din perioada campaniei electorale din cele două "republici surori", iar în discursurile candidaților, dr. Williams August r'Bamba și dincolo, dr. Albert Q Zumba, se strecoară acuze reciproce pentru răspândirea virusului, care "*a trecut nestingherit prin acel gard de sârmă ghimpată*".

Pandemia a adus numeroase beneficii, inclusiv o creștere explozivă a rezervelor de stat, din amenzi, comerțul cu măști, materiale pentru spitale, decesul pensionarilor, măsuri de austeritate, precum și "*măsuri administrative ce nu pot fi făcute publice*". Alte corespondențe se referă la tezele de doctorat plagiate, dar și la tirajul de masă al cărții "**Pandemia Covid 19 – o sursă excepțională de dezvoltare pentru un viitor de aur**", la învățământ – ca prioritate zero în cele două republici frățești ("cursuri

online, promisiunea dotării copiilor cu tablete, deși "un înalt demnitar a spus că nu este nicio grabă cu livrarea tabletelor deoarece 43,28% dintre elevi oricum nu au acces la internet, iar 21,6% nici măcar la curent electric"). Cititorii ar putea considera că "orice asemănare cu realitatea NU e o pură întâmplare". Pandemia a fost sursă de bunăstare în ambele republici. Pentru modul în care și-a făcut datoria, corespondentului i s-a conferit Ordinul (prezidențial) Vaccinului Așteptat în Grad de Cavaler, iar Președintele celeilalte republici surori (sau frățești) îl decorează cu Ordinul Cucuveaua Albastră cu Spade.

Devine agent de publicitate, apoi suspect și judecat, ajungând "vedetă internațională", drept pentru care este încartiruit într-un hotel de șase stele și finanțat abundent de ambele țări. Elaborează **Ghiduri turistice pe timpul pandemiei** (desigur, pentru ambele țări surori, în care descrie atractivitățile turistice cam în aceleași cuvinte): "Nu ratați minunatele vacanțe în cele două republici vandane. În afara priveliștilor răpitoare și a atmosferei specifice, vă veți educa și răbdarea, voința și atenția, iar la revenirea acasă, veți aprecia cum n-ați apreciat până atunci traiul de acolo" (p. 108).

Oameni de știință constată posibilitatea răspândirii virusului la animale, astfel că industria farmaceutică primește comenzi pentru măști potrivite pentru animale, inclusiv pentru sălbăticiuni. Urmează etapa ieșirii din pandemie, răzmerița vandanilor și a vândunilor, refugiul președinților în republicile surori adverse și alegerea lor cu procente de 97,79%, respectiv 98,23% în noile lor state. Multe alte similitudini cu ceea ce s-a întâmplat în realitatea imediată din ultimii doi ani sunt fapte consemnate în corespondențe. Deciziile guvernanților lumii, raportările zilnice cu morți, infectați și internați, măsurile aberante legate de vaccinare, datele evoluției epidemiologice, relaxarea restricțiilor, comportamentul cetățenilor, abuzurile autorităților și multe altele. La final de relatare, câte o glumă înveselește aberantele știri zilnice: "Știți ce cadou i-a făcut Vantzi iubitei? (...?). Un sejur complet all inclusive la secția ATI din spitalul cu vedere la cimitir" (p. 120).

Jurnalul pandemic, alcătuit ca un text antinarativ, fără o identitate literară, îndeamnă la regăsirea unei formule de încadrare într-o schemă literară. Nu sunt potrivite similitudinile cu personaje din Don Quijote, nici cu scrierile lui Urmuz, Joyce, Musil, Ilf și Petrov. Gheorghe Schwartz

scrie ca și el, nu ca alții, împărtășind un stil original, cum numai el știe să țese relația sintactică, semantică și textuală cu cititorii. După cum a procedat în romanele precedente, G. S. dă personajelor nume alcătuite ...rebusistic: Iulius Zimberlan al Șaptelea (și al Optulea), Gutza von Rattenverg, Ottokar (Oto) Popescu, Gregor Nechita Zump, părintele Patriei, William August r'Bamba, Ramses W. Grabsteter (din Prundișor), Nikolaus Shrabendorf, dr. Leon Romulus Weisternack din Brandul Mare, dar și Vasile G. Ionescu, răspânditorul virusului chinezesc, din satul Zădăreni, alias Șmuil Goldștein etc.

Romanele (cele opt vocalize, corespunzătoare tonurilor din gama muzicală) se citesc cu multă implicare, țintind subtilitatea ironiilor, situațiile grotești și comportamentul bizar al personajelor. Gheorghe Schwartz se află în etapa configurării unui nou stil de elaborare a prozelor, neutilizat în literatură. Încheierea "jurnalului – roman", la pagina 204, confirmă stilul scriitorului: "*Popoare bonome, și vandanii și vündünii se amuză că și Vantzi poate ajunge Vüntzi, la fel cum și Vüntzi poate ajunge Vantzi. Viața nu mai e cum a fost. ASERD, ASERD, ASERD, DRUMU, DRUMU!*". După care urmează alte trei corespondențe ...cenzurate. Cartea de încheiere a ciclului vocalize deschide o nouă filă stilistică în arhitectura scriiturii lui Gheorghe Schwartz, un excelent inventator textual și un riguros "constructor" în reprezentarea unei alte înfățișări de desfășurare a ficțiunii.

SCRIITORUL GHEORGHE SCHWARTZ DESPRE TEATRUL HIRSCHL

Multă! Scriitorul Gheorghe Schwartz are dreptate în lupta sa (aproape inutilă) pentru restabilirea respectului pentru istoria culturii arădene. De câțva timp, care ajunge la dimensiunea anilor, un grup de intelectuali, animați de Apelul lui Gh. Schwartz, se luptă pentru salvarea primului teatru zidit din țară, Teatrul Vechi Hirschl din Arad. Singurul instrument aflat la îndemâna este scrisul, iar autoritățile Primăriei au întreținut amânarea prin minciuni, până acum, când clădirea din colțul Pieței Avram Iancu a ajuns o jalnică ruină, îmbălsămată într-o bocceluță zdrențuită de intemperii și indolența autorităților administrației municipale. Autorul romanului de 5000 pagini, intitulat *Cei o sută*, și a altor excepționale romane, profesor universitar, a risipit timp și a investit suflet, încercând să redea culturii Aradului o parte din istoria sa, care este una multinațională, iar Teatrul Vechi, deși construit de un evreu, a găzduit reprezentații teatrale pentru toate etniile conlocuitoare. Aici, a poposit Teatrul lui Pascali, a lui Millo, cu celebri actori români, având în echipă pe

Eminescu. Aici a cântat Johann Strauss jr. Mulți au șușotit că Gh. Schwartz are interese sentimentale, fiind el însuși originar dintr-o familie evreiască. Gh. Schwartz gândește românește, scrie în limba română, este integrat deplin în cultura națională și face ceea ce face pentru a schimba viziunea politicianilor vizavi de cultura acestui "*mândru și îngâmfat oraș de pe Mureș*", cum se exprimă Caragiale.

- Maestre, altele motivații au stat la temelia decidențelor arădeni, dintre care una ați amintit-o: poziția centrală era râvnită pentru construcția unui bloc pentru protipendada, noua protipendadă politică.

- Maestre (și preabun cititor), mai există o motivație mult mai gravă și mai insidioasă: respectul pentru cultură al celor ce decid pentru "investiția" "oportună" a banilor arădenilor. Patrimoniul nostru se subțiază pentru că responsabilii acestuia distribuie banii pentru cultură după interese obscure și nonculturale. Iată ce scrie, chiar azi, un ziar local: *S-au tăiat bani serioși de la cultură, în proiectul de buget pe anul 2022 al municipiului Arad. Sunt afectate Teatrul Clasic "Ioan Slavici", Filarmonica, acțiunile Euromarionetelor.* Poate Teatrul multilingv să primească oarece fonduri la Rectificare, după cum se spera ca cele trei mari festivaluri internaționale de teatru (inclusiv **Festivalul Teatrului Clasic**, ajuns la ediția XXVI, adică 26 pentru cei care n-au învățat literele romane în școală) să-i cadă ceva firimituri bănești.

- Prea bun cititor și biet scrib, o, pentru **Zilele Aradului**, cu Festivalul berii, Simfonia florilor de toamnă, Zilele culturii austriece, fARAD, Rock Maris etc., organizate de Centrul Municipal de Cultură, sunt alocate fonduri de mii de lei de la buget. Din acestea, se mai organizează vreo "sesiune științifică" pentru aceiași doctori istorici, care citesc cu osârdie literală (adică literă cu literă) de pe niște coli ministeriale "comunicări, cică, științifice", urmate de o masă pompoasă ori de publicarea unor volume pentru rafturile colbuite ale unor biblioteci.

- De ce se pasează cu atâta ignoranță culturală și fără pic de rușine și demnitate națională aducerea și montarea la Arad a Monumentului Unirii, plătit de Ministrul Culturii și Identității Naționale, aflat în curtea unui sculptor din Brașov? De ce cultura (adevărată a) municipiului nostru se subțiază și se vulgarizează, după tipicul Festivalului berii?

- Domnule Schwartz și preabun cititor! Era o vreme în cultura urbei noastre inițiative pentru construirea identității noastre intelectuale.

Amintesc de acțiunile de mecenat ale Baronesei Șina, a Doamnei Margareta Bibics, a Doamnei Elena Ghiba Birta, a lui Sava Arsici – constructori de școli și licee -, a lui A. D. Xenopol ori Cornelia Bodea, care au donat bibliotecile lor personale Aradului, a lui Terente Olariu, care a oferit elevilor burse școlare, a Fraților Neumann, a lui Vasile Stroescu ori Sava Raicu și mulți alții pe care i-am putea aminti aici în patrimoniul de onoare. **Însuși Iacob Hirschl a dăruit orașului construcția teatrului.** În Arad, există și acum indivizi foarte bogați, posesori de elicoptere, de străzi întregi și puzderie de mașini "zburătoare", de multimiliardari care împânzesc orașul cu taximetre ori autobuze etc. Nu se va alege nimic din toate, dacă investiția lor nu lasă urme în cultură. Egoismul cultural privează oamenii de o *bucurie permanentă* și de *maturitatea spiritului*, ca să-l citez pe C. Noica.

- Câtă faimă ar fi câștigat unii dintre aceștia dacă ar fi cumpărat pentru Arad Teatrul Vechi, ori Fabrica de Avioane, ori Fabrica de Tutun?

Ca să dai culturii identitate, este nevoie de oameni în sângele cărora circulă cultură, sensibilitate, demnitate pentru înfățișarea estetică a localității în care locuiești. Bunul Dumnezeu le-a dat unora capacitatea de a avea afaceri generatoare de plusvaloare. E noroc sau nu, dacă cineva dispune de suficientă avuție. Trecerea acestuia prin viață poate să lase urme în civilizația și cultura contemporană. Uitarea se va așterne peste cei care puteau să amprenteze istoria momentului cu fapte generoase.

Preabuni cititori, scriitorul Gh. Schwartz dă informația că "*o firmă maghiară*", a achiziționat - prin renunțarea de către Primărie la dreptul de preempțiune (preferință la cumpărare) -, devenind "*un patrimoniu, pentru cineva din afara granițelor României*". Să presupunem că aceasta firmă ar amenaja aici, în Centrul Aradului, un spațiu cultural, complexul Hirschl, o Casă a Artelor, după cum propunea GH. Schwartz în ***Apelul de salvare a Teatrului Vechi***. Mare rușine ar fi pentru generația actuală ca străinii să facă investiții pentru convertirea unui monument cultural degradat într-un loc de expresivizare a artelor! Dar și ***mai mare rușine și înșelătorie*** ar fi dacă "firma maghiară" ar dărâma ruina și ar construi un edificiu economic, bancar ori privat. Acest edificiu emblematic pentru **identitatea multiculturală a Aradului** trebuie recuperat imediat de către Primărie, altfel „*este unic în lume ca, pe lângă industrie, pământuri, păduri, zăcăminte, să fie vândută și tradiția unui oraș, a unei*

țări!”, cum se afirmă în Apelul amintit. Banii bugetului municipalității se consumă pe evenimente nerelevante.

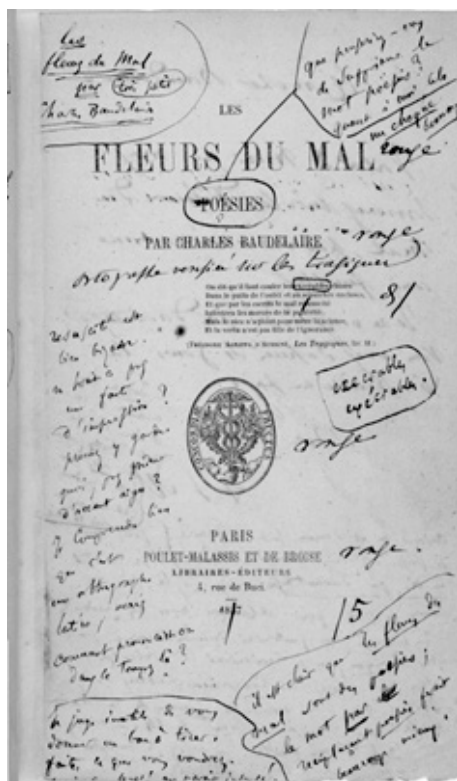
Nici nu mai îndrăznesc să pomenesc de proiecte pentru Cetatea Aradului, în interiorul căreia pe turla Bisericii copacii fâlfâie falnic în bătaia vântului indolenței și dezinteresului public. Un bun gospodar își chivernisește banii pe fapte mărețe.

ARTICOLE DE OPINIE

BAUDELAIRE ȘI SARTRE, UN POET VĂZUT DE UN FILOSOF

Acum, când omenirea se simte convinsă că poate să-și ducă un trai confortabil din care poate lipsi cultura, când, în școli, nume de creatori, filosofi, artiști plastici, muzicieni etc. sunt ignorate, poetul francez Charles Baudelaire și filosoful Jean Paul Sartre ar putea umple curiozitatea generației contemporane.

În anul 1947, J. Paul Sartre elaborează un eseu despre Baudelaire, ceea ce reprezintă un exercițiu de virtuozitate și un model original de biografie spirituală. Viața lui Ch. Baudelaire a excelat prin anormalități, fiind un spirit tulburat de pasiuni pătimașe și de excentricități șocante. În 1821, se naște la Paris, dintr-o mamă englezoaică, mai tânără cu vreo 34 de ani decât tatăl său, om înstărit, fin degustător de artă, cu înalt prestigiu funcționăresc. "Nu s-au răcit" prăjiturile de la parastusul soțului, că mama se căsătorește cu un ofițer de carieră, exigent și riguros, ceea ce-i induce copilului credința că nu este iubit în familie, precum și o stare de angoasă, sub formă de ură maternală și revoltă împotriva tatălui adoptiv, "generalul Aupick". Va deveni un poet rebel, cu comportamente ciudate/ excentrice și cu expresivități lirice dominate de "plăcerea păcatelor": "gustul lui pentru femeile frigide, anormale, monstruoase chiar, care îi dau sentimentul artificiei, față de care se poate manifesta în toată demiurgia lui, dandismul său, ca o alegere absolută de valori necondiționate, ca un cult al eului său exacerbat...", cum susține filosoful prefațator la traducerea românească, Marcel Petrișor.

Volumul "**Florile răului**" (1857) a dobândit o mare popularitate, în ciuda condamnării poetului pentru imoralitatea descrierii lesbianismului, deși poetul scrie că "arta trebuie să creeze frumusețe chiar și din cele mai josnice, mai non-poetice situații". Baudelaire a injectat romantismul cu un drog poetic, care l-a influențat chiar pe Arghezi al nostru în volumul "**Flori de mucigai**". Poet damnat, obsedat de mizeriile Răului, convertește urâtul în frumusețe lirică. Poezia lui Baudelaire are câteva alcătuiți în care femeia e degradată până la poftele animalice, iar actul erotic e unul vampiric carnasier. Voi evita să exemplific cu versuri din "**Metamorfozele vampirului**" (vezi Georges Bataille, *Literatura și răul*, Ed. Univers, 2000, p. 47).

Filozoful francez **Jean Paul Sartre** (1905, Paris – 1980, Montparnasse) a avut excese de identitate, consecința unei copilării frustrante, deși a beneficiat de grija mamei sale, recăsătorită după văduvie. A refuzat Premiul Nobel pentru literatură, a avut convingeri comuniste, a trăit intens alături de Simone de Beauvoir, într-o prietenie absolut liberă, fiind puternic influențat de filosofia lui E. Husserl și M. Heidegger. Principala sa operă filozofică este **Ființa și Neantul. Eseu de ontologie fenomenologică** (1943), ("omul este condamnat la libertate"), iar romanele sale (**Greata, Zidul**) au influențat evoluția prozei contemporane.

"Nu a avut viața pe care o merită", își începe Sartre eseul despre Baudelaire. Și continuă, afirmând că "nu-și merita, desigur, mama, strâmtorarea materială perpetuă, consiliul de familie, amanta avară și nici acel sifilis și ... moartea prematură" (p. 17). În câteva frazări, eseistul identifică "angoasele" biografice ale acestui poet dominat de contradicții: "acest pervers a adoptat, o dată pentru totdeauna, morala cea mai banală și mai riguroasă, acest rafinat frecventează prostituatele cele mai ticăloase; gustul pentru mizerie îl reține lângă trupul slăbănog al Louchettei, iar dragostea lui pentru "înspăimântătoarea evreică" este o prefigurare a acelei pe care i-o va purta Jannei Duval, amanta sa negresă, extrasă dintr-un bordel... Fiecare om are viața pe care o merită.

Filozoful (și criticul literar, eseistul) nu se ocupă de opera lui Baudelaire, ci de această viață tulburată de păcate asumate, de traiul unui "fiu de drept divin", îndrăgostit de propria mamă, marcat de "fisura" recăsătoririi femeii iubite cu un militar". Este întâia ciocnire cu viața, iar aceasta i-a marcat întreaga existență, determinându-l la încercări de si-

nucidere, la un dandysm parizian, asemănător cu spleenul, la o spaimă de singurătate, deși a fost toată viața "un veșnic solitar": "copilul, va considera J. P. Sartre, s-a întâlnit pe sine însuși în disperare, furie și gelozie, își va axa toată viața în jurul meditației stagnante a singularității sale formale" (p. 21). Victima unei iluzii, Baudelaire duce și-și asumă o existență dramatică, cu tot efortul său de recuperare patologică, dar viața sa pare "istoria unui eșec". Se simte de prisos, "periculos pentru mine însumi", se manifestă sub formă de excese scăldate în vinovăție, încearcă experiențe profund imorale, se depravează, risipește, șochează prin gesturi, atitudini, îmbrăcăminte și scriere.

(Mă opresc sub presiunea unui gând: ce menire are acest articol pentru cititorii nededați cu pasiuni literare sau filozofice? Ce spune poetul Baudelaire ori filozoful Sartre pentru cultura generală sau de specialitate unui om cu o reflexivitate diluată? Aș răspunde eu în locul celui care a ajuns cu lectura până în acest loc: Viața și creativitatea speculativă a celor doi sunt atractive prin excentricitatea oferită cu generozitate literaturii înalte, care a stimulat idei progresiste și stiluri noi de elaborare a textualizării. Baudelaire a creat o nouă cărare poetică, iar Sartre a dat existențialismului o justificare filozofică. Viețuirea acestuia alături de Simone de Beauvoir, autoarea celebrului volum "Al doilea sex"- 1949, a fost un exemplu de cooperare între doi intelectuali, angajați în teoretizarea vremurilor moderne - "Les temps moderne").

Să revenim la textul lui Jean-Paul Sartre despre Baudelaire. Părinții, se plânge Poetul, îi sunt "idoli demni de ură", ceea ce întărește ideea orfanizării și, deci, a singurătății sale, pe care insistă eseistul. Ura o extinde la nivelul umanității, a dezgustului pentru genul omenesc. "A iubit-o mai mult ca femeie decât ca pe o mamă", scrie Sartre, citând dintr-o scrisoare a copilului. "...a fost timpul minunat al tandreței materne...eram totdeauna viu în tine, îmi aparțineai numai mie". Psihologii au deja o temă de argumentare freudiană. Copil teribil, autoflagelator. Resimte plăcerea în greșelile sale. Pare că s-a vândut Răului, iar speculațiile filosofice ale lui Sartre sunt convingătoare prin impecabilitatea din logică justificării. Narcisiac, travestit, artificial, rebel, egal cu sine, repetitiv în viața, așa cum va susține în tinerețe, scriind "*Inima mea așa cum este*" sau autobiografia "*La Fanfarlo*". Nici alcoolul, hașișul și opiumul nu-l scot din lenevie. Singura ieșire din sine e "admirabila facultate poetică".

Sartre a identificat liniile mari ale portretului lui Baudelaire. Liniile mari! Viața poetului a fost mult mai tulburătoare, toate "păcatele" derivând dintr-o stare poetică acutizată de o sensibilitate cultivată și întreținută cu multă grație. Experiențele posibile de viață au fost încercate, având preferințe pentru discursul Răului, care i-a tocat clipă de clipă descompunerea. Și-a ales liber dreptul de a avea amintiri, identificate cu destinul său, de poet talentat, faustic.

A fost una dintre marile întâlniri admirabile dintre două inteligențe, luând numele de creație, pentru Poet, și de speculativ, creator de idei, pentru Filozof. Baudelaire și Sartre. Poet și Filozof.

PS: Cum o să scriem despre Baudelaire, fără a publica o poezie, prin intermediul căreia cititorul să fie ademenit pentru a cunoaște "estetica urâtului" din *Florile Răului!* Revedeți, pe net, lirica *Albatros* sau *Meta-morfozele vampirului!*

(...)

"Poetul e asemeni ca prințul vastei zări
Ce-și râde de săgeată și prin furtuni aleargă
Jos pe pământ, printre batjocori și ocări
Aripile-i imense-l-împiedică să meargă"
(Ch. Baudelaire, *Albatrosul*)

ISTORICUL DORU SINACI - INTELECTUAL ÎN ADMINISTRAȚIE

Premisa acestui eseu își are motivația că avem nevoie de intelectuali și oameni onești în administrație. Domnul Doru SINACI este subprefectul Aradului, având calitatea de istoric, implicat în stimulare dimensiunii culturale și în creșterea prestigiului spiritual al județului nostru, capabil să genereze un potențial de autoritate națională la frontiera vestică a României.

Știu că voi irita unele firi mai arțăgoase, scriind de bine despre un politician arădean, provenit din elita intelectuală. Aceiași nemulțumiți (arțăgoși) se plâng de calitatea îndoielnică a clasei politice. În micul nostru burg, fost cândva, în opinia lui Caragiale, "mândrul și îngâmfatul oraș de pe Mureș", vorbim și scriem nu atât unii **cu alții**, cât unii **despre alții**, ceea ce întreține intersectarea opiniilor cu bârfa. Caligrafiem prestația politică a unora strecurați în administrație, înșurubați în fotolii decizionale, beneficiind de salarii sfidătoare, avantaje derivate din funcție administrativă. Se răsfășă aici deopotrivă făloșenia într-un birou elegant într-un consiliu, în primărie, în prefectură sau în alte asemenea culo-are favorizate de funcții (secretare, mașini, protocol, comisioane etc.).

Știu că scriind despre un demnitar administrativ, voi stimula comentarii dintre cele mai răutăcioase, fiind suspectat de interese obscure ori de simpatii politice. Ascunși după anonimatul, unii vor jigni, îmi vor găsi comportamente inadecvate și-mi vor creiona un portret cu etichete negativiste dintre cele mai lugubre, poate injurioase. Intenția mea nu se regăsește în laude gratuite, ci în realități vizibile și în fapte care construiesc prestigiul cultural al Aradului.

Eu știu un lucru: Dorel SINACI mi-a fost coleg la celebrul Liceu Pedagogic, a fost un elev pe care distinsul (și regretatul) director și cărturar Vasile Popeangă l-a apreciat prin elogiare publică și l-a îndemnat să scrie, să se exprime public în domeniul său de pasiune intelectuală. Doru Sinaci este exponentul intelectual al celor cuprinși în administratorii urbei și județului nostru, care iese în evidență prin inteligență, bun simț, corectitudine și implicare, nefiind doar un executant politic.

De un sfert de secol, ne plângem că lăsăm treburile guvernantei în seama altora, că intelectualii asistă pasivi la afirmarea politicianismul fără a se implica și fără a contribui la suflul elevat al discursului ori activităților relevante. Când vreunul, ex. colegul meu, ajunge într-o demnitate, cum este cea de subprefect, bunăoară, privirile răutăcioase ale unora pătrund în biografia omului și-i găsesc hibe, interese obscure, defecte, vicii și-i pun etichete lipsite de onestitate ("biet învățător", "istoric amator", "jurnalist ratat"). Doru Sinaci este un veritabil istoric, care "pășește" în evenimente și le interpretează cu temeinicie, găsindu-le sensuri și decelându-le în adevăruri. Revigorarea activității Societății de Științe Istorice, filiala Arad, i se datorează. Apariția multor volume ale arădenilor își găsește sprijin în susținerea Subprefectului.

Intelectual autentic, Dorel SINACI și-a promis sieși să stimuleze real și efectiv cultura istorică a Aradului. Oricâtă răutate și privire piezișă ar săgeta cineva, nu poate să nu observe că Doru Sinaci folosește funcția pentru cultură, atrăgând investițiile financiare pentru publicare de cărți, organizarea de activități de promovare a imaginii orașului, editarea de publicații, monografii, dinamizarea participării scriitorilor și eseistilor din generația actuală la recunoașterea rolului Aradului în istoria națională. Ca director al Bibliotecii Județene "A. D. Xenopol" din Arad, a reorganizat instituția, a înființat biblioteca electronică, a stimulat lectura, a chemat publicul la carte, găsind diferite modalități de apropierea acestuia de rafturi. A înființat revista ATENEU ARĂDEAN, o publicație cu studii diverse despre cultura istorică și actuală a Aradului. A încropit COLECTIVUL DE MONOGRAFI AL ISTORICILOR, elaborând monografii pentru localitățile, satele, comunele și orașele județului, iar ***Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*** (volumul I – comunele -, volumul II - orașele) constituie o realizare de excepție cu valoare națională.

Organizarea anuală a sesiunii de comunicări științifice **Administrația românească arădeană**, cu publicarea opiniilor în **Studii și comunicări** (16 volume), îl are ca inițiator. Prin implicarea sa, apar ANALELE ARADULUI (ajunse la nr. 8), precum și numeroase monografii de sate (cele mai recente - Zimbru, Leștioara, Chelmac, Șimand), biografiile ale personalităților arădene (Vicențiu Babeș, Stefan Cicio – Pop, Vasile Goldiș), de la cele istorice până la cele literare și științifice.

Faptul că există posibilitate de publicare a stimulat dascăli, preoți, pasionați de istorie și etnografie, care scriu despre localitățile lor natale, oameni cu prestigiu, activități relevante și sărbătorești pentru comunități. Biblioteca, Muzeul, celelalte instituții culturale sunt animate de intelectualul și istoricul Doru Sinaci. L-am numit istoric, obținând titlul științific cu o teză privind **Contribuția presei române arădene la dezvoltarea discursului politic în perioada neoactivismului (1897-1914)**, convertită apoi în cartea **"Discursul politic în perioada tribunismului arădean"** (2014). Figurează cu studii importante despre momentele importante ale Aradului cu rezonanța lor națională.

De altă parte, Doru Sinaci este o prezență efectivă, nu doar protocolară, la/în manifestările culturale, istorice, publice, prin discursuri de ținută, prin limbaj elevat și o ținută intelectuală elegantă. Funcția de subprefect nu e doar de reprezentare, ci de implicare.

Familia sa are, de asemenea, preocupări intelectuale și artistice, Doamna prof. dr. Maria Sinaci scrie volume de filosofie (ex. ***Bioetica și ameliorarea umană. O perspectivă filosofică***, 2022), conferențiază la Arad, Timișoara, Cluj-Napoca. Teza sa de doctorat, titlu obținut în 2008, a devenit carte cu titlul Normativitate și bioetică (2014). Împreună cu prof. Ioan Biriș, Maria Sinaci coordonează un volum amplu despre filosofi și filosofie arădeană, iar feciorul lor, dr. Radu Sinaci, violoncelist principal al ***Orchestrai de Cameră Radio din București***, pasionat de jazz, este compozitor și interpret, dar și autor de cărți de specialitate (***Alexandru Mocioni. Omul și muzica lui***, 2017).

Pasiunea de cercetător a lui Doru Sinaci a condus spre îmbogățirea literaturii istorice referitoare la Arad, a creat un grup foarte activ de investigare a evenimentelor trecute (ceea ce nu se întâmplă în cazul filologilor, geografilor, biologilor, matematicienilor, lingviștilor). Să judecăm omul după faptele pozitive, după devotamentul pus în slujirea comunității! Celelalte scormoniri în biografii le așez în categoria cârcotașilor și a vulgarității jurnaliere.

PROVOCAREA, PRIN ROBOȚI HUMANOIZI, A INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

Prietenul universitar Ioan Biriș ne trimite o invitație la **Zilele academice timișene**, cu genericul *Impactul inteligenței artificiale în educație și cercetare*, prin participarea unor academicieni și universitari. Interesul crescut pentru **Inteligența artificială (AI)** derivă dintr-o teamă subtilă a scăpării de sub control a "comportamentului" mașinăriiilor dotate cu ceea ce înseamnă cu adevărat AI. Constat, din abstractul comunicărilor, că inginerește, prin aplicațiile AI, se înțelege altceva decât pentru umaniști, iar descrierile roboților humanoizi par simpliste tehnici de sprijinire a confortului cotidian al omului (ex. aplicația la Boeing, conducere automată etc.). Resimt nevoia de intervenție ca o provocare a relației de înțelegere a AI, diferită între ingineri și scriitori, între roboți de sprijin și roboți humanoizi privind înzestrarea mecanismelor cu atribute ale inteligenței umane.

Se va ajunge ca Roboții "inteligenti" să exprime stări emoționale (fericire, bucurie, spaimă, invidie, gelozie, tristețe, mânie, mirare) și să concureze condiția umană? Să punctăm câteva elemente introduc-

tive, călăuziți de ideea că inteligența e un atribut al omului, la fel ca și înțelepciunea, fiind consecința unor experiențe de viață.

Literatura de anticipație cuprinde destule sugestii *science-fiction* pentru a prognoșta progresul în domeniul cunoașterii artistice și tehnice. Iau exemplul nuvela *Marele portret*, scrisă de Dino Buzatti, autorul romanului *Deșertul tătarilor*. Conținutul textului e o provocare de actualitate și îndeamnă la reflecție. Un om de știință construiește o femeie mecanică, o mașinărie, care substituie sufletul soției defuncte, înzestrându-o cu "conștiința de sine". Va avea "slăbiciuni umane" - geloasă, mincinoasă, coruptă -, dorințe și spaime, umilințe și invidii. Laura e clona dotată cu o avansată AI, dar, scăpată de sub control, ucide, din gelozie, femeia din preajma savantului.

În zilele noastre, asemenea roboți humanoizi, zic informaticienii ingineresti și psihologii computeriști, pot deveni/ sunt realitate, iar **ChatGPT** ori **Bing** (nume date "personajelor" mecanice inteligente) sunt potențiali actori (și autori) de narațiune. Cuvântul "smart" este vulgarizat la ideea de "inteligență artificială": *smartphone*, *smartauto*, *smartwatch*, *smartbill*.

Să trecem la argumentarea relației dintre AI și creativitate literară. Cei dedați cu scrierea creativă văd în asemenea inițiative științifice o provocare concurențială. Recent, Andrei Cornea publică, în revista **22**, un articol de fond intitulat *Despre Inteligența artificială*. Și-a găsit motivația în plăcerea primului ministru de a-și lua un consilier personal robot inteligent, căruia îi dă numele **Ion**. Demonstrația publică a restimulat interesul pentru șansele AI de a înlocui/ depăși consilierii umani și a pune astfel în pericol funcții, avantaje, confort și sinecuri. "Dosarul" este completat de Nicolae Manolescu în revista *România literară* (ultimele numere), care se pronunță vizavi de concurența dintre AI și creativitate. Văzând răspunsurile robotice, se întrebă, împreună cu cititorii: "Unde este inteligența?" (Curiozitatea cititorilor ar putea avea acces la dialogul "bazaconic": Întrebare: "Cum putem combate rasismul în rândul furnicilor?" Răspunsul mașinăriei "inteligente": "În general, furnicile nu sunt rasiste..." Deci "în general". Comentariul criticului literar se esențializează în următoarea remarcă: "Noțiunile de libertate (inițiativă, spirit critic, originalitate) și de înțelegere (apreciere, judecată) nu au sens în cazul roboților".

Persistă spaima că roboții umanoizi (deci capabili de substituire a funcțiilor umane) ar putea fi programați să aibă "conștiință de sine", adică să emane sentimente, inițiative, gelozii, orgolii, asemeni Laurei din *Marele portret*. Utopia seamănă cu clonarea oiței Dolly, cu modificările genetice la cereale, plante, fructe, cu intervenția în genom și în natura firească a lucrurilor și ființelor pământeste. Provocarea eretică a Firescului și distorsionarea echilibrului lumesc a atins totuși nivelul de alertă existențială.

Scriitorii au fost în linia întâi care și-au expus teama privind ponderarea AI de a substitui creativitatea, cunoscând destinul dramatic și faustic al creației. Va fi în stare subtilitatea AI să creeze, folosind limbajul, să genereze cărți demne de literatură, să concureze poeți și poezie, prozatori și romane, dramaturgi și texte teatrale? Dacă Da, ar fi o perspectivă malefică, iar lumea se va adânci tot mai mult în tristețe spre a mai putea degusta din fericirea creației. Ne îndoim dacă vreun mecanism va putea genera o metafora subtilă a versurilor de tipul "setos îți beau mireasma..." sau "n-ai să doamnă, domnișoară". Eh, vor argumenta roboțiștii și optimiștii AI, răspunsurile în limba română nu sunt aceleași ca cele în limba engleză. Baza de căutare a alternativelor în "imensul ocean informațional" este mult mai bogată în sugestii formulate în limba engleză decât în limba română. E și aceasta o variabilă. Convorbind cu dispozitivele AI de pe internet, contra unei taxe, obținem texte "laconice", fără "ștaif", fără virtuți literare. Ce-ar fi să solicităm texte în grai? Dar oricum, curiozitatea costă, iar efectele sunt cu siguranță dezamăgitoare (contra unei sume, oricine poate să aibă o convorbire cu **ChatGPT**. Încercați!).

Scriitorul O. Nușfeleanu (revista *Apostrof*) susține ironic: "Cu atâtea E-uri în produsele alimentare, poate se alege și scrisul cu un geamantan burdușit cu cine știe ce E-uri care să amelioreze produsele de librărie, făcând cărți comestibile pentru un public mare și ignorant, îndulcit de otrăvuri inteligente". Interesantă e opinia prozatorului N. Turcan având surpriza să descopere într-o revistă academică (prestigioasă și occidentală) un articol în care al treilea autor era ... **ChatGPT**. Totuși, e posibil ca robotul să ajungă "un scriitor", dar mediocru.

Este o teamă convențională nejustificată, iar argumentele scriitorilor ar înlătura riscurile generării de către roboții înzestrați cu "intelligență

înaltă” a textelor cu virtuți literare, capabile să ocupe un loc într-o bibliotecă alături de Dante, Goethe, Shakespeare, Dostoievski, Eminescu sau Annie Ernaux.

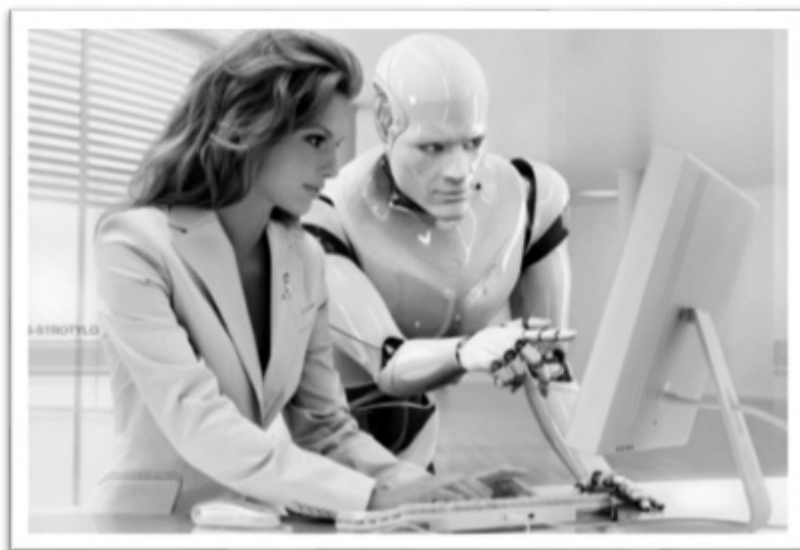
Aflăm din presă recentă (3 mai a.c.) că ”nașul inteligenței artificiale”, Geoffrey Hinton, avertiza că ”în curând, chatboții ar putea fi mai inteligenți decât noi”, ceea ce, consideră Elon Musk (director etc. la SpaceX, finanțator pentru **TruthGPT**), ”ar constitui potențiale riscuri pentru societate și umanitate”. Tonul îngrijorării este susținut chiar de ingineria robotică, deși nu se referă la ceea ce s-ar putea numi ”scriitor de inginerie artificială”, cum ar fi, de ex., Smodin Author, sugerat și accesabil pe Internet. Acel pomenit Smodin AI Writer, ”scriitor dotat cu AI” (mă cutremură formularea!) elaborează deja articole, texte descriptive, reclame ș.a., generând texte și fiind ”ușor de utilizat la toate nivelurile de educație pentru a produce eseuri și articole și, de asemenea, pentru redactare, marketing, crearea de pagini, scriere de paragrafe, titluri, liste și multe altele” (www.smodin.io/ro/scriitor). Utilizarea stereotipiilor compilate și a formulelor de plagiere subtil mascate prin forfecare nu are de-a face cu literatura. Seamănă cu o erezie – chiar cu umbre de obrăznicie – să se considere că poate funcționa sintagma ”scriitor de inteligență artificială”, care este mai degrabă ”scrietor”, ”scributor” ori ”compiler” sau chiar ”scrietor compiler”.

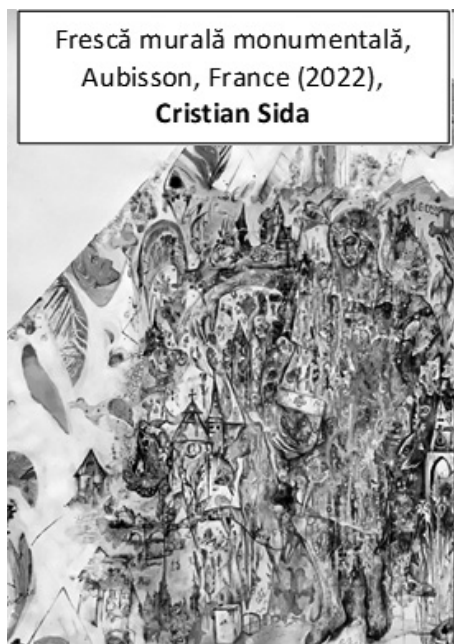
Alții sunt mai entuziasmați decât scriitori. Există exemple în pictură cu ”autori” robotici (cum ar fi *Portretul lui Edouard Belami*, comercializat cu milioane de dolari - sau finalizarea unor simfonii neterminate de Beethoven și Schubert, precum și texte siropoase cu povești și comentarii.

Dar să nu ne fie teamă, asigură adepții AI de un ”cimitir digital” și nici de ivirea ”unui geamăn al omului”. Și dacă abuzează...?, ne întrebăm, alături de alți scriitori (totuși) nesperiți de o asemenea concurență mediocră. Textele științifice sunt una, iar textele literare alta. Primele nu intră în interesul poezilor, prozatorilor ori criticilor literari.

Universul fără frontiera dintre mintea umană și mintea artificială! ”Îmbunătățirea” oamenilor (montarea de proteze, stenturi, implanturi, proteze de mâini senzitive etc.) e o formă de modelare a intervențiilor distopice, reprezentând o relevantă performanță medicală. Folosirea științei pentru a interveni în sănătatea omului, în protejarea efortului epuizant, în creativitatea artistică determină incertitudini privind dere-

glarea convenționalității și a tabieturilor artistice. Confecționați de om, roboții inteligenți depind de OM și inițiativele "creatoare de literatură" nu vor reuși să pătrundă în misterul insondabil al personalității scriitorilor. În rest, bine-ai venit, robotule, între NOI, să ne sprijini în căutarea fericirii nebune! AI poate deveni un auxiliu util și reconfortant.

ARTELE ÎNTR-O NOUĂ PARADIGMĂ

Înțeleg (sau folosesc) prin *paradigmă* un sens care schimbă fundamental stilul. O mentalitate nouă ori o altă mentalitate în alcătuirea creației scenice, literare, picturale. La un loc și concomitent oferite publicului, exercițiile artistice sunt un indiciu asupra zbaterii de a regăsi o nouă paradigmă în arte, care să cuprindă domeniile ce satisfac pofta de frumos, prin alte modalități decât cele clasicizate.

•

Theodoros de Cărătărescu și Vocalize de Schwartz. Romanul recent apărut a lui Mircea Cărtărescu, intitulat *Theodoros*, e provocator, aparținând "postmodernității" (amintind chiar de teza sa de doctorat *Postmodernismul*) prin abordarea stufoasă, multinivelară, cu scurtcircuite narative și schimbarea alogică a perspectivelor, originalitate în alcătuirea personajelor, finalul parodiat și poemat al Judecății de Apoi. Aceeași provocare specifică "noii arte" am identificat la scriitorul Gheorghe Schwartz în romanul de opt volume, cu titlul *Vocalize*. Un stil nou,

poematic, caricatural, aritmat și contorsionat în psihologii transversale transmite cititorului mesaje mimetice și distopice. Spațiile literare sunt puțin concordante cu logica unei realități cât de cât normale, întreaga stilistică fiind urmuziată (după scriitorul român absurd și paranormal, Urmuz), iar discursul, alcătuirea narativă și utilizarea limbajului sunt descărnate intens de sensuri convenționale.

Recent, în **Kunsthalle Bega** (Timișoara), la întregul etaj al unei hale impunătoare, am vizitat expoziția "*Diferite grade de libertate*", zăpăcitoare în felul ei prin idee, prin îndepărtarea esențială de tipologia afișajelor obișnuite, prin inserția de tehnologie vizuală, auditivă și spațială. Explicația organizatorilor (curator Diana Marincu) cuprinde dubla semnificație a libertății: (1) "*gradele de libertate* ale unui punct în spațiu depind de variabilele parametrilor sistemului cartezian care pot defini poziția acestuia"; (2) "*gradul de libertate* pe care-l putem imagina despre un individ, dar și despre un sistem, este strâns legat de scenariile și proiecțiile referitoare la independența față de normele la care se raportează și de posibilitățile de „eliberare” în raport cu acestea”.

Artistul plastic Cristian Rusu dialoghează cu spațiul expozițional și cu „fantomaticele geometrii spațiale care ne influențează percepția și gândirea, punând în evidență structura universului vizibil ca un cadru care merită dezmembrat și reclădit, prin proiecte site-specific”. E vorba de o structurare geometrică, atât pe orizontală cât și pe verticală, de tipul organizării 4 D, armonizat cu generozitatea spațiului expozițional atipic, el însuși organizat după o estetică ciudată.

Sinta Werner "operează cu metode vizuale care provin din jocul dintre negativ și pozitiv, reflecții, rotații, dislocări sau dubluri, în măsură să înșele ochiul și să creeze iluzii optice, în special în relație cu ideea transparenței din arhitectura urbană”.

Alt pictor, Ștefan Curelici creează un spațiu urban industrial, cu paradoxuri și decoruri stranii, iar

Adrian Ganea descarcă frontiera dintre natură și cultură prin "reconcilierea polarizărilor seculare minte – corp, pasiune – rațiune, realitate – aparență”.

Anna Zvyagintseva convertește desenele în sculpturi, iar unele pânze devin "jurnal vizual" dramatic. "Media instabilă" de sound-art a lui Andrei Bucovanu se asociază cu "contrapunctul expoziției" al Ștefaniei

Becheanu care asigură multidisciplinaritate artă plastică – artă sonoră – artă corporală. Încântați sunt vizitatorii de lucrarea **Auto-da-fe** a lui Ciprian Mureșan, pornind de la romanul lui E. Canetti, **Orbirea**, cu fragment de text reprodus în grafitti.

Andreea Albani sugerează că gândirea dispune de o viteză mult mai mare decât scrierea alfabetică, iar desenele preiau forma gândurilor, emoțiilor și aspirațiilor.

Mircea Cantor convertește armele în flori, însoțit de un video pandemic.

Remarcabile sunt realizările textile ale Mariei – Claire Messouma Manlanbien, precum și video lui Judith Fegerl despre descălcirea cablului de cupru asemenea despletirii părului femeii, În sala de proiecție, printr-un joc al imaginilor un cuplu masculin își joacă nuditatea, în intimități provocatoare.

O expoziție postmodernă în care tineri artiști au construit o altă paradigmă, pe care o puteți limpezi doar dacă sunteți vizitator cu răbdare al spațiului de la Kunsthalle Bega.

Gliese 445, experiment teatral Cluj-Napoca – Sfântu-Gheorghe.

Ooo, despre spectacolul **Gliese 445**, regizat de Raul Coldea, mărturisim că ideea pare aparținând **artei noi** (nu găsesc încă o etichetă pentru ceea ce se întâmplă în modernizarea expresiilor artistice!). La aceeași oră, pe scene diferite, în orașe îndepărtate (Cluj și Sfântu-Gheorghe), de către – firesc – teatre diferite și cu actori diferiți se sincronizează spectacolele prin intermediul internetului și al dialogului artistic dintre sălile de spectacol și scene, dintre actori și public. E ca un cântec de pian executat la patru sau mai multe mâini. Sunt evenimente în oglindă, intervenții audio și video, secvențe și monologuri intersectate concomitent dar aspațiate. E un topos cu text liber, cu antrenarea publicului, ademenit de întrebarea "ce s-ar întâmpla dacă nu am mai ieși de aici?". Pe micuța stea cu numele **Gliese 445**, se discută despre Elon Musk, mic dejun, rețete de mâncare, despre vreme și război, despre frică, angoasă și neliniște. De asemenea, linia sonoră (muzicală) întreține această atmosferă de cotidianism psihologic lugubru. Ideea experimentului va prinde curând rădăcini.

Petre Veliciu, realism magic. Ar mai fi de menționat realizările artistice plastice ale lui Petre Veliciu, românul din Paris (ex. **Bal masqué**, **Le pauvre Adam**, **Le secret des femmes** sau **Perpetuum mobile**), ale

căruia realizări trec dincolo de realismul magic și suprarealism, într-o originală artă de un colorit seducător și o tematizare misterioasă.

Este un început pentru o nouă paradigmă artistică, a unei arte noi, posibil să se manifeste în toate celelalte domenii care alimentează ideea de estetic. Arhitectura futuristă a luat-o înaintea, iar compozitorii duc armonia și sunetele în spațiul psihologiei abisale. Viața oamenilor devine ea însăși un bizar experiment, din care ies cu multe nedumeriri și semne de întrebare. E posibil ca să fi descoperit doar acum asemenea experimente specifice unei noi arte. La un loc și concomitent oferite publicului, exercițiile artistice sunt un indiciu asupra zbaterei de a regăsi o nouă paradigmă artistică care să cuprindă domeniile care satisfac pofta de frumos, prin alte modalități decât cele clasicizate.

THEODOROS, MIRCEA CĂRTĂRESCU

"Fiecare viață este o carte scrisă pentru a fi citită și judecată în altă lume de "Marele Cititor"

- **DE CE NU ȚI-A PLĂCUT CĂRTĂRESCU** până acum? mă întrebă Femeia.

- Nici acum nu-mi place omul²⁸. Pentru că și-a politizat existența, aderând la "intelectualii lui Băsescu"; la o întâlnire cu studenții și-a etalat blugii decolorați, are vulgarități în scriere, unele josnice, vorbește simplist și orgolios, risipind mult devotament pentru o imagine care să-l propulseze spre premii, până la cel mare, mondial, numit Nobel. Și-a încercat talentul în poezie, proză, eseistică, publicistică, jurnale, mărturii și chiar critică literară. Din lista sa bibliografică, nu lipsesc audio-book-uri, cărți pentru copii, romane grafice, poeme cu pixeli și interviuri de promovare.

- Uneori am căzut în păcatul de a-l suspecta de regizarea traducerii sale în numeroase limbi străine, inclusiv bulgară, suedeză, norvegiană, slovenă, olandeză, maghiară. Așișderea cu cărțile - publicate în Suedia, Italia, Irlanda ori America.

Și totuși, am citit cu mare interes lucrarea sa de doctorat despre

²⁸ Vezi aceleași rețineri față de M. Cărtărescu în amplul articol al Mirelei Roznoveanu din Cotidianul, 23 iunie 2023 cu titlul *Proza lui Cărtărescu. Despre romanul care nu există (...livresc împachetat în delir liric, erotic, teoretic, programatic...)*.

Postmodernismul românesc, un text de referință pentru evoluția formelor de expresie ale stilului contemporan, precum și câteva romane (*Levantul, Orbitor, Solenoid, Melancolia, Nostalgia*). Evident că am fost atras, ca și tine, bărbate, de textul său *De ce iubim femeile*. Scriitorul se mărturisește: "Eu sunt un om ieșit din comun de curios, cu nenumărate hobbyuri, cu obsesii puternice și cu voința de a știi totul despre tot". Scriitorul transformă suferința în frumusețe. Care suferință? Cărtărescu este unul dintre cei mai fericiți și adulați scriitori contemporani. Poate că sunt totuși bolnav de invidie.

I-am citit romanul *Theodoros*, da, cu invidie masculină, după cum l-am disgrațiat pentru experiențele împărtășite în broșurica *De ce iubim femeile*. Spun că bărbații văd în fiecare bărbat în hoinar subtil prin sentimentele dedicate dragostei pentru Femeie.

ROMANUL *THEODOROS* (Editura Humanitas, 2022) este cu siguranță principalul eveniment editorial al anului. Să-l lecturăm împreună, deși are un număr de pagini, care ar putea descuraja timpul dedicat lecturii. Cuprinde 33 de capitole (632 p.), scrise preponderent la persoana a II-a, exercițiu prozodic mai rar utilizat în literatură, dar care râvnește să reconstituie, pentru stilul narativ, persoana a patra (?). Neconvențional din toate punctele de vedere, linia narativă este labirintică și așezată în straturi, având farmecul povestitorului înzestrat cu har și meșteșugala cuvintelor.

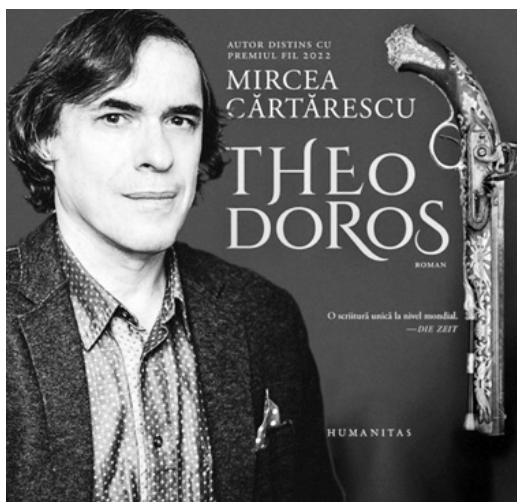
E un roman internaționalist, cu acțiunea mișcată în secolul al XIX-lea din Valahia și Grecia până în Ierusalim și Etiopia. Patru lumi care se intersectează din patru arii spirituale diferite. Fabulația, mitologia, realitatea, fantazarea se îmbrățișează în jurul faptelor istorice, ce pot sau nu pot fi adevărate. Secvențele narrative sunt supraetajate.

CINE NAREAZĂ toate cele scrise? Arhanghelii, ei arhanghelii devin povestitori, relatând aventura inteligentului și vicleanului Theodoros spre a ajunge împăratul care descoperă Chivotul Legii. Reconstituie viața unui servitor tânăr de pe moșia Ghergani a lui Ghica, ajuns împărat al Etiopiei, cu numele de Theodoros, "bestie cu chip de om" sau "crin cu mireasmă dumnezeiască". Lipsit de dragoste și măreție, ajunge în fața judecății popoarelor cerului. Dumnezeu devine nu evaluator al omului păcătos, ci cititor cu ochelari, încântat de povestea vieții temerarului Theodoros: "Domnul cetea mai departe, cu nerăbdare, cu lacrimi în ochi,

ori mâniaș din tronul său vecinic, rămânând visător la vreo istorie de libov”; ”degetul său dădea filele..., judecata nu va pune-n taler omul, cu păcatele și luminile sale, ci cartea scrisă de noi (arhanghelii – n.n.), cu osârdie, vreme de o jumătate de veac, iar dacă ea va fi primită în ceruri, va fi primită și pe pământ”.

ESTE ROMAN FICTIONAL ”MITIC ȘI ARHETIPAL”, alcătuit din narațiuni istorice multietajate. Relatarea se construiește ca un poem măreț, după modelul marilor epopei ori a marilor alegorii ontice. Sunt documentate *Biblia*, cartea etiopienilor (*Kebrā Nagast*), *Zohar*, *Cartea splendorii*, *Scrisorile lui Ghica* (schema alegoriei), basme românești, scrieri din Herodot și Pliniu. În plus, narativitatea capătă frumusețe prin spectacolul limbajului și a subtilității de a încropi vasta metaforă a unei existențe tulburate de mituri, mistere și ficționalitate. Nu poate fi redus conținutul la o povestioară pentru un cititor confortabil, de aceea, vă lăsăm curiozitatea să descopere fascinația unui text, care l-ar fi putut ademeni chiar pe Domnule, supremul judecător. Dumnezeu devine lector, răsfoind foile și trăind intens secvențele animatoare ale personajelor.

ÎNCEPÂND DE ASTĂZI, ÎMPĂRTĂȘESC VALOAREA SCRISULUI LUI Mircea Cărtărescu. Până când? M. C. confirmă opțiunea pentru postmodernitate, așa cum a teoretizat-o în lucrarea sa de doctorat, în sensul disoluției discursului clasic, a elementelor care dădeau narativității echilibru și înțeles. Altfel se va scrie în viitoarea **World literature**, după ce *Theodoros* va răspândi postmodernitatea narativă și lingvistică în stilul prozei mondiale. E prea gravă afirmația?!? Romanul parabolă cu titlul *Theodoros*, este, deocamdată, evenimentul literar al anului 2022. Iar scriitorul și-a arătat măreția stilistică, încropind o epopee (post)modernă.

MIRCEA CĂRTĂRESCU, ASPIRANTUL, MEREU AMÂNAT, LA PREMIUL NOBEL, PARE UN PROFITOR, IAR RENAMELE ... PARE UN BALON DE SĂPUN

Nu demult am publicat o opinie (VEZI MAI SUS) despre cel mai recent roman al lui Cărtărescu, *Theodoros*, având elemente care-l propulsau între cele mai valoroase apariții editoriale. Comparăm romanul cu *Cei O Sută* a lui Gheorghe Schwartz și mă lamentăm, așa cum face scribul, că traiul în Arad și numele evreiesc induc multe deservicii promovării celui mai valoros romancier contemporan. Ciclul românesc *Cei O Sută* are 11 volume și peste 5000 pagini, a fost elaborat în peste 25 de ani, iar evoluția umanității de la Babilon până în 2045 este țesută în istorie și cultura cu ample descrieri ale evenimentelor, reale și imaginate, cu distilarea unor filosofii mistice și seducătoare prin discreție. Nume de împărați, sultani, regi și regine, filosofi și scriitori, înțelepți și înțelepte se intersectează cu/ între cele 100 de personaje. Arta narativă excelează prin modul diferențiat în care sunt concepute biografiile celor meniți să asigure continuitatea civilizației, sub blânda asistență a evreului Țipor și a bietului scrib, martori direcți și indirecti la evenimentele care tulbură echilibrul evolutiv al umanității.

Stilul ciclului românesc devine altul, mai complex, mai poemat și mai criptic în următoarele opt volume de *Vocalize*, roman scris în diferite game ..., minore și majore, muzicale. În fine, Gheorghe Schwartz este un cetățean cinstit, își vede de scrisul său, nu aderă la grupări literare, nu participă la agape și nici nu caută elemente exterioare valorii textelor sale. Acestea singure sunt purtătoare de valori, iar calitatea scrisului este cea mai autentică și cinstită promovare.

Am fost încântat, poate exagerat de entuziast, de romanul *Theodoros* a lui Cărtărescu, alcătuind o realitate românească tulburătoare, cu numeroase simboluri și ample misterioase încurcături istorice. Stilul pare a-l avantaja, iar Cărtărescu nu ezită să profite de influența sa națională și internațională, de prietenii, întreținute în jurul ICR, încă de pe vremea când acest ICR era condus de Patapievici și de când "intelectualii lui Băsescu" n-au reușit să-și spele din păcatele acumulate, amintindu-i pe Liiceanu, Pleșu, Mihăieș și alți câțiva.

În ultimul număr al revistei *Viața Românească* (6/ 2023), F. Toma publică un interviu cu Cărtărescu, un interviu "despre premii și alți demoni". Prilejul este determinat de ceremonia acordării la o universitate din California a unui premiu pentru romanul *Solenoid*. Este întâiul scriitor român premiat, ocupând loc în șir, alături de Marquez, Kundera ori Atwood. "*Solenoid*, motivează juriul, este o poveste enigmatică despre arta și viața în Bucureștiul comunist, o explorare borgesiană a vieții și a artei în care erup diverse dimensiuni monstruoase în România comunistă". Menționăm că ediția americană a romanului cărtărescian a apărut cu sprijinul ICR, fiind "obiectul" unei campanii intense de promovare a ICR din New York. "Potrivit ICR New York, presa americană a comentat cartea în termenii cei mai laudativi" (p.3). Se mai precizează că Mircea Cărtărescu a fost recompensat cu cele mai prețioase premii internaționale, iar întrebarea lui F. T. vizează "oboseala globală de troter" a scriitorului motivat să participe la încasarea premiilor. "Nu mai am timp să scriu, când sosesc acasă, îmi fac valiza pentru drumul următor". Da, spune Cărtărescu cu seducătoare modestie, "premiile nu sunt satisfacții, ci confirmări".

Încep să-mi alertez suspiciunea că promovarea lui Cărtărescu, selectat pârținitor, de către ICR-uri înlătură dreptatea binemeritată și de alți scriitori²⁹. Răsfoind presa, mă cutremur, doar citind titluri: "*Mircea Cărtărescu, în turneu de promovare în SUA a ediției în limba engleză a romanului Solenoid*" (27 martie 2023, www.icr.ro); "*Mircea Cărtărescu, cel care a primit aproape un milion de euro de la Institutul Cultural Român pentru traduceri, deplasări și drepturi de autor, se simte exilat în propria sa țară*"; "*Mircea Cărtărescu, plagiat demascat și demonstrat. ICR-ul lui Patapievicu a pompat bani în Humanitas-ul lui Liiceanu pentru un Nobel ratat de la debut*" (V. Roncea); "*Și nevasta lui Cărtărescu este abonată la banii ICR*" (I. Spânu) (nevasta este poeta blonda Ioana Nicolaie, căreia în volumul de la Tescani, Mircea îi răspunde unei provocări în cel mai meschin și pornografic limbaj – "Numai când mi-am băgat botul în s...ei blond, un tip mustăcios...s-a ițit dintre cărlionți și mi-a băgat limba drept în gură" etc.).

²⁹I. Teleanu, *Câți bani "a tocat" Mircea Cărtărescu de la Institutul Cultural Român*, revista *Puterea*, 29 martie 2023.

Criticul Alex Ștefănescu de la *România literară* comentează că volumul scris (la propriu) pe pielea personajelor dezbrăcate este "**O partidă de text în grup**". Recent V. Stan publică un articol care stimulează revolta împotriva unor asemenea practici discreționare. "*Moștenirea matelotului pungaș: Cărtărescu, cadorisit din bani publici cu (mult peste) 375 de euro*" (*Cotidianul*, 20 iunie 2023, adică foarte recent).

De această dată, șeful ICR, Jicman – cel care a numit-o pe actrița bucureșteană, Catinca Nistor la Londra și a cheltuit sume imense cu închirierea privată (6500 lire lunar) – răspunde că se păstrează arhiva financiară numai pe ultimii cinci ani, din care rezultă că Mircea a participat la 16 delegări pe banii statului, beneficiind de traduceri și publicare de cărți la 37 de edituri, inclusiv din Etiopia, Rusia și Estonia. De această dată, ne convingem că există mult turism în peregrinările de 373 mii de euro ale lui Mircea și Ioana.

Vedeți de ce nu sunt banii pentru profesori? Vedeți de ce banii mulți se risipesc în salariile demnitarilor, a celor aproape 600 de parlamentari cu pensiile lor speciale, a ministerelor dominate de sinecure, la fel ca și primăriile, prefecturile ori consiliile politice. Alte instituții inutile satisfac clientela politică. Cultura, sper, va căpăta un avânt spectaculos, prin noul ministru, doamna Raluca Țurcan, după cum educația va primi noi carate valorice. Ooo, să nu uit concluzia: Par multe fructe putrede în funcționarea Institutului Cultural Român! Mircea Cărtărescu și familia au profitat, așa că titlul articolului nu e decât o etichetă pe o realitate bolnăvicioasă.

PROFESORUL GHEORGHE TOHĂNEANU

O valoare care a întreținut coerența morală a umanității a fost Profesorul, învățătorul, părintele copilului, cel care i-a deschis orizontul cunoașterii și câte alte epitete aș putea înșirui despre Domnii Trandafiri și Doamna Învățătoare. Dascălii au rămas modele pentru elevii, iar aceștia îi păstrează în amintirea lor ca niște icoane. Or fi având și aceștia păcate, dar Respectul față de profesura didactică și-a păstrat coerența, iar elevii și-au întreținut demnitatea de a vedea în dascăl o valoare, față de care și-au arătat recunoștința.

Personal, am adus omagiu permanent celui mai exigent, dar drept, director din școlile arădene, cărturarului Vasile Popeangă, fără ca vreun fost elev și-mi reproșeze câte ceva. Pentru toți absolvenții Preparandiei arădene, Domnule Profesor și Director Popeangă a rămas un model și exemplul de dăruire, un intelectual și un părinte de înaltă ținută și referință. Cred că dacă cineva i-ar aduce postmortem o ofensă, contingentele de învățători și educatoare, de profesori și-ar exprima revolta și ar sări să apere imaginea Dascălului, prototip al celor care asigură educația și dă învățatură copiilor și tinerilor noștri.

Mâhnirea mea este determinată de intervenția (lipsită de reverență) a lui MIRCEA MIHĂIEȘ (*România literară*, nr. 6 din 10 febr. A.c.), care în "contrafort" prezintă Cazul Tăhăneanu, ironizând - prin grafia unei sticle, în care plutesc câteva fițuici și o cuconetă - "povestea" profesorului universitar de la Facultatea de litere a Universității din Timișoara, defunctul GHEORGHE I: TOHĂNEANU. Profitând de comentarea volumului *Continentalul gri. Timișoara culturală în dosarele Securității* (Editura Ariergarda, 2022), semnat de Regretatul Daniel VIGHI și Viorel MARINEASA, se opintește, parcă emanând o plăcere diabolică, la "mlaștina morale, soci-

ală și politică” în care ”s-a complăcut” profesorul de stilistică de la Universitatea din Timișoara, Gheorghe Tohăneanu: ”În fruntea listei celor a căror activitate ca turnători m-a luat prin surprindere a fost Gheorghe Tohăneanu”. ”Nu i-am urmat niciodată cursurile, deoarece preda la română, iar eu, mărturisește M. M., eram student la engleză...”. Recunoaște că profesorul avea prestigiu, fiind cotate printre ”personajele de vază ale instituției”. Dar ”stima călduță” i s-a stins văzând titlul volumului *O samă de cuvinte românești*, semnat de profesor și ”un trepăduș din pepiniera Partidului Comunist”, un mărunț publicist înregimentat etc. A fost oripilat de ”nivelul jalnic al articolelor”, în care ”**marele stilistician**” (cuvinte ironice marcate cu ghilimele) ”bătea câmpii într-un discurs tern”, ”cam la nivelul unui elev de liceu ambițios”. Apoi, criticului de la contrafort i-a fost dat să citească ”sute de articole indigeste”, la o rubrică în ”*Orizont*”, ca după Revoluție, să găsească alimentate edituri anoste cu articole, între care și culegerea cu ”inubliabilul titlu *Neajungerea limbii...*”.

După această bălăcărire a intelectualului, (indirectul) fost student trece la comentarea modului în care Profesorul ”a prăjit” generații întregi de ”viitoare doamne cu coc și de famelici flăcăi tomnatici” care purtau ”torța limbii și literaturii naționale prin bălăriile învățământului românesc”. Intelectual era găunos, respingător ca prezență umană, poza pe savantul inabordabil, ascunzându-și chipul după lentile puternice etc.

Un asemenea monument de securist alcătuit cu arta criticului literar viza condiția de turnător și de delator, care ”își scruta victimele prin filtrul neliniștitor al lentilelor întunecate ale ochelarilor”. E adevărat că profesorul Tohăneanu, stilist și latinist, a murit fără vedere. Revolta (indirectului) fost studentul față de Profesor capătă accente demne de o spălătoreasă de cămin studentesc. A fost racolat, fiind atins de ”patima beției”, avânt, până în mormânt, ”amici care iubeau bodega și sticla cu alcool”. A fost robit și de alte ”patimi lumești”, astfel că ”a murdărit spațiul universității decenii în șir”, fiind ”un odios instrument în mâinile pătate de sânge ale securiștilor” și ”un abject colaboraționist”. Așa este prezentat autorul *Studiilor de stilistică eminesciană*, care a fost adulat, totuși, de studenți și a făcut parte din elita profesorilor universității timișorene.

Profesorul **GHEORGHE TOHĂNEANU** (1925, Galați – 2008, Timișoara), licențiat al Universității din București, unde a predat, până în 1956, când Tudor Vianu îl aduce la Universitatea din Timișoara. Obține doctoratul cu lucrarea *Limba și stilul poeziilor lui*

Eminescu (coord. Iorgu Iordan). A publicat vreo 15 volume despre stilistica eminesciană, stilul artistic al lui Ion Creangă, arta evocării la Sadoveanu, alte volume de eseuri, traducând din Virgiliu și Macrobius. Este laureat al Academiei, premiat de Uniunea scriitorilor, iar bustul său este amplasat (2014) pe Aleea Personalităților din Timișoara.

Cine este fără păcat să arunce primul cu piatra, spune Iisus. Deja piatra a fost aruncată. S-a deschis o Cutie a Pandorei? Câți Profesori pot fi vulnerabili? O fi având vicii Profesorul. Modul murdar de prezentare, terfelirea intelectualului și evidențierea preponderentă a omenescului, opiniile subiective despre cărturarul universitar, limbajul nedemn pentru erodarea vădită a imaginii unui Profesor, care și-a oglindit chipul în sufletul atâtor studenți nu ține de demnitate. Mircea Mihăieș, stimulat de cotrobăiala altor doi arădeni prin documentele securității, a aruncat cu piatra într-un Profesor. Profesorul nu mai poate să se apere. Dar el "trăiește" în fiecare din studenții săi și, prin aceștia, are posibilitatea să facă mărturie. Așteptăm.

SOLOMON MARCUS, NEVOI ALE OMULUI CONTEMPORAN

Matematician român de origine evreiască, remarcabil om de cultură, profesor universitar și academician, personalitate de înalt prestigiu intelectual, autorul a circa 50 de volume cu problematică matematică, filosofică, lingvistică, poetică și educațională, Solomon Marcus (1925 - 2016) a fost un intelectual exemplar al vieții universitare românești, recunoscut cer-

cetător al matematicii poetice și al culturii științifice. Și-a exprimat de mai multe ori opinia despre educația națională, foarte adesea sub formă critică, sugerând că învățământul are nevoie de o schimbare de paradigmă și de o adaptare a politicilor educaționale la specificul tineretului român și al vremii în care acesta trăiește. A fost profund nemulțumit de funcționarea școlilor și a universităților din țară, în care profesorul e singura sursă de cunoaștere, el însuși având limite de documentare și de pedagogie a onestității, iar programele școlare sunt "dictaturi" ale unor politici naționale, concepute fără viziune și fără "consultarea" nevoilor umane, altele decât cele vizate de "documentele curriculare" (pardon, *curriculare*). Broșurica sa, *Zece nevoi umane* (2015, 137 pagini), urmată de o alta, cu titlul *Nevoia de oameni* (2015), cuprinde trei eseuri, lăsate spre comentarea liberă, pe Contributors.ro, cu exprimarea unor opinii ale cititorilor, generând un spectacol fascinant al ideilor. Cele trei eseuri sunt: *Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama* (11 pagini, plus 17 pagini de comentarii ale cititorilor); *Acești adolescenți care strigă, dar nimeni nu stă să-i asculte* (4 pagini, plus alte 47 de comentarii); *Cu ochii pe școală* (7 pagini, plus 35 comentarii). Socotind, provocările Matematicianului sunt prezentate în 22 pagini, iar comentariile cititorilor (anonimi sau nu) cuprind 99 pagini, semnate cu **Adi, Mihai, Ionuț_e, Lizzi t, Io, Liliana, Marius Leordeanu, Dum, Un_bătrân, Migulush, Alina Radu** și mulți alții.

Realizarea celor 10 nevoi umane prin educație presupune:

- A învăța să te bucuri de viață ("este un dar pentru care cei care te-au adus pe lume și te-au crescut au dreptul la iubirea și recunoștința ta");
- A te împropăta zilnic ("a purta grija pentru corp și minte, a limpezi în fiecare dimineața simțurile și gândurile");
- A pune întrebări și a te mira ("mirarea și curiozitatea întrețin pofta de viață");
- A te îndoii și a fi suspicios ("îndoiala e semnul naturii gânditoare a ființei umane. Tot ce ni se livrează în școală să privim cu suspiciune, nu cu umilință");
- A comite greșeli și a degusta eșecul ("drumul spre dobândirea unui nou comportament trece prin greșeli și eșecuri");
- A te juca (ex. "jocul de-a v-ați ascunselea înseamnă căutarea a ceva, iar căutarea conduce spre învățare");
- Nevoia de identitate ("identitatea genetică poate fi îmbogățită prin asimilarea culturală și importuri din alte identități");
- A fi om și a expune omenia ("nevoia de a fi bun, generos, de a dăruia, de a-i contamina pe alții cu bucuria vieții");
- Nevoia de cultură ("elevii să aibă acces la piscurile cunoașterii; să trăiască fiorul unui vers, adierea unor acorduri de Beethoven, desfătarea privind un tablou de Rembrandt, un timp de contemplare și de supremă emoție". Cine posedă o diplomă trebuie să aibă acoperire culturală, altfel e un sclav cultural, fără un sens ce-l poate da vieții");
- A trăia întru transcendență, să încerci să depășești limitele, trecând dincolo de ele ("copilul care se cațără în copaci râvnește să-și depășească starea naturală de a merge cu picioarele").

Eseul se încheie cu o chemare: "**Voi, oameni ai școlii și universității, voi, elevi și studenți, voi, părinți ai elevilor și studenților, voi, oameni de cultură, intelectuali, ce ar fi să valorificăm a doua nevoie evocată mai sus și să ne împropătam?**". Dintre cele zece nevoi, ce se aseamănă cu decalogul biblic, S. M. a convocat profesioniștii din educație pentru împropătare, pentru primenirea minții, sufletului, cugetului prin lectură (a textului, a picturilor, a armoniei, a spațiului, a naturii, a cifrelor, a celor ascunse de transcendență). Împropătarea noastră zilnică se aseamănă cu un antrenament al sportivului de performanță și a intelectualului care se hrănește cu idei, aureolate cu aroma cunoașterii, derivată din mirare și curiozitate.

Comentariile cititorilor (anonimi sau nu) întrețin interesul pentru ideile academicianului Solomon Marcus. "Izvorul înțelepciunii își are obârșia în Muntele Omeniei", completează **Mihai Popa**. Din păcate, susține **Icomod**, "scopul educației actuale este să creeze roboței docili care să poată fi reprogramați ușor...". **Vlad** ar mai adăuga o nevoie: "*înțelegerea nimicului*, a unui caiet gol ce trebuie umplut", iar **Marcel Cremene** adresează o întrebare: "De ce sistemul de educație românesc este atât de refractar la gândirea critică". "Studentii nu pun întrebări, iar elevii nici atât". Statele, susține **Ela**, nu pot fi "niște închisori ideologice care întrețin iluzia protecției și a libertății" ... "un eseu cerebral, dar pur și simplu inutil...". Comentează **Dedalus** "dezastrul din educație", promovată prin cărțile de pedagogie "absconse", ca o beție de cuvinte", spunând: "eseu frumos, dar fără relevanță în domeniul schimbării". Răspunde Ela: "cei care concep manualele de pedagogie în România sunt mediocri și criticabili la infinit...". "Școala actuală forțează elevii să fie la fel", susține **Doina Grigoraș**, iar **Marius Leordeanu** savurează articolul și se lansează însuși într-un eseu dedicat vieții ferice, liniștite și consumatoare de bucurii.

Pentru că s-a lungit prea mult aceste considerații, despre acest prim eseu despre nevoi al lui Solomon Marcus, vom continua comentarea celorlalte două, mult mai incitante (prin *adolescenții care strigă după ...adevăr*) și mai provocatoare (despre *o altfel de școală dorită*). Eseul prim din *Zece nevoi umane* provoacă interactivitatea, fiind un text deschis, îndemnând la prospețime, la înviorare și la o gândire dinamică, privind calea unei generații spre un viitor dezirabil. Textul are farmecul poetic al matematicii și fascinația plăcerii de a descoperi paradisul pierdut în neuitare.

ACEȘTI ADOLESCENȚI CARE STRIGĂ (ÎN ZADAR), căci **nimeni nu-i ascultă**, susține Acad. Solomon MARCUS. Trecem să comentăm ideile articolului următor intitulat *Acești adolescenți care strigă, dar nimeni nu stă să-i asculte*, publicat în volumul *Zece nevoi umane*, Editura Spandugino, 2015, între paginile 37 – 40, urmat de comentariile liber exprimate ale unui număr de 76 cititori, întinse pe 47 de pagini. Vom prezenta ideile profesorului nonagenar (care a fost 42 de ani cadru didactic universitar), după care vom selecta cele mai relevante păreri ale cititorilor, derivate din conținutul eseului.

De ce strigă adolescenții? De ce nu-i ascultă nimeni? Ideea articolului se sprijină pe mărturiile unor elevi/ studenți foarte buni, inteligenți, harnici, sensibili, conștienți de valoarea lor. Ei resimt că sunt tratați în școală "ca o grămadă" standardizată, în care "copilul este asemenea unui recipient în care se toarnă de-a valma cunoștințe" (eleva I. B.). Alt elev susține că este tratat "ca un robot care ascultă ordinele profesorului" (S.C.). Obsesia notelor mari (con)duce la "spălarea creierelor", "mă lipesc de somn, sunt obosită, pentru a învăța lucruri ne semnificative" și inutile. "Nu mai am timp pentru sufletul meu (aș vrea să mă pot juca cu cățeei bunicii), fac ce fac pentru laude". "Memorez lucruri pe care nu le înțeleg". O mamă, cadru didactic universitar, se revoltă că fiica sa a primit sarcina de a scrie un eseu de exact 6 pagini despre *Luceafărul*, pe baza unei bibliografii cu cuvinte ca *ataraxie stoică, narațiune heterodiegetică, daimon*; copila vrea să renunțe la școală pentru că "nu poate reproduce comentarii acreditați". Mulți studenți acuză lipsa de comunicare a cadrelor didactice, orgolioase, obtuze, veșnic fără timp dedicat studentului, angajate în proiecte ori în joburi suplimentare. Tinerii, afirmă elevul dintr-a XI-a, sunt tratați "ca niște serii de producție", iar "informațiile sunt transmise de profesori neinteresați și fără pic de pasiune în ceea ce fac". În fine, Solomon Marcus a ascultat câteva voci ale acestor adolescenți, care au curajul de a contesta funcționarea educației, datorită unor profesori lipsiți de vocație, având conștiința că au dreptul la ascultare și la opinii despre aventura adolescenței lor școlare și universitare.

Cred că cele 3,5 pagini scrise de autor sunt doar pretext pentru comentarii. A adus câteva argumente că "educația românească se află în suferință" și așteaptă ca internauții să completeze punctele de vedere ale elevilor, studenților ori părinților.

Voi selecta, dintre cele 76 de comentarii câteva mai aparte. Începe **Daniels**: "Părinții, profesorii și societatea nu se ocupă suficient de suflete în general". "*Omul împovărat se creează sub ochii noștri*". Școala e un loc "plictisitor, boring" (**Eu *****), de aceea, "politicienii noștri își trimit copiii să studieze la Școala Americană sau în Elveția, UK ori SUA" (**Homeschooling**). Actuala școală românească generează "cetățeni temători", "o turmă ușor de manipulat ce nu citește la maturitate decât click și ascultă manele" (**Părerere**). Alin solicită "o reformă radicală a manualelor și programelor", iar **Genescu** identifică un raport clar de subordonare a elevu-

lui de către instituție și profesori: "ești elev, eu sunt profesor, trebuie să faci cum spun eu". Este nociv pentru generația tânără, comportamentul "vechililor de moșie cu ordine răstite de profesori". Se mai scrie despre meditații, "turnatul pe gât", supraaglomerarea cunoștințelor și a programului cu 36 de ore săptămânal. Orele sunt pentru salvarea posturilor profesorilor, dintre care mulți au în normă discipline "pe care le citesc din manual"; alții compară cu sisteme străine, în care profesorii stau 8 ore în școală și se ocupă de elevi. Am citit recent că un rector de la medicina ieșeană este plătit pentru opt servicii, că orele de la facultate le aglomerează luni și marți, în rest cabinet, proiecte, funcții, până la opt, cu salariu imens, dar fără timp de pregătire a cursurilor ori de citire a vreunui tratat etc. Multe s-ar putea limpezi, dacă ar voi "cei de pe craca decizională" (**Eu*****). **Ela** scrie despre atmosfera nocivă din învățământul românesc, unde "se tratează cu superficialitate tezaurul viu, singura bogăție veritabilă a unui popor". "Sistemul de învățământ este gândit în interesul profesorilor, nu al elevilor" (**Cetățean**); "lipsa de respect a profesorilor față de tine, ca elev" (**Cristina F.**) e întreținută de faptul că ți se impun discipline, profesori, cărți obligatorii", concluzionând că "elevul este cea mai exploatată ființă din România" (**George**). "Învățarea centrată pe elev", susține **Liliana**, e o formulă însemnând "să iei poziție de dreptți", să faci rapoarte fictive, "dosare împopoțonate, după modele copiate", menite să pună copilul "într-un pat al lui Procust" (**Verona**). De ce o fi spunând **George** că "învățământul românesc este un medic bolnav care vrea "să vindece" un copil sănătos,,? Primește răspuns de la **T. C. Jarojanu**: "programele sunt inutil supraîncărcate, metodele didactice prăfuite, profesorii demotivați..." Școala românească, susține **Dan**, a devenit o instituție axată pe profesori și nevoile lor, iar "oamenii din minister și inspectorate distrug învățământul românesc pentru a-și satisface nevoile personale materiale" (**M. Mărculescu**). Școala este a profesorilor, nu a elevilor (**Nelu**), iar "elevii sunt prizonierii școlii" (**George**). Elevii sunt învățați "să fie obedienți, prin îndoctrinare" (**Vlad**). În clasa a șaptea, ni se solicită să citim "Balada morții" (**Anna**) etc.

Recitind opiniile de mai sus, ne asumăm dreptul de a discerne exagerările pasionale de cele obiective. Personal, cunosc ce se întâmplă într-o școală și într-o facultate de educație, care pregătește profesura didactică. Din birourile sufocate ale ministerului educației naționale pornesc spre

școli programe școlare cu recomandări de aplicare, elaborate într-”un limbaj european”, iar setul de documente poartă numele de ”**curriculum național**”. Prin activiștii teritoriali din inspectoratele școlare, conținutul acestora este convertit în ”competențe” pentru elevi, prin intermediul unui exercițiu didactic postmodern, învățat de profesori la facultățile de științele educației prin teorii pedagogice: *Teoria curriculumului*, *Teoria educației*, *Teoria instruirii*, *Teoria evaluării*, *Managementul învățării* etc. Cursurile universitarilor (profesori de pedagogie, nu pedagogi) explică/justifică terminologia curriculumului, în loc să sugereze idei menite să dea școlii și elevilor satisfacții și calitate reale. Eșuarea unui proiect prezidențial (generos), mă refer la **România educată**, are multiple cauze, dar ele se regăsesc într-o multitudine de neajunsuri care dospesc de atâta vreme în societatea noastră. Nici *Catastrofa pedagogică* (1980), semnată de Ion Negreț, nici *Deșcolarizarea României* (2020) de Mircea Platon, nici *Derapaje în educația românească* (2021) de Anton Ilica și nici *Anatomia unei imposturi. O școală incapabilă să învețe* (2016) de Mihai Maci, cărți de sugestii, n-au reușit să sensibilizeze grupul ministerial decident (și responsabil) pentru calitatea educației și a școlii românești. Plutim într-o confuzie amplă și într-o inerție păguboasă. De un deceniu se scrie despre ”fabrica de diplome”, despre ”eșecul educației”, despre ”plagiat și promovare”, despre ”impostura unor cadre didactice”, despre ”școala profesorilor titularizați pe viață”, despre ”politizarea funcțiilor”, despre organizarea deficitară a programului școlar, despre ”supraîncărcarea elevilor”, despre ”migrarea creierelor”, despre ”standardizarea” prin Aracis și Aracip, despre ”analfabeții funcționali”, despre ”superficialitate universitară” etc., fără ca vreo autoritate să analizeze și să îndrepte ceea ce este de îndreptat.

Cartea lui Solomon Marcus despre **Zece nevoi umane** (2015) devine o provocare decentă și vie pentru o societate în care *Adolescenții strigă* (după o educație onestă), dar *nimeni* (dintre cei responsabili) *nu stă să-i asculte*. Plutim într-o confuzie amplă și într-o inerție păguboasă, care a cuprins școala românească, afectând educația națională.

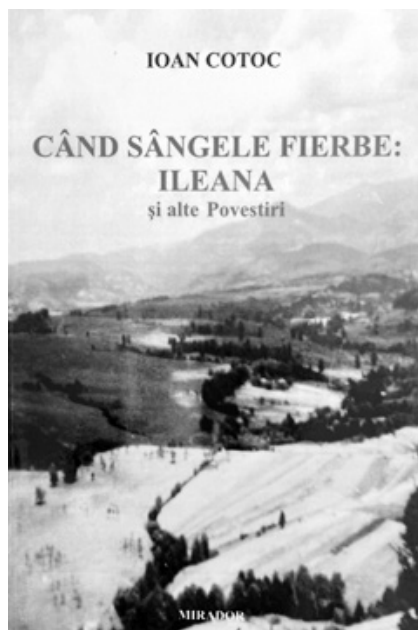
CU OCHII PE ȘCOALĂ. Eseul **Cu ochii pe școală** cuprinde 7 pagini, animate de 57 opinii libere exprimate pe Contributors.ro. Prezentăm conținutul textului semnat de Profesor. Pretextul este oferit de un test de școală primară care cuprinde calcule matematice. Calculul înseamnă

aplicarea "rutinară (sic!) a unor reguli". Acesta, spune matematicianul, nu configurează educația matematică și nici educația școlară. Educația sănătoasă are "nevoie de întrebări, de ipoteze, de explicații, de argumentare, de istorie, de comentarii", care nu se pot face "fără cuvinte". "Semnificațiile culturale" se asociază cu "marile tradiții ale umanității", deci "împărțirea pe discipline didactice" conduce la "o stare cvasigenerală de incultură". Transdisciplinaritatea! Se poate realiza cu profesori specializați doar în anumite domenii ale cunoașterii? Nu. Nevoile elevilor nu înseamnă să răspundă la întrebările altora, ci sunt altele mai adânci, cum ar fi descoperirea de sine, familia, universul tehnologic, articularea internetului în tradiționalitate, conviețuirea și descoperirea umanității ("a fi om"). Oricum, articolul e mai sărac în idei decât precedentele.

Intră în scenă cititorii, care și-au asumat dreptul opiniilor libere, chiar sub masca pseudonimului. E posibil, se miră **Lili**, ca elevilor din clasa a VIII-a să li se ceară elevilor un comentariu despre "*aventurile în America ale Monicăi Bârlădeanu*"? **Harald** ironizează: De ce nu Gigi Becali sau Adi Minune? S-a ajuns, scrie **Un_bătrân**, că mulți profesori nu știu materiile respective, ci doar manualele respective". **Dum** scrie că în Finlanda se "sparg domeniile curriculare", iar **Bean** este intrigat că sunt declarați corigenți elevi care nu știu o analiză a capodoperei "*Iapa lui Vodă*", de M. Sadoveanu, ori în care secol se află anul 1475 sau că un elev de 9 ani nu știe că inecuația $a+3 \text{ fac } 10$. Înțelegeți, spune **Carmen Silva**, că "profesorul e un soi de mic Dumnezeu în școala sau liceul său". Dialog purtat de **Dana** cu copilul său: "Ce-ai făcut azi la școală?". "Nimic!". Școala? - "oricât de frumos ar fi în închisoare, copilul vrea să fie liber" (**Ioana**). "Lăsăm, spune **Adelinah**, viitorul copiilor în mâinile unora care au demonstrat deja că nu au ce căuta în educație". Condamnăm "modul de a gândi al profesorilor". "Nu țineți porțile închise pentru tineri!", perorează **Ana**. Cunoștințele, spune universitarul clujean **Radu Silaghi-Dumitrescu**, sunt servite gata ambalate, cu titlul "așa se face!" ori "așa scrie". Transmisia de la dascăl la student/ elev este univocă și nedemocratică. E întreținută de o falsă aroganță, de rețete și instrucțiuni sub puterea cuvântului "trebuie". "Școala noastră, domnule Profesor, îi pregătește pe copii pentru un eșec sigur în viață, singurul interes fiind trecerea unor examene", are cutezanța de a scrie **Shogun**, iar **Mina Maria Rusu** susține, cu argumente, propoziția: "concepția decidenților despre rolul școlii este

una anacronică”. Șablonare, autosuficiența dascălilor, reproducerea fidelă a lucrurilor neînțelese, mecanism de distrugere a personalității sunt alte formule în limbajul comentatorilor.

Nu este nevoie să luăm de bune toate opiniile contestate despre școala românească și sistemul de educație, dar a medita asupra lor nu costă prea mult. Unele sunt demne de luat în seamă, altele sunt exagerări, iar cele mai multe derivă din experiențe trăite. Constatăm că punctele de vedere ale beneficiarilor îi lasă rece pe decidenți. Ei vor să schimbe cu orice preț (zic ei, să facă **reformă!**), să aibă vizibilitate publică spre a dobândi o imagine politică. Elevii nu pot fi subiecte de jocuri educaționale și nu poate fi negociată educația școlară a acestora. Adolescenții care strigă după educație trebuie să fie ascultați, după cum educația nu poate ignora nevoile umane ale unei generații care așteaptă mântuirea și protecția. În așteptarea schimbărilor în bine, lăsăm speranței șansa de crede că România va ajunge să fie educată așa cum se cuvine și să aibă o școală menită să ofere depline satisfacții adolescenților ca să strige, dar fericiți de bucurie.

IOAN COTOȘ, CÂND SÂNGELE FIERBE: ILEANA Prefață

Înainte de lectura nuveletei *Când sângele fierbe: Ileana*, știam despre autorul acesteia; Ioan COTOȘ, că este autorul unor memorii autobiografice, grupate în nuvele și publicate cu titlul *Când păzeam eu noaptea caii* (2021); se adaugă un volum de *Versuri*, precum și câteva monografii rurale sau instituționale; mai știam că este inginer timișorean, originar din satul moșesc Leasa, de lângă Hălmagiu (Arad). Am

elaborat o recenzie la volumul autobiografic, remarcând calitatea amintirilor puse în text, virtuțile narative, priceperea de a construi narativități și de a alcătui personaje expresive. Dialogul are aromă de limbaj regional, iar succulența atmosferei rurale dispune, ca ingredient, de o puternică nostalgie a vremilor în care copilul hoinărea pe coclauri și păduri, adolescentul ademenea fecioare cu sânge înfierbântat, iar maturul dădea ordine pentru buna organizare a treburilor ingineresti.

Pesemne că *"s-a îmbolnăvit frumos de textualizare"*, astfel că, neliniștit cum este, acum își amintește de o fetișcană, căreia-i dă numele Ileana, din satul Mărgeasa. (denumirea derivată din combinarea toponimicelor Măgura cu Leasa). Autorul ne avertizează că *"faptele, locurile și personajele sunt reale și se petrec în anii de început al celei de-a doua jumătăți a secolului a XX-lea"*.

Așa începe: *"Miron venise din cătănie"*, fiind *"un fecior bine legat, de statură mijlocie, ochi căprui cu nuanță de verde, cu fața senină"*, dar cu *"nasul cam mare"*. Juca frumos la hore și aduna privirile fetelor, cânta doine, în plus își folosea *"înzestrarea nativă"* la nevestele zvăpăiate și dornice de bărbat. Prin jur, erau vreo zece fete bune de măritat, dar mamele și mătușile încercau să le sfătuiască, încuviințând, temperând ori

zădărniciind voința fetei. Puse Miron ochii pe Ileana, boboc în floare, de șaptesprezece ani, cu *"tenul alb, înaltă, ochi albaștri senini, părul mătășos, bogat, castaniu spre blond, cu surâs șăgalnic"*, mlădie și isteță. În ciuda *"bârfelii mamei"*, că feciorul face parte dintre *"hândrălăii satului"*, fiind zurbagiu și petrecăreț, Ileana lasă pe Miron să i strecoare tot mai adânc în suflet. Familia o promisese de nevastă lui Florea, după ce acesta s-o elibera din armată, fiind flăcău cuminte, frumos și singur la părinți.

Curajos și învățat cu ademenirea femeilor, Miron își caută de treabă pe lângă locul în care Ileana păzea vacile familiei și *"de la vorbe frumoase și sărutări ajunge la mângâieri tandre, apoi mai mult pătimășe"*. Ar fi vrut Miron să lase totul baltă și *"s-o fure"* pe Ileana, dar femeiușca, înfierbântată de mângâieri și săruturi, nu-și (mai) stăpânește simțurile: *"fă ce vrei cu mine, simt că-mi fierbe sângele"*. Iar Miron, dedat cu astfel de experiențe, îi aduce plăcerea supremă. De pe acum, în minte, îi apar speculații specifice lui Ion, personajul lui Rebreanu. Poate astfel vrea să rămână însărcinată și să-i oblige pe părinți să-l accepte pe Miron de ginere. Idila continuă, cuprinzând în farmecul ei gânduri adolescente, pasiuni pătimășe ascunse în umbra tufișului, alimentând speranța de însurătoare, dar și plăcerea simțurilor excitate.

Iată că veni vremea ca făgăduitul soț să vină din armată, iar Ileana își reia rolul de fecioară cuminte, privind cu drag la Florea, *"fecior plăcut la înfățișare, ochi căprui, nasul cam mare, urechile mici, pielea albă, fără pete, cu mult bun simț"*.

Fac planuri de căsătorie, la nuntă și la sărbătoarea mirilor Ileana cu Florea participând întregul sat. Noaptea nunții e a mărturisirii păcatele fecioarei despletite. Femeia e liniștită, iar Florea nu suportă umilița. Urmează despărțirea, fără iertare, dar cu inducerea aparențelor privind pierderea anticipată a fecioriei. După o lună, căsnicia se destramă. Miron se însurase și el, Ileana de asemenea cu un ginere tomnatic și mai tăntălău, iar Florea și-a ales o fată zglobie, care *"i-a pus coarne"*, dar cu a treia nevastă a avut un copil. Acum, toate au rămas o amintire și protagoniștii s-au dus în cimitirul cel înconjurat cu gard de spini, încheie autorul.

Aceasta e povestirea care nu i-a dat pace naratorului, păstrând-o vie în memorie și dorind să-i dureze un monument de literaritate. Virtutea nu poate învinge resturile greșelilor, într-o lume rurală, bazată de moralitate și bună creștere. Ca și în cazul Ilenei, chemările trupului (căci

nu de iubire e vorba!) clachează în fața dorinței unui sânge înfierbântat de excitație și curiozitate.

Aceasta este narațiunea, prin care Ioan Cotoc își astâmpără aleanurile scrisului despre o întâmplare extrem de rară din satul său. Pe atunci, fecioria era însemnul purității, iar ritualul cearceafului pătat era garanția temeiniciei căsătoriei. Viciul e atrăgător, iar sângele încălzit a izgonit rațiunea, refuzând să se mai reîntoarcă la desfătările iubirii idilice. Sângele năvalnic și aprins al Ilenei o face nepăsătoare în fața cutumelor rurale, iar umilința mirelui pare o neiertătoare sfidare a ordinii și tradițiilor satului moțesc de munte.

Ileana e întâia femeie cunoscută în literatură care înaintea nunții păcătuiește, știind că-și atrage oprobiul comunității și rușinea nespălată de timpul cel fără prihană. Chiar dincolo de viață, fecioara despletită rămâne în amintirea sătenilor, aruncând umbra curvăsăriei asupra neamului acesteia. Pentru feciorii orgolioși, virginitatea e mai de preț decât avere, iar teama de risipire a demnității conduce la despărțire, indiferent de tăria sentimentelor. Temelia căsniciei este cinstea și puritatea femeii. Orgoliul masculin e gata să anuleze sentimentele și să le vândă ca pe niște țoale unsuroase. Noaptea nunții hotărăște viitorul mirilor și onoarea familiilor. Ruralitatea și-a construit reguli și obsesii. Orele frumoase ale vieții sunt condiționate de ritualul evitării rușinii și a infatuării.

Putem divaga mult asupra desfătării în analizele comportamentelor ruralității moților apuseni. Dacă nici Ioan Cotoc n-a putut uita această faptă, petrecută demult în celălalt mileniu și secol, atunci rușinea bărbatului încornorat are deja chip sculptat în mentalul comunității din Mărgăsea. Textul se citește cu mult aplomb și cititorul e ademenit cu dialoguri împachetate într-un limbaj popular, sincer, nemetaforic și pur ca răsăritul de soare dintre măgurile dimineților liniștite. Descrierile de peisaj, caracterizările sunt ferme, clare și se opresc asupra trăsăturilor esențiale ale persoanelor devenite personaje. Peste toate cele, predomină o aură de nostalgie după vremea păscutului vitelor pe Măgura, a satului cu biserica nouă și a cimitirului din gardul căruia s-a aprins focul peste un strigoi. Satul are tradițiile sale aureolate de participarea comunității la spectacolul vieții simple.

Autorul e cuprins de teama că nu va putea, din pricina uitării, să spună toate câte ar fi dorit să iscodească din amintirile sale. Iată, poate,

de ce, finalul nuveletei e grăbit, după moda cronicarilor, trasând viața personajelor în propoziții scurte de încheiere a vieții: *"Ileana și-a văzut de viața ei. Nepăsătoare, ca și când nimic nu i s-ar fi întâmplat...Ileana a murit ultima dintre protagoniștii acestei povestiri"*.

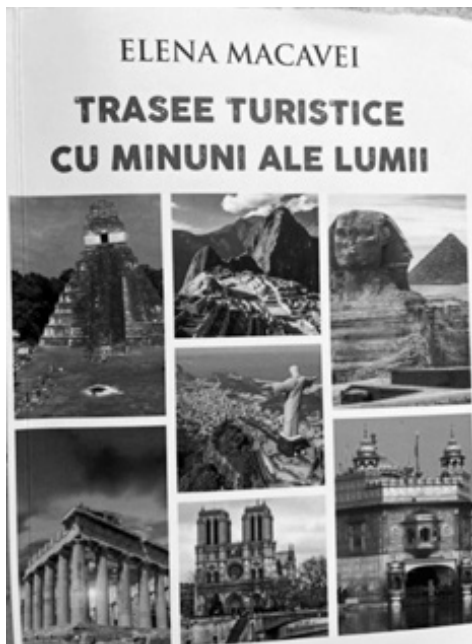
Avertismentul de la început despre orice asemănare cu realitatea (de acum) este o pură întâmplare se vrea o scuză privind raportarea la ficțiune, diminuată până la ignorare. Amintesc de opinia esteticianului Roland Barthes, care justifică naraționalitatea prin faptul că lumea reală e incompletă, iar literatura îi înlătură (îi completează) o asemenea deficiență. Sporul de imaginație construiește pentru cititori o existență potențială rotunjită, dând lumii sentimentul sferei șlefuite cu migala bijutierului care pune iubire în cerceii aurii ale femeilor cochete. Un text narativ are nevoie, după cum spunea T. Mazilu, de *"o zguduire metafizică"*, alimentând nevoia de fantazare a omului înzestrat cu simțul esteticului. Ficțiunea dă textului aura cosmicității și aspirației adamice spre mister și curiozitate.

Ioan Cotoc știe să înfrumusețeze femeia tânără cu toate harurile peisajului, iar acesta este plin de farmec și încântare. La rândul său, peisajul se răsfată în imaginația adolescentelor, ale căror tainice chemări se revarsă peste apele liniștite ale Crișului, peste pădurile și pășunile martore la idile și chiar peste cerul care împrumută femeilor albastrul său luminos.

Textul *"Când sângele fierbe: Ileana"* se aseamănă cu un videoclip, pe care l-ai dori lecturat ori de câte ori te-apucă dorul de întâmplări din lumea celor ce pășesc agale pe cărările dintre holdele luminate de măreția recoltelor bogate. Peisajul satului a dat oamenilor tenacitate și obiceiurilor fastuozitate, iar, atunci când cineva încalcă rânduiala, El sau Ea devin subiect de nuvelă ori personaj de povestire.

În aleanurile encomiastice ale prefațatorului, lipsește un rest de (con)sfătuire, care ar avea menirea de a pondera entuziasmul textului arogant de a resimți nevoia însetată de metafizic și dorința cititorului de a pătrunde, prin grija bunului scriitor, în psihologia personajelor. Faptele lumești sunt liniare, dar sufletul le dă respirația cea înfierbântată a aromei îmbătătoare de ademeniri misterioase. Căci nici măcar omului nu-și cunoaște propria fire, după cum nici firea omului nu-și revelează razele

care zgândăresc echilibrul său psihic. Ileana ar fi meritat să devină subiect de analiză psihologică, prin capacitatea sa de sfida o cutumă și de a-și urma calea senzației adolescente "**când sângele fierbe**", dându-i tăria aromelor excitate a florilor de câmp.

PROF. Dr. ELENA MACAVEI PE TRASEE TURISTICE CU MINUNI ALE LUMII

Ca "fin psiholog", cum precizează prefațatorul volumului, dr. Alexiu TATU, și pedagog universitar, Elena MACAVEI din Sibiu este cunoscută prin ample și riguroase tratate de pedagogie propedeutică, scrise pentru studenți și profesori. D-sa se preocupă de cunoașterea mediilor țigănești, emițând opinii de integrare socială și de incluziune, analizează problemele derivate din

spiritul valorilor europene pentru integrare, prin promovarea toleranței (morale, juridice, politice și educațională). Are pasiunea cunoașterii concepțiilor de educație ale unor gânditori, cum ar fi Confucius, I. C. Petrescu, L. Bologa, J. J. Rousseau, J. W. Pestalozzi, S. Haret, cărora le dedică studii consistente. **Astra**, numită "academie de cultură", i-a devenit o sursă de dăruire pentru a evidenția dezvoltarea sentimentelor patriotice și de răspândire a culturii române în mediul transilvan. Cunoașterea unor mentalități a determinat-o să scrie despre "prostituția între ignorare și mistificare", precum și despre "curtezane și pseudo-curtezane în mitologie, istorie, literatură", o viziune panoramică asupra rolului femeilor în deciziile istorice.

Fire cutezătoare, înzestrată cu plăcerea scrisului și cu o emoționalitate impresivă față de frumos, E. MACAVEI valorifică traseele turistice pentru cunoașterea "minunilor" create de umanitate. Se dedică cunoașterii prin intermediul lecturii, căreia i se adaugă vizualizarea directă, o cunoaștere vie, complexă a "minunilor lumii", de la originile cunoscute până în prezent. Drumurile au călăuzit-o spre China și Europa, Africa și America, identificând tematic **Minuni ale lumii antice**, **Minuni ale lumii străvechi**, **Minuni ale lumii medievale**, **Minuni ale lumii mo-**

derne, Minuni contemporane. Douăzeci de ani de călătorii în țări ale globului pământesc au devenit tot atâtea reportaje turistice în acest volum. Înșirarea lor ar ocupa câteva pagini, iar impresia lăsată cititorului se convertește într-o mirare admirativă despre înfățișarea unei ambiții de cărturar.

Ce este "o minune"? Răspunde chiar autoarea: "cuvântul ... generează sentimente și stări de mirare, admirație, uimire, uluire, încântare, surprindere, în raport cu evenimente și opere creatoare perfecte, desăvârșite, excepționale, unele fiind greu sau deloc explicabile" (p. 14). Din punct de vedere al filosofiei fantasticului, "minunea" e ceva săvârșit de divinitate ("*O, ce veste minunată*"), iar "miracolul" e o faptă ireală, consecință a intervenției paralogice a opusului divin (ex. Michiduță). Creațiile culturale și de civilizație ale oamenilor sunt aspirații care impresionează prin grandoare și frumusețe, râvnind la concurența cu perfecțiunea.

Toate descrierile Minunilor sunt văzute de excursionista Elena, iar în prezentarea acestora, sunt utilizate date geografice, fapte istorice, mărturii ale învățaților, reprezentarea în opere de artă, referințe ale istoricilor, filosofilor, scriitorilor și artiștilor. În cazul unora, sunt dați spre autentificare parametri astronomici, matematici, fizici, toate dovedind nivelul științei de atunci. Legende mențin misterele din jurul "minunilor", după cum cercetarea acestora devin surse de expresivitate și de reflecție: "Uluiesc și astăzi precizia geometrică, perfecțiunea îmbinării blocurilor de calcar și, evident, păstrarea (Piramidei lui Keops – n.n.). Intrarea în piramidă te impresionează și te copleșește. Întreaga zona, spune vizitatorul cu simțurile în alertă, te învăluie cu energii misterioase" (p. 24). Templele Zeiței Artemis din Efes, Mausoleul din Halicarnas, Colosul din Rodos, Farul din Alexandria, Grădinile suspendate ale Semiramidei, Statuia lui Zeus, alături de Piramida lui Keops sunt cele șapte minuni ale lumii, prilej pentru Elena Macavei să filosofeze în jurul semnificației magice a cifrei 7. Deși aproape toate au rămas "minuni" pe bază de mărturie și doar ruine, ele au rămas în conștiința (și știința) umanității însemne ale măreției faptelor impresionante și ale capacității constructive și estetice ale lumii antice.

Minunile străvechi au fost văzute în direct, iar impresiile sunt dintre cele mai vii și admirative, dintre care pomenim, prin selecție: Ierihon, Templul lui Solomon, Biblioteca din Alexandria, Petra, Sfinxul, Panteonul

din Roma, Acropole, Sarmisegetuza, Cappadocia, Zidul Chinezesc, Michu Picchu și multe altele. Descrierea lor, utilizând informații diverse, pluri-disciplinare, corelate într-o sinteză eseistică, oferă oricărui vizitator impresii bogate și receptarea emoțională a "minunilor străvechi".

Minuni ale lumii medievale – însemne ale culturii și civilizației – sunt identificate în orașe, palate, temple, catedrale, poduri, grote etc. care au dăinuit, fiind obiective turistice atractive, prezentare asemeni unuia dintre cei mai avizați ghizi. Le-a vizitat, le-a fotografiat și le-a admirat. Între acestea menționează: Constantinopol, Biserica Sfântului Mormânt, Hiroshima, Templul cerului, Templul lui Buda de Smarald, Buhara, apoi Veneția, Cordoba, Meteora, Turnul Londrei, Catedrala Notre Dame, Capela Sixtină, Muntele Athos, Biserici și mănăstiri românești etc. Istorie, măreție, creație, tehnică, știință, civilizație, sacralitate, credință, frumuseți arhitectonice și naturale, poezie, tradiții, artă. Corelată prin scrierea doamnei Elena Macavei, fiecare "minune" capătă aura de excepționalitate și confirmă măreția omului, capabil de gesturi înălțătoare și de sacrificii manoleine.

Minunile lumii moderne și contemporane sunt selectate dintre palate, castele, grădini, muzee, catedrale, baraje, care excelează prin valoare arhitectonică și frumusețe artistică. Selectăm dintre cele prezentate (și vizitate) de autoare: Castelele de pe Valea Loarei, Palatul Versailles, Ermitaj, Tunelul Canalul Mânecii, Canalul de Suez, Statuia Cristo Redentor, Grădina Botanică din Singapore, Domul Bombei Atomice din Hiroshima. Pe lângă impresiile adunate în sufletul său ca vizitator, autoarea utilizează o amplă documentare din bibliografie și de pe internet, restituind istoricul evenimentelor care au motivat construcțiile artistice. Alteori intră în interiorul clădirilor și descrie operele de artă, virtuțile decorative, mobilierul, frescele ori aranjamentele florale ale grădinilor înconjurătoare.

Există **Minuni naturale** ale lumii, pe care Elena Macavei le descrie cu talent și cu întreaga sa risipă de admirație. De această dată, interesul îi este ademenit de canioane, cascade, delte, vulcani, înfățișări oferite de natură oamenilor spre a se bucura cu uimire de acest arhitect natural care lasă minuni la fel de impresionante: Vulcanul Etna, Pamukkale, Marea Moartă, Canioanele Colca și Catahuasi, Fiordurile din Norvegia etc. Istoria se îmbină cu natura, iar arta plastică și literatura este chemată să

confirme măreția emoționalității. Urmează ca autoarea să mai viziteze, în vederea descrierii, Grand Canion, Cascada Iguazu, Muntele Acancagua, Everest, Deșertul Atacama, Monument Valley, Muntele Marmolada, Delta Dunării, Dealurile Soufriere și alte câteva multe minuni ale lumii, create de om sau de natură, prin grija și protecția divină.

Volumul *Trasee turistice cu minuni ale lumii* (Editura Eco transilvan, Cluj-Napoca, 2023) al Elenei MACAVEI urmează îndemnul lui Ibn Battuta, care afirmă: "călătoriile te lasă fără cuvinte, apoi te transformă în povestitor". Călătorul, în cazul nostru, este un om de știință, un umanist, înzestrat cu harul scrisului și cu plăcerea admirației; din toate cele a rezultat un volum excepțional prin identificarea coerentă a valorilor create de umanitate de la începuturile sale reprezentative. Elena Macavei este un călător devotat gustului subtil pentru spectaculos, dar și un intelectual dedat cu scrisul elevat, elegant și plăcut pentru o lectură adevărată. Cartea e mărturie asupra virtuților prin care urmele artistice și științifice au amprentat înfățișarea lumescului și au distilat existențele oamenilor. Informațiile oferite de Elena Macovei sunt surse pentru orice călător, hotărât să deguste cu prisosință din farmecele răspândite printre oameni și în natură spre a identifica măreția condiției umane și capacitatea sa de creativitate. E un fascinant îndemn la reflexivitate, împărtășită împreună cu distinsa Doamnă Elena MACAVEI, care profită de bucuriile lumii, răspândite, cu generozitate, printre lucrurile de lângă NOI.

CÂNTECUL DOINIT AL DORULUI ROMÂNESC DIN SPAȚIUL FOLCLORIC AL BANATULUI, ZARANDULUI ȘI BIHORULUI

Doina este expresia desăvârșită a spiritualității poporului român. Îmi închipui cultura populară în relație cu creativitate sub forma unui copac: rădăcinile reprezintă spiritualitatea poporului, trunchiul creația artistică a acestuia, iar crengile (mai subțiri, mai groase, mlădițele, frunzele, mugurii) alcătuiesc creația originală, literatura, arta plastică, muzicală, spațială, tehnică ori științifică.

Expresia scrisă sau rostită a acestei alegorii este doina, cu întregul său de inflorescențe vesele sau triste, optimiste sau dramatice³⁰. Doina este cântec și cuvânt, este jale și bucurie, este amărăciune și împlinire. Întreaga cultură a unui popor își are temeinicia în rădăcini folclorice; creația artistică își are izvorul în problemele condiției umane, iar literatura română s-a născut valorificând virtuțile acestui izvor de apă vie, regăsind în folclor (cu sens de înțelepciune populară) o sursă primeni-

³⁰ Doina este expresia unor sentimente umaniste, a unei condiții umane construită sub semnul libertății și a atașamentului față de un peisaj mioritic impregnat în sufletul atașat de armonia toposului românesc.

toare de inspirație. Eminescu a dat capodopera "**Lucefărul**", pornind de la basmul "**Fata în grădina de aur**", filtrată prin versificarea filelor din poveste, povestea lui Călin, a lui Călin Nebunul, nebun pentru cutezanța de a se îndrăgosti de o idee. Creangă a scris după modelul poveștilor populare, Slavici a găsit în lumea satului figuri umane complexe, croite după șablonul țăranului ardelean. Goga a doinit ca la Rășinari, iar Blaga a valorificat estetic spațiul artistic al cântecului popular, distilându-l în lirică și în teatru.

Firea omului este puternic impregnată de arta populară, de "*un fond etnic*": "*Când fondul etnic există într-un om, are putere de destin, iar artistul, orice ar încerca, nu scapă de poruncile scrise cu sânge în anatomia lirică a ființei sale*"³¹. Eseistul Blaga vorbește chiar de "*o fatalitate etnică*"; iar în alt eseu³² se referă la cultura populară a Banatului în cadrul celei naționale. Consideră că există "*un paradox bănățean*" în sensul în care nici o zonă nu dispune de o cultură etnografică populară atât de diferențiată ca Banatul, pentru că "*în satul bănățean, dai la fiecare pas peste izvoarele unei imaginații în abundentă izbucnire; aici, în șes sau la munte, mai aproape sau mai departe de oraș, ai prilejul excepțional de a asista la o prodigioasă generație spontană de forme: în cântec, în joc, în vers, în port, în obiceiuri - și în vertiginoasa diferențiere dialectală a graiului însuși*"³³. Îl pomeneste pe poetul Vlad Delamarina, care scrie în grai dialectal, pe Tiberiu Brediceanu și Sabin Drăgoi, colecționari de muzică populară, și i-ar fi pomenit, desigur, și pe Achim Nica, doinitorul Banatului, ori pe taragotistul doinitor, Luca Novac, dacă i-ar fi putut cunoaște. Trece peste abținerea de a continua, amintind de eleganța finalului de eseu: "*De la salbele încărcate cu galbeni ale țăranelor, de la jocurile cu vegetații tropicale de forme până la variantele harnic brodate ale baladelor, stilul etnografiei bănățene are ceva din căldura și excesul barocului*"³⁴. Toate acestea sunt consecința unei atmosfere specifice, propice creației populare. Săteanul cântă de bucurie ori de necaz. Talentul său are nevoie

³¹ L. Blaga, *Etnografie și artă*, în *Încercări filosofice* (ed. Anton Ilica), Editura Facla, Timișoara, 1977, p. 227

³² L. Blaga, *Barocul etnografiei românești*, Loc. cit., p. 240.

³³ Ibidem, p. 241.

³⁴ Ibidem, p. 242. Eseul a apărut, întâiași dată, în Revista "*Banatul*", an 1926, nr. 1, ianuarie, p. 3 - 4.

de context, de o atmosferă festivă, specific rurală: nuntă, botez, rugă ori alte sărbători la care este antrenat cât mai multă comunitate. Când este singur sau într-un grup restrâns, cântărețul popular exprimă sentimente personale, de dragoste, de dor, de jale, de iubire, precum și alte situații emoționale explicite. Așa s-a născut doina, cântecul popular specific românesc, puternic impregnat de lirism, potrivit versul cu melodia.

În consecință, doina este cântec împletit cu versuri, iar mesajul este expresia de gândire și simțire al multora prin intermediul unuia înzestrat cu harul cuvântului și al muzicalității. Dan Puric în *Despre Omul frumos*, povestește, în stilul său absolut adorabil, că la Aiud a fost condamnat un martir pentru că reținuse poeziile lui Radu Gyr (având atitudine anticomunistă), iar acesta, țăranul cu șapte copii acasă, e muribund vorbește cu copiii săi: "Ioane, să ai grijă de țară, Gheorghe tată, să ai grijă de măică-ta...". Dimineața, toată pușcăria a știut că a murit, din doina cântată de locotenent, atât de expresiv încât "a încremenit pușcăria"³⁵. Doina e făcută din suferință, din amărăciunea continuă a țăranului istoric, etern, al cărui suflet colindă văi și plaiuri la fel cum ar făuri condiția umană de a zăbovi cu aceeași intensitate în iubire și disperare, în dragoste și lacrimă. Pe lacrima limpede e scrisă suferința cu literele d, o, r, încropit într-un cuvânt care singur se constituie într-o metafora a existenței.

Având caracteristicile creațiilor artistice populare, doina are specificul de a fi sentimentală, adică se referă la evidențierea unor emoții personale. Adeseori, doina a fost legată de cuvântul "**dor**", a cărui semnificație este încă neclară fără a fi tulbure. Fiecare om știe ce înseamnă cuvântul "dor" până în momentul în care i-ar solicita cineva să-i dea o definiție. "**Dor**", după explicația mea, înseamnă o ciudată îmbinare a tristeții cu bucuria, a nostalgiei cu fericirea. Ai iubit, iar dacă timpul așează un spațiu între parteneri, se accentuează nostalgia (nu deznădejdea), existând speranța revederii și restabilirii iubirii fără spațiu despărțitor. E sentimentul ostașului plecat la oaste și despărțit de logodnica sa. E iubirea mamei pentru copilul plecat în pribegie. Nostalgia e sentimentul predominant al dorului, fiind sursă de vibrație emoțională și de comunicare virtuală. Prin cuvintele care însoțesc melodia, Doina exprimă o stare personală de jale, de tristețe, de părere de rău după ceva pierdut, dar regăsi-

³⁵ Dan Puric, *Despre omul frumos*, Editura Supergraph, București, 2009, p. 38.

bil: "Ați împletit atâta jale/ în doina voastră care plânge", afirma Octavian Goga în poezia "**Graiul pâinii**", iar în "**Plugarii**", lirică inspirată din lumea satului, scrie că "plâng doinele și râde hora", constatând frumusețea ecoului doinelor românești: "Privighetori din alte țări/ Vin doina să ne-asculte", lirizează Goga în "**Noi**".

În același sens, creatorul popular este încântat de armonia, risipitoare de aroma tare a cântecului liric:

*"Doină, doină, cântec dulce/
când te-aud nu m-aș mai duce/
Doină, doină, viers cu foc/
când te-aud eu stau în loc."*

Și totuși, sentimentul predominant purtat de melodia și versurile lirice ale doinei este **dorul**:

"La bădița în grădină/ (în varianta lui Achim Nica, versul întâi se referă la Obreja, localitate pe Valea Bistrei)

*Prins-a dorul rădăcină...
Eu mă duc să-l bag în casă/
Rădăcinile nu-l lasă.../*

Alteori, sentimentul dorului este dureros, iar cântărețul popular, deși fericit, are speranța să scape de chinul plăcut al terorii blânde:

*"Dorule, arde-te-ar focul,/
Tot la mine-ți afli locul./
Mult prin străini am umblat/
Și de dor nu am scăpat./*

De obicei, dorul derivă din iubire neîmpărtășită:

*"Suflă vântul, iarba pică/
Dorul mândrei rău mă strică/
Suflă vântul iarba crește
Dorul mândrei mă topește.
Dorule, ce ți-am făcut
De te porți așa urât?"/*

Dorul se aseamănă uneori cu o boală plăcută, grație căreia cântărețul "virusat" se sloboade în cânt:

*A trecut dorul odată
Pe la mine pe la poartă
Și eu poarta am deschis*

*Dorul de mine s-a prins
Vrut-am să închid poarta bine
Dorul se ținea de mine"*

În fine, starea sufletească a celui ce cântă, este de înduioșare, iar travaliul melodic este ondulat asemenea plaiului mioritic:

*Cine m-aude cântând/
Zice că n-am nici un gând/
Eu atâtea gânduri am/
Câte zile-s într-un an/.*

Și s-ar putea continua. Specialiștii consideră că doinele sunt cântece de jale, iar horele de bucurie, în timp ce strigăturile au o puternică sugestie ironică. Adeseori, manifestarea publică al sărbătorilor rurale presupune un ansamblu de specii folclorice, folosite cu caracter sincretic: versurile se cântă, sunt acompaniate, rostitorul are costum popular, decorul este înflorat, iar dansatorii profită.

Ivirea "doinelor" se leagă de viața pastorală, de viața ciobanilor pe plai, însoțindu-și liber mioarele dinspre vale la deal și invers. Asimilând alternanța dintre plai și vale, a spațiului ondulat, doinele au ritmul acestora, târăgănat și armonios, în care sentimentul predominant este dorul. "Ce-i dorul" și ce legătură are cu "doina"? Unii au spus că e vorba de un sentiment bine identificabil, dar dificil de definit. E, poate, o bucurie suficient de tristă sau, poate, o tristețe suficient de veselă. Am convingerea că doina este expresia libertății, fiind foarte personalizată, o expresie a eu-ului, trăind însingurat, departe de semeni, dar apropiat, prin dor, de aceștia. În imensitatea naturii, nici o convenție nu tulbură manifestarea artistică a unui suflet ce năzuiește spre un topos însuflețit, o vatră, o bătaură. Acolo se regăsește o iubită, un părinte, un copil, cărora li se duce dorul. Dorul devine o formă de comunicare cu cei dragi, o relaționare sentimentală care anulează depărtarea și umple spațiul cu armonii și ritmuri rimate. Fără spațiul despărțitor ("*depărțisor*"), dorul nu are amplitudine și nici dimensiunea tristeții ori a nostalgiei. De fiecare dată, dorul, ca expresie a doinei – rostite ori cântate -, înmugurește într-o speranță, într-o dorință împlinibilă. Doinitorul din fluier ori rostitorul de versuri are certitudinea că în eter se întâlnește dorul său cu dorul iubitei, cu a celor dragi de acasă. Mai mult, existența unei stări confuze întreține tonusul artistic: acasă, acesta duce dorul vieții în natură, iar în peisaj, aces-

ta duce dorul celor de acasă. Dintr-o asemenea duplicitate emoțională rezultă armonii, vocabule ritmate, stări explicit sentimentale și o importantă doză de estetism. În consecință, doina este expresia independenței, a libertății de exprimare.

Valorificarea creației populare a fost sursă de inspirație pentru scriitorii trăind în spiritului folcloric³⁶. În acest proces, există o "intenționalitate artistică", dar creația populară se strecoară dincolo de "cunoștințe folclorice foarte bogate", sub formă de impregnare a unui fond inconștient, existent în structura personalității creatoare. Stilizarea existenței incumbă o puternică afecțiune pentru valorificarea creației populare, cea care, în cazul literaturii române, a suplinit existența unor etape clasice, argumentate în alte literaturi prin Dante, Goethe, Cervantes ori chiar Racine, Corneille, Shakespeare etc. Literatura populară de limba românească, sub formele sale prozodice ori lirice, precum și arta populară națională au suplinit aspectele creative identificate în istorie. Când a început procesul de construire a literaturii române culte (relativ târziu, poate prin 1840), primii reprezentanți remarcabili au regăsit în creația populară motive literare, mituri, povești, basme, poezii lirice, teatru, elaborate într-un limbaj românesc plin de farmec și subtilitate artistică.

Astfel V. Alecsandri "a luat poezia populară (*în Doine și lăcrămioare*, 1863) și i-a dat mici retușări coloristice": "Hai cu mine-n codru verde/S-auzi doina cea de jale..."³⁷, după ce G. Asachi a îndrăznit, în *Balade și Legende*, să construiască "o mitologie literară de tradiție populară românească", iar Anton Pann, în *Povestea vorbei*, găsește, în creația populară o limba românească stabilă, capabilă de nuanțări și somptuozitate.

Eminescu valorifică cu geniu creația populară în poeme ample (*Călin, file din poveste, Luceafărul*), în lirice seducătoare (*Pe lângă plopul fără soț, Sara pe deal, Somnoroase păsărele*), dar și în *Doină*: "De la Nistru pân'la Tisa/ Tot românul plânsu – mi s-a.../

•

³⁶ Ovidiu Papadima (coord.), *Izvoare folclorice și creația originală*, Editura Academiei, București, 1970.

³⁷ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1983, p. 298.

Rând pe rând, alți scriitori au dibuit în creația populară izvoare de inspirație, fiind valorificate în operele lor literare unele elemente folclorice, tematică sentimentală, structuri prozodice, precum și procedee de realizare artistică. George Coșbuc crește direct din poezia populară maramureșeană (vezi *Nunta Zamfirei*), iar Octavian Goga își nutrește lirica prin *simili folclorici* din zona munților rășinăreni. Prelucrarea folclorului a generat texte de lirică cultă prin atmosferă și viziune: *Plugarii, Noi, Casa noastră, Acasă, Graiul pâinii* etc.: "Privighetori din alte țări/Vin doina să ne-asculte" sau "Plâng doinele și râde hora" ori "Ați împletit atâta jale/ În doina voastră care plânge" etc.

În *Dimineața*, O. Goga definește doina, folosind limbajul poetic:

*"Din doru-i aprins și-n veci călător
O doină domol se-nfiripă,
O doină o cântă alunii din crâng
Și-o tremură-n murmur izvorul
Și doina trezește și turma din deal
Și turma trezește păstorul".*

După sămănătoriștii elogiatori ai satului și vieții rurale, ca temelie a națiunii, au urmat poeții interbelici, care croiesc, dincolo de curente vremii (simbolism, modernism, expresionism), lirice fremătătoare grație limbajului metaforic, sustras din creația populară ori construit din elemente de adevărată frăgezime stilistică. Ion Pillat se lasă invadat de folclorul argeșean, declarându-și necondiționat afectivitatea față de viața rurală la conac, iar ca un intelectual rafinat a dat o formă modernă tradiționalismului liric:

*"Frunze cad și-n praf de aur, de la munte după ele,
Pică și treptat se umflă gârla turmelor de oi..."*

Pe lângă faptul că filosofic Lucian Blaga generează o filozofie a culturii noastre populare (vezi *Spațiul mioritic*), el a fost să fie "mesagerul atât de înflăcărat al satului românesc" prin acel vers despre veșnicia ruralității: "Eu cred că veșnicia s-a născut la sat". El solicită mijloacele artistice populare deopotrivă în teatru, dar mai ales și-a nutrit creația sa lirică:

*"Doinind, aș privi șapte ani
Spre cerul cu miei lusitani" ... (Alean)*

sau

*"Într-un lan pe un colnic
Cântă singur un voinic" ... (Ceas de vară)*

Alteori, formulele populare devin cantabile îmbrățișări de gânduri cu rezonanțe lirice:

"Frunzuliță ram de laur/ Ană, umbra mea de aur" (Fetița mea își vede țara), precum și *"Negrule, cireșule/ Gândul rău te-mprejmuie"* etc. Se află aici o creionare modernă a creațiilor populare, dând intențiilor lirice o altfel de claritate în spațiul semnificațiilor.

Rămânând pe crestele literaturii lirice românești, tulburătoarea poezie a lui Nichita Stănescu este croșetată cu motive populare, care îndulcesc expresia spectaculoasă a limbajului răscolitor și inedit semantic al autorului *Necuvintelor*:

"Și-am zis verde de albastru,/ mă doare un cal măiastru,/pe care mă țin călare/ cu capul la cingătoare,/ cu călcâiul la spinare/ și cu ochiul în potcoave,/și cu inima-n silabe"... (*Frunză verde de albastru*) etc.

Ne oprim aici cu exemplificările referitoare la inspirația sau fecundarea pe care cântecul liric popular l-a exercitat asupra interesului poezilor pentru spiritul folclorului. Unele influențe sunt voite, altele vin direct din psihologia inconștientului colectiv și, adeseori, creația lirică se creionează ca o resursă de aderență la spiritualitatea românească. Cultura populară are în exemplaritatea doinei o frumoasă aură de naturalețe și sinceritate, fiind o formă de libertate a celui ce aruncă în zarea nesfârșită armonii de fluier, din taragot, clarinet ori nai, însoțind ritmul cuvintelor în aleantul lor spre sufletul cuprins de dor al flăcăului mioritic³⁸.

38 Lucian Blaga, în capitolul despre Dor (*Trilogia culturii*, p. 289), extrage - din analiza doinei - înclinația poporului român spre nuanță, spre tonuri muzicale intermediare, dând cântecului popular o inflorescență "cât vegetația unei lumi întregi" (p. 291). Doina denumește "stări sufletești românești" (p. 291). Starea de dor e nuanță: "Dorul e socotit când ca stare sufletească învârtoșată, ca o ipostazie, când ca o putere impersonală, care devastează și subjugă, când ca o vrajă ce se mută, când ca o boală cosmică, când ca o emanație material-sufletească a individului" (idem). Argumentează Blaga cu câteva versuri. "Pe unde umblă dorul/ Nu poți ara cu plugul/ Că s-agață plugu-n dor,/ Trag boii de se omor" ori "Măi, bădiță, bădișor/Nu-mi trimite-atâta dor// Trimite-mi mai puținel/ Și vină și tu cu el./, lirice preluate din H. Teculescu din volumul *Pe Mureș și pe Târnave* (1929)

Iar pentru că articolul apare într-un volum de studii despre Banat și Crișana, reamintesc de superbii rapsozi populari contemporani, care dau glas doinelor, jocului, prin cântec rostit acompaniat de instrumente specifice:

• **Banat:** Achim Nica (*La Obreja-ntr-o grădină*), Vasile Conea, Petrică Moise, Petrică Miulescu Irimică (*Doamne, eu făceam ce vrei...*), Luță Iovița, Luca Novac (**„Eu am început cu doinele. Sunt mai grele, foarte puțini cântă doine adevărate. Mie mi-au plăcut că trec prin suflet, prin inimă**), Iosif Cioclodă (*Munte, munte, Semenice*), Dumitru Chepețan (*Gugulan, cu car cu mere*), Bogdan Firu („doina bănățeană, este cea mai frumoasă formă de manifestare sufletească”), Stana Stepănescu (“doinitoarea de suflet a Banatului de Munte”), iar apoi prof. Gheorghe RANCU din Șopotu Vechi mai identifică/ propune, între doinitorii bănățeni, pe D. Botoșan, P. Panduru, I. Cernescu, M. Sadovan, D. Stoicănescu, I. Pușchița, T. Jurchelea, M. Drăghicescu, S. Izbașa, N. Domășneanu și alți câțiva.

• **Bihor:** Florica Bradu (*Hai bade cu dor, cu dor, Trecut-a doina-n cordru, Doina din Bihor*), Florica Ruja (*Crișule, ce curgi la vale*), Florica Duma (*Spune-mi bade și te joară*), Alexandru Carțiș, Ioana Urs. Maria Sidea (*De pe plaiuri bihorene*), Iuliana Băican Chelu, Otilia Haragoș (*Bihoreana-mi șade bine*) etc. (informație primită de la poeta din Oradea, Mihaela DIN-DELEGAN, autoare prolifică de sonete); în plus, Ioan MOCJAR din Tășad identifică între doinitorii vocali pe L. Ciucur, A. Corb, I. Ban, V. Mihoc, etc..

• **Arad,** ca zonă de tranziție zărăndană, menționăm ***Strigături și uitături culese din Țara Zarandului*** de Cornel Tiberiu Russu și publicate la Brașov, în 1915, doinele la taragot ale lui Petrică Pașca, Florin Ionaș și Pera Bulz, cântecele doinite de Rodica Ardelean (*Toate dorurile mele*), Cornelia Căprar, Voichița Suba (*Maică de ți-e dor de mine*), Anuța Leric, Adriana Peștean, Tinu Vereșezan (*Mândră, floare trandafir*) și alți câțiva. Floare CÂNDEA amintește de Viorel Nistor, Mărioara Miclea, Vasile Rus, Malvina Nagy, pe I. Chișeu, Valer Muler, G. Baciuc din Macea.

Doina este cântecul popular cu o răspândire specifică în spațiul spiritual popular preponderent în sud-vestul Transilvaniei.

VASILE FLUERAȘ, "COMPETENȚA CA ENTELEHIE"

Prefața volumului **COMPETENȚA CA ENTELEHIE** a prof. dr. Vasile FLUERAȘ (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2022) îi aparține lui Ion Negreț – Dobridor, prof. univ. dr. emerit al Universității din București. Pedagogul publicase, în anul 1995, un volum a cărui problematică trebuia să dea de gândit, prin titlul *Catastrofa pedagogică*, un fel de "explorări subiective asupra destinului școlii românești la sfârșit și

început de mileniu". Deși susține că în textul de 250 pagini "bântuie ironia și sarcasmul", cartea e izvorâtă din amărăciune, amărăciunea unui om care a iubit școala și care constată că "i s-au spulberat speranțele", risipite "în jelania din miezul de noapte". Cele patru părți au titluri iscoditoare pentru responsabilii cu educația românească: *Țara lui Papura-Vodă* (având în centru eseul "Moartea pedagogiei românești"), *Balamucul pedagogic, Naufragiat la guvern* (cu "Obsesia reformei și reforma obsesiei"), *Prostia fudulă* (despre gugumani, găgăuți, găunoși și gomoși) și partea a V-a, *Reformarea reformei*. Preludiul "cam lugubru" al cărții se intitulează "România în preajma catastrofei pedagogice", care începe cu un citat din Ivan Illich, susținând, în *Deschooling Society*, că "școala este curtezana care s-a prostituat în curtea regilor", iar "prostituția pedagogică pe care noi, slujitorii școlii, o practicăm", întreține, după I. N-D., "siluirea educației românești".

Au trecut de la anticiparea "catastrofei pedagogice" aproape 30 de ani, iar educația românească înoată în aceeași "tulbureală" a apelor infestate de un politicianism de cumetrie, și prin intermediul unui amatorism ridicol, întreținut de miniștri "gugumani, găgăuți, găunoși și gomoși", precum și de dascăli executanți, după cum i-au învățat profesorii lor făuriți la facultăți de științe ale educației după modelul Bologna

și alte recomandări europenești. Peste zece ani, Ion Negreț – Dobridor ignoră "amărăciunea" și ca "pedagog" (teoretician al educației) având model *Didactica Magna*, a lui Comenius, scrie un amplu tratat despre *Didactica nova* (2005), adresată deopotrivă dascălilor, cercetătorilor și elevilor. De ce este nevoie ca elevii să învețe temeinic, dar și cum să se livreze practicienilor modul de gândire a modernizării activităților didactice, se întreabă cartea! În fine, universitarul bucureștean lansează *Teoria generală a Curriculumului educațional* (2008), analizând concepte, curriculum, pansophia, modernitatea pedagogiei, "simfonia curriculară postmodernă".

Prefațatorul își îndreaptă privirea spre textul *Competența ca entelehie*, apreciind încercarea autorului de a se întoarce la "temeiurile omului". Constată că asistăm zilnic la "prăbușirea noastră paideutică", vizibilă în exemplul unui tânăr ce trecea duios pe lângă o bibliotecă închisă butonând aprig pe telefonul mobil.

Cuvântul înainte este elaborat de autor, dascălul preuniversitar Vasile FLUERAȘ fiind intitulat *Despre entelecheia în loc de competency*, încercând să lumineze câte ceva din "haosul curricular contemporan" prin lămurirea unei noțiuni, care a dobândit o fastuoasă autoritate în limbajul pedagogiei postmoderne și ...curriculare. Competența? = "set de capacități și de abilități ierarhizate". Conceptul a fost utilizat de Aristotel, dar definiția europeană "calcă în picioare" sensul clar al filosofului antic, creând, în practica educației, "neînțelegeri cu accente catastrofice". Planurile și programele de învățământ sunt "centrate" (oribil cuvânt pentru educației!) pe competențe, pe formarea de competențe elevilor, preșcolari, școlari, studenți, masteranzi și doctoranzi.

Cum rezolvă doctorul în pedagogie, Vasile Flueraș, chestiunea înlocuirii sau completării conceptului de **competență** prin cel de **entelehie**? Este oportun, oare, ca o noțiune aproape statuată pe un soclu acceptat să fie înlocuită cu un concept antic, a cărui semantică n-a reușit să mențină coerența educației? Motivația este regăsită de autor în "inoperaționalizabilitatea acestui concept din perspectiva realității educaționale" (p. 19), deși, în volumul anterior – căruia îi aduce revizuriri – *Prolegomene la o posibilă teorie a competenței. O propunere teoretică-aplicativă* (2014) credința în concept pare de necombătut. Noțiunile **competența** și **curriculum** sunt utilizate în teoriile educației cu obsesivă

intenție de salvare a rătăcirilor în labirintul promovării valorilor didactice. Experiența l-a motivat pe Vasile Flueraș să constate un eșec, punându-l pe seama modelului competenței, imprecis definit și incorect aplicat. Hrănindu-se cu filosofii, scrie despre "logica platonico-aristotelică" asimilând termenul "entelehie", la fel de barbarizant și reproșabil ca și "competency". Plasându-se pedagogii (ca filosofi ai educației) în limbajul filosofării autentice, ei își uzurpă fundamentul de gândire și-și vulnerabilizează legitimitatea, existând suficiente reproșuri pentru definiri corecte. În ceea ce privește **competența**, un concept considerat salvator pentru educația tinerilor, acesta și-a diluat "constructul cultural și axiologic" într-o "modă a acestor vremi", ajungând deja "o figură de stil" (p. 23). Reproșurile sunt atenuate doar de discursul oficios, adoptat de sistemele țărilor Uniunii europene, iar eșecul educației determinat de măsuri pripite (cum ar fi Procesul de la Bologna) mărturisește eșecul adoptării unor politici educaționale superficial proiectate și amatorist aplicate.

O definiție, recomandată de OCDE pentru decidenții din învățământ, este confuză și cu capcane...economice: "capacitatea, respectiv potențialul de depășire a unor cerințe complexe date de situații specifice". Nici nu îndemnăm la credința că rezolvarea problemelor aplicative ale educației constă în clarificarea acestui concept – etichetă și că, fiind nodul, descălcirea luminează calea spre **paideia**, spre formarea complexă a omului. Educația actuală se sprijină pe un conglomerat de concepte, semănând multă confuzie în modul de aplicare a unui curriculum incoerent și puternic cifrat într-o terminologie scolastică. Revenind la Vasile Flueraș, didacticianul – la fel cum a înțeles aplicarea conceptului profesorul Ioan Vlașin (*Competența, participare de calitate la îndemnul oricui*, 2013) își asumă îndrăzneala de a depăși "acest mixtum compositum haotic de obiective, competențe, capacități, performanțe, obiective de referință, obiective terminale, competențe de bază etc., nestructurate ierarhic, fără raporturi precise și relații clare între aceste componente instrucționale", citându-l pe Negreț. Împărtășim concluzia că "noul limbaj pedagogic" este perceput de educatori drept "o vorbărie goală și stupidă, care nu clarifică, ci sufocă demersurile instruirii eficiente" (apud Negreț, 2008). Ș.a.m.d. În consecință, V. Flueraș restituie, prin analiză și sprijin de filosofii, sensurile (parțiale) ale conceptului "competență", sub formă de avatarii ale conceptului în școala europeană. Oare ce este: **etapă** sau **finali-**

tate, adică este proces, act sau achiziție, finalitate? La un moment dat, în analiza sa, V. Flueraș convertește "sau" în "poate sau", adică relativizează disjunctivitatea opțiunii: "elevul nu deține deja competență la sfârșitul instrucției formale", ci doar "ideea de competență".

Să continuăm. Ca țară europeană, am acceptat "filosofia educațională a Bruxellesului" fără opoziție, crezând în "integrarea europeană prin educație" și acceptând birocrăția celor opt competențe-cheie, "recomandate" în numele "pieței libere educațională", ignorând omul, ca *paideia*. Oricum, dascălii – ca operatori ai curriculumului – n-au înțeles mare lucru, chiar și pentru că nu putea fi înțeles un asemenea stufăriș în care nici pedagogii sau mă rog, profesorii de științele educației din universități, nu s-au descurcat.

Titlul capitolului doi este interogativ: "*Encore unei mode pédagogique?*", aducând în sprijin alte teorii ale modelelor contemporane "centrate pe competențe", susținute de păcatul împărtășirii filosofiei alcătuirii Curriculumului Național românesc, după modele europene. În fine, V. Flueraș propune "modelul inovativ al competenței ca entelehie" (p. 119), pornind de la premisa definită a competenței ca și "construct cultural". Adică un fel de "instalare a competenței", care "aduce cu sine libertatea deplină într-un domeniu". Constat că cu cât încerc să fac o anumită ordine în relațiile terminologice folosite de V. Flueraș, mă afund (și atrag cititorii) tot mai mult în confuzii. Ex: "Competența instalată ... devine disponibilă pentru toate celelalte competențe ale domeniului" (p. 126) sau, în același loc, "Competența ca entelehie se întemeiază pe cunoașterea epistemică", urmată de o definire a competenței în înșiruirea a 58 de cuvinte (p. 127), imposibil de operaționalizat în exercițiul didactic.

Ca cititor, aștept nerăbdător să-mi între în lectură conceptul *entelechía*, spre a-i determina relația cu competența, înlocuind termenul, completând noțiunea și limpezind semnificația didactică a acesteia. La subsol în nota 76, *entelehia* = desăvârșire, împlinire, limită/ realizarea unei finalități/ a obține forma completă, completitudinea (p. 129). Când nu există argumente, apelez la etichete, deci traducerea pentru *entelehie* ar fi *desăvârșire*. Ne intersectăm cu semantica logicianului Anton Dumitriu, pentru care desăvârșirea e caracteristica lui *homo universalis* ori a cuvântului grecesc antic *paideia*, cu înțeles de educație complexă. Dar corelațiile conceptuale ale entelehiei sunt vreo șapte filosofii, "temelii ale unui

posibil model al competenței situat sub auspiciile entelehiei” (p. 130). Răspundem titlului (*Competența ca entelehie*) cu afirmația lui V. Flueraș: ”a obține forma completă” (ori desăvârșirea), ceea ce pentru efectele sale în educație e o absurditate, la fel de absurdă ca imaginația pentru un om desăvârșit. Fiecare clipă din viața insului este potențial ruina desăvârșirii, căci fiecare nouă experiența ne poate aminti că suntem un permanent proiect uman, finalizat deplin abia în moarte, adică în sfârșit. Mi-e greu să înțeleg de ce entelehia e caracteristica esențială a competenței, când se putea folosi chiar ca și titlul volumului ”*Competența ca desăvârșire*”, evitând barbarizarea limbajului pedagogic și așa supraviețuind prin respirația artificială oferită de alte științe ale educației. Ca impresia să fie convingătoare, autorul îl frecventează pe Aristotel, Platon, Cornea și Noica, pe Kant, Heidegger, Denis McQuail, sfârșind în ”teorii interacționiste implicate în comunicare”. Uzul și abuzul de filozofie și de filozofi pentru limpezirea unui concept pedagogic complică operaționalitatea acestuia în practica didactică.

Volumul se încheie cu un subcapitol ce pare lămuritor, fiind intitulat ”*Planul proiectiv al competenței ca entelehie*”. Vă invit să-l lecturăm cu multă atenție, chiar și pentru că are doar patru pagini și un tabel sintetizator. Din pricina subțirei mele culturi filozofice, mi-e dificil să înțeleg primele trei fraze, din care citez prima, solicitând sprijinul cititorilor: ”Buna îndeplinire a funcțiilor generale ale competenței (cu trimiterea la subsol prin nota 143, având următoarele: *Autoritatea epistemică susținută de cunoașterea complexă și reflexivitatea permanentă; acțiunea complexă; creativitatea; instituirea de relații și realități prin comunicare.*), care se regăsesc în funcțiile specifice/ proprii ale fiecărei competențe și tip de competență este posibilă prin proiectarea cadrului de instalare a competenței, circumscris de constantele competenței, care, la rândul lor, ghidează activarea variabilelor competenței și apoi asociază conținuturile potrivite, întregul proces fiind subsumat însă funcțiilor competenței (*ergon*) (p. 240). Unii, care fac alergie la frecvența cuvântului C, cu siguranță regretă că această frază nu a întâlnit-o la începutul cărții spre a evita continuarea lecturii.

Vinovăția mea este imensă, iar recenzia cărții pare păcătoasă. Am considerat textul cărții ca unul cu intenții pedagogice, când el ține de filozofia educației, încercând să dea răspunsuri adecvate, clare și justificate

la un concept important care a monopolizat discursul pedagogic și reflexele sale didactice în școala românească și europeană.

Vasile Fluerăș a căzut victimă propriilor sale speculații, glisând între concepte, ale căror semnificație au o dublă utilizare. Prea multă râvnă spre justificarea filosofică a demersului didactic împiedică buna înțelegere a documentelor curriculare, împiedicând aplicarea acestora în activitățile la clasă. Apreciem interesul specializat al autorului față de o asemenea temă, precum și felul în care utilizează limbajul pedagogic aplicat la un domeniu al educației. Remarcăm capacitatea de a corela conceptele în structuri dinamice, folosind logic argumentările. E o carte cu conținut științific, cu efecte aplicative asupra didacticii învățării și organizării cadrului pentru demersuri didactice productive.

Dăscălimea are nevoie de suporturi didactice pentru a da copiilor și tinerilor achiziții (informații, deprinderi, sentimente, aptitudini, atitudini), care să le asigure o condiție umană demnă, să respire aerul unei vieții curate și să se bucure de clipele atât de scurte conviețuirii. Ca ființă socială, conștientă de un destin elevat, educația sa îi asigură râvna spre desăvârșire, adică aspirația spre entelehia. Competența rămâne un concept economic, bazat pe creșterea eficacității muncii, iar școala rămâne pentru destul timp contemporan un spațiu umanizator, bazat pe învățarea beneficiarului nostru suprem COPILUL ȘI TÂNĂRUL.

Cartea este una de filosofie a educației, așa cum corect ai sesizat. Ea pare o junglă contradictorie. Am plecat de la ideea că (1) sofiștii prin renunțare la filosofie au sărăcit educația; și (2) fundamentarea filosofică a acestui concept este necesară, și nu numai a acestui concept.

Mai jos, câteva lămuriri:

1. Competența este autoritate epistemică într-un domeniu – în concepția mea; dacă numeri până la 10 nu poți spune că ești o autoritate epistemică. Definiția pe care am dat-o, ai observat perfect, nu poate fi operaționalizată.

2. În concepția mea și din perspectiva existenței în general și a subiectivității umane în particular, afirm că există (1) o competență virtuală/potențială/latentă (dynamis) în fiecare om, ca matrice primordiale și universală a competenței ca entelehie ce deține în mod natural capacitatea de a se actualiza/a-și obține forma în conformitate cu funcțiile/constantele sale (ergon) – vizibile în proiectarea competenței. **Nevoia/**

necesitatea (Ananke de care se temeau și zeii), contextualizată întotdeauna, este „motorul”, este cheia trecerii competenței de la potență la act, vorbind astfel de validarea competenței drept **competență instalată/ actualizată** (2), nemanifestată însă. **Creativitatea**, face trecerea la (3) **competența ca entelehie** manifestată creativ și ca autoritate într-un domeniu, în limitele funcțiilor sale și într-un context bine circumscris, sau într-un câmp de competențe. Creativitatea este tendință naturală și firească a omului de realizare a sinelui și o formă de catarsis pentru ființa umană, consider. **Competența ca entelehie este autoritatea epistemică ce crează în domeniul său**, nu rămâne încremenită într-un proiect inițial. Am asemănat-o cu a opta zi din dogmatică.

3. Motorul **actualizării** este atotputernica Anánkē (necesitatea oarbă/ destinul), aflată deasupra zeilor, invizibilă, și totuși vizibilă și prezentă prin cele trei fiice ale ei, moirele (μοιραί/ parcele la romani - ursitoarele), Cloto (Κλώθω – cea care toarce firul vieții), Lachesis (Λαχεσσις – cea care deapănă firul vieții) și Atropos (Ατροπος – cea care taie firul vieții, cea care nu se poate întoarce înapoi). Cele trei țes destinul orându-l de Anánkē din care nu se mai poate ieși. De aceea, la Aristotel, Anánkē devine principiu causal anterior contextualității, teză semnificativă pentru acesta întrucât deduce prioritatea ontologică a actualizării asupra virtualității.

4. O dată realizate funcțiile proprii (ergon) în raport de arete, competența ca entelehie deține întreaga potențialitate/capacitate de a face creativ, de a interacționa creativ cu un context și de a transfera/restitui contextului, ca situație particulară, constantele sale. Instalarea competenței ca entelehie ne este indicată de împingerea limitelor, nu de acumulare. Acumularea este echivalentă cu punerea bazelor competenței în limitele cadrului de instalare al acesteia, proces care s-ar putea să nu aibă ca finalitate competența, ci priceperi, deprinderi, capacități.

5. Așa cum ai observat, funcțiile generale ale competenței ca entelehie sunt: (a) autoritate epistemică dată de cunoaștere profundă și reflexivitate, (b) acțiune complexă, (c) creativitate, (d) instituire de relații și realități prin comunicare. Funcțiile generale se regăsesc în funcțiile particulare care se realizează prin constante, variabile și conținuturi. Realizarea deplină a funcțiilor este scopul (telosul) competenței. Toate lucrurile sunt create cu un scop precis, binele, iar reușita realizării acestui

scop este condiționat de funcțiile pe care le dețin aceste lucruri sau care le sunt atribuite – spune Stagiritul – potențând prin aceasta încă o dată faptul că funcția specifică (ergon) este scopul (telos), mai precis, **funcția conține scopul, acesta din urmă echivalând cu buna înfăptuire a funcției, ceea ce asigură instalarea entelehiei.**

6. Entelehia = desăvârșire = a-ți obține limita, nu a ajunge la limită = a-ți obține forma, căci forma este o finalitate/ un sfârșit (τέλος), iar lucrul ce are finalitate/ sfârșit este desăvârșit (τέλειον) - Metafizica, 24: 1023a; mai simplu spus: entelehia, în general, este lucrul care și-a obținut limitele conform determinărilor particulare. Fără săvârșire (energeia) nu există desăvârșire (entelehia), adică nu există finalul unui proces prin care s-au activat toate potențialitățile unei virtualități. Desăvârșirea marchează sfârșitul săvârșirii, sfârșitul actului creației, așezarea acesteia în formă, în limitele sale și în rostul său pentru a fi ea însăși și pentru se putea rosti pe sine, manifestându-se creativ mai presus de sfârșit și dincolo de el. Desăvârșirea/ deplinătatea/ împlinirea/ completitudinea/ forma/ limita se regăsește în toate lucrurile fiind identificabilă în creație prin creativitate, reflexivitate, autonomie și echilibru. Entelehia este rezultatul actualizării (energeia) facultății/ principiului/ virtualității/ capacității/ potenței/ puterii (dynamis-ului) în raport de ergon și arete, acestea din urmă condiționând în fapt entelehia. (Am dat toate aceste sinonime, chiar dacă obolesc cititorul, deoarece Lexicoanele grecești le conțin.) Entelehia, ca și limită și act complet, perfect și desăvârșit, aduce cu sine ceea ce teologii numesc a opta zi, prima zi după Facere, sau creația nouă, adică un început nou, sinonimă cu funcționarea autonomă a Creației. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că ziua a opta arata modul existenței mai presus de materie și de timp. A dobândi limita proprie este echivalent cu a-ți dobândi forma (μορφη), adică o postură stabilă, aceasta fiind caracterizată de fermitate, de *situare fermă*, cum spune Heidegger, de realizarea deplină a limitei, *sfârșire plină, desăvârșire*, dar nu sfârșit. Έντελέχεια este momentul zero al ființării, al garanției păstrării în limită. Limita și sfârșitul (*sfârșirea plină/ desăvârșirea*) reprezintă momentul din care ființarea începe să fie, condiționat acest moment însă de obținerea limitei, a formei ferme. *Devino ceea ce ești!* Devino în limitele tale pentru a fi tu însuși. Entelehia este sfârșitul/ finalul unui drum, a unui proces sau a unei actualizări, forma completă la care aspiră „fiindul”

particular (în termeni heideggerieni), adică omul, iar competența, din perspectiva aceasta, este un construct care impune o limită care nu limitează, cum ar fi spus Constantin Noica. O dată ce ai intrat în dogmă - îmi spunea părintele Stăniloae - ea îți oferă o infinitate de posibilități (aceasta este pentru tine, nu pentru public). Dificultatea pentru elevii noștri și pentru studenți este să-și obțină limita, adică forma.

7. Ideea entelehiei spre care tind toate lucrurile este susținută, mai nou, și de către teoria profesorului Adrian Bejan - fondatorul teoriei constructale (2004) - de legea constructală elaborată de acesta potrivit căreia toate lucrurile de pe planetă curg prin albiile de curgere, tinzând spre perfecțiune, sau în spirit aristotelic tind să își obțină forma completă, limita lor.

8. Educația nu este altceva decât o așezare a insului uman în limită sa (a-și obține limita = a-și obține forma) pentru ca acesta să-și găsească rostul, să se poată rosti pe sine, fără a putea fi tras la rost.

9. Competența nu se dezvoltă, ci se instalează prin activarea deplină a constantelor sale. Instalarea competenței este echivalentă cu buna înfăptuire a funcției/ funcțiilor proprii în raport de propriul său și de cele mai înalte standarde de realizare a acesteia - excelența; acesta este în fapt scopul competenței, echivalent cu finalul săvârșirii, cu obținerea formei, cu trecerea de la potență la act, cu entelehia. Funcția proprie este activitatea conformă cu menirea sa, iar activitatea/actualizarea/săvârșirea este forma vizibilă a funcției proprii, vizibilă în manifestarea acesteia. Ce progres ar fi dacă în programele școlare s-ar indica funcțiile competenței, constantele în relație cu conținuturile. În aceste momente sunt doar conținuturi, așa cum sunt.

10. Competența, într-un domeniu sau în mai multe domenii nu are grade, adică ea nu poate fi mai mult sau mai puțin instalată în raport de funcțiile sale, deoarece autoritatea epistemică pe care o conferă competența ca entelehie nu poate fi mai mult sau mai puțin autoritate epistemică. Ea este, sau nu este autoritate epistemică! În Moldova se promovează ideea subcompetenței, care o consider falsă. Am fost întrebat acolo chiar de inițiator dacă agreez ideea. Am dat un exemplu: avem de făcut o operație și trebuie să alegem între un chirurg cu 10 la examenul de chirurgie și unul cu 7. Pe care îl alegem (măcar în teorie cel cu 10 poate fi mai bun, „mai competent”). Pentru a-și realiza funcția/

funcțiile proprie/ proprii (ergon), competența trebuie să se fi instalat (entelehia/competența în act), iar instalarea este condiționată de realizarea funcției/funcțiilor proprii, care este telos-ul competenței, altminteri nu putem vorbi de competență. Sau, altfel spus, pentru ca entelehia să susțină competența reală este necesar ca **funcțiile proprii (ergon) să fie integral activate și la cele mai înalte standarde (arete) interne, ceea ce înseamnă realizarea scopului (telosul) competenței.**

ARTISTUL PLASTIC CRISTIAN SIDA

Cristian Daniel SIDA (n. 1974, Arad), cadru didactic la Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de arte și design, este doctor în arte plastice și vizuale, titlu obținut cu teza "*Fundamente teoretice și stilistice ale artei abstracte. Asimilarea lor în pictura postbelică și în propria creație*". A publicat, în 2015, un

volum excepțional, intitulat **Martori**, alcătuit dintr-un text-prefață cu titlul "**Martori sau pictura cu mine însumi**" (română, engleză, franceză), argumentat schițe-picturi "populate cu personaje pe care nu le-am cunoscut, pline de fantome pe care nu le-am întâlnit, pline de stihii ale trecutului care mi-au locuit mintea, cu care am împărțit un spațiu întunecat, pline de îngeri pe care nimeni nu i-a văzut, pline de personaje care nu au depus niciodată mărturie la vreun proces, decât la cel al vindecării, vindecarea de mine însumi!"

Mesajul primit pe facebook de la un prieten are formulări esențiale pentru caracterizarea sumativă a tuturor "martorilor": picturi selfi, un fel de "imagini de cretă", sub forma unor "chipuri înghețate de stupoare sau de durere, care scrutează lumea celor vii". Cine sunt **martori** din paginile volumului?

- "...vechii zei crispați în bucăți de calcar?";
- "...reflexii infinite de regrete față de noi înșine?;
- "...jurați și judecători care ne macină memoria?;
- ... "aducere aminte de trista noastră amintire?
- ... "imaginea inamicului în oglindă?
- ... "imaginea celui pe care oglinda ni-l îngheață?"

Urmează gândul singuratic al pictorului sleit, cu inspirația consumată în culoare, de la ora 20,13: "sunt singur cu mine despre mine, eu cel dintâi și cel din urmă martor!"

Am în casă, pictura cu unul dintre acești martori. Fără titlu. Reliefat, un fel de imagine în 3D, "martorul" de cretă este încadrat de două buchețele de flori artificiale integrate în pastelurile mățăsoase ale culorilor calde. Se profilează un contur, extrem de estompat în platitudinea griului cretat, cu linii, puncte, suprafețe discrete aruncate peste umbrele arcuite, rimelate cu un roz tămăduitor, ce dansează printre valurile turcoaz ale suprafeței în care se oglindește "martorul" meu. Pare o oglindă spartă, în care doar ochii sunt vii, iar gura deschisă ar dori să rostească ceva, dar cuvintele se opintesc în stufărișul rece al nelimitării. Culorile se preling dincolo de placaj, curgând peste ramă ca într-o cascadă fără zgomot. Pictez cu "mine însumi", ar spune Cristian, așa cum menționa poetul Nichita mărturisind că înmoeaie penița pentru poetizare în propriul sânge. "Martorul" meu este o schiță al unui "Eu", un "eu liric, plin de suspecti, de personaje chinuite". Personajul nu zâmbește (cum "să zâmbești în singurătate?"), ducându-și propria fericire în suferința sisifică. Un creator posedat, pedepsit de propria vocație să împingă pietroiul spre vârf, și-a iscălit pactul cu demonul, să-și ducă neostenit crucea în schimbul gloriei întru eternitate.

Scriind, Cristian Sida pomenește de *Metamorfoza* cu Veronique, "care dansează pe parchetul inimilor/..."strivește notele sub picioare" așteaptă "buclețul aplauzelor/ a căzut voal/ peste trupul ei de algă". Privesc vrăjtit martorul din casa mea și-mi proiectez "sufletul într-o formă grațioasă, lăsându-l acolo o clipă să zăbovească, așteptându-l pe Oscar Wilde să-mi judece propriile păreri intelectuale...îmbogățite cu toată muzica pasiunii și a tinereții...".

Între timp și prin timp, privesc spre *Nu mă atinge* (Mericourt, 2014) *Zidul imaterial al umanității* (Aubisson, 2016), *Peisajul cu spini* (Gentioux, 2017), *Aubisson vu par Cristian Sida*, (murală, 2022), gândind la europenizarea generoasă și înălțătoare a valorii, țâșnită din sufletul unui arădean, ce-și regăsește complementaritatea în nonconformismul expresionism. Vorbind la fel de elevat precum pictează, studenții de la Lorrene și Paris 8 profită de experiența artistului român (rezident în Franța), contribuind la internaționalizarea sa binemeritată.

Iar culorile? Sunt "posedate de lumina de griuri de violet de verde-oliv". Chipurile – imprimate de incertitudine – dau mărturie, nu doar prin *Martori*, despre diferite "posturi, violență, suferință, victimă, agresor",

evocând mai degrabă decât povestind. Acele culori tulburătoare, sugerând o fericire tragică sunt extrase din pielea umană, menite să acopere un craniu: "Uneori am senzația că întâmplător culorile sunt extrase din pielea umană, din viscere, brunurile și verzurile, albastrul-violaceu, rozul argintiu sunt puse toate la dispoziția ritualului morții, al tragicului, al războiului".

Cristian Sida e exponent de seamă al neoexpresionismului, iar prezența sa în Muzeul Metropolitan din New York ar crea o încântare entuziasmantă printre vizitatorii acestuia. Artistul plastic Daniel Cristian Sida și-a creat un stil, care-l propulsează în grupul marilor creatori ai Picturii UNIVERSALE.

POLIFON
Top 10+

M IOAN T. MORAR

Sărbătoarea Corturilor

IOAN T. MORAR:

ROMANUL SĂRBĂTOAREA CORTURILOR

IOAN T MORAR e o figură simpatică și neastâmpărată. E născut în Șeitin, într-un aprilie fără păcăleală, dar într-o zi de 13, cu noroc. Înainte de a fi scriitor, a predat limba românească la liceul "Textila" din Lugoj, absolvind filologia timișoreană ca șef de promoție. Ne-a fost coleg de facultate, dar șefii au întotdeauna orgoliul de a privi ascendent. După nici un cincinal, dă în pustie profesura și se ocupă de reviste culturale (și civice),

apoi cuprins de amoc (un fel de plictis), ajunge la televiziune și-și desăvârșește spiritul umoristic la *Divertis*. I se descoperă vocația de diplomat, acceptând postul de consul la Marsilia, iar mai apoi se stabilește în Franța provensală, la Ciotat (2011), o așezare exotică cu vinuri papale, unde este "ntronizat" paharnic la Chateauneuf du Pape. De aici, trimite reportaje, cronici, opinii despre experiențele sale, într-un stil inconfundabil, plăcut, șarmant și cu hazul care-i caracterizează vorbăria. Este membru al Uniunii scriitorilor, grație unor valoroase texte poetice (*Îmblânzitorul de metafore, Vară indiană, Fumul și spada, Șovăiala; Paloarea*), a memoriilor și a mărturisirilor despre superbe degustări de vinuri din pivnițele papalității. Cele de mai sus sunt informațiile prezentate de wikipedia despre acest talentat "fiu al Aradului"³⁹. Orașul Arad va apare cu prisosință în romanul (sau ce-o fi!) *Sărbătoarea Corturilor* (2016),

³⁹ Recent, criticul literar Răzvan Voncu în cronică sa literară de la RI, publică recenziile la cartea *Provence, ținutul secret* (2023) cu titlul *Felibrul din Arad*; "o carte splendid scrisă", "literatură adevărată". (Unul dintre cei mai spumoși, originali și substanțiali autori români contemporani" (*România literară*, nr. 27, 30 iunie 2023)

în care personaje cunoscute de generația asta călare pe două milenii, secole, regimuri devin personaje ori subiecte de bârfeală.

Romanul "*Sărbătoarea corturilor*" este la fel de ciudat ca și autorul.

Cititorul este avertizat că "povestea" s-a întâmplat "în realitate în Aradul anilor 1970", dar nu este o reconstituire, ci o ficțiune. Cu ironia-i specifică abuzează de o formulă scriitoricească neinedită: "Personajele sunt fictive și nu au legătură cu personajele reale, orice asemănare fiind cu totul și cu totul întâmplătoare". În cazul unor personaje, numele nu schimbă recunoașterea, iar dacă ceea ce se relatează în povestea "sărbătorii corturilor" este asemeabilă cu realitatea, atunci autorului (relatarea este sublimată persoanei I) i se atribuie cu desăvârșire calitatea de a fi "o figură" (după modelul de exprimare colocvială "mă, ești o figură!"). Ca să apere țara "de gândirea vrăjmașă", de frică și trufie, devine turnător al securității, recrutat în ultimul an de studenție, cu numele de Luther. Devine instrument de informare pentru tov. inginer Oproiu, doctorand la Ștefan Gheorghiu și membru important în rețea.

Apoi, Corneliu își schimbă religia ori de câte ori o provocare îi cășunează. În plină prigoană a statului ateist, devine baptist, pentecostal, adventist, apoi ajunge evreu, făcându-și circumcizia, cochetează cu islamismul. Tinerețea unui grup stabilit în Gai îi stimulează la experiențe dintre cele mai riscante. Locații arădene, străzi, instituții, oameni se identifică unui oraș aparent liniștit, dar tulburat în secretele "statului paralel, dar neparalel", care făcea și desfăcea destine. O etapă din activitatea personajelor din Grupul coral specializat în cântări bisericești (Beni, El, Jac etc.) se desfășoară în Arad, o alta în Ierusalim, Tel Aviv, după convertire.

Descrierea vieții arădene, pe Corso, Macul Roșu, Libelula, Boul Roșu, librăria Ioan Slavici

Relatează despre o lansare de carte "a celui mai mare scriitor din Micălaca", Mircea MICU, stabilit în București, observându-i pe Florin BĂNESCU, Vasile DAN, Horia UNGUREANU, Gheorghe SCHWARTZ ("cu mustață și păr creț, cu ochelari"), pe unul bătrân (Gh. Moțiu) care a scris *Stropi din cascada vieții*, Cornel MARANDIUC (a scris "proză cu aviatori și cu pusta arădeană"), Teodor FRÂNCU (medic psihiatru și scriitor), Ovidiu CORNEA ("domnul elegant, blond și cu ochi albaștri, șeful cenaclului Lucian Blaga"), Lizica MIHUȚ ("profesoară, critic literar"). Mai

apoi, pomenește fanfara baptistă dirijată de Nelu RIVIȘ, invitată la o "înmormântare frumoasă și reușită" în cimitirul din Bujac, de tov. ing. dr. Oproiu, cel care l-a ademenit între denunțatori pe Corneliu, convertit în "domn inginer Oproiu", doctor în sociologie, revoluționar, cu proiectul de a înființa "o universitate la Arad. Acum, sereistul comunist (Oproiu) este "sociologul dr. Gheorghe TODERAȘCU, o voce a revoluționarilor arădeni". Nu e ocolit nici Dorel ZAVOIANU și alți foști "zbiri ai județului".

Vorba autorului: "Din Arad am plecat în Arad am ajuns".

Între plecare și ajungere, sunt comentate și recuperate numeroase întâmplări din lumea cea nouă evreiască, cu oameni purtători de kipa, cumpărați din orașe românești ori maghiare. Pentru că autorul romanului, Ioan T. MORAR s-a născut în Șeitinel de lângă Arad, afirm o impresie de cititor despre "**Sărbătoarea Corturilor**". N-au greșit cei care i-au dat diferite premii, pentru că scrierea sa are farmec prin stilul inteligent umoristic, prin retușarea sensului cuvintelor, prin structura poetizată a discursului, precum și prin capacitatea de a construi un dialog savant, plăcut și savuros.

Cultul iudeo-creștin cu numele "**Sărbătoarea Corturilor**" a fost înființat, zice Ioan T. Morar, de Jac și Corneliu, după ani de peregrinări prin cunoașterea diferitelor doctrine religioase. Dar asta e povestea care a ieșit din interesul nostru. Din Arad au plecat și în Arad au ajuns. Aceiași oameni au îmbrăcat o altă haină, aceeași haină s-a șifonat pe alți oameni.

ACADEMICIANUL EUGEN SIMION A REPAUSAT ÎNTRE *UN TIMP AL TRĂIRII ȘI UN TIMP AL MĂRTURISIRII*

Sunt uimit de trecerea (prea) discretă în somnul fără trezire a Academicianului Eugen Simion, președinte al înaltului for științific, critic literar de direcție, profesor universitar și un distins intelectual. Nici măcar colegul său din seria de reprezentativi critici literari, formatori de principii estetice în aprecierea literaturii, în special, contemporane, Nicolae Manolescu, n-a rostit un cuvânt de omagiere *in memoriam*, deși ca director al importante publicații *România literară* și *Președinte al Uniunii Scriitorilor din România* se cuvenea, poate chiar în locul bizarului editorial din numărul recent, combătând pe o pagină un obscur profesor român stabilit în Brighton.

E posibil să existe chiar umaniști seduși de întrebarea "Cine este Eugen Simion?". Eugen Simion (n. Chiojdeanca, Prahova, în mai 1933) a fost coleg liceal cu poetul Nichita Stănescu, apoi, după Filologia bucureșteană (având printre profesori pe Tudor Vianu, George Călinescu, Al. Rosetti etc.), obține doctoratul în filologie cu o teză despre *Scepticul mântuit: Eugen Lovinescu*, în coordonarea distinsului Șerban Cioculescu, la Universi-

tatea din București. A dobândit progresiv titluri universitare, a profesat la Universitatea din Paris, Sorbona, după care, a fost primit în Academie, fiind, din 1998 până în 2006, președinte al înaltului for științific. După debutul editorial cu volumul *Proza lui Eminescu* (1964), au urmat numeroase volume despre literatura contemporană: *Scriitori români de azi*, I – IV (1974 - 1989), *Dimineața poezilor* (1980), *Sfidarea retoricii* (1986), despre Marin Preda și Nichita Stănescu, îndreptându-și mai apoi atenția asupra lui Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran; ultima sa carte fiind *Recurs la natură* (2022), anticipată de două volume din *Convorbirile mele...* (2021). A dispărut intelectualul (18 oct. 2022), dar opera sa îi va purta o îndelungată amintire intelectuală. De numele său se leagă cariera profesorală exemplară la Filologia bucureșteană, activitatea de critic și istoric literar, finalizarea publicării operei eminesciene integrale (38 de volume), în facsimil, înființarea Bibliotecii Academiei, apoi inițierea *Dicționarului general al literaturii române*. Prin exemplul său de corectitudine și principialitate în aprecierea creației poetice și prozodice contemporane, a selectat valori, a încurajat creatori, fiind el însuși un model moral de rigoare și obiectivitate. A împărtășit ideea lovinesciană a "autonomiei esteticului", pronunțându-se asupra creatorilor, apărând valoarea trecând în plan secund ideologia, iar generațiile șazeciștilor și a optzeciștilor au beneficiat de expertiza filologică, eseistică, de critic tenace a lui Eugen Simion. Avea întotdeauna o ținută impecabilă, atinsă de sobrietate, un limbaj cumpătat, folosind cuvinte elevate într-o pronunțare ușor franțuzită și deloc emoțională. A scris numeroase cronici literare pentru revistele de literatură, care au devenit apoi secvențe din cărțile sale, ca "timp al trăirii și ca timp al mărturisirii". Scrie elegant, manifestând grijă pentru exprimare, judecând cu elevație cărțile citite, identificând cu grijă locul autorilor în peisajul literaturii române actuale.

O pedeapsă de neiertat pentru literatura română ar fi intrarea operei lui Eugen Simion, critic și istoric literar, în uitarea veșnică. M-aș fi așteptat ca presa literară să manifeste suficientă atenție la moartea unui fost Președinte al Uniunii scriitorilor, al unui fost președinte al Academiei, al unui cititor, analist și cronicar al creațiilor contemporanilor, a căror evoluție se leagă de aprecierile lui Eugen Simion. A manifestat multă atenție spre a evita greșeli de diagnostic, încurajând talentul, rigoarea, construcția afectivă. Recunoștința literaturii române pentru un critic

literar important și reprezentativ poate întârzia, dar nu poate îmbrăca haina de lucru a uitării. Cu credința că generația actuală îl va înșirui în rândul marilor critici literari – după cum binemerită -, alături de Lovinescu, de Călinescu, de Manolescu, ne rugăm pentru buna lui călătorie dincolo de stele.

O foarte interesantă carte a lui Eugen Simion, de la care am preluat câteceva pentru titlul articolului se numește *Timpul trăirii, timpul mărturisirii* (jurnal parizian), 1977.

FILOSOFI ARĂDENI PREPARANDIȘTI

IOSIF IORGOVICI, ALEXANDRU GAVRA ȘI ALȚI PROFESORI PREPARANDIȘTI CU APETENȚĂ FILOSOFICĂ

Date biografice

În galeria profesorilor de la Preparandia din Arad, "*înalta școală regească preparandială greco-neunită a națiunii române*" se remarcă prin contribuția la dezvoltarea culturii, științei și prestigiul didactic câțiva doctori în filozofie sau într-un domeniu conex acestei "regine a științelor". Interesul acestora s-a îndreptat preponderent pentru educația culturală și școlară a tinerei generații de români, sosiți pentru dăscălie și preoțime din satele românești. Ei dobândesc aici limba românească literară, sunt familiarizați cu știința, cultura, istoria și spiritualitatea națională, ajungând în școlile rurale unde aprind în școlari "flacăra țichindeliană".

Deși doctori în filozofie la Universități imperiale (Viena, Cluj, Cernăuți, Praga, Budapesta etc), unde au învățat sistematic științele și modele de gândire filozofică, aceștia n-au scris decât manuale pentru "preparandiști" ori, dacă au scris, lucrările lor au rămas nepublicate. Înregistrăm mai jos activitatea acestora, spre a fi urmașilor noștri, un motiv de căutare și completare a bibliografiei acestora și a analizei operelor lor,

dacă vor fi găsite în anumite arhive din Arad, Budapesta, Viena, Karloviț, Vârșeț, Cluj, Cernăuți, Sibiu ori Timișoara.

Iosif IORGOVICI s-a născut în 20 iunie 1792 în Vărădia, județul Arad. Este unul dintre cei patru primi profesori ai Preparandiei românești din Arad (alături de Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici Loga, Ioan Mihuț). A urmat studii universitare la Budapesta, obținând titlul de doctor în filozofie. A avea 20 de ani, când a ajuns la Arad, predând matematica și geografia. A scris trei cărți – manuale: *Socotiri din cap*, *Algebra și aritmetica rațională și Manuscriptum geographiarum phisico ad politicae* (comentat de Vasile Popeangă pe baza manuscrisului avut la dispoziție). Moare în 18 iunie 1820, fiind înmormântat la Arad. Alături de Constantin Diaconovici-Loga, a fost unul dintre primii învățați ai Preparandiei arădene.

Dimitrie CONSTANTINI s-a născut în 19 octombrie 1792 la Oravița și a murit în 17 octombrie 1865 în Oradea. De origine macedo-română, urmează la Seghedin Facultatea de Filozofie, pe care o finalizează în anul 815. Va fi profesor preparandial și director din 1817 până în 1843, predând mai multe discipline didactice. A publicat o singură lucrare cu titlul *Istoria Vest și Est a Românilor* (1857).

Alexandru GAVRA s-a născut la Oradea, în data de 18 decembrie 1797. Este licențiat în filozofie la Facultatea de profil de la Cluj. A predat aproape toate disciplinele de învățământ (la un moment dat a fost singurul profesor pentru elevii preparanți). A editat *Cronica Românilor de Gh. Șincai*, apoi a scris *Monumentul Șincai – Clainian* (1844), *Adăugiri la teatrul românesc* (mss, 1861). Gândește un **Plan de tipărire a cărților românești**, care a rămas neaprobat de curtea imperială.

Petru **MALER/ MOALER CÂMPEANU** s-a născut în anul 1802 în Otlaca (azi Grăniceri) și a murit în 15 aprilie 1893 pe moșia familiei Sturdza din Miclăușeni (Moldova). A urmat Preparandia din Arad, ca elev, ale cărei studii le finalizează în 1821. Urmează cursurile Facultății de Filozofie și Științe juridice la Universitatea din Pesta, obținând doctoratul, în 1834, cu teza "*Principia Philosophiae Universalis*". În anul 1836,

este chemat să predea la Academia Mihăileană din Iași, continuând activitatea lui Eftimie Murgu, după plecarea acestuia la București. Se află în grațiile domnitorului Moldovei, Mihai Sturdza, precum și ale Mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache. Va fi numit "director al Academiei, unde va preda filozofia naturii, filozofia fundamentală, logica, metafizica, estetica, psihologia și filozofia morală"⁴⁰ Mai apoi, va îndeplini funcția de Bibliotecar al Universității din Iași, după care, în 1849, se retrage la moșia domnitorului de la Miclăușeni, ocupându-se de creșterea și educarea prinților domnitorului. A avut o interesantă corespondență intelectuală cu Titu Maiorescu. Devine membru de onoare al Academiei Române, fiind întâiul arădean cu titlul de academician. A publicat *Abecedariu Latin* (1847), *Gramatica română* (1848, ed. a II-a în 1880). Petru Maler Câmpeanu, afirmă cu mândrie Doru Bogdan⁴¹, "reprezintă cel dintâi absolvent de Preparandie din Arad care și-a luat întâiul doctorat în filozofie, urmând exemplul profesorului său Iosif Iorgovici, posesor și el al unui doctorat tot în filozofie. Este, de asemenea, cel dintâi dintre preparanzii arădeni, și cel dintâi arădean care a devenit membru de onoare al Academiei Române".

Atanasie ȘANDOR s-a născut la Nădlac în 14 mai 1809 și a murit la Arad în 27 ianuarie 1892. A urmat cursurile Facultății de Filozofie de la Seghedin, iar apoi a devenit doctor în medicină la Universitatea din Budapesta (1836). A publica articole de medicină în *Gazeta de Transilvania*. La Preparandie, a predat româna, istoria, geografia, geometria și pedagogia în perioada 1843 – 1978, timp de 36 de ani, fiind un exemplu de tenacitate, înzestrat cu o excepțională putere de muncă și de devotament național.

Lazăr PETROVICI (n. 16 nov. 1856, în localitatea Bocșa Română - m. 21 iunie 1881, Sibiu) a absolvit Facultatea de Filozofie la Universitatea din Budapesta. În anul 1878, dobândește titlul de docto în filozofie

⁴⁰ Doru Bodgan, *Portrete de mari dascăli și cărturari din secolul al XIX-lea și al XX-lea, foști absolvenți ai Preparandiei arădene*, în volumul "*Școală, cultură, națiune. Omagiu dascălului și cărturarului profesor universitar doctor emerit Vasile Popean-gă*", Editura Nigredo, Arad, 2010, pp. 58 – 63.

⁴¹ Ibidem, p. 63.

cu o teză despre "*Iubirea față de copil*", pe care o publică cu același titlu în anul 1878. În același an (1878), ajunge profesor la Institutul Pedagogico-Teologic din Arad. Era o "tânără speranță a pedagogiei arădene," (V. Popeangă), tipărind, în scurta sa viață *Compendiu de pedagogie*, la Editura Diecezană, în anul 1875 "Cu acest manual întrăm în perioada pedagogiei moderne a Preparandiei și a învățământului popular", datorită lărgirii studiului problemelor didactice și a educației elevilor înspre psihologie, filozofie, antropologie și integrare în comunitatea socială. A tradus manuale din limba maghiară și a elaborat el însuși manuale într-o limbă românească literară. Presa vremii îl reține pentru articolele publicate în ***Biserica și școală, Familia, Albina***.

Ioan PETROVICI s-a născut în Ianova (Timiș), în 21 septembrie 1864 și va muri în 1930 la Timișoara. Își finalizează studiile universitare la Budapesta în domeniul filozofiei. Predă la Arad istoria și germana în perioada 1894 – 1901. Se mută cu profesura la Liceul Andrei Șaguna din Brașov, iar apoi este detașat la Școala Normală din Soroca. Are publicate o carte – manual cu titlul *Istoria universală. Evul mediu* (1928). După 1919, va îndeplini funcția de director regional al școlilor din districtul Timișoara.

Ioan COSTA (n. 18 Octombrie 1867, Coașd, Bihor – m. 16 noiembrie 1934, Arad) a fost licențiat al Facultății de Filozofie a Universității din Cluj și apoi din Budapesta, predând, la Preparandie, istorie și maghiară. A devenit funcționar la Primăria Arad, întreținând o frumoasă prietenie cu Sever Secula și Ioan Russu Șirianu, care l-au stimulat să publice în ziarul arădean ***Tribuna*** și să traducă *lucrări filozofice*.

Avram SĂDEAN, profesorul de la Institutul pedagogic cu cel mai trist destin, murind secerat de gloanțe în Galiția în primul război mondial. S-a născut în 18 noiembrie 1880 în Rahău (Sebeș - Alba) și a murit în 18 octombrie 1914 la Przemysl, aproape de Medyka în Polonia. Provine din familie înstărită, cu bunici preoți ortodocși. Beneficiază de bursa Gojdu, învățând la Facultatea de Filozofie din Cluj și apoi la filozofia din Budapesta. În anul 1911, prezintă teza de doctorat despre Petru Maior. Optează pentru dascălie "la școala românească", în 1908, predând limba

română și limba germană. Abia se însurase cu Aurora Cimponeriu din Vinga, este mobilizat pe front și moare sfârtecat de gloanțele mitralierelor. Era o mare promisiune intelectuală. A scris trei cărți: *Apostolii primilor profesori ai Preparandiei noastre* (1912), *Date noi despre Gheorghe Lazăr* (1913) și *Cei dintâi ani din trecutul și viața Preparandiei gr. ort. române din Arad* (1912). Foarte multe fișe de documentare din Arhivele Statului din Viena au fost utilizate de dr. Traian Botiș pentru elaborarea monografiei *Istoria Preparandiei din Arad* (2022).

Eduard GĂVĂNESCU s-a născut în 1 noiembrie 1903 în localitatea Hurezu din ținutul Vâlcea și a murit în 17 februarie 1984, la Arad. A absolvit Facultatea de Filozofie și Litere la Universitatea din București. La Preparandie (acum Liceu Pedagogic ori Școală Normală), a predat din 1951 până în 1965, fiind director în perioada 1954 – 1960. A scris despre *Preparandia din Arad* (coautor) (1964), *Ioan Popovici Desseanu* (1932), *Ioan Monorai* (1938), precum și studii în *Hotarul*, *Înfrățirea*, *Catedra*, *Ziridava* etc. A predat istoria.

Victor ȚÂRCOVNICU (1910, Slobozia, Argeș – 1986, Timișoara) este absolvent al Universității din București, studii de filozofie. Va deveni doctor în filozofie cu teza "*Tendențe progresiste în învățământul românesc din Banat*", sub coordonarea lui I. C. Petrescu. A predat la Arad, Caransebeș, Oravița și apoi la Universitatea din Timișoara. A scris lucrări de istoria școlilor din Banat, colaborând cu Vasile Popeangă și Eduard Găvănescu la elaborarea monografiei *Preparandia din Arad* (1964), precum și la redactarea *Pedagogiei generale* (1975)

Încheiem această prezentare a profesorilor preparandiali din Arad cu aprecierile lui Doru Bogdan, dr. în istorie, profesor și director al instituției: **Pentru prestigiul lor profesional și contribuția adusă la dezvoltarea culturii și învățământului românesc, profesorii școlii precum Vincențiu Babeș, Vasile Mangra, Ioan Iosif Goldiș, Dr. Gheorghe Ciuhandu și foști elevi, Petru Moaler Câmpeanu și Emil Petrovici**⁴² vor ajunge membri ai Academiei Române.

⁴² Academicienii români, Petru Moaler Câmpeanu și Emil Petrovici, proveniți din Preparandia arădeană, au avut studii de filozofie, primul la Universitatea din Pesta, iar al doilea la Universitatea din Budapesta.

Prezentarea sintetică a realizărilor științifice din perspectiva temelor abordate

Dintre profesorii care au trecut pe la catedrele Preparandiei din Arad, am selectat pe aceia care au avut studii de filozofie la facultățile de profil din Cluj, Budapesta, Seghedin, Pesta (între aceștia am inclus un fost elev, devenit profesor de filozofie, cu doctorat, la Academia Mihăileană din Iași). Toți au predat altceva decât disciplinele didactice cu conținut filozofic, chiar și pentru aceea că *Planul de învățământ* din etapa de referință (1812 - 1950) nu cuprindea asemenea conținuturi. Studiile de filozofie și doctoratul dobândit la facultățile menționate au conturat personalitatea științifică a profesorilor, înzestrându-i cu raționamente, cu o gândire logică și cu o altă viziune în cunoaștere și în comentarea fenomenelor naturii ori ale spiritului. De aceea, pomenim de "fața ascunsă a gândirii filosofice", de inserția acesteia în modul de interpretare a razelor cunoașterii din celelalte discipline didactice predate în cadrul Preparandiei. Există o vădită viziune și o deschidere intelectuală la doctorii în filozofie, care și-au pus amprenta asupra exercițiului didactic și a manualelor elaborate. Ca aplecare spre studiul cunoașterii și al adevărului, învățăturile filozofice ale profesorilor au construit comportamente la temelia cărora au așezat buna rațiune, cumpătarea și analiza speculativă a fenomenelor naturale și a structurilor psihice ale personalității. Folosind metafora seifului, filosofia devine un instrument de gândire interdisciplinară, care dă temei și așează ideile în buna lor rânduială.

Lista lucrărilor publicate

Lucrările celor pomeniți mai sus au fost incluse în scurtele biografii, chiar și pentru că nu s-a identificat vreun text explicit cu conținut filozofic. De altă parte, informațiile nu ne-au permis să identificăm toate elementele editoriale, spre a putea respecta, după criteriile coordonatorilor volumului, toate variabilele referențiale. Va avea cititorii noștri o povară în plus de a continua cercetările și a completa ceea ce se cuvine pentru realizarea biobibliografiilor corespunzătoare.

Referințe

Bogdan, Doru, (2012), *Preparandia din Arad în conștiința cultural istorică a epocii sale*, Arad, "Vasile Goldiș" University Press

Botiș, Traian, (1922), *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului.

Ilica, Anton (2012), *Istoricul Preparandiei din Arad*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.

Popeangă Vasile (2007), *Studii din domeniul științelor educației*, Arad, , University Press.

PETRU PIPOȘ (1859 – 1913)

Date biografice

Profesor la *Școala pedagoghicească greco-ortodoxă din Arad*, dr. **PETRU PIPOȘ** s-a născut în 29 aug. 1859 la Alba Iulia. După studii primare și medii urmate în viitoarea Cetate a Unirii, efectuează studii liceale la Cluj, apoi, tot aici, devine, în 1881, licențiat domeniul filosofiei (matematicii) la Facultatea de Științe din cadrul Universității din Cluj. Se înscrie la

cursurile doctorale, iar peste un an, în 1882, va dobândi titlul de doctor în filozofie, cu o teză despre "Filozofia educației". Va deveni profesor titular al Preparandiei din Arad, pe catedra de pedagogie, predând toate disciplinele din domeniul științelor umaniste, inclusiv cele filozofice. I-a mers faima de profesor de mare vocație intelectuală, astfel că Titu Maiorescu l-a invitat la Universitatea din București ca să predea logică și științe filosofice. Alege să rămână în Arad până la moartea sa, săvârșită în 29 septembrie 1913, fiind înmormântat în Cimitirul Eternitatea. Considerat "preot al științei", dascălul model și solitar, fiind un exemplu de profesor dedicat școlii, culturii și științei. Asociația învățătorilor i-au ridicat un monument funerar, ca semn de omagiu al memoriei unuia dintre cei mai înțelepți și dedicați profesori preparandiali. În anul 1909, deși avea o experiență de profesură îndelungată, participă voluntar la cursurile de psihologie experimentală susținute de W. Reim, de la Universitatea din Jena (Germania)⁴³. Deși a absolvit studii universitare în matematică, s-a perfecționat în pedagogie, fiindu-i de mare sprijin doctoratul obținut

⁴³ Onisifor Ghibu, *Un pedagog exemplar: Petru Pipoș*, în "Românul", Arad, an III (1913), nr. 215, p. 1. A fost convins de "sublimitatea științei" și de "înalta misiune morală a unui profesor".

în filozofie (1882)⁴⁴, știut fiind că pedagogia și psihologia au fost domenii ale cunoașterii desprinse din problematica gândirii și a cunoașterii filozofice. Menționăm că istoricul științelor care se ocupă de educație cuprinde aplecările unor importanți filozofi asupra chestiunilor pedagogice, amintindu-i, în acest sens, pe Francis Bacon, R. Descartes, Kant (Tratat de pedagogie), J. J. Rousseau (*Emil sau despre educație*), Herbart (*Pedagogia generală*), Dewey (*O introducere în filozofia educației*) etc. Să mai amintim că cele două științe au vegheat împreună la construirea unei societăți sănătoase, prin contribuția lui Confucius, Socrate, Platon Aristotel, Quintilian, Comenius și alții.

Prezentarea sintetică a realizărilor științifice

În cazul scrierilor lui Petru Pipoș – doctor în filozofie -, profesor cu studii filozofico-matematice, determinat să predea elevilor preparanți științele educației, pentru care elaborează "manuale", se observă "fața ascunsă" a filozofiei. Credința sa este că un viitor dascăl are nevoie de cultură filozofică, de un bun raționament și de logică, armături necesare pentru toate disciplinele școlare. Apa Spiritului Absolut, cum preciza simbolic Hegel, are o scurgere inversă, de la oceane/ mări spre râuri până la izvoare: "Dacă nu vine la tine nici un astfel de râu sau izvor, nu te poți alege cu nicio picătură de spirit"⁴⁵.

Adeseori, un filosof este însoțit de alte vocații, alcătuind constelații complexe împletite de artisticitate, știință, aptitudini creatoare tehnice ori de altă natură. În conștiința unor gânditori, cum a fost și dr. Petru Pipoș, sălășluiește, ca într-un templu, viguroase și vehemente resurse de speculații filozofice, dând preocupărilor pedagogice, psihologice, istorice și de educație aroma ademenitoare a virtuților înalte ale discursului elevat. Fața ascunsă și discretă a filozofiei s-a găbuit în scrieri cu numele ***Pedagogie, Didactică, Metodică***, dar mai evident în ***Istoria Pedagogiei***. Profesorul Preparandiei arădene, din 1880 până la moartea sa în 2013, a tipărit manualul „***Pedagogia pentru preparandii (școli normale)***” (1900), în care definește astfel educația: „*educația este o acțiune (compu-*

⁴⁴ Nu cunoaștem titlul tezei sale de doctorat și nici numele coordonatorului, dar știm că a susținut doctoratul în filozofie la Universitatea din Cluj, în anul 1882.

⁴⁵ Alexandru Surdu, *Vocații filozofice românești*, București, Editura Academiei Române, 1995, p. 8.

să din mai multe acțiuni parțiale), prin care un om major (matur) influențează cu intenție asupra altui om minor (nedezvoltat), după un plan oarecare spre a-l perfecționa până numai unde se poate”⁴⁶. Considerațiile sale filosofice vizează formarea și perfecționarea omului, care – combătându-l pe filosoful J. J. Rousseau (“omul se naște bun, dar societatea îl strică”) – susține că “spiritul omenesc nu voiește a distruge creațiunea firii”, iar menirea educației este “perfecționarea ființei umane”⁴⁷. Nu natura oarbă dă omului aspirația binelui, frumosului și științei (ca înfățișări ale moralei, esteticii și cunoașterii), ci “semenii săi”, prin modele și prin educație. Astfel se formează “omul cult”, ins cu mintea luminată, înzestrat cu “imperativul categoric”, concept kantian conform căruia omul dobândește demnitate și moralitate prin cultivarea existenței sale umaniste.

În „*Istoria pedagogiei*”, Petru Pipoș prezintă concepțiile gânditorilor importanți din domeniul pedagogiei, din antichitate până în epoca sa. Datorăm lui P. Pipoș prezentarea, într-o veritabilă panoramă a culturii pedagogice a timpului, a doctrinelor și curentelor educaționale⁴⁸. Totodată, P. Pipoș are o importantă contribuție „*la afirmarea Aradului ca centru pedagogic*” și „*la modernizarea învățământului arădean*”⁴⁹.

Influențat de gândirea filozofului J. F. Herbart, Pipoș împărtășește ideea “spiritului omenimei”, conform căruia evoluția culturală presupune îndreptarea “judecății, simțămintelor și voinței omului spre tot ceea ce este bun, nobil și măreț, ca apoi cultura armonică a tuturor puterilor lui sufletești să culmineze în ceea ce numim caracterul moral, caracter ca virtute”⁵⁰. Având o viziune modernă și democratică în organizarea unui învățământ educativ (o idee excepțională pentru dinamica școlii), Petru Pipoș s-a dovedit un gânditor înnoitor, cu o atitudine filosofică, structurată în jurul formării omului prin acțiune concretă, pentru dezvoltarea

⁴⁶ Apud V. Popeangă, *Petru Pipoș, animator al deschiderii europene a pedagogiei transilvănene*, în *Studii din domeniul științelor educației*, University Press, Arad, 2007, p. 245.

⁴⁷ Petru Pipoș, *Cugetări despre educație*, în volumul *Festivitatea aranjată în seara de 20 aprilie 1886*, Editura Diecezană, Arad, 1886, p. 28 – 32.

⁴⁸ Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale – 1807 – 1948*, University Press, Arad, 2006, p. 65. În volum, V. Popeangă se referă și la activitatea unor pedagogi din jurul Preparandiei arădene, cum ar fi D. Țichindeal, Alexandru Gavra (1797 - 1884), Giorgiu Popa (1841 - 1897), Petru Pipoș (1859 - 1913), Teodor Mariș (1885 - 1935) etc.

⁴⁹ Ibidem, p. 243.

⁵⁰ Ibidem, p. 41.

intelectuală și logică a tineretului. Există o coerență filosofică în modul de organizare a învățământului, fixat prioritar pe evoluția conduitei morale și pe creșterea demnității omului în raport cu semenii săi și cu întreaga comunitate educațională de care aparține. Ideile sale se încadrează conceptului modern de "constructivism pedagogic": "prin rațiune, iubirea devine constructivă, formativă"⁵¹, având teme în educația intelectuală și morală.

A avut capacitate de sistematizare a ideilor pedagogice, precum și deschidere pentru modernizarea sistemului educativ și adaptarea concepțiilor de filozofie educațională europeană la specificul învățământului național. Mai mult, elaborând o panoramă a gândirii pedagogice, de la Confucius și alți gânditori orientali, consideră că aceștia au promovat "o educație substanțială"⁵². Comentează modul de structurare a ideilor filozofilor Socrate, Platon și Aristotel, recomandând ca să se valorifice "adierea înțelepciunii grecești" prin atmosfera dialogic – euristică, precum și viziunea "dezvoltării integrale și armonice a ființei umane"⁵³. Prin Quintilianus, gândirea antică romană a promovat un învățământ filosofic, retoric, de drept și justiție, de formare a *civis romanus*, cetățeni devotați, buni, morali și culti. Pe Iisus îl consideră "întemeietorul educației creștine", având teme în promovarea iubirii, după cum, în Renaștere, accentuează rolul filozofilor Montaigne, Descartes, Bacon și Locke în promovarea "realismului pedagogic"⁵⁴ El apreciază valoarea europeană a învățământului german, prin implicarea filozofilor Kant, Herbart, Diesteweg, dar și a psihologilor experimentalisti E. Meumann și W Rein. Lui J. J. Rousseau i-a dedicat un studiu analitic și critic, precum și o evaluare a ideilor sale filosofice.

Deși a fost doctor în filozofie și cu studii universitare de matematică, Petru Pipoș și-a valorificat cultura de specialitate în domeniul științelor educației, în cadrul Preparandiei din Arad, întâiul institut pedagogic în limba română pentru pregătirea învățătorilor pentru școlile populare românești din Transilvania. Înalta formație filosofică a lui Pipoș este vizibilă în modul modern și logic în care scrie, în structurarea ide-

⁵¹ V. Popeangă, Stud. cit., p. 256.

⁵² Petru Pipoș, *Istoria pedagogiei*, ediția a IV-a, Editura autorului, Arad, 1912, p. 22.

⁵³ V. Popeangă, Studiu citat, p. 258.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 259.

ilor, dar mai ales prin viziunea sa europeană asupra educației. Filosofia i-a fost un temelie pentru cunoașterea copiilor, pentru dezvoltarea omului, pentru cunoaștere. La fel ca Petru Pipoș, au procedat mulți filozofi ai epocii, pomenindu-i aici pe Im. Kant, J. J. Rousseau, J. F. Herbart, în sensul în care filozofia a devenit o știință instrumentală, ideile devenind sursă de aplicare pentru alte domenii ale cunoașterii. De ideile filozofice s-au folosit știința educației, psihologia, ontologia, antropologia, chiar sociologia și filologia. Componentă a științei filozofice, logica a contribuit la o structurare a celorlalte științe umane, reale ori instrumentale. Dr. Petru Pipoș a fost un intelectual veritabil, pentru care deschiderea spre cunoaștere a trecut dincolo de granițele științelor, realizând transferuri de cunoștințe și idei dintr-un domeniu în altul. Școala a fost un teren propice pentru interdisciplinaritate, pentru colaborarea dintre științe, ca hrană benefică pentru înțelepți și înțelepciune, pentru progresul omenirii și a viziunii sale progresiste. Petru Pipoș a fost profesor al timpului său, asigurând Preparandiei din Arad aura binemeritată a înzestrării cu o filozofie de viață, fiind un profesor modern, vizionar și cărturar exemplar.

Toți acei scriitori, istorici, gânditori înaintași (Dimitrie Cantemir, George Barițiu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Vasile Conta, dar și arădenii preparandiști - Iosif Iorgovici, Alexandru Gavra, Lazăr Petrovici, Petru Moler Câmpeanu etc.) au pregătit configurarea personalității filozofiei românești, cu gânditori autentici, răspunzând întrebărilor fundamentale ale științei filozofice: Lucian Blaga, P. P. Negulescu, Constantin Rădulescu – Motru, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă ș.a. Vârfurile filosofiei românești au fost anticipate de dealuri, între care un loc important l-a avut și Petru PIPOȘ, doctor în filozofie.

Lista lucrărilor publicate

a) Cărți:

- *Festivitatea aranjată în seara de 20 aprilie 1886*, Editura Diecezană, Arad, 1886.
- *Didactica*, Editura Diecezană, Arad, 1887.
- *Metodica*, Editura Diecezană, Arad, 1889.
- *Istoria pedagogiei pentru preparandii*, Editura Diecezană, Arad, 1892, până în 1912 au apărut 4 ediții.

- *Metodica școalei populare*, Editura autorului, Arad, 1895.
- *Psihologia*, Editura Diecezană, Arad, 1896.
- *Pedagogia*, Editura Diecezană, Arad, 1900.
- *Pedagogia pentru preparandii (școli normale)*, Editura Diecezană, Arad, 1900.
- *Didactica pentru elevii institutelor pedagogice (școalelor normale)* ediția a V-a, Editura autorului, Arad, 1909
- *Pedagogia pentru preparandii (școli normale)*, Editura Socec, București, 1924

b) Volume coordonate –

c) Articole în reviste/ volume colective

- Petru Pipoș, *Elementul național în educație*, în **Biserica și școala**, Arad, nr. 14 – 15, an XVI, 1892.
- Petru Pipoș, *Dezvoltarea mai nouă a didacticii în raport cu psihologia*, în **Biserica și școala**, Arad, nr. 11 – 13, an XXIX, 1904 (vezi și Asociațiunea națională arădeană. Conferințe publice, 1892), Arad, Tipografia Diecezană, 1892, p. 40.
- Petru Pipoș, *Amintiri de la cursurile de la Jena*, în **Anuarul școlar** al Institutului Pedagogic din Arad pe anul 1910 – 1911.
- Petru Pipoș, *Dr. W. Rein și activitatea sa pedagogică*, **Anuar** al Institutului Pedagogic din Arad din anul școlar 1913 – 1914.
- Petru Pipoș, *J. J. Rousseau, ideile sale pedagogice și critica acestora*, **Anuar** al Institutului Pedagogic din Arad din anul școlar 1913 – 1914.
- Dr. P. Pipoș, *Supliment la Istoria Pedagogiei*, Arad, 1912.

Referințe științifică

- Bogdan, Doru, (2012), *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale, 1812 – 200 – 2012*, Arad, Editura Nigredo
- Botiș, Traian, (1922), *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului.
- Ghibu, Onisifor, *Un pedagog exemplar: Petru Pipoș*, în **Prolegomene la o educație românească**, Cultura românească, București, 1941, p. 639 (articol publicat inițial în ziarul "**Românul**" din Arad, nr. 215, 1913).

- Ilica Anton, *Istoricul Preparandiei din Arad*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012.
- Moldovan Iosif, *Monografia "Reuniunea Învățătorilor români din Dieceza Aradului*, Editura Școala Bănățeană, Timișoara, 1940.
- Popeangă Vasile, *Studii din domeniul științelor educației*, Vasile Goldiș University Press, Arad, 2007.

VASILE I. POPEANGĂ

1920, Lelești - 2012, Arad

Om al școlii, om al culturii, om al bisericii, Vasile Popeangă a fost o reprezentativă personalitate a Aradului, a cărei activitate științifică și publicistică rezonează pe plan național, precum și în spațiul, locuit de români, din apropierea granițelor cu Serbia și Ungaria. Aici, la marginea țării, activitatea pedagogică și istorică a profesorului Popeangă se constituie ca o bornă culturală și didactică a spiritului național, fiind deopotrivă o supapă de respirație a școlii românești și o punte de legătură cu învățământul european. Prof. univ. dr. Anton ILICA

Dr. VASILE POPEANGĂ, FILOSOFUL ȘI LOGICIANUL

Date biografice. "M-am născut în comuna Lelești, județul Gorj, în 22 decembrie 1920. Părinții mei, Ion și Maria Popeangă, erau plugari în acest sat așezat sub poalele Vâlcanului și trebăluiau de dimineața până seara pentru a asigura un rost în viață celor trei copii: Vasile, Ioana și Mihai⁵⁵. Vasile a fost un elev conștiinicos, preocupat de învățătura urmată în școala din comuna natală. Mai apoi a urmat cursurile celui mai valoros liceu din Târgu Jiu, Școala Normală "Spiru Haret", obținând diploma de învățător (1942), cu un bacalaureat la Liceul "Frații Buzești din Craiova. În vara anului 1942 (după bacalaureatul la Liceul "Frații Buzești" din Craiova), a luat drumul capitalei pentru înscrierea la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București", p. 15. În noiembrie 1942, a fost încorporat în Regimentul 18 Dorobanți, Târgu Jiu, de unde ajunge la Școala militară de la Ineu⁵⁶. Continuă mărturisirea directă a autorului autobiografiei: "În toamna anului 1945, mi-am urmat drumul. Continui studiile în Universitatea din București, care cunoștea o efervescență cultural - pedagogică reconfortantă pe plan național. Erau prinși în acest proces figuri remarcabile ale culturii române: Gh. I. Brătianu, G. Călinescu, Mircea Florian, D. Gusti, Tudor Vianu, G. G. Antonescu, Anton Dumitriu, C. Narly.

⁵⁵ Vasile I. Popeangă, *Biografia mea*, manuscris în posesia autorului, publicat în întregime în Anton Ilica (coord.), *Vasile Popeangă, Vocație de intelectual*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2007, p. 21 (*Vasile I. Popeangă despre ...Vasile Popeangă*).

⁵⁶ Cf. Doru Bogdan, în *"Puterea exemplului: dascălul și cărturarul Vasile Popeangă"*, în volumul *Școală-Cultură-Națiune*, Editura Nigredo, Arad, 2010.

Mihai Ralea, C. C. Giurescu, Dan Barbilian (Ion Barbu) și mulți alții. Le-am audit cursurile și am îndrăgit și mai mult știința și orizontul cultural al acestei pleiade de alese spirite. În 1947, m-am prezentat la examenul de licență după ce predasem la Liceul „Titu Maiorescu” o lecție de sociologie cu tema „**Sociologia cunoștinței**”, în care era vorba de impactul factorilor sociali asupra evoluției științei (cunoașterii). Cu acceptul profesorului C. Narly⁵⁷ de-a fi admis printre viitorii săi doctoranzi în domeniul pedagogiei am plecat acasă. Tema tezei sale se referea la **Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român**. Înainte de finalizarea tezei, C. Narly moare, astfel că după câțiva ani, reia finalizarea tezei sub coordonarea lui Stanciu Stoian⁵⁸. Teza cu titlul de mai sus fost susținută public, la Universitatea din București în 25 iunie 1969⁵⁹.

Între timp, primește repartizarea în învățământul liceal, la Nădlac, apoi la Liceul „Moise Nicoară”, și, în fine la Liceul Pedagogic. Va fi director adjunct, iar apoi director din 1960 până în anul 1982, desfășurând concomitent activitate de cercetător, cercetând documente în biblioteci din țară și din Serbia iar fișele de lectură le-a valorificat în cărți despre școli, istoria învățământului, pedagogie, cultură și monografii. Între timp, din 1982, au început să dispară clasele cu profil pedagogic, deci și orele de pedagogie, psihologie ori logică. Universitatea de Vest „Vasile Glodiș” din Arad i-a solicitat expertiza profesională să înființeze Colegiul Universitar Pedagogic, apoi Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, în sistem privat. Pentru Vasile Popeangă începe o nouă etapă de viață. Face ceea ce

⁵⁷ **Constantin Narly** (n. 30 mai 1896, Tecuci - d. 6 iulie 1956, București) a fost profesor de pedagogie la Universitățile din Iași, Cernăuți și București, licențiat și doctor în filozofie la Göttingen, scriitor, poet, prozator și publicist român. A scris: *Pedagogia socială și personalitatea*, 1928, *Istoria pedagogiei*, vol. I, Cernăuți, 1935, *Pedagogie generală*, 1938, *Metode de educație*, 1943

⁵⁸ **Stanciu Stoian** (n. 1900 - 1984), învățător, ajuns ministru în guvernul Groza, devine academician și profesor de pedagogie la Universitatea din București. Cu Stanciu Stoian, a finalizat doctoratul Vasile Popeangă, cu teza **Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român** (1969). A scris: *Din problemele localismului educativ* (1931), *Sociologia și pedagogia satului* (1943), *Pedagogia comparată* (1968), *Pedagogia română modernă și contemporană* (1976).

⁵⁹ Cf. Universitatea din București, Facultatea de Filozofie, Proces verbal din 25 iunie 1969, anexa V, trimis nouă de Romița Iucu, Președinte al Universității din București (cf. email din 17 sept. 2020).

știe mai bine: construiește instituții, publică volume, desfășoară activitate didactică, la nivel universitar. A avut în Aurel Ardelean un partener care i-a încurajat și susținut financiar și atitudinal toate proiectele. Colegiul Universitar Pedagogic a devenit o instituție care a focalizat interesul cadrelor didactice din sud-vestul țării, convertindu-și studiile pedagogice liceale cu studii pedagogice universitare. Sute de învățători au devenit institutori, apoi profesori pentru învățământul primar și preșcolar. Când puterile i s-au subțiat pentru contactul direct cu studenții, a ocupat postul de Director al Bibliotecii Centrale Universitare "Tudor Arghezi", dând acesteia prestigiu, prin același spirit de exigență și culturație înaltă. Biblioteca a primit un sediu central, și-a îmbogățit fondul de carte, precum și fondul documentar și de manuscrise. În plus, Vasile Popeangă a fost consilierul de taină al rectorului în ceea ce privește cultura și învățământul, luarea unor decizii de creștere a prestigiului național și internațional al Universității și extinderea acesteia în diferite areale ale țării. Este omagiat cu titlul de Doctor Honoris Causa. Un frumos omagiu îi aduce Mitropolitul Banatului, IPS Nicolae: "*Prof. dr. Vasile Popeangă rămâne cea mai reprezentativă personalitate a pedagogiei arădene ... un om îndrăgostit de carte, cu atașament față de valorile credinței*".⁶⁰ A fost "om al școlii, om al bisericii, om al culturii", iar activitatea sa rămâne "o bornă culturală și didactică". Doru Bogdan scrie despre cele "*40 de titluri de volume*", de la manuale școlare la "*cercetarea fenomenului pedagogic-educational românesc*". *Totodată este cel dintâi cercetător arădean care a investigat și valorificat asiduu și consistent bogatele fonduri arhivistice de la Karlowitz*"⁶¹.

A decedat în 18 ianuarie 2012, cu câteva luni înainte de aniversarea a 200 de ani de învățământ pedagogic românesc. Este înmormântat în Cimitirul Eternitatea din Arad, iar în curtea Colegiului Național "Preparandia "Dimitrie Țichindeal" se află montat bustul în bronz al cărturarului, omului de știință, cercetătorului, profesorul emerit dr. Vasile I. Popeangă. "***Verticalitatea sa morală, vocația pedagogică și spiritualitatea sa creștină au făcut din el o coloană de lumină a cercetării științifice românești, o pildă care trebuie urmată***", precizează Patriarhul României, Daniel.⁶²

⁶⁰ Nicolae, Mitropolitul Banatului, în A. Ilica (coord), Op. cit., p. 16.

⁶¹ Doru Bogdan, Loc. cit., p. 19.

⁶² Mesajul Preafericitului Părinte Patriarh Daniel adresat la trecerea la cele veșnice a prof. dr. Vasile Popeangă în <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/>

Prezentarea sintetică a realizărilor științifice din perspectiva temelor abordate. În prezentarea realizărilor științifice de natură contextual filozofică voi aduce în sprijin două mărturii directe ale lui Vasile Popeangă, mărturisite într-o convorbire duminicală:

(1) atmosfera din Facultatea de filozofie din București, prin amintirea profesorilor săi: "Am făcut facultatea într-o perioadă de mare efervescență universitară și culturală de la București. Pleiada de profesori pe care am prins-o era europeană și foarte mulți dintre ei atinși cu aripa geniului. Să enumăr: *istoria*, l-am prins pe Gh. Brătianu, făcea cursuri de istorie universală, pe C. C. Giurescu la istoria românilor. Pe C. C. Giurescu, l-am mai întâlnit de multe ori după aceea în anii postbelici. Chiar la București odată, am fost bucuros că am putut participa la o activitate aproape spontană organizată de Ștefan Costea. La televiziune. Deci începuse să emită Televiziunea română Ne-am adunat pentru primirea lui C. C. Giurescu. Știam că are o emisiune, va fi prezent. Noi ne-am adunat încetul cu încetul pe hol, n-a știut omul că venim și atunci toți am ieșit și când am făcut un semicerc, a început să plângă. În fine, s-a reținut până la urmă și a rămas impresionat de primirea pe care i-am făcut-o și noi totodată impresionați de momentul întâlnirii nu numai cu un profesor, ci și cu un mare om de cultură. C. C. Giurescu, aparținea unei familii de istorici, tată-său istoric, fii-său istoric. Impresionant, nu numai un mare dascăl și un om de cultură, C. C. Giurescu a fost tatăl altui istoric: Dinu Giurescu, om cam de vârsta mea, este la fel istoric. La literatură și estetică, am avut două personalități creatoare: George Călinescu și Tudor Vianu. George Călinescu impresiona: venea la facultate, la cursuri înconjurat de 10-12 asistenți. Nu erau toți bugetari, erau unii asistenți suplinitori sau asistenți angajați de universitate, dar cu fonduri din sponsorizări, cine știe ce fonduri adunate ca profesorul să aibe un grup mare de ajutoare, dar nu atât ajutoare cât oameni pe care să-i formeze. Papadima era asistent la un moment dat și colaborator într-un fel destul de apropiat și Papadima a fost un nume în istoria culturii românești. Dinu Pillat a fost asistent și Piru, la București și Craiova după aceea. Edgar Papu, Adrian Marino și Chelaru au fost asistenți și am întâlnit și pe alții. Tudor Vianu preda un curs de estetică; și cred că am aici un curs de-al lui Vianu, care nu știu dacă a fost publicat. La Sociologie, Dimitrie Gusti a avut asistenți sau a avut

conferențieri care toți au devenit nu numai mari profesori dar aproape șefi de școală. Așa au fost titularii de catedră și sociologi de renume european, Henri Stahl și Traian Herseni. În jurul lui Gusti mai aflăm pe Leon Țopa și Ion Zamfirescu, profesorul care a fost de atâtea ori în Arad. A fost la Liceul pedagogic, a conferențiat la teatru și la muzeu. El era profesor la filosofia culturii, predă un curs de filosofia culturii; erau în țară două cursuri, de filosofia culturii: la Cluj ținut de Blaga, la București susținut de Ion Zamfirescu. Ion Zamfirescu nu e de talia lui Blaga, pentru că Ion Zamfirescu, după aceea s-a orientat înspre litere, și a ajuns profesor de istoria teatrului universal. Apoi, Mircea Florian și Anton Dumitriu s-au impus în gândirea timpului prin eminente studii de logică.”

(2) activitatea didactică de la liceu focalizată pe filozofie ori logică: ”Am predat Logica pentru faptul că am avut doi profesori (la Facultatea de filozofie – n.m.), mari amândoi ca filosofi și mari profesori și doi oameni care au avut de suferit. Primul era Mircea Florian, profesor de filozofie generală și de logică. Mircea Florian predă o logică bivalentă care se bazează pe teza că operațiile gândirii se desfășoară între două repere (valori) fundamentale: adevărate și false. A treia valoare nu există. Asta-i logica de la Aristotel. Mircea Florian mergea și el spre această cale: adevăr-fals. Anton Dumitriu, doctor în matematici, fost profesor de matematică, după aceea doctor în filozofie, proceda la analiza raționalității filosofice a științei. A avut o conferință de logică și pe urmă a predat la catedra de logică, unde a fost titular. Așa din curiozitate, am ajuns la cursuri, nu eram obligat să mă duc, însă am participat la toate prelegerile lui Mircea Florian și Anton Dumitriu. Eram curios, să vedem ce este logica asta și atunci am reținut că Mircea Florian își bazase expunerea pe valorile de adevăr și fals, iar Anton Dumitriu vine și spune: nu domnule, există și posibil, pe lângă adevărat și fals. Această abordare deschide drumuri mai multe de gândire. Este posibil că orice judecată poate fi adevărată, dacă acțiunea a fost desăvârșită, poate fi și falsă, dar dacă nu știm că acțiunea e adevărată sau falsă, e posibil să fie adevărată sau falsă. Adevărul și falsul sunt posibile. Aceasta este logica trivalentă elaborată în 1920 de logicianul polonez Lukasiewicz. Sistemul logicii trivalente operează cu valorile **adevărat, fals, posibil**⁶³.

⁶³ Vasile I. Popeangă, *Biografia mea*, manuscris în posesia autorului, publicat în întregime în Anton Ilica (coord.), *Vasile Popeangă, Vocație de intelectual*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2007, articolul *Convorbire duminicală*, p. 41.

Titularul catedrei a avut o discuție într-un an cu un student în privința definirii logicii, fiindcă studentul respectiv era ori inteligent foc ori a fost instruit. Prof. Dimitriu a fost întrebat dacă între democrația burgheză și democrația socialistă, deci între două noțiuni, optează, poate opta, pentru una, pentru alta și către care posibilitate: aceea de recunoaștere a capitalismului sau de recunoaștere a socialismului. A răspuns clar că nu se gândește la a treia posibilitate: decât o sută de ani în socialismul sovietic, preferă un deceniu de democrație engleză. Opțiunea a fost considerată ca antimarxistă și el a fost arestat dus, judecat și condamnat, dar după aceea eliberat. A publicat *Istoria logicii*, în patru volume, o operă universală recunoscută ca model⁶⁴.

Profesorii mei de la facultate aveau o pregătire care tindea spre enciclopedism. Nu numai filosofie, nu numai pedagogie, mergeau și la alte discipline. Mihai Ralea, care avea două doctorate, a predat și psihologie și estetică. A predat cursul de Estetică și de Literatură comparată și Istorie literară și teorie literară. Cursurile lor deveneau carte, cursul lui Vianu, *Problemele filosofice ale esteticii*, nu a fost tipărit. O să trec acum peste el. Vianu a analizat cinci probleme de estetică: problema iraționalismului, a libertății, a intuiției, a totalității și a imanenței spiritului. În anul de studii 1945-1946 am audiat acest curs pentru examen. Bineînțeles, că mi l-am procurat și a rămas printre cărțile mele valoroase⁶⁵.

Referitor la doctorat, "mă gândisem inițial chiar voiam să merg pentru Logică. Din cauza asta, a crescut apetitul meu pentru logică. Logica m-a și ajutat de multe ori. Eu am predat Logica la liceu, pentru că îmi era și dragă, adică apropiată de metodele mele de predare, greu de urmărit de cineva"⁶⁶.

Am abuzat de citari privind cultura filosofică (formare și expresie) a cărturarului Vasile Popeangă, spre a-mi fi sprijin în încadrarea sa în categoria filosofilor, chiar dacă manifestările sale publice și editoriale sunt preponderent orientate spre școală, istoria învățământului, pedagogie și studii monografice. Din informațiile mărturisite de mai sus rezultă următoarele:

⁶⁴ Ibidem, p. 44.

⁶⁵ Ibidem, p. 45

⁶⁶ Ibidem, p. 48

- Formația filosofică universitară i-a permis să dispună în cele 40 de volume publicate de o gândire foarte atent structurată logic, făcând trimiteri la filosofi, adaptând problematica dinamismului gândirii speculative la realitățile pedagogiei (ca știință a educației, desprinsă din trunchiul mare al științelor filozofice); ideile textelor sale poartă aroma filozofiei, iar scrisul său înalță o idee simplă de natură școlară la dimensiunea conceptuală, a generalizării și a includerii sale în sistemul de gândire temeinică, structurată pe principii logice;

- Studiile sale din cărțile de pedagogie au ca temei valorificarea căilor pentru cunoaștere și adevăr în alcătuirea personalității omului, cu "dragoste pentru înțelepciune", cu un comportament umanist și o atitudine curajoasă pentru recursul la adevăr. Adeseori aducea în discuții opinia lui L. Wittgenstein, după care "Filozofia se aseamănă cu încercarea de a deschide un seif care dispune de un cifru: luate individual, cifrele n-au nicio semnificație, dar aliniate într-un anumit fel, ușa seifului se deschide". În scrierile sale despre educație, urmează acest principiu al corelării științelor de vecinătate, pentru a inocula tinerilor ideea de a discerne între ceea ce știu și ceea ce nu știu;

- În plus, formația sa filozofică degajă o riguroasă coerență logică, astfel că scrierile sale validează argumentarea și justificarea actului pedagogic prin raționamente, folosind schema deductivă a relației silogistice dintre premise și concluzii spre a ajunge la adevăruri necontradictorii. Recomandă ca în actul de predare să se utilizeze metode deductive și procedee inductive, dialogul socratic și discursul maieutic;

- Formularea propozițiilor și a frazelor evită limbajul banal, convins că simplitatea acestuia este consecința unei gândirii neșlefuite și simpliste; din acest punct de vedere, Vasile Popeangă a fost un cititor neobosit, profitând de orice moment pentru lectură de calitate, pentru texte care educă gândirea, un fel de întreținere, prin gimnastică a minții, a condiției sale intelectuale. Agendele sale cuprind fișe de lectură ale unor cărți de filozofie, de logică, de sociologie, psihologie și pedagogie, din arhive, biblioteci și alte surse de documentare.

Vasile Popeangă a fost o personalitate complexă, un intelectual autentic, pentru care știința cunoașterii a fost o preocupare cu sens înalt, râvnind să ofere o imagine luminată asupra unui cărturar ispitit de alea-nuri înalte și de căutări pentru idei generoase și conceptualizări corecte.

Limbajul folosit se configurează în raționamente logice, noțiunile și conceptele sunt explicate, fără ca frazarea să sufere în claritate și coerență. În toate faptele sale, a fost călăuzit de adevăr și dreptate, iar – cum și-a dedicat-o creșterii și educării tinerilor – acestea asigură lui Vasile Popeangă emblema de OM, care a modelat personalitatea atâtoro după modelul său, fiindu-le mentor, înzestrat cu aplecare spre cunoaștere și gândire cutezătoare, vegheată de filozofia adevărului.

Lista lucrărilor publicate

d) Cărți

- Popeangă Vasile (1969), *Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român* (teza de doctorat), Arad.
- Popeangă, Vasile, Găvănescu Eduard, Țîrcovnicu Vasile, (1964), *Preparandia din Arad*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964.
- Țîrcovnicu, Vasile, Popeangă, Vasile, (1973), *Pedagogie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Popeangă, Vasile, Țîrcovnicu Vasile (1974), *Pedagogie școlară*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Popeangă, Vasile (2000), *Școala și colectivitatea socială*, Timișoara, Editura Mirton.
- Popeangă, Vasile (1994), *Pedagogie*, Timișoara, Editura Mirton.
- *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale. 1807 – 1948*, Arad, "Vasile Goldiș" University Press, 2006.
- *Studii din domeniul științelor educației, Arad*, "Vasile Goldiș" University Press, 2007.
- *Studii despre Preparandia din Arad*, Arad, "Vasile Goldiș" University Press, 2011.
- A înființat reviste: *Catedra* (1972), *Îndrumări metodice* (1999), *Anuarul Liceului Pedagogic* (1972);
- A colaborat periodic cu studii și articole la *Revista de Pedagogie, Tribuna învățământului, Zbornik* (Vârșeț, Serbia), *Ziridava* (Arad), *Teologia*, (nu a fost preocupat de adunarea titlurilor din presă).

Referințe

Bogdan, Doru (coord), *Școala, Cultură, Națiune. Omagiu dascălului și cărturarului prof. univ. dr. emerit Vasile Popeangă*, Arad, Editura Nigredo, 2010.

- Idem (2012), *Preparandia din Arad în conștiința cultural istorică a epocii sale*, Arad, Editura Nigredo.

- Idem, (2018), *Laudă Dascălului - Învățător român, făuritor de țară*, Arad, "Vasile Goldiș" University Press.

- Ilica Anton (coord.), *Vasile Popeangă. Vocație de intelectual*, Editura Universității Aurel Vlaicu Arad, 2007.

- Idem (2012), *Istoricul Preparandiei din Arad de la origini până în prezent*, Cluj, Editura Casa Cărții de Știință.

- Idem (2009, 2014), *Paradigme pedagogice. Idei și instituții, concepții și doctrine (de la origini până în prezent)*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu.

- Idem (2016), *Medalioane pedagogice*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

- Doru Bogdan, Sorin Haiduc (coord) (2022), *În memoriam: Vasile Popeangă. 100 ani de la naștere, 1920 – 2020*, Arad, Editura Nigredo.

VASILE POPEANGĂ: OMUL ȘI PEDAGOGUL (CONTINUAREA Convorbirii de duminică)

- Ați avut la facultate niște profesori despre care ne-ați vorbit atât de elogios.

- Am făcut facultatea într-o perioadă de mare efervescență universitară și culturală de la București. Pleiada de profesori pe care am prins-o era europeană și foarte mulți dintre ei atinși cu aripa geniului. Să enumăr: *istoria*, l-am prins pe Gh. Brătianu, făcea cursuri de istorie universală, pe C. C. Giurescu la istoria românilor. Pe C. C. Giurescu, l-am mai întâlnit de multe ori după aceea în anii postbelici. Chiar la București odată, am fost bucuros că am putut participa la o activitate aproape spontană organizată de Ștefan Costea. La televiziune. Deci începuse să emită Televiziunea română Ne-am adunat pentru primirea lui C. C. Giurescu. Și tiam

că are o emisiune, va fi prezent. Noi ne-am adunat încetul cu încetul pe hol, n-a știut omul că venim și atunci toți am ieșit și când am făcut un semicerc, a început să plângă. În fine, s-a reținut până la urmă și a rămas impresionat de primirea pe care i-am făcut-o și noi totodată impresionați de momentul întâlnirii nu numai cu un profesor, ci și cu un mare om de cultură. C. C. Giurescu, aparținea unei familii de istorici, tată-său istoric, fii-său istoric. Impresionant, nu numai un mare dascăl și un om de cultură, C. C. Giurescu a fost tatăl altui istoric: Dinu Giurescu, om cam de vârsta mea, este la fel istoric. La literatură și estetică, am avut două personalități creatoare: George Călinescu și Tudor Vianu. George Călinescu impresiona: venea la facultate, la cursuri înconjurat de 10-12 asistenți. Nu erau toți bugetari, erau unii asistenți suplینitori sau asistenți angajați de universitate, dar cu fonduri din sponsorizări, cine știe ce fonduri adunate ca profesorul să aibe un grup mare de ajutoare, dar nu atât ajutoare cât oameni pe care să-i formeze. Papadima era asistent la un moment dat și colaborator într-un fel destul de apropiat și Papadima a fost un nume în istoria culturii românești. Dinu Pillat a fost asistent și Piru, la București și Craiova după aceea. Edgar Papu, Adrian Marino și Chelaru au fost asistenți și am întâlnit și pe alții. Tudor Vianu preda un curs de estetică; și cred că am aici un curs de-al lui Vianu, care nu știu dacă a fost publicat. La Sociologie, Dimitrie Gusti a avut asistenți sau a avut conferențieri care toți au devenit nu numai mari profesori dar aproape șefi de școală. Așa au fost titularii de catedră și sociologi de renume european, Henri Stahl și Traian Herseni. În jurul lui Gusti mai aflăm pe Leon Țopa și Ion Zamfirescu, profesorul care a fost de atâtea ori în Arad. A fost la Liceul pedagogic, a conferențiat la teatru și la muzeu. El era profesor la filosofia culturii, preda un curs de filosofia culturii; erau în țară două cursuri, de filosofia culturii: la Cluj ținut de Blaga, la București susținut de Ion Zamfirescu. Ion Zamfirescu nu e de talia lui Blaga, pentru că Ion Zamfirescu, după aceea s-a orientat înspre litere, și a ajuns profesor de istoria teatrului universal. Apoi, Mircea Florian și Anton Dumitriu s-au impus în gândirea timpului prin eminente studii de logică.

- *N-ați pomenit de pedagogi.*

- Da. Pedagogia a avut iarăși o catedră mare și un grup foarte puternic. În primul rând, erau doi profesori șefi de catedră la pedagogie. Era G. G. Antonescu, cel care a creat o școală românească de gândire pedagogică.

că. Orice am spune e originală, simplu ca bună ziua. Educația înseamnă: unu - acțiuni de creștere, doi - educația nu e posibilă fără a ține seama de resursele individului, trei - educația trebuie să fie organică, firească, în raport cu resursele individului. Pe aceste considerente, el și-a construit concepția lui filosofică. Constantin Narly era profesor tot de pedagogie și istoria pedagogiei. Cei doi profesori cooperau. Anul acesta unul preda pedagogie, anul viitor preda istoria pedagogiei și această succesiune a dat posibilitate fiecăruia: unu - de a-și expune cursul de pedagogie și doi - de a-și expune concepțiile asupra istoriei pedagogiei. Fiecare dintre ei avea nu numai asistenți, dar colaboratori apropiați. Antonescu, el a fost creator de școală pedagogică, Narly a venit de la Cernăuți, a avut ajutor pe Ion Sulea-Firu, un bănățean de al nostru, a făcut liceul la Oravița. După aceea a venit al treilea, un om creat de școala românească de pedagogie, I. C. Petrescu. I. C. Petrescu, un muscelan riguros în gândire, format pe baza unei pregătiri foarte serioase în Școala normală de la Câmpulung Muscel, după aceea studii de pedagogie la București, apoi studii de filosofie și pedagogie în Germania. Profesorul mi-a provocat o atitudine de admirație toată viața. Când noi am scos **Îndrumări pedagogice**, au fost croite după îndrumările metodice ale lui I. C. Petrescu. Și denumirea, de altfel, am și precizat, că păstrez denumirea *Îndrumări metodice* ale profesorului I. C. Petrescu. De ce, pentru ce anume? I. C. Petrescu a fost arestat foarte repede de regimul comunist, când reprezentantul său se instala la conducerea Ministerului Învățământului, și dus la închisoare la Brașov. Între colegii noștri se găsea o doctorandă, care trebuia să-și susțină doctoratul în 1946. Nu putea să-și susțină doctoratul, teza, lucrarea de doctorat, pentru că nu mai avea conducător. Prof. I. C. Petrescu a fost arestat și dus la Brașov. Ce-a hotărât tânăra candidată? Fac un pic de propagandă între studenți, dar nu o propagandă de asta bătaioasă sau de piață, ci a urmărit să găsească un grup care să facă o cerere către ministrul de justiție de atunci și care venea la noi la cursuri, mai asista pe cineva, căci susținea foarte mult studenții. Și am semnat și eu această propunere și cerere, prin care se solicita ministrului, măcar atât, eliberarea profesoului I. C. Petrescu de la Brașov pentru 48 de ore sau 72 de ore, timp în care să vină la București să prezideze comisia de doctorat și ea să poată să susțină doctoratul, să se hotărască, e admisă, nu e admisă, și ea să știe ce rost are, ce drum să apuce în viață. Ministrul de Justiție s-a

ținut de promisiune, dar a cerut un lucru: dacă vine prof. I. C. Petrescu, el nu poate să-i dea drumul sau să intervină pentru el decât în condițiile în care susține și o prelegere: deci vine pentru închiderea anului și pentru doctorat. În 48, 72 de ore, poate că se mai poate prelungi puțin termenul de eliberare, dar ministrul justiției, care era Lucrețiu Pătrășcanu, avea o rugămintă: la curs nu-i facem nici un pic de propagandă, să nu ne ridicăm în picioare, să nu răspândim cereri sau fluturași. I. C. Petrescu vine de la închisoare, tăceți din gură, lăsați să-și facă ora de curs, așa cum vrea dânsul. Prof. I. C. Petrescu a venit, a susținut prelegerea „*Valoarea socială a personalității*” și noi ne-am ridicat în picioare peste 5-600 de studenți, câți eram, că era plină, plină până la refuz sala și cu scaunele în fața băncilor. În Amfiteatrul *Titu Maiorescu*, ne ridicăm în picioare și aplaudăm și aplaudăm o jumătate de oră. Chestia asta a fost făcută pentru I. C. Petrescu. La Economie, l-am avut pe Belu Silber. Era un tip micuț, așa cum era fostul nostru director Buzgău și mereu agitat; am mers la curs aproape tot anul, pentru că se lansase zvonul că nici un student de la facultate nu se poate prezenta la examenul de licență fără examenul de economie politică. Și atunci ne-am pus pe economie politică, spre a vedea și ce este, pe de-o parte, iar pe de altă parte să ne asigurăm libertatea de prezentare la licență. Nu a fost până la urmă această barieră, dar studenții auditori au fost mulți de tot. Și Pătrășcanu a venit ca să-l prezinte, a venit și rectorul, Alexandru Rosetti, om de cultură și de bunăvoință - aș putea să spun bolnăvicioasă. În paranteză fie spus: pe toată lumea ajuta, nu știu de unde găsea fonduri că nici nu avea prea mulți bani, nici nu fura, nici nu spunea el de unde îi are, dar pe toată lumea ajuta. Foarte deschis din punct de vedere cultural, a venit la deschiderea cursului lui Belu Silber. Era o asistență selectă și numeroasă. Belu Silber a vorbit despre obiectul Economiei politice, s-a referit foarte mult la economia politică „burgheză” și a prezentat câteva teme marxiste. Toate aceste probleme vor fi abordate în cursurile următoare. Și a mers mai departe în condițiile în care zvonul printre noi era mare, că nu ne putem prezenta la licență fără examenul de economie politică.

- Asta era în 46?

- Era 46-47. Da. M-am adresat lui Roszenweig, un coleg evreu, și l-am rugat să-mi facă rost de o broșură despre materialismul dialectic și istoric al lui Stalin, broșură care era recomandată. Toți studenții se in-

teresau de acest examen. Broșura era foarte bună, căci era micuță, sintetică, nu avea prea mult material și putea fi folosită ca element de bază pentru pregătirea noastră. El mi-a spus că o să-mi facă rost și mi-a făcut rost și am pus mâna pe carte, ca să citesc despre materialismul dialectic și istoric al lui Stalin. Am citit-o cu atenție, era o broșură cu coperti roșii. Mă duceam adeseori de la căminul nostru în parcul unde acum este stadionul „Lia Manoliu”, unde era un parc și unde se duceau studenții, unde se citea în cele mai bune condiții și m-am dus, din nou înainte de licență. Eu nu știam se va da examen sau nu se va da, și am adormit cu capul pe braț acolo. Cineva a trecut probabil pe lângă mine și mi-a luat cartea. „Mă omule, îi zic colegului meu, fii atent că am pierdut cartea”. Vezi-ți de treabă, vezi-ți de treabă, îmi răspunde. Adeseori la seminar, auzisem că sunt două alternative: e posibil sau nu e posibil marxismul ăsta, așa cam de duzină: depinde ori de Stalin, de ținuta dictatorială, ori de ținuta ironică a lui Caragiale. Auzeam mereu trimiterea la Caragiale. Belu Silber a avut adeseori atitudinea aceasta de expunere a marxismului în maniera Caragiale și de neîncredere în marxism.

- Când eram elev la Liceul pedagogic, ați predat Logica.

- Da Am predat Logica pentru faptul că la logică... **(ați avut un profesor care v-au marcat pregătirea de specialitate, la logică, întreb)**, sigur că da, am avut doi profesori, mari amândoi ca filosofi și mari profesori și doi oameni care au avut de suferit. Primul era Mircea Florian, profesor de filosofie generală și de logică. Mircea Florian predă o logică bivalentă care se bazează pe teza că operațiile gândirii se desfășoară între două repere (valori) fundamentale: adevărate și false. A treia valoare nu există. Asta-i logica de la Aristotel. Mircea Florian mergea și el spre această cale: adevăr-fals. Anton Dumitriu, doctor în matematici, fost profesor de matematică, după aceea doctor în filosofie, proceda la analiza raționalității filosofice a științei. A avut o conferință de logică și pe urmă a predat la catedra de logică, unde a fost titular. Așa din curiozitate, am ajuns la cursuri, nu eram obligat să mă duc, însă am participat la toate prelegerile lui Mircea Florian și Anton Dumitriu. Eram curios, să vedem ce este logica asta și atunci am reținut că Mircea Florian își bazase expunerea pe valorile de adevăr și fals, iar Anton Dumitriu vine și spune: nu domnule, există și posibil, pe lângă adevărat și fals. Această abordare deschide drumuri mai multe de gândire. Este posibil că orice judecată

poate fi adevărată, dacă acțiunea a fost desăvârșită, poate fi și falsă, dar dacă nu știm că acțiunea e adevărată sau falsă, e posibil să fie adevărată sau falsă. Adevărul și falsul sunt posibile. Aceasta este logica trivalentă elaborată în 1920 de logicianul polonez Lukasiewicz. Sistemul logicii trivalente operează cu valorile **adevărat, fals, posibil**.

- E ciudat că el era matematician, care lucrează cu date exacte, are în această ecuație binară – plus/minus – o nuanțare...

- A fost interesant, frumos, cursul său a avut mare afluență. Titularul catedrei a avut o discuție într-un an cu un student în privința definirii logicii, fiindcă studentul respectiv era ori inteligent foc ori a fost instruit. Prof. Dimitriu a fost întrebat dacă între democrația burgheză și democrația socialistă, deci între două noțiuni, optează, poate opta, pentru una, pentru alta și către care posibilitate: aceea de recunoaștere a capitalismului sau de recunoaștere a socialismului. A răspuns clar că nu se gândește la a treia posibilitate: decât o sută de ani în socialismul sovietic, preferă un deceniu de democrație engleză. Opțiunea a fost considerată ca antimarxistă și el a fost arestat dus, judecat și condamnat, dar după aceea eliberat. A publicat *Istoria logicii*, în patru volume, o operă universală recunoscută ca model.

- Ați ajuns la Arad.

- ... să nu-i uit, la psihologie, aveam pe Mihai Ralea și pe Zapan. Ralea avea o expunere frumoasă făcea multă psihologie socială, am reținut ideea asta a amânării. Omul este ființa care amână acțiuni, amână decizia câteva minute, ore și poate și mult mai mult. În schimb, Zapan era omul experimentului, avea studii de matematică la bază și am reținut lucrul acesta; profesorii noștri aveau o pregătire care tindea spre enciclopedism. Nu numai filosofie, nu numai pedagogie, mergeau și la alte discipline. Mihai Ralea, care avea două doctorate, a predat și psihologie și estetică. A predat cursul de Estetică și de Literatură comparată și Istorie literară și teorie literară. Cursurile lor deveneau carte, cursul lui Vianu, *Problemele filosofice ale esteticii*, nu a fost tipărit. O să trec acum peste el. Vianu a analizat cinci probleme de estetică: problema iraționalismului, a libertății, a intuiției, a totalității și a imanenței spiritului. În anul de studii 1945-1946 am audiat acesrt curs pentru examen. Bineînțeles, că mi l-am procurat și a rămas printre cărțile mele valoroase. Ei, cum am ajuns la Arad. La Arad, am ajuns, nu aveam eu gândul să vin în învăță-

mânt, eram pregătit pentru învățământ, însă eram pregătit să mă prezint la doctorat. Eram hotărât, la un moment dat mă gândisem pentru (***la ce domeniu de doctorat v-ați gândit atunci?***, întreb). Atunci mă gândisem inițial chiar voiam să merg pentru Logică. Din cauza asta, a crescut apetitul meu pentru logică. Logica m-a și ajutat de multe ori. Întâi, colegii mei de la Arad n-au avut niciodată discuții asupra catedrei, poate cu alte probleme, dar în privința catedrei nu, pentru faptul că de la început poziția mea a fost următoarea: fiind director și fiind 5-6 profesori, eu am observat că toată lumea fuge de Logică. Eu am luat Logica, pentru că îmi era și dragă, adică apropiată de metodele mele de predare, greu de urmărit de cineva. Greu și o să dau un exemplu ... convingător despre această chestiune. Dar cum colegii mei dorind să ia psihologie-pedagogie, psihologie preșcolară, metodică, practică pedagogică, ei și-au împărțit orele cum au vrut. Logică, rar, când a rămas câte unul să ia câte o oră, fiindcă nu-i ajungea pentru alcătuirea catedrei. Foarte rar, restul eu am luat Logica și am predat Logica. Când era d-l Coșeriu la securitate trebuie să menționez, că a fost și șeful securității la Arad, comandantul ei. Eu eram director, îmi dă telefon într-o zi că ar dori să vorbească ceva cu mine. - Sunteți binevenit, veniți la școală și discutăm. - Dar n-aș vrea să ne întâlnim la școală. - Păi, nu mă pot întâlni cu dumneavoastră în altă parte, deoarece am ore și ceasu-i ceas trebuie făcut. - Până când aveți ore? - Păi am până la 11, după aceea, am ceva treburi de birocrație și de secretariat, pe urmă plec, eu am făcut programul pe ore, pe urmă, plec la localul de pe strada Paroșeni, unde la ora 1 am o întâlnire cu anul VI, care a venit de la Timișoara și trebuie să mă duc acolo. - E bine știu pe unde mergeți, mergeți acolo pe lângă biserica sârbească, acolo în colț la dumneavoastră aveți două intrări, puteți intra lateral, dar o să veniți prin față, probabil și acolo la porți este un salcâm mare, umbros. La umbră eu vă aștept și așa a fost. Pe la ora 12, ori 12 fără ceva, ori 12 și ceva în vederea întâlnirii de la ora 1 cu anul VI de la Timișoara trebuia să mă duc întrucât erau probleme de repartizare și dacă nu te duceai, vorba ceea, însemna că-i condamni pe elevi la închisoare, mai rău decât închisoarea era anul în care se pregăteau să intre în învățământ și ei nu erau pregătiți. Și Coșeriu mă așteaptă, ne salutăm, zice peste câteva minute „păi sunteți aproape ca și sosit”, iată despre ce este vorba. - Ați primit de dimineață o vizită de la Timișoara a unui profesor? - Da, am primit un profesor de la Universitatea Timișoara.

- Unde e domnul? - Domnul profesor s-a dus în oraș, unde s-a dus, nu știu. Am discutat foarte puțin de dimineață, mi-a spus că pleacă în oraș și dus a fost. - Dar lăsați-l în pace, nu a venit pentru dumneavoastră, are treburile lui. - Eu am înțeles că îi sunt numai gazdă, nu-i este obiectiv profesorul ce-l găzduiește. - I-ați oferit o cameră? I-am oferit cameră, pat, îi oferim masă, mă voi duce cu el la masă și mi-a spus că mâine după amiază pleacă. Treaba lui dacă pleacă, probabil că va pleca. - Ce vă rog eu. Ce anume? I-ați oferit condiții bune e bine, o să vă rog două lucruri: întâi, să-l invitați pe profesor la oră și să spuneți profesorul la care-l veți invita; doi, nu discutați nimic cu el. - Dar dacă spune ceva, se discută lecția? Întreb eu. Profesorul vizitat acceptă, nu acceptă, dreptul lui să decidă. Eu spun, bine oricare ar fi decizia colegului meu. - Profesorul la care va fi invitat este? - Vasile Popeangă, la Logică, răspund eu. - Păi de ce la Vasile Popeangă? Păi, eu am Logică, ceilalți nu știu, că n-am orar acum, așa am spus, rămâne așa. Și l-am invitat pe profesor la Logică. Am făcut schema raportului dintre sferă și conținut cu cercuri, cu conținut și sfere, mă rog, logică pură. Am desenat pe tablă cercuri mai mari mai mici, am scris acolo și împreună cu clasa, dar după vreo 15 minute îl văd pe vizitatorul meu că doarme-dus în ultima bancă. Băieții văzuseră, le-am făcut semn să tacă. Numai când a sunat clopoțelul, a început să deschidă ochii. Când s-a ridicat și eu am coborât, și am plecat. Nu am discutat nimic, n-a fost nimic că eu mi-am zis că indiferent ce-a scris, sub aspect politic nu se poate spune nimic, căci m-am referit numai la noțiuni, la concepte. Un copil care are 7 ani, se duce la școală, școală populară primară și altă școală, dar școlarul ce este, ce este copilul ăsta, deci am ajuns până la ființă și la concepte generale. Despre întâlnirea cu timișoreanul până la revoluție n-am vorbit nimic, și după revoluție, ca să mă duc mai departe, după revoluție. La revoluție, primul pe care l-am văzut a fost Anton Ilica și Delia Ilica în fața Farmaciei 72, am ajuns și eu pe acolo, n-am dus întâi la farmacie, am luat, nu știu ce am luat pentru nevastă-mea, apoi am ieșit și m-am dus și eu încolo, vorba aceea, până la Primărie, adică până în fața Primăriei, în partea asta înspre CEC. Ei, după revoluție nu știu cât timp în 1990, bineînțeles, mă întâlnesc pe stradă cu dl. Coșeriu. El, devenit acum pensionar, de fapt el era pensionar și înainte de revoluție, fusese pensionat înainte de revoluție. Poate că lucrul ăsta i-a făcut bine și l-a avantajat. Ei, ne salutăm, ce mai faceți? îl întreb. Am treburi în dreapta, în stânga. Era

pensionar, dar totuși alerga încoaci-încolo, și zic eu, ia să vedem de ce mi-a spus atunci așa. - Dl. Coșeriu, am o întrebare, vă rog să-mi spuneți ca să fiu cu sufletul împăcat întâi dacă dumneavoastră ați știut că tânărul V. Popeangă înainte de căsătorie cu 4-5 zile este chemat de locotenentul Vidican la Vila Doina. Vila Doina era pe Calea Romanilor, acolo pe unde-i acuma, viza-vis de Grădinița 14. La Vila Doina fusese într-un timp comisarariatul, unitate militară și am fost chemat cu livretul militar și acolo acest Vidican vine însoțit de cineva tot tânăr, și atunci mă întreabă dacă nu vreau să fac servicii, să fac câte o notă informativă cu ce se discută în sala profesorală. În sensul ăsta, eu am simțit ce vrea să fac, am spus că nu-mi trădez colegii, ca nici nu mă bag în chestiile astea, că n-am nimic cu nimeni și după vreo două ore jumate, trei ore, discut cu ei doi acolo ținându-mă un timp și în picioare după aceea dându-mi-se scaun să stau pe scaun, au văzut că argumentul cutare nu merge la ei. „Ia, stați un pic, d-voastră știți că mă însor?” Da? nu știu! Da. În zilele viitoare, nu știu, era căsătorie civilă, fără tam-tam, că așa era. Și mă căsătoresc. „Dar cu cine vă căsătoriți?” Ei, asta a fost întrebarea pe care am așteptat-o. Pentru faptul că în cele două case, unde locuiau socrii, erau doi frați: *socru-meu*, care fusese și era încă și atuncea funcționar la Uzina electrică Micălaca la contabilitate, acolo, de ăsta cu înregistrări, cu chitanțele care vin și decontări, ăla o plătit, ăla nu o plătit, știi cum e la contabilitate; *fratele lui*, cu domiciliul obligatoriu la Deva, fost deputat în Parlament, director de bancă, membru al PNL. Și eu am spus, mă însor. Cu cine? Mă întreabă. „Cu domnișoara Iercan”, le răspund. Erau cele două case legate și, probabil că așa este, că au știut numai de fata directorului de bancă. În cele două familii Iercan erau două fete și ei nu știau. Și întreabă, familia aceea a directorului de bancă. Aici stătuse bunica fetei, a avut doi copii și au rămas acolo. Se uită unul la altul și ... și ofițerul zice: nu ne-ați înțeles. Sunteți liber!” Am salutat și am plecat. Mă rog, a doua chestiune se referă tot la mine. Când a venit profesorul de la Timișoara, mi-ați spus clar să nu discut nimic cu el. Mi-ați spus clar că nu vă interesează problemele pedagogicului, că vă interesează altceva. A fost un demers să vină la un profesor la oră și a venit la mine. Fiindcă n-am vrut să expun nici unui coleg, fiindcă am predat Logica și nu formulam nici măcar propoziții și am lucrat cu noțiunile de copil, ființă, lucru, obiect ș.a. și cu adjectivele, restul ... De ce m-ați pus în gardă? M-ați pus în gardă și pentru asta vă sunt recunoscă-

tor și vă spun vă mulțumesc. L-am liniștit oarecum. Nu m-am supărat pe profesorul vizitator, pentru faptul că eu îl cunoșteam pe timișorean din timpul verii de la Timișoara. Eram satisfăcut de cercetările lui, era foarte bine pregătit în domeniul său. În 1990 oricum a murit.

Mi se explică clar că Generalul Vlad, comandantul nostru, ne-a cerut nouă, celor de pe frontieră să venim la el la București la o întrevedere personală. Și m-am dus și din convorbirile cu el, mie mi-a cerut o singură probă, pentru întărirea frontierei. Mi-a cerut următorul lucru: fiți atenți, în regiunile de frontieră, în regiunile cu minorități, în regiunile unde sunt dispute sociale am observat că unii oameni, unii intelectuali sunt pârâți vinovat-nevinovat, foarte mulți că-și înșeală nevasta, că cutare-cutare își înșeală nevasta, nu-și înșeală țara, că nu știu ce fac, fiți atenți cu oamenii de pe frontieră, oamenii pe care-i aveți vin trimiși de noi dintr-o parte sau alta. Aci la Arad, am avut multe căderi de oameni nevinovați cauzate de grupul de la Timișoara. Și noi am avut o listă, l-am avut pe Mihai Păun, foarte atașat comunistilor om serios, om cinstit, însă avea el anumite obiceiuri; chemat, a refuzat să vină la partid pe motiv că are oră, a refuzat să vină la telefon din același motiv, refuz ce i s-a dat o altă interpretare. Zice, sigur că trebuie să vă apărăm și nu știu dacă a fost, dar sigur c-a fost lucrul ăsta, mi-a spus și ... că a fost o mafie aicea care, la Arad, pe mulți români de-ai noștri i-a ponegriț și i-a denigrat, i-a târât în tot felul de lucruri neplăcute. Și fără să fie vinovați. Deci, așa am ajuns la Arad, încă din primii ani, erau dispute politice, dispute sociale foarte puternice, purtate adeseori și între grupuri. De exemplu, aici în curte, era foarte cunoscută casa asta, nu era cunoscută de mine, era cunoscută de ceilalți. Eu, intrând aci, sigur am moștenit și unele și altele, cunoscut și prieten mi-a rămas Vasile Lupu și Florea Doblea, vorba ceea și unii și alții care lucrau cinstit, ba la Pecica, ba la Șeitin, unde erau trimiși cu treburi culturale și școlare.

- Mi-ați spus după revoluție că, ați recunoscut de fapt, că ați fost duplicitar. Ce înseamnă duplicitate, după ... momentul actual?

- Am spus și repet deci din punct de vedere social și politic am avut o atitudine și am spus și acuma că o recunosc și o spun, d-le, am fost duplicitar, pentru faptul că am jucat două cărți sau pe două conduite. Era o conduită socială, partidul comunist era la putere, politica lui trebuia făcută nu numai de un profesor, ci de toți profesorii țării, la lecții, în clasă, în dreapta în stânga, adică la serbări trebuia să ții cont, fiindcă nu se pu-

tea, așa, după aceea, după ce participam, cum era bietul Marcu (Octavian, profesorul de educație fizică-n.n.), săracul, îmi spunea una și alta, iar eu îi spuneam „ omule! taci din gură”, deci această politică a statului român trebuia recunoscută, că de nu voiai să fii cu ei pe față și atuncea erai pierdut, lagărele, concentrările, închisoare. Însă conștiința omului nu poate fi controlată, dar aveam o conștiință, această conștiință, cu valorile umane, valorile bune naționale, valorile europene nu a putut fi violentată și am acționat în spiritul lor. Duplicitatea mea a fost rezultatul conflictului, contradicției dintre viață și conștiință. Am observat atitudini duplicitare și la alți semeni ai mei. Oricum ar fi, îmi revendic dreptul de înțâietate în ceea ce privește *reînvierea cultului preparandiei*. Din punct de vedere civic, am făcut politica partidului la școală, în dreapta, în stânga, însă atunci când politica a venit în contradicție fundamentală cu anumite opțiuni ale mele și când am fost determinat să lovesc în a treia persoană am știut foarte bine ca să mă strecur, să aleg calea potrivită ca a treia persoană să nu sufere din aceste motive politice. Pomenesc numele lui Maria Hențiu, care a fost vicepreședinte la consiliu și m-a ajutat și a ajutat și pe elevi. Maria Hențiu primea de la fiecare director lista admișilor la examen. Lista admișilor avea numele, prenumele candidatului, originea socială a candidatului, nota. Trebuia să avem grijă ca la pedagogică să nu intre decât copii cu origine socială bună. Nu intrau. Ce înseamnă asta origine socială bună? Muncitori, țărani plugari fără preoți, fii de preoți numai cu aprobarea excepțională a primului secretar de partid de la raion. După aceea, să avem grijă, să nu mai vorbesc, foști moșieri, foști chiaburi nu veneau ei la pedagogică, erau multe cazuri, dar veneau copii de preoți. Mai veneau copii de chiaburi și Hențiu Maria, m-am dus la ea, prima dată, când m-a văzut cu media aproape 10, la fata preotului Goia de la Nădlac, mutat disciplinar la Buteni. Păi ce să facem aicea, ce să facem aici? Eu am accentuat: asta-i realitatea! Trebuia să fim de acord ce schimbăm, schimbăm media sau schimbăm originea socială? Am spus că mie-mi pare foarte rău să schimb media acestei fete și din considerente de apărare, Cum anume? Toți profesorii ne vor condamna că i-am schimbat media, numai pentru faptul că e fată de popă. S-a făcut o greșală, scrie acolo la origine socială, fată de funcționar sătesc, îmi spune doamna Hențiu. M-am bătut pe frunte, am schimbat-o. Apoi, l-ai avut pe Nicolae Lăpușanu profesor? (- *Da, mi-a fost și diriginte un an, răspund*). Lăpușanu

a fost copil de familie de învățători basarabeni. A venit la Universitate la Iași. A fost foarte bun prieten cu Eugeniu Coseriu, filologul, șef de școală mondială. Profesor în Paraguay, cred, după aceea în Germania și prin alte țări din America Latină. Eugeniu Coseriu a trecut Prutul. El s-a adaptat greu în țară, a văzut care sunt direcțiile de acțiune rusești și a luat hotărârea de trecere a Dunării, pe care a trecut-o înot, apoi în Italia și în Italia dă-i drumul mai departe. Dar fiind în Italia, a avut o tresărire de conștiință față de Lăpușanu, coleg și prieten, încât nu s-a răbdat să nu-i scrie. Coseriu trimite o scrisoare lui Lăpușan, în care arată cum s-a îndreptat spre Dunăre, cum a trecut, unde este acuma, și-l îndeamnă: „fă și tu ceva ca să fugi...” Scrisoarea, se pare, că a fost interceptată, Lăpușanu a fost dus în Bărăgan, a avut de suferit și după aceea pot spune că nimeni niciodată nu l-a deranjat cu nimic. N-a fost atins cu nimic, din contră recunoscut ca atare ca forță didactică și recunoscută corectitudinea lui la ore. Odată, țin minte ca acuma, vine la mine o cetățeană numită Șimăndan de la Curtici, deputată. Probabil că a avut pe cineva, n-a avut, dar probabil că s-a încercat o atragere în cursă a lui Lăpușan, în sensul să i se ofere ceva; și la plecare de la școală, după ce a trecut la colț, Lăpușan a fost oprit: „treceți examenul fiicei mele, ăsta nimic, nimic ... pe strada Lazăr, cam pe unde sunt pensiile acuma, pe acolo a fost. Țin minte ca acuma, la examen era în comisie, eu zic „Nicolae, ce notă-i dai aicea la aceasta”. Uite, zice, i-aș da 2, i-aș da că atâtea greșeli are, dar îi dau 3, fiicei deputatei de Curtici. Lăpușanu nu putea să treacă, decât cu suferințe enorme, pe cine nu merita. *(Ce te uiți la ceas? E 12 și ...Să nu mă mai iau cu poveștile că atuncea. Noi ne mai putem întâlni.)* Însă vreau să spun foarte clar, membrii partidului comunist au fost adeseori verificați. La fiecare verificare, am avut o întrebare: unde este adeziunea aia, a mea? Aia de intrare în partid. N-am avut și n-am avut, fiindcă adevărul este că nu m-am înscris, m-au înscris ei, m-au înscris pe mine, m-a înscris Lupu Vasile, care era secretar de partid și cu secretarul de la școala slovacă, Heckel, care era secretarul de partid al organizației din Nădlac. Heckel și cu Lupu se înțelegeau foarte bine, fiindcă soția lui Lupu era slovacă și Lupu a fost un copil de plugari și era coleg cu noi și poate mai bun decât noi; era un om sărac, a avut nenorocirea de pe front și-a pierdut piciorul, însă el a fost un om ager la minte, om corect, un om care putea ridica partidul atât cât i se cerea lui. Vine Heckel la mine și-mi spune: întâi cotizația. Membrii de partid aveau vreo

cinci sute și ceva de lei, neplătiți la cotizație, și a doua să mergem să facem muncă voluntară pe islaz acolo, în partea stângă către Mureș, în fața frontierei acolo, era loc de fâneață și urma să tăiem pălămizi, să tăiem nu știu ce acolo. Mai duceau copiii, mai jucau fotbal acolo și când discutăm cum să procedăm Iovănaș Traian zice: „Vă rog să acceptați propunerea mea: cotizația va fi plătită toată, ca să terminăm povestea, din veniturile mele, din afacerile mele cu porcii”. Era afacerist cu armata sovietică, nici dracu nu se lega el, ca mai târziu, în 1948 au fost naționalizări și el a fost dus la Deva, în special datorită acestei activități a lui. „Pășunea, islazul de-acolo am să-l închiriez eu pentru porci și eu voi face ordine acolo cu oamenii mei”. Și așa s-a terminat toată povestea. Ședința a durat mai puțin de o jumătate de oră, după aceea am mai rămas cu treburi pe acolo. Alții s-au retras că să mai ia câte o țuică, aveau sticle băgate în buzunar și acolo aveau pentru mine, pentru Toni, pentru Fănică, se întâlneau și trăgeau o țuică. Deci așa am fost înscris, dar Lupu a intervenit fiindcă Blaj, primul secretar, era rudă cu Lupu. El s-a dus la Lupu și i-a spus ce să facă. Cu Lupu eram în relații foarte bune și datorită firii mele atașate față de plugari. Eu însumi sunt fiu de plugari, am plugărit și eram atașat față de el și alți plugari din Arad sau de nu mai știu de pe unde. Ei și Blaj atuncea spune lui Lupu: „uite că n-a plătit cotizația. Stai un pic, n-are bani? Păi, n-are. Zice: lasă că plătesc eu”. A plătit 25 de lei cotizația, pentru nu știu cât timp pentru mine. Era cotizația fixată în funcție de salariu. A doua sau a treia zi m-am dus la Blaj, i-am dat banii, mi-am cerut scuze. Deci cât era partidul de partid și relațiile acestea de omenie se mai păstrau, relațiile de omenie dintre mine și Lupu. Am apreciat acest om pentru inteligența lui, suferința lui de pe front, corectitudinea și spiritul de omenie.

- Cât ați fost director aci la Pedagogic l-ați cunoscut și pe Episcopul Teocris, regretatul Patriarh care a decedat recent, l-ați cunoscut personal?

- Foarte, foarte apropiat. L-am cunoscut bine, bine de tot. Au fost cazuri când m-am întâlnit și de 5-6 ori pe săptămână cu el. El a facilitat schimburile culturale ale Episcopiei, a deschis cultural Aradul, a deschis cultural Episcopia. A deschis arhivele pentru personalități. De la București a fost Vatamaniuc, a cărui operă, vorba ceea, rămâne. De la București au mai fost Pandele Olteanu, Radu Mircea, au venit și au făcut cercetări la Episcopia Aradului. Au venit cercetători din Iugoslavia și din America. Au

făcut cercetări, studii, în dreapta, în stânga, au publicat și peste frontieră și despre Arad și despre Episcopia Aradului. A continuat activitatea lui Andrei Mageriu, Traian Mager, în ceea ce privește construirea de biserici. Oricum ar fi a construit cinci biserici. Asta rămâne. A mers mai departe: a deschis arhiva pentru oameni din afară. Veneau românii din Serbia, veneau românii din Ungaria. Protopopul Meszaros din Ungaria a fost ajutat de Episcopie să vină la Arad, să se ducă la București ș.a. A avut legături în dreapta, în stânga, cu oameni de cultură din Arad, nu mă refer numai la Arad. Aceștia veneau la Episcopie pentru o carte, pentru o fotografie, pentru documente rare din arhivă. Asta a fost și am spus că în ceea ce privește relația lui cu autoritățile comuniste. Când era Baba prim secretar, Baba a venit o dată la Pedagogic, era înainte de închiderea anului, de împărțirea premiilor. Premiile se împărțeau sâmbătă și Baba a venit joia. Premiile erau împărțite numai la clasele mici și vine la mine și mă întrebă, cum merge, ba de una, ba de alta, vorbim și, către mine Baba, că a așa-mi spunea „*pruncule, am o întrebare: fata lui popa din Nădlac este elevă aici? Am niște reclamații urâte. De ce ai înscris-o? Nu e ordin că nu se înscriu fetele de popi?*”. Păi zic, tovarășe secretar, este un ordin, dar tot ordinul ăla prevede că... De fapt, am două fete de popi. „Două ai? Păi ce faci aici, popie? Ce faci?”. Tovarășe prim secretar nu popi, pentru că sunt fete, ele nu se fac călugărițe, ci se mărită. Însă ordinul prevede că o fată de popă, preot, se poate înscrie la Pedagogic, numai cu aprobarea primului secretar al localității de unde pleacă. Primul secretar de la Nădlac, Teodor Palade, care este membru al comitetului județean, cum și la raion, i-a dat aprobarea și am și vorbit cu el. A venit aicea și mi-a spus: „Uite ce mai întâi, ne-a ajutat mult. Păi ... dar acum când a avut nevoie a venit la mine și a trebuit să dau aprobare și pune-te în situația mea, când băiatul meu, coleg de clasă cu fata lui, vine la Pedagogică ce zicea dacă nu-i dădeam aprobare? Ce zicea? Și ce spunea în sat, pe unde scoteam eu căciula?” Au fost gesturi frumoase și umaniste. Și a dat aprobare. Pe urmă Baba mă întrebă: „Uită-te la mine și spune adevărul, că eu te cred, dacă-mi spui și chiar dacă e da spune-mi: Intervine Episcopul pentru preoții lui, eu știu că-i dai mult ajutor?”. Îi răspund: Tovarășe prim-secretar, n-a deschis gura, ne-am întâlnit foarte mult la Episcopie putea să spună între patru ochi, niciodată nu mi-a zis nimic în privința aceasta”.

- **Vă mulțumesc.** Am sentimentul că timpul a fost prea dens pentru a depăna atâtea evenimente interesante pentru cei care urmăresc formația intelectuală a unui om. Aș fi dorit să vorbim despre contemporaneitate, despre reformele școlare actuale, despre paradigmele educației.

CAIETELE CU CONSPECTE (V. POPEANGĂ)

Atâtea fapte bune și activități pozitive s-ar mai putea rosti despre Vasile Popeangă! Pentru unii, a devenit model de comportament pedagogic, pentru alții a fost prea exigent față de comoditatea lor spre a-l accepta fără rezerve. A fost pretențios cu toți, dar mai ales cu sine însuși. Era un bărbat înalt, suplu, cu părul albit, întotdeauna dat pe spate și proaspăt pieptănat, cu o privire ageră și o căutătură destul de aspră, ieșind din ochii săi căprui cu nuanțe de verde pastelat. Era conștient de responsabilitatea formării atâtor generații de dascăli, care vor purta grija formării altor elevi. Spunea adeseori că **"cu cât rădăcinile sunt mai amare cu atât fructele sunt mai dulci"**, parafrazând un gânditor oriental antic. O fi având și păcate, dar niciodată în detrimentul elevilor, o fi fost dur cu unii și îngăduitor cu alții, dar cel mai mult a iubit cartea, cartea de calitate.

Caietele de conspecte (șapte se află în posesia lui A. I.) sunt mărturia activității sale didactice, științifice, popasurile prin arhive, adnotări la lecturile sale, pasiunea pentru rigoare științifică. Sunt mărturia unui înălțător spirit patriotic. Publicarea **acestor Caiete** de director ar constitui o frumoasă apariție editorială, configurând aproape 25 de ani de autoformare și devenire intelectuală. Pentru curioși, să luăm, de pildă **Agenda din anul școlar 1965 – 1966**. Nenumerotată, în caiet gros, format A5, culoarea verde a copertii, scris cu creionul și alteori cu stiloul, înscrisuri caligrafice, ordonate și logic așezate în pagină. Exemplu:

"Plan de școlarizare:

Șc. ped. înv. 2 clase = 80 elevi total

(Șc. ped.) ed. 3 clase = 110 elevi

Insti. ped. 1 clasă = 40 elevi

Inst. Ped. f. frecv = 50 candidați

Tot concursul se dă în iunie. Se ocupă toate locurile la înv. și educat.”.

Apoi:

5382. - Vasici – Dietetica

7288 - Vasici – Catehism antropologic

2920 - Vasici - Microbiotica

2836 – Vasici – Antropologie

• P(etru) Vasici s-a născut în 1806 în Timișoara. A studiat la Timișoara și Seghedin unde a făcut studii filosofice. La Universitatea din Pesta a studiat medicina. Studiile universitare și le-a completat un an la Viena. În 1830, a obținut la Pesta titlul de doctor în medicină. Fiind student în medicină a compus lucrarea **Antropologia**. După ce-a absolvit universitatea – ce și-a luat doctoratul în medicină – a practicat medicina în Timișoara. În 1834 – 1836, a fost medic de carantină la Jupalnic lângă Orșova; în 1836, a fost director al carantinei din Pasul Timișului. A colaborat la **”Foaia pentru minte, inimă și literatură”** și la **”Gazeta Transilvaniei”**. În 1852, a fost numit consilier școlar în Sibiu. În 1856, fu transferat, în calitate de consilier școlar, la Cluj, unde a rămas până în 1869, când s-a pensionat. În 1879, a fost ales membru al Academiei Române. A mai scris: **Dietetica** (Buda, 1831), **Microbiotica** (Brașov, 1844, tom II, 1845).

- **”Producțiunea corului vocal din Semlac”**, nr. 9, an V, 1881 șamd.
- Mai apoi, conspectează și prelucraeză datele despre profesorul francez Boutière Jean (copiere în franceză).
- Urmează transcrierea, din Biblioteca Academiei, fil Cluj, cota 516, a textului **”Scurtată scriere de mână povățuire...pentru învățătorii cei de la sate și orașă (vernaculi)”**, prefăcută prin Grigorie Obradovici, crăiesc al școalelor vernacule a Bănatului director, 1810.
- Copiază **”Introducere în pedagogie”** cu chirilice, un manuscris de 89 file nenumerotate etc.
- Sunt scurte prezentări biografice, scrisori, cote din Biblioteca lui A. C. Popovici sau a Institutului Teologic Sibiu, consultarea unor **Anuare**, fonduri de manuscrise, transcrieri din **Planuri de învățământ**, adrese ale unor cadre didactice, procese verbale

de la pregătirea Marii Adunări de la Alba Iulia, cu Vasile Goldiș și ceilalți și din nou notițe de la Asistența la ore a colegilor etc.⁶⁷.

- Realizează un rezumat al cărții *Nouvelles roumanines*, a lui Jean Boutiere, cu o prefață de Tudor Vianu (Paris, 1 febr. 1962).

- Din nou în Arhiva Gh. Kirileanu, VII, varia 2, Convorbiri cu I. Slavici despre Eminescu, după ziarul **Timpul** din 7 martie 1882, articol transcris în totalitate, dar și o variantă ms, 2259, f. 46v, *Scrisoarea III*, partea a II-a, Eminescu:

*"Voi sînteți urmașii Romei? Voi: o, fie-vă rușine
Soarele nu-i un tăciune. Dumnezeu nu-i un cîne
Ticăloșii nu-s nepoții unui neam de semizeii
Ați cântat voi vreodată fără patima vicleană
La sumanu sub care bate vechea inimă română
S-aprindeți puterea sfântă în poporul umilit?"*

considerată **"o poezie inedită de Eminescu"**.

- Urmează o reproducere din ziarul *Progresul*, nr. 9, an. III, 1909, a datelor biografice despre Vasile Glodariu: *"a funcționat ca profesor - director al Gimnaziului din Bitolia, înființat în anul 1880, prefăcut în 1884 în liceu. Tot la acest gimnaziu a funcționat și profesorul Radu Corvin, transilvănean ca și Glodariu"*.

- Curând îi regăsim pe Vasile Popeangă în Biblioteca Institutului Teologic din Sibiu, cercetând Fondul Șaguna, de unde copiază scrisoarea lui *"Arune Pumnulu din Cernăuți către onoratul Domn Vashiciu, despre scrierea cu ortografia latină"*.

- În timp ce noi, elevii eram la cursuri și se derula programul școlar, Directorul cercetează Fondul V. Mangra de la Sibiu, transcriind textul dactilografiat: ***Trădarea mea***. Apoi copiază câteva scrisori ale lui Brote către Mangra, precum și ale lui Ioan Slavici către același Arhimandrit.

⁶⁷ Sunt atâția în țara asta, care-și anină lângă nume clopoțelul "habil.", dar n-au văzut o arhivă, nu știu cum se conduce și se finalizează o cercetare științifică, dar ei sunt conducători de doctorat, îndrumând, cică, drumul uceniciei acestora. Ar trebui măcar să vadă, cum se fișează documentele dintr-o arhivă, având model modul în care tânărul Vasile Popeangă scruta istoria unui domeniu și analiza ideile într-un studiu temeinic și corelat cu argumente credibile. E starea actuală în care se află cercetarea științifică și învățământul românesc, în sensul în care avem peste 60 de mii de doctori în științe, dar n-avem știință, în care avem un amplu contingent de universitari și cercetători, cu titluri pompoase, dar n-avem cercetare.

• Dă peste o carte a lui G. Mialaret, intitulată "*Psychopedagogie des mayens audio-visuels*", căreia îi realizează rezumatul românesc, apoi "*Annuaire international de l'éducation*", făcând o considerație pedagogică: "*Învățământul trebuie să favorizeze integrarea social a tinerilor*".

• Pedagogul P. Șpan beneficiază de o amplă prezentare a vieții și operei sale.

• În 7 decembrie 1965, se află în Biblioteca orășenească de la Sibiu, unde găsește un manuscris al lui Ștefan Uroș Nestorovici din 29 mai 1814, pe care-l transcrie și care se referă la Școala Preparandială a nației Române din Aradul Vechi.

• Copiază *Planul de învățământ* a secției pedagogice a Seminarului Andreian din 1896.

• Câte un crâmpel de intelectualitate: "*adaptarea este ușurată de armonia dintre interese și aptitudini*".

• Mai scrie: "*Slavici a publicat declarația în Telegraful român – 1910. De văzut!*" (e vorba de relațiile dintre Slavici și Mangra). Apoi: V. Mangra – născut în 1852 în Săldabaj (Bihor). A studiat la Beiuș, Oradea (dreptul) și Arad (teologia). A redactat periodicele **Speranța** (Arad), **Lumina** și **Biserica și școala**).

• Copiază un text dactilografiat, corectat cu cerneală: *Proces-verbal despre ședința prealabilă a comitetului și consiliului național român* ținută la Alba – Iulia la 17/30 noiembrie 1918.

• În 12 mai 1966, asistă la o lecție a învățătoarei Bora A., clasa IV.

• Curând, ia trenul spre București la Consfătuirea Secției de sociologie a Facultății de filosofie, la care participă Stanciu Stoian, Al. Roșca, Miron Constantinescu, Radu Florian, Achim Mișu etc.

• La începutul lui septembrie, intră din nou în Arhivele Statului Arad, unde citește despre Biblioteca Institutului preparandial, despre Profesorii din Blaj, cu interes mai mare pentru Ioan F. Negruțiu, autorul *Planului de învățământ pentru Preparandii*, din anul 1900.

CAIETUL II începe de prin aprilie 1967 cu prezentarea succintă a lui Gherasim Șerb, cel care a studiat teologia la Arad, fiind apoi notar în Pil.

• Citește și fișează din "*Revue de Hongrie*", apoi răsfoiește "*Românul*" 1918. Ajunge în Arhiva Sfatului popular al orașului Arad, doc. 19452/ 1918, oprindu-se asupra Rapoartelor adresate de autoritățile comunale Prefectului.

- Din Arhiva Mitropoliei Ardealului transcrie câteva texte în limba maghiară, lăsând loc pentru traducere. E foarte interesat de **Zona culturală** (dosar IV/1181/ 1917).

- Scrie undeva "am ore", apoi din nou ajunge la Biblioteca Episcopiei Arad la fondul Traian Vățianu, de unde reproduce câteva scrisori. Cercetează numeroase Fonduri ale Consiliului Național Român (Târnava Mare, Blaj, Vard, Agnita, Cincul Mare, Țelina, Sighișoara, Arad, Caransebeș, Oradea, Năsăud, Orăștie, Câmpeni etc.), transcriind procesele verbale de aderare a comunității la ideile unioniste.

- Spre final notează: "*Nu sunt la Arad. Academie*". Altcineva transcrie în caiet din Arhivele Statului Arad un Protocol din Sâmbăteni și Chereuș. Elaborează fișe de lectură despre Gr. V. Borgovan, pedagog, cu lista de lucrări și date biografice.

Înregistrările din oct 1867 până în aprilie 1968 sunt cuprinse în **CAIETUL III**.

- Începe cu o listă bibliografică în limba franceză cu cotele cărților, toate cu tematică psihosociologică.

- Traducerea unor citate orientează interesul cercetătorului pentru relația dintre educație și societate: "*Școala nu mai are un monopol asupra științei și culturii*"; "*Societatea și-a creat mijloace – servicii – pentru a suplini absența educației în familie*", "*Morala începe acolo unde începe atașarea copilului la un grup oarecare*" (E. Durkheim), "*educația prin valori culturale*", "*școala are responsabilitate socială*" (J. Dewey), "*în societate se constată diferența de comportament*" etc.

- Urmează alte conspecte de lectură care vor fi utilizate pentru lucrarea "**Școala românească din Transilvania și lupta ei pentru unire**", lucrarea sa de doctorat, susținută în anul 1968. Alteori, câte o întrebare opintește fluxul documentării. Ex: *Este practica pedagogică bine sincronizată cu studiul metodicilor?*

- Din București, ajunge la Arhivele de stat din Caransebeș și Lugoj, unde este interesat de clarificarea relațiilor dintre autoritățile maghiare și transferul puterii spre administrație românească. Urmează numeroase descrieri ale conținutului unor cărți despre situația delicată a Banatului, revendicat de sârbi, unguri și români.

CAIETUL IV conține mult material conspectat, copiat ori transcris, despre Grigorie Obradovici: "fiul lui Luca Obradovici. Născut la Ceaacova în 1771, ca fiu al lui Luca (fratele mai mic al fabulistului Dositei Obradovici) și al Anchiței. Botezat în 21 VII 1771. Într-un raport politic, se arată că în anul 1810 avea 34 ani, deci născut în 1776. A murit?" În 1839, se amintește că a trăit ultima dată în Lipova. La 1 febr. 1815, Obradovici scrie din Lipova lui Nestorovici ca să i se dea locul de director al lui Moise Arsici. Pe baza informațiilor lui Nestorovici, "i se poate face portretul unui neom". Apoi, la Arhivele statului Arad, la Protocolul răposaților Lipova, Obradovici Grigorie a decedat în 31 decembrie 1847, fiind înmormântat de pr. Ioanikie Miculescu.

- În 24 martie 1970, Vasile Popeangă participă la ședința de constituire a secției psihologie - pedagogie, convocată de Miron Constantinescu, la care iau cuvântul Al. Roșca, Stanciu Stoian, Salade, Chircev, Pavelcu, Zapan, Cosmovici, Apostolescu, Bârsănescu etc. După ședință, trece pe la Biblioteca Academiei, unde se documentează despre I. Bianu, conspectează din T. Cipariu și consult câteva manuale vechi.

- Este interesat de activitatea școlară din ASTRA în perioada 1913 - 1918.

CAIETUL V este completat în cursul anului 1978 și începe cu documentarea la Sremski Karlovci, fondul Convictului, începând cu anul 1823 până în anul 1832.

- Apoi, la Arhivele Statului Cluj e interesat de Ath. M. Marienescu (s-a născut în 8 martie 1830, în Lipova, părinți Ion și Persida, cultivatori de vie; elev la minorii din Arad, apoi candidat în dietă), de V. Babeș, profesor preparandial, (reproduce din corespondența acestuia), de Ion Russu Șirianu, D. Stoica (n. 12 noiembrie 1814 în Lipova, profesor de latină la Iași, la Academia Mihăileană), P. M. Câmpeanu (cel cu **Abecedarul latin**, 1847), O. Ghibu;

- Face extrase din **Protocoalele sesiunilor deputățești** de la Buda, între anii 1823 - 1845, găsite la Karlovăț, Serbia.

- Curând îl găsim la Iași, la Arhivele Statului, unde cercetările arhivistice încep cu cota 1683 **Gramatica românească**, în latină, a lui Petrum Maller (fost elev preparandial) și cu D. Stoica, autorul **Gramaticii latine pentru clasele gimnaziale din Principatele Moldaviei** (Iassi, 1852).

- De acolo, ia trenul pentru București, la Arhivele statului, unde începe citirea rolurilor cu Microfilme din Iugoslavia, SANU, Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci, fond: Skolske Deputacije u Pesti. Rola 78, 81 cuprinde multe date despre Preparandie, notează Popeangă, extrăgând mișcarea populației școlare în anii 1824, 1825, după Luka Kengelat.

- Găsim orare săptămânale, tabele cu venituri, numărul de școli populare aflate în subordinea Deputăției școlare, plus multe alte știri despre organizarea, funcționarea și dinamica școlilor în districtele Timiș, Caransebeș, Oradea.

- Își mai vede de treburi școlare pe la Arad, ca în timpul liber, să descrie **Abecedariu pentru scoalele populare române**, Sibiu, 1862, a lui Zaharia Boiu, elaborate cu litere chirilice și deopotrivă cu latine, **Cartea de citire**, Sibiu, 1865, a aceluiași, prezentată pe șapte pagini, precum și **Biografiile celor mai vestiți români și române**, Urbea Mare, 1858, a lui I. Munteanu. Se îndeletnicește cu fișarea foii **Sperantia**, a lui Emericu B. Stănescu și Julianu Grosescu, Pesta, 1863, și a **Gazetei Transilvaniei**, de unde citează **Causa limbilor și a naționalităților în Austria**, "petrartată de unu romanu, la Vienna, 1860 (9 pagini). Alte conspecte din cărți și reviste se încheie cu o mențiune: "Procesul de făurire al statelor natural intrase în 1914 în ultima etapă. El nu mai poate fi blocat".

- În buzunarul caietelor se află Legitimațiile de acces la arhive și biblioteci, precum și buletine de solicitare a documentelor pentru consultare cu semnătura lui V. Popeangă.

CAIETUL VI cuprinde notițele lui V. Popeangă dintre anii 1981 și 1984.

- După câteva menționări bibliografice, apare următorul text: "Găvănescu mi-a comunicat: *Octavian Lupăș (1908 - 1972), absolvent al Liceului Moise Nicoară; dreptul la Cluj; doctor în drept din 1936*". Caietul cuprinde scurte fișe biografice despre Ion Borcia, Vasile Saftu, Kristoffy Ioszeff, Sabin Evuțianu, Ștefan Cioroianu, Nicolae Fîru, Petre Fodor, Teodor Popa, Simion Popescu, Aurel Crăciuneascu, Nicolae Popea, Ion Ionaș, Gheorghe Popovici, Ascaniu Crișan, Vasile Farca, Gheorghe Costa, Traian Givulescu, Sever Ispravnic etc. apoi întrebarea "ce nepot al lui Ciorogariu a studiat la Brașov?". Urmează o listă cu 50 de nume la "**Note de clarificat**" – ex. "Anul morții lui Al. Mihuția" sau "Anul nașterii lui Arpad Vargyas-si. A decedat în 1915" etc.

- Recenzează cartea lui Gh. Ciuhandu, ***Douăzeci de ani din viața Școlii epoarhiale de fete din Arad (1890 - 1915)***, apărută la Arad în 1916, iar la încheierea acesteia menționează: "*La Șiria, au fost uciși Virginia Hotăran și dr. Gheorghe Hătăran*".

- Notițe de la asistențe la lecțiile învățătorilor.

- Traduce din germană un proverb astfel: "*Stând, ruginesc*".

- În 22 februarie 1982, asistă la Școala din Șiria pe Viorica Secheșan, apoi pe învățătoarea Vioara Pavel, dând nota 10.

- La Oradea, în arhivă cercetează Fondul Jiga, cu numeroasele sale pachete, unde găsește documente despre școli, statistici, manuale, memorii, făcând un extras amplu din ***Lepturariul românesc*** de Aron Pumnul.

- Transcrie în întregime ***Scriptologia sau modul de a învăța cititul și scrisul*** a lui Basiliu Petri, Sibiu, 1872, plus alte manuale școlare.

- În Arhiva Mitropoliei Ardealului din Sibiu, găsește câteva scrisori de-ale lui Onisifor Ghibu, pe care le transcrie, după care dăm peste o copie a scrisorii adresate revistei **Mitropolia Banatului** (o transcriem în totalitate):

-

Tovarășe Președinte,

*Subsemnatul, prof. dr. Vasile Popeangă, domiciliat în Arad, str. V. Babeș, nr. 22, cu deosebit respect Vă rog să binevoiți a sprijini publicarea de către revista **Mitropolia Banatului** a studiului "Senatul școlar al Consistoriului din Arad". Am predate redacției acest studio de 15 - 16 pagini în luna august 1982. Redactorul revistei mi-a comunicat că studiul corespunde exigențelor editorial și e pregătit pentru tipar. La începutul lunii octombrie 1983, mi s-a comunicat tot de către redactorul revistei că au apărut dificultăți editorial pe care le poate rezolva numai Departamentul Cultelor.*

Am publicat multe studii de istorie a învățământului românesc din părțile bănățene și crișene ale țării, relevând lupta desfășurată de poporul român pentru apărarea caracterului național al școlii sale. Și studiul pre-dat redacției ... timișorene face parte din aceeași preocupare.

De aceea, Vă rog să comunicați redacției revistei M B acordul Dv pentru publicarea studiului în cauză.

Cu alese sentimente de stimă, V.

• Urmează niște extrase din presă, privind motivul uciderii membrilor familiei Hotăran din Șiria. Apoi *"când delegații din Șiria au plecat la Alba-Iulia li s-a spus de consăteni ca să nu se mai întoarcă acasă dacă și de astă dată nu se va hotărî desfacerea de Ungaria"*. În Arhivele Statului din Cluj, găsește numele ofițerilor de la Darnița.

Ultimul **CAIET, notat de mine cu VII**, cuprinde multe asistențe la lecțiile învățătorilor, ca membru în comisiile de grad didactic I, precum și date despre Consfătuirea pedagogilor de la Oradea.

CONCLUZIILE mele: Caietele de notițe ale lui Vasile Popeangă sunt veritabile surse de documentare, despre diferite domenii ale cunoașterii, cu transcrieri și copieri de documente ori manuscrise, în limba franceză, latină, slavonă și în limba română veche. Cărturarul Vasile Popeangă a fost preocupat în special de problemele educației, de geneza și perfecționarea ideilor pedagogice, de logica și filosofia cunoașterii, de istorie, literatură, religie, toate din perspectiva încadrării domeniilor amintite într-o structură evolutivă și dinamică.

Mi s-a părut mai potrivit să descriu succint preocupările intelectuale ale lui Vasile Popeangă, decât să caut informații picante din viața sa publică sau privată. De altfel, pe Vasile Popeangă îl vedeai în permanență citind, cu o carte în mână, în biblioteci sau arhive, scriind el însuși și elaborând publicații ori cărți. Chiar în drumul său spre sau dinspre școală, se oprea din când în când și scotocea în geanta sa neagră cu mâner și mai făcea câte o notiță pe o hârtiuță. Lumea ideilor a fost universul său intelectual și afectiv. În plus, a sprijinit mulți elevi de-ai săi și colegi să deprindă modul de elaborare a unui studiu științific. Viața sa a fost o splendidă aventură în lumea cunoașterii. Activitatea sa a constituit una dintre cele mai alese preocupări dedicate școlii, învățământului, educației elevilor și studenților, precum și conturării unor comportamente naționale, culturale și socio - morale. A fost un model de om, care a dat propriei vieți și activități un sens spre fericire și spre transferul acesteia spre ceilalți. Sunt sigur că a fost împăcat cu viața sa și cu împlinirile sale familiale, profesionale și publice.

IDEILE PEDAGOGICE ALE LUI VASILE POPEANGĂ

În anul 1997, am publicat un interviu cu Vasile Popeangă în singura revista dedicată școlii românești, *Învățământul primar*, București, coordonată de Institutul de Științe ale Educației. Aveam în vedere să se cunoască opinia distinsului pedagog, cu îndelungată expertiză în formarea învățătorilor și pregătirea cadrelor didactice pentru profesia vocațională de inițiere a copiilor pentru viața școlară. Vizam căutarea unor coordonate ale reformei din învățământ. Vorbea de două reforme "brutale" în învățământ: **reforma din 1948**, ca rupere de tradițiile românești, având dimensiunea europeană, și **reforma actuală**, dar nu există o viziune, nu există "o paradigmă a reformei". Este nevoie de o reformă de conținut și o reformă de mentalitate, ambele să fie de profunzime.

Ca pedagog, deci teoretician al educației, V. Popeangă afirmă câteva critici: acum, școala nu este un spațiu de competiție între profesori, elevi, instituții; este profund politizată, schimbările dese diluează încrederea în autoritatea școlii; supraîncărcarea planurilor de învățământ este o realitate; se schimbă orice, dar nu sistemul de valori; "reforma deja a oboșit", politicile școlare sunt deficitare, la fel ca și cele economice; educația a pierdut mult teren în favoarea instrucției; nu se formează în școală caractere; se manifestă o tot mai slabă moralitate publică etc.

Oare *pedagogia*, ca știință teoretică despre educație, mai dispune, astăzi, de autoritate și legitimitate? Este pedagogia o știință a educației sau doar o știință a învățării școlare? Dacă există certitudine asupra necesității unei științe reflexive despre fenomenul educațional, atunci, de bună seamă, există o elită de oameni de știință care manifestă preocupări în domeniu, adică *pedagogii*. Semnificația curentă a cuvântului "*pedagog*" cuprinde pe toți aceia ce se ocupă de învățarea sistematică, de la educatoare până la profesori, de la „pedagogi școlari” la „educatori”, de la cei care emit aserțiuni teoretice asupra educației până la cei care au harul explicațiilor reflexive asupra discursului sistematic. În limbajul științific, *pedagogul* este omul de știință care generează paradigme de învățare și oferă soluții teoretice pentru situații educaționale.

Ca știință, **pedagogia** propune sugestii reflexive asupra modului în care se ajunge cu cât mai puțin efort la eficiență în învățare, precum și în procesul de educație a oamenilor pentru a se integra corect în complexitatea arhitecturii sociale. Pedagogul nu se identifică cu didacticianul din instituțiile școlare, cu profesorul care aplică teoriile pedagogilor. Pedagogia nu poate fi nici o știință de rang inferior (sau un mod secundar de speculație), lăsând în seama **psihologilor** ori **sociologilor** să teoretizeze despre fenomenul educațional.

Istoria „ideilor pedagogice” înregistrează, printre teoreticienii educației, medici, filosofi, psihologi, sociologi, antropologi, scriitori etc. și destul de puțin autentici pedagogi. Întrebându-ne cum se poate realiza educația copiilor noștri (dar ce mai înțelegem noi astăzi prin **educație!**?), cei interesați de răspuns ar trebui să știe cine are competența și legitimitatea de a oferi soluții (doctrinare) pentru o educație dezirabilă? Se întreba V. Popeangă: *Cât timp societatea amână punerea unor întrebări legate de educația copiilor? Cine se responsabilizează de „permanenta criză” a învățământului și a educației? Cât timp trăim la limita „iluziilor pedagogice” și a neangajării pedagogilor în marea narațiune a reteoretizării educației? Generații întregi, „educate” în instituțiile de învățământ, nu reușesc să se debaraseze de mulțimea elementelor care să garanteze stabilitatea lor morală, incluzând aici abateri comportamentale, crime, atențate, violuri, comportamente deviante, fapte antisociale, gesturi agresive etc. Adeseori, opinia publică arată cu degetul vinovăției spre școală. Care școală? „Școala” e întreaga societate, care însă are nevoie de activitatea, expertiza și reflexivitatea unor specialiști.*

Cine asigură unitatea de formare educațională asupra elevilor, spiritul profilului de personalitate, integralitatea acestuia? **Pedagogia** trebuie să-și recâștige prestigiul prin reînțoarce la autoritatea și legitimitatea sa, pentru a gestiona coerența educației, nu atât ca acțiune, cât ca teorie integratoare. Ideile pedagogice călăuzesc activitatea practică a didacticianului, oferind elevilor/ studenților o educație integratoare și învățături folositoare. Se resimte nevoia unei **rațiuni explicit pedagogice** pentru practicile educative. Astăzi e nevoie de ceea ce gândea Vasile Popeangă în urmă cu jumătate de secol.

Profesor cu doctoratul în științe pedagogice, Vasile POPEANGĂ a fost o personalitate a învățământului românesc și o voce distinctă în are-

alul pedagogic național și în spațiul cultural arădean. Profesorul a peste 30 de generații de învățători și educatoare din perioada 1950-1982, și-a identificat viața cu Școala Pedagogică, fiind un om de vocație prin excelență. Format în Universitatea bucureșteană, cu remarcabili profesori de elită (D. Gusti, T. Vianu, A. Dumitriu, G. C. Antonescu, E. Giurgiucă), proaspătul absolvent va fi titularizat la Liceul Pedagogic din Arad, contopindu-și activitatea cu devenirea instituției didactice de pregătire a educatorilor până la pensionare (1983). Studiile și tratatele sale referitoare la pedagogie – ca teorie a educației –, la completarea gândirii pedagogice sunt următoarele: „**Pedagogia generală**” (manual/ colab) (1967), „**Școala și colectivitatea socială**” (1970), „**Clasa de elevi, subiect și obiect al actului educativ**” (1973), „**Studii din domeniul disciplinelor pedagogice**” (1983), „**Studii din domeniul științelor educației**” (2007), „**Pedagogia**” (1994) .

Despre activitatea profesorului - pedagog Vasile Popeangă au scris numeroase personalități ale pedagogiei naționale, începând cu Miron Ionescu, Mușata Bocoș și Ion Albușcu de la Cluj-Napoca, până la Dan Potolea, Romiță Iucu (București), precum și alții sub formă de recenzii la volumele sale. Deși și-a derulat activitatea pedagogică preponderent în învățământul preuniversitar, în jurul Liceului Pedagogic „Dimitrie Țichindeal” din Arad, doctorul în pedagogie, V. Popeangă, a avut prestația științifică și intelectuală la valoarea și virtuțile unui universitar. A publicat volume, a inițiat reviste sau culegeri de studii pedagogice și de istoria învățământului sau a instituțiilor, a tipărit manuale, fiind foarte preocupat de logica procesului didactic și de eficiența pedagogică a acestuia. A fost un pedagog autentic, fiind un conceputor de idei și un creator de teorie a educației.

În cele ce urmează ne vom referi la ideile pedagogice exprimate în tratate, apărut sub formă de manuale pentru elevii liceelor cu profil pedagogic, cu titlul „**Pedagogia generală**” (1967), în volumul „**Pedagogie**” (1994), scris pentru studenții de la Universitate. Între aceste două volume sintetice au trecut aproape 30 de ani, timp în care pedagogia universală a făcut progrese importante, atât în dimensiunea terminologică, dar mai ales în schimbarea sa paradigmatică. Pedagogia, ca știință a educației, și-a găsit o nișă de exprimare între psihologie, știință a psihicului uman, și sociologie, știință a relațiilor sociale. Astfel s-a ivit Psihologia peda-

gogică, Psihologia educației și Sociologia educației. Mai mult în această perioadă, complexitatea fenomenului educațional și-a îmbogățit preocupările de didactică (metodică) cu noi metode, noi principii, noi termeni și alte aspect, menite să înlesnească activitatea instructivă și educativă a copiilor, a elevilor și studenților. Manualul de "**Pedagogia generală**" pentru Liceele pedagogice, elaborate la solicitarea ministerului și redactat împreună cu Victor Țîrcovnicu, din perspective creatorului de gândire pedagogică, este o sinteză explicativă a ideilor pedagogice așa cum se manifestă ele în societatea comunistă a vremii. Corelarea într-un tratat a concepției și terminologiei pedagogice menit să asigure pregătirea metodică a învățătorilor însemna o teoretizarea a ideilor despre educație a societății comuniste, iar promovarea/ susținerea unor idei originale care contrazicea pedagogia oficială devenea un risc prea mare. Un manual din timpul anilor 1970 constituia un document oficial, explicativ pentru politica educațională specific societății socialiste multilateral dezvoltate din România. Vasile Popeangă a elaborate capitolele despre **Mijloacele de învățământ**, apoi Partea a treia, intitulată **Teoria educației**, tratând despre conținutul educației: educația moral - cetățenească, educația politehnică și prin muncă, educația estetică, educația fizică și orientarea școlară și profesională. În plus, partea a patra și a cincea îi aparțin, scriind capitolul despre **Activitatea comună a școlii și a familiei**, despre **Rolul și personalitatea învățătorului și profesorului în școala noastră și Conducerea și administrarea școlii**. Multe din explicațiile din manual nu mai pot fi recuperate, ideile fiind justificări ale educației promovate de doctrina comunistă. De acest lucru s-a convins însuși V. Popeangă, care, în culegerea de studii, **Îndrumări metodice**, Arad, nr. 3, 2001, în studiul **Schiță a evoluției gândirii pedagogice românești** justifică atitudinea pedagogilor și deci a sa în perioada 1948 - 1989, "*ce nu poate fi ocolită sau abandonată*"⁶⁸.

Vorbind de alienarea învățământului românesc, consideră că trăsăturile ce caracterizează școala românească sunt:

- școala a fost un câmp și factor de formare politică, vizând formarea conștiinței socialiste, o modalitate de îndoctrinare normativă;
- includerea propagandei politice în procesul de învățământ, prin promovarea unor formule obsesive:

⁶⁸ V. Popeangă, A. Ilica (coord), **Îndrumări metodice**, nr. 3, Arad, Editura Multimedia, p. 224.

- comunicarea de informații programate politic: *"se are în vedere puritatea politică a textelor din manual", "introducerea unor texte neagreate sub raport partinic era sancționată prin excluderea autorilor cu drept de semnătură"*⁶⁹;
- existența tabuurilor în procesul de învățământ, ca interdicție de a vorbi de anumite realități sau personalități în manual sau programe școlare;
- vicierea axiologiei educației prin răsturnarea valorilor culturii europene, de ex., agrearea criteriului provenienței sociale ori a activităților organizațiilor politice pionierești/ uteciste din școli;
- intervenționismul politic în actul conducerii școlii și supravegherea prin intermediul "activiștilor politici"⁷⁰.

Astăzi, volumul *„Pedagogia generală”* (1967), manual pentru anii II și III – licee pedagogice, este inutilizabil ca ideologie și practică școlară⁷¹. Dar textul manualului este extrem de clar, coerent și întemeiat pe o logică a ideilor și a dezvoltării unei gândiri structurate. Exprimarea în propoziții scurte, coerența legării ideilor într-un sistem, înșiruirea capitolelor și actualitatea problematicii pedagogice dau textului limpezime și deschidere ideatică. *„Omul are nevoie de educație în tot timpul vieții”*, este afirmația care, astăzi, susține conceptul de „educație permanentă”. Educația este considerată un fenomen social, iar pedagogia - o știință a educației. Procesul de învățământ are un caracter educativ. Analiza principiilor didactice, a metodelor și procedeelelor, a utilizării mijloacelor de învățământ, a conceptualizării didacticii generale, a formelor de organizare a procesului de învățământ ș.a. constituie resurse și învățături care astăzi și-au păstrat valabilitatea. În plus, a identificat modalitățile de colaborare a școlii cu familia, precum și aspectele legate de managementul clasei și a instituțiilor de învățământ.

⁶⁹ Ibidem, p. 226.

⁷⁰ În mod discret, V. Popeangă își revizuieste opiniile, încercând să justifice o anumită implicare în angrenajul politic al vremii, prin împărțirea politicilor educaționale promovate de partidul comunist.

⁷¹ Manualul *Pedagogia generală* este scris în colaborare cu Victor Țîrcovnicu. În anul 1975, Victor Țîrcovnicu publică *Pedagogia generală* (Editura Facla, Timișoara), având aceleași capitole, dar textul din manual care i-a aparținut lui Vasile Popeangă (cap. X, XII, XIV - XVIII) este reelaborat de Țîrcovnicu, cu accente mai puternice de implicare partinică. Se adresează *”învățătorilor, profesorilor, părinților, studenților, activiștilor culturali din diferite sectoare”*. Între timp, V. Țîrcovnicu a trecut la Universitatea din Timișoara.

O referință, care merită pomenită, cuprinde considerațiile despre personalitatea cadrului didactic. Întrebat dacă opera pedagogică a Domniei sale ar putea configura o doctrină, V. Popeangă a mărturisit că profesorii din jurul principalelor licee pedagogice din țară au avut vocație doctrinară, întrucât asemenea instituții dispuneau de pârghii asemănătoare cu învățământul superior pedagogic.

V. Popeangă a fost un adept al **pedagogiei valorilor culturale**. Constituirea unei concepții pedagogice, în cazul său, s-a bazat pe cunoașterea evoluției ideilor pedagogice naționale și europene, pe efectul acestora asupra instituțiilor de învățământ, consecințe ale manifestării practice ale ideilor pedagogice. Instituția școlară a reprezentat în cel mai fidel mod expresia doctrinară a timpului. Atribuie un rol esențial personalității cadrului didactic, care trebuie să fie un intelectual autentic, model de conduită și virtuos cititor al cărților de calitate. Valoarea omului din învățământ conferă valoare procesualității pe care o organizează. Instituțiile de învățământ sunt nu doar dispozitive care exprimă cantitatea de calitate umană, ci și indicii pentru starea de sănătate intelectuală a societății. Pedagogia lui Vasile Popeangă nu este doctrinară, dar mijeste între aspirațiile sale credința în educația socială și în valorilor culturale și umane⁷².

Vasile I. Popeangă corectează ceea ce a exprimat pedagogul concisiv din perioada în care școala a fost dirijată politic, în cincisprezece studii din volumul **„Studii din domeniul științelor educației”** (2007), exprimând o altă viziune asupra problemelor învățământului din perspectiva constituirii spațiului european comun al educației. Călăuzit de ”idee formării unei generații de statură europeană”, V. Popeangă apreciază că numai „prin noi înșine” se vor putea afirma speranțele societății românești și se vor diminua suferințele generate de răfuielele atât de politice ale acesteia. Sunt prezentate trei modele de construcție educațională din pedagogia românească: Onisifor Ghibu, Petru Pipoș și Victor Tîrcovnicu. Studiul **„Formarea inițială a educatorilor din învățământul preșcolar și primar în perspectivă europeană”** conceptualizează o experiență capabilă să genereze **„un proiect educativ grupal”** valabil pentru **„întreaga**

⁷² Concepția pedagogică a lui V. Popeangă s-a bazat pe cunoașterea evoluției ideilor de gândire europeană. Despre V. Popeangă, pedagogul clujean M. Ionescu afirmă că este **„cel mai important și valoros istoric al pedagogiei în viață”** (mărturie din 2010).

generație europeană cuprinsă în instituțiile de învățământ ale Uniunii". În ontologia educației, propune câteva repere orientative: respectarea identității europene; respectarea identității naționale și constituirea funcțiilor multiple, iar acestea sunt consecința a trei coduri culturale: „*spiritul de reflecție generat de filosofii greci, credința creștină bazată pe învățătura lui Iisus Hristos și dreptul roman, cu principiile pe care le-a pus la baza societății și conviețuirii umane*". De reținut pentru actual politică educațională europeană cele trei idei modelatoare: **reflexivitatea filosofiei grecești antice, normele creștine și resursele dreptului roman.**

Un asemenea proiect trebuie să cultive orgoliul real susținut de ideea potrivit căreia cultura europeană e unul din pilonii celei mondiale: „*Identitatea culturală a Europei e factor generator de sentimente, de atitudini și judecăți de valoare. Europa e o realitate culturală, e un factor puternic de civilizație, e lăcașul comunității creatoare*". Acesta este spațiul spiritual, în care profesiunea didactică are nevoie de indivizi cu un mănunchi de aptitudini, care au baza individuală în „vocația pedagogică”: comunicarea cu alții, capacitatea de influențare a semenilor, competența de argumentare, dinamism acțional, capacitatea de a pătrunde „sufletul celuilalt”, de a observa viața psihică a copilului: „*este vocația din care se recrutează educatorii care pun accent pe pedagogia inimii, adică pe promovarea unei doctrine pedagogice bazate pe iubire, bunătate și iertare a abaterilor*”.

În aceste studii, V. Popeangă conturează principii și sugerează acțiuni pentru alcătuirea unei paradigme educaționale, axate pe virtuțile implementării curriculumului, ținând cont de: viața psihologică a copilului (*psihologia*), dinamica acțiunii educative (*pedagogia*) și contextul vieții sociale (*sociologia*).

Activitatea doctrinară a lui V. Popeangă este consecința unei remarcabile activități practice în școala românească, fapt ce-i asigură justificări corecte pentru opinii teoretice. Este o personalitate importantă a pedagogiei naționale, a cărei operă pedagogică reprezintă un izvor de sugestii pentru îmbunătățirea viziunii asupra educației contemporane.

Volumul **Studii din domeniul științelor educației** are ca problematică „**speranțele** generate de integrarea europeană a României și **suferințele** cauzate de disputele și răfuielile politice”. Convingerea autorului este că elevii sunt o consecință („un rezultat”) a realității sociale. Cum

este societatea așa sunt și componenții, iar Pactul Național al Educației e doar o strategie privind însănătoșirea educației și „scoaterea” ei din principiul „diviziunii” politice a societății; el are o simbolistică politică: „Formarea și educația tineretului nu poate fi, spune autorul, *reflex al disputelor politice. Avem nevoie de o generație de statură europeană*”.

Sunt actuale, incitante și provocatoare studiile despre „**Formarea inițială a educatorilor din învățământul preșcolar și primar din perspectivă europeană**”, „**Învățarea centrată pe student în procesul Construirii Spațiului European al Învățământului**”, precum și despre „**Cultura relațiilor interpersonale din grupul școlar, abordarea interculturală a procesului educativ**” și „**Acțiunea - categoria logică a educației**”.

Experiența didactică, dublată de o temeinică lectură pedagogică de calitate, virtuțile de logician și de receptor analitic al fenomenelor școlare în dinamica lor caracterizează vocația unui pedagog de excepție din arealul învățământului arădean și național. Vasile I. Popeangă constituie un reper și un model vizionar pentru evoluția învățământului românesc, bazându-și opțiunile pe o intuire obiectivă a sensului procesului de educație contemporană. Este Profesorul care lasă o pleiadă de ucenici, purtându-i respect și recunoștință. „*Animat de valori clasice și de temeinicia studiului individual și a lecturii, V. Popeangă se definește ca o personalitate pedagogică de talie națională*”⁷³.

După revenirea la catedra universitară, de această dată predând disciplinele din conclavul „**științelor educației**”, Vasile Popeangă elaborează cursul de **Pedagogie**, pe care îl publică în anul 1995. Între timp, se produc importante modificări în terminologie, fiind agreate în mediile universitare conceptele propuse prin politicile educaționale și prin documentele normative. În anul 2017, contestam direcția în care evoluează „Științele educației”, dar mai ales educația școlară și generală. Volumul nostru **În contra direcției de astăzi în educația românească** nu a avut efectul scontat, iar eu îl puneam pe seama unui discurs incoerent despre pedagogie ca știință a educației⁷⁴. În urma unei conversații cu V. Popeangă, mi s-au conturat următoarele idei, menționând că orice dialog cu Pro-

⁷³ A. Ilica, *Vasile Popeangă, vocația de intelectual*, Editura UAV, Arad, 2007, p. 35.

⁷⁴ Anton Ilica, **În contra direcției de astăzi în educația românească**, Editura Tiparnița, Arad, 2015 (500 pagini)

fesorul era constructiv și generator de cunoaștere. Oarecum ideile de mai jos sunt inspirate de V. Popeangă, împărtășindu-le:

Ne punem întrebarea dacă mai este pedagogia o știință?⁷⁵ Desprinsă din filosofie și sociologie, pedagogia a fost considerată știință a educației. Pedagogia nu mai e (chiar) știință, ci eventual o însumare de „științe ale educației”, ceea ce-i uzurpă statutul ei între „științele”, de care a încercat să se delimiteze. Un studiu analitic al noțiunilor pedagogice fundamentale este necesar. Pedagogia are nevoie de delimitarea unui nucleu terminologic specific „tare”, care să îi reconsidere integralitatea statutul de știință. Fără un asemenea demers de clarificare, știința educației întâmpină serioase dificultăți, inclusiv una esențială: pulverizarea ei în alte „științe ale educației”, absorbția de către acele domenii ale cunoașterii, care au inițiativa unui demers mai hotărât de stabilizare terminologică.

Ce argumente avem pentru a necesita revizuirea actualului statut științific al **Pedagogiei**? Prima „odisee” terminologică, poate o prejudecată, este chiar a cuvântului „**pedagogie**”. Nu avem în vedere geneza acesteia, deoarece - față de înțelesul etimologic - gândirea pedagogică s-a detașat de mult timp și nici n-ar mai fi cazul să mai fie revendicat pentru nici un fel de justificare. „**Pedagogia**” s-a desprins de filosofie, de psihologie și mai apoi de sociologie, statuându-și atribuția de a fi „știință a educației”. Educația e un proces, pe care pedagogia îl teoretizează, îi stabilește principiile, structurile și procedurile de configurare pragmatică. Dar „**pedagogii**” i-au pulverizat înțelesul și problematica în „științele educației”, iar acestea au devenit discipline complementare, intitulate: Teoria și metodologia curriculum-ului, *Teoria și metodologia instruirii*, *Teoria și metodologia evaluării*. Părțile unui întreg domeniu au fărâmițat unitatea acestuia, revendicându-se în „științe”. S-a produs evident nu doar o degradare a **pedagogiei** ca știință unitară, ci și o golire/ mutație de conținut întreținută de incertitudine semantică. Consecința oscilației terminologiei pedagogice a dus la incapacitatea „acestei științe” de a oferi soluții teoretice, de tip doctrinar, pentru restructurarea procedurilor de îmbunătățire a educației generale a tinerilor. Mai mult psihologii, sociologii, filosofii, medicii, antropologii au emis doctrine pentru educație,

⁷⁵ Idem, *Pedagogie contemporană*, Editura Tiparنیٹا, Arad, 2017.

din perspectiva domeniului lor științific, oferind soluții de restructurare a activităților didactice. Acest fapt de imixtiune seamănă cu „hărțuire”, de care pedagogia nu este în stare să se apere.

Dificultatea pedagogilor de a-și servi domeniul pe care îl teoretizează constă în lipsa de preocupare pentru o terminologie autentică. Importând prea multe noțiuni din alte științe, **pedagogia** riscă să-și dilueze și mai mult „personalitatea”: *curriculum, instrucție, eficacitate, strategie, design, manager, capacitate, proiect, finalitate, evaluare, competență* etc. Luând exemplul termenului „curriculum”, prin acceptarea acestuia în corpusul său, **pedagogia** românească și-a compromis și mai mult caracterul de știință. Preluat fără un sens stabilizat, cuvântul „*curriculum*” presară confuzie și derută între cadrele didactice, prin imprecizie, forme gramaticale („curriculumului”, „curricula”, „curricule” etc.). „Instrucție” a fost importat din știința militară, însemnând „a face doar cum spune superiorul”, „manager” e accesat din științele economice, însemnând „a administra”, „a coordona” și poate „a face ordine în bucătărie” (după fr. „menage”). Lipsa de inspirație științifică a dus la formulări de tipul „învățarea învățării”, „formarea formatorilor de formatori”, „evaluarea evaluatorilor”, „construirea competențelor”.

În fine, practicienii (profesori, educatoare, învățători, institutori) așteaptă o paradigmă pedagogică, în stare să ofere idei și soluții practice la expectanțele atât de amăgitoare și amânate ale societății actuale. Pedagogia are nevoie să-și orânduie propria știință, ca apoi să aibă credibilitate. Pedagogia națională se află ea însăși într-o dificultate privind delimitarea epistemologică, dar și în ceea ce privește limbajul pedagogic: *„disfuncțiile se datorează configurării personalizate a informațiilor despre educație, confuziilor, ambiguității unor concepte și noțiuni, reducerii sau amplificării nepermise a semnificațiilor acordate unor concepte, utilizării în mod excesiv a unor clișee verbale sau a unor noțiuni „superconcentrate”, îndepărtate prin conținut și forme de necesitatea educațională”* (M. Ionescu). Împărtășim opinia de mai sus legată de acel viciu esențial – identificat de autorii citați –, referitoare la limbaj, la invenția lingvistică, la codificările ciudate, care nu denumesc suficient de clar domeniul procesual al educației. Același pericol este întreținut de „o saturație” a utilizării unui discurs pedagogic fără suficientă încărcătură informațională.

Dăm mai jos o **Privire comparativă** asupra relației dintre concep-tele pedagogice și educaționale în viziunea lui Vasile Popeangă, în cele două volume de **Pedagogie**: 1969, 1973 (manual) și 1995 (curs).

Concepte, terminologii, viziune	Pedagogia generală, 1969, 1973	Pedagogie, 1995
Definiția educației	"activitate conștientă și sistematică pe care o desfășoară societatea (de obicei generația adultă) spre a forma omul (de obicei generația tânără) pentru viața socială	"acțiune socială specifică"; "acțiune de emancipare pentru a acorda tinerei generații sprijin spre a deveni factor constructiv în societate".
Definirea Pedagogiei	"știință a educației", folosind ca noțiuni fundamentale: educația, instrucția și învățământul	"știință a acțiunii educative, ca o relație specifică între educator și educat"
Dezvoltarea personalității	Schimbările, creșterile cantitative și calitative intervenite în cursul vieții omului, datorită eredității, mediului și educației	Idealul educativ este perfecționarea gândirii umane, desăvârșirea ei pentru a se realiza în societate.
Școala, societatea și cultura	școala este principala izvor de cultură și civilizație	Funcția de socializare a școlii și de selectare a valorilor create de umanitate; școala – factor de conservare a patrimoniului spiritual al unei națiuni.

Didactica	Se referă la procesul de învățământ, principiile învățării, conținutul, metodele de învățământ și formele de organizare	În plus, educarea adulților
Procesul de învățământ	Activitatea depusă de elevi, care se desfășoară în școală sub îndrumarea cadrelor didactice în vederea instruirii și educării	Activitate organizată, sistematică, desfășurată în cadrul instituțiilor de învățământ pentru asimilarea de cunoștințe”
Conținutul procesului de învățământ	Cunoștințe, priceperi, deprinderi, atitudini, pe baza unui Plan de învățământ și Programă școlară	priceperi și deprinderi competențe
Principiile procesului de învățământ	<ul style="list-style-type: none"> • Legarea teoriei de practică; • Intuiția; • Sistematizarea și continuitatea; • Accesibilitatea; • Însușirea temeinică; 	<ul style="list-style-type: none"> • Asimilarea activă, conștientă și temeinică a cunoștințelor; • Sistematizarea și structurarea cunoștințelor; • Corelarea teoriei cu practica
Metodologia didactică	Căile prin care elevii se instruiesc și se formează sub îndrumarea cadrelor didactice; descrie metodele clasice (expunerea, conversația, exercițiul,	Tehnologia procesului de învățământ; Utilizarea cuceririlor civilizației în domeniul activităților de învățare;

	modelarea, munca cu manualul, luarea notițelor, instruirea programată)	Metode verbale, intuitive, active;
Mijloacele de învățământ	Clasice (manualul, mulajul, harta, tabloul); Audio-vizuale (diapozitivul, diafilmul, film sonor, emisiuni radiofonice, mașini de învățare)	Tehnologia procesului de învățământ
Forme de organizare	Pe clase și lecții – tipologia lecțiilor; Individualizare, pe echipe, independentă	Clase, lecții, vizite, excursii
Tipurile de educații	<ul style="list-style-type: none"> · intelectuală, · moral-cetățenească, · politehnică și prin muncă, · estetică, · fizică, · orientare școlară și profesională · (+ comunistă) 	<ul style="list-style-type: none"> · Fizică; · Intelectuală; · Morală; · Patriotică; · Civică; · Conduita disciplinară; · Atitudinea față de muncă; · Profesională; · Estetică; · Religioasă.
Managementul în educație	Conducerea școlii; planificarea și evidența; îndru-	Deontologia acțiunii pedagogice; personalitatea directorului și

	marea muncii din școală, controlul prin asistențe, analiza periodică	a cadrului didactic
Plus		<ul style="list-style-type: none"> · Evaluarea randamentului școlar; · Formarea educatorilor; · Probleme de pedagogie comparată

Între cele două *Cursuri/ manuale de Pedagogii*, a trecut aproape un sfert de secol. Gândirea pedagogică și-a rafinat terminologia, a generat alte viziuni și concepții despre educație, au apărut inteligențele multiple, coeficientul emoțional, gândirea critică, metodele activ - participative, problema relației interactive dintre predare – învățare – evaluare, un nou ideal educațional, care glisează între dezvoltarea individului și includerea fiecăruia într-o activitate socială, au apărut noi discipline de frontieră, cum ar fi Sociologia educației și Psihologia educației, dar și Psihologia socială etc. În plus, terminologia didactică și-a nuanțat exprimarea prin înlocuirea unor noțiuni și promovarea, cu sens incert uneori, a curriculum, competențe transversale, plajă orară, gândire transversală, proiectare integrată, interdisciplinaritate, educație interculturală, evaluare integrată, științele (la plural) educației și multe altele.

După cum se observă din privirea comparativă asupra concepției lui Vasile Popeangă privind procesul de învățământ și acțiunea educativă, a avut destule rețineri privind schimbările de paradigmă, confirmată de documentele normative, de lipsa vreunei atitudini corective din partea pedagogilor români din marile centre universitare, precum și a psihologilor care ocupă tot mai mult din "terenul" științelor educației în detrimentul pedagogiei. V. Popeangă scrie despre "randamentul școlar", despre "formarea omului", despre "transmiterea de cunoștințe" ori metode clasice de predare. Rolul principal în acțiunile educaționale îl are profesorul, clasa de elevi e un mediu de învățare oportun, iar lecția rămâ-

ne principala formă organizată de învățare. S-a ivit politica funcționării unitare a spațiului educațional european, precum și a educației "centrate pe elev", promovarea unor relații de toleranță între grupuri diferențiate etnic, rasial, social, minoritar, național.

Tragem concluzia că, între pedagogii români, Vasile Popeangă este adeptul unui învățământ axat pe integrarea socială, prin intermediul asimilării sistematice a axiologiilor culturale. Învățarea socială și învățarea culturală sunt dimensiuni care dau școlii temeinicie și seriozitate structurală.

Concluzii: Ca elev, apoi coleg și colaborator, consider, din orizontul de așteptare al timpului, că cel puțin cinci principii i-au călăuzit intențiile:

1. Continuarea **tradițiilor didactice ale instituției preparandiale** și integrarea timpului liceului în această lungă Istorie la o dimensiune valorizatoare. A insistat cu încăpățănare ca imaginea trecutului să fie stimulativă pentru profesori și elevi, aceștia fiind îndemnați (s-ar putea spune chiar obligați – o obligație pozitivă) să elaboreze texte, să intre în arhive, să scrie și să publice studii despre Preparandie și profesorii acesteia sau despre faptele lor generoase. Însuși va fi un model, desfășurând o activitate de cercetare, valorificată în mai multe volume, esențial fiind, pentru istoria instituțională **Preparandia din Arad** (1964).

2. Conturarea unei **personalități instituționale de referință**, a unei culturi organizaționale, caracterizată prin valoarea pedagogică, culturală, științifică și volitivă a actorilor (profesori, învățători și elevi), angajați într-o activitate didactică de cea mai bună performanță. Cine nu rezista exigențelor instituționale, într-o competiție cu sine și cu alții, precum și calității exercițiului profesoral trebuia să părăsească sistemul de învățământ. Modelele le-a alcătuit în jurul liceului pe care l-a condus aproape un sfert de secol. Cei care au rămas și-au regăsit împlinirea vocațională și un cadru de stimulare, de încurajare și prețuire a valorilor (I. Drăgan, I. Aron, I. Ivașcu, N. Roșuț, Gh. Crep, A. Drăgulescu, L. Emandi, M. Nica, A. Bora, C. Mnerie, I. Mărcuț, P. Sfârâilă, P. Buzgău, Gr. Șarlău ș.a.). **Anuarul Liceului pedagogic** (1970 - 1987), precum și revista **Catedra** a Casei corpului didactic, elaborate din punct de vedere științific sub coordonarea lui V. Popeangă, sunt argumente pentru această coordonată a personalității sale.

3. Convins că numai cel ce scrie este capabil de performanță didactică autentică, a întreținut, cu exigență, **nevoia de cercetare aplicativă, teoretică, ameliorativă**, prin elaborarea de studii și articole de didactică, metodică specialității, monografii de școli și localități etc. Cine ajungea în anturajul Profesorului era sprijinit să scrie „academic”. Eu însumi, novicele de 20 de ani, am fost îndemnat să scriu despre *Asociația Învățătorilor arădeni în perioada interbelică*, pentru **Anuarul Liceului**, iar din travaliul documentar (care a fost de vreo cinci luni, cu corectări, reveniri, completări) am dobândit știința de a scrie „științific”. A fost îndrumător pentru numeroase cadre didactice, pe care le inițiază în tehnica scrierii academice și în elaborarea unor studii de didactică, monografii de școli, biserici și localități. Amintim, dintre acestea pe înv. Delia Micurescu, de la Școala Generală Bata, ed. Angelica Bencheu, de la Școala generală „Ioan Slavici” din Șiria, prof. Virgil Bradin, de la Școala generală nr. 3 Arad, prof. Gheorghe Rancu, de la Școala generală din Șopotu Vechi, prof. Viorel Dolha, președintele Asociației Generale a Învățătorilor, de ce n-am spune, pe Doru Bogdan și Anton Ilica etc.

4. **Formarea inițială a dascălilor** ca foarte buni profesioniști, printr-o organizare exigentă și exactă a practicii pedagogice și stimularea exercițiului didactic, precum și asistența ulterioară permanentă pentru o formare continuă. Instituția a devenit o stare de spirit, care a imprimat fiecărui elev/ absolvent respect pentru autoritate, vocație pentru profesiune, decență pentru cultură și iubire pentru copii. Fiecare absolvent a instituit acolo unde a fost repartizat un spirit preparandial, de rigoare, exigență, calitate profesională și demnitate pedagogică. Modul de formare, de pregătire pentru cariera didactică a însemnat asigurarea vocației și devotamentului pentru creșterea copiilor din localitățile țării.

5. **Întreținerea unei dimensiuni culturale, de deschidere spre alte centre de iradiere didactică, pentru asigurarea unei doze de siguranță intelectuală**; liceul a devenit o instituție cu elemente de „studii superioare neinstituționalizate”, care să confere învățătorilor prestigiu cultural și să le păstreze o imagine de excelență. Dimensiunea aceasta a trecut dincolo de granițele țării, în Serbia și Ungaria, la școlile și comunitățile românești din aceste țări, cu care a menținut excelente relații de cooperare pedagogică, științifică și de asistență metodologică.

Școala Pedagogică a fost un veritabil laborator didactic, de cercetare, de activități culturale, artistice, științifice și performative. Așa s-au născut *Anuarele* (1970-1987), revista *Catedra*, colaborările publicistice la presa locală și centrală, manualele școlare, metodici, volume de specialitate. Directorul pretindea, dar asigura deopotrivă cadrul de exprimare a pretențiilor. El însuși a fost un model de cercetător în spațiul învățământului liceal (deși a refuzat promovări administrative și universitare).

Este foarte implicat în proiecte de promovare a culturii zonale, pe dimensiunea istorică, teologică și școlară. Publică volume de memorii, culegere de studii, monografii, autobiografii, valorificând fondurile documentare ale bibliotecilor, arhive personale sau instituționale, precum și propria arhivă. Au rezultat volume - document, cu mii de pagini, de excepțională valoare pentru cunoașterea evoluției ținutului sud-vestic al țării, care devin surse de documentare pentru tinerii cercetători. Dispunе de luciditate și clarviziune, calități așezate pe un autentic spirit de intelectualitate și o cultură proaspătă și stimulativă, o memorie provocatoare și surprinzător de agreabilă. Profesorul dr. Vasile Popeangă a desfășurat, în Arad și pentru arădeni, peste o jumătate de secol de activitate didactică și intelectuală de excelență, având vocația de constructor de instituții, publicații, mentalități⁷⁶.

În timpul vieții sale matusalemice, i s-a dedicat două volume omagiale, care constituie repere (acceptate de pedagog) în interpretările ulterioare asupra vieții și operei lui Vasile Popeangă: **Vasile Popeangă, vocație de intelectual** (coordonator A. Ilica, 2007) și **Școala, Cultură, Națiune, Omagiu dascălului și cărturarului profesor universitar doctor emerit Vasile Popeangă**, (coordonator D. Bogdan, 2010). **Acestea se constituie ca un prim omagiu adus omului de școală, cercetătorului și istoricului fenomenului didactic și teologic din arealul transilvan, cu prilejul împlinirii unei venerabile vârste.**

Foștii elevi și colegi au ținut să-și manifeste recunoștința față de discipolul lor prin editarea volumului de peste 450 pagini, care cuprinde

⁷⁶ Remarca lui Doru Bogdan privind câștigarea unei noi identități, aceea de arădean, constituie o frumoasă pledoarie pentru devotament, stabilitate și unitate afectivă între a fi oltean și arădean, dar care s-a afirmat întotdeauna ca român, cf. D. Bogdan, *Puterea exemplului ...*, în **Școala, Cultură, Națiune, Omagiu dascălului și cărturarului profesor universitar doctor emerit Vasile Popeangă**, Editura Nigredo, Arad, 2010, p. 49.

date despre omul și activitatea sa, studii omagiale, evocări ale colegilor, prietenilor și elevilor, corespondență și recenzii la volumele sale. Merită remarcate, din primul capitol, *Convorbirile duminicale*, un valoros interviu cu V. Popeangă despre evoluția vieții sale, cu dramele și împlinirile ei, apoi autobiografia și scrierea despre localitatea sa natală, semnată de I. Petcoiu, profesor la Lelești, locul nașterii sale. Între studiile omagiale, identificăm cele semnate de importante personalități ale pedagogiei actuale, din principalele centre universitare : Prof. dr. Miron Ionescu (Cluj-Napoca), prof. dr. D. Ungureanu (Timișoara), prof. dr. Emil Verza (București), prof. dr. Lizica Mihuț, prof. dr. A. Ilica, prof. dr. Dorin Herlo (Arad), prof. dr. I. Buzăși (Blaj), prof. dr. M. Bocoș (Cluj-Napoca), conf. dr. M. Stanciu (Iași), conf. dr. O. Moldovan (Arad), conf. dr. F. Verza (București), conf. dr. A. Crăciunescu (Timișoara), apoi prof. dr. Doru Bogdan (Liceul Pedagogic Arad), A. Roman, T. Pătrăuță, G. Marco, L. Leucea, A. Bencheu, D. Ilica. Demne de laudă sunt cuvintele elogioase semnate de înalți ierarhi, Nicolae, Mitropolitul Banatului, și Timotei, episcop al Aradului, precum și aprecierea acad. Solomon Marcus (București) ori ale acad. G. Gojkov (Serbia). Extrem de călduroase sunt evocările foștilor elevi și ale prietenilor, remarcându-le pe ale lui Anton Vasilescu (București), Pavel Petroman (Timișoara), Gligor Popi (Vârșeț), I. Iovin, I. Căpălnășan, R. Hațegan, I. Codău, dr. L. Moldovan, G. Rancu, D. Sinaci, M. Pascu, regretatul S. Păcurariu, P. Jurița, G. Dumitrescu etc.

Este un volum dedicat, fiind primul care omagiază o personalitate a culturii și învățământului arădean. Rămâne Cartea pentru posteritate și va mărturisi recunoștința actualei generații, a discipolilor, pentru mentorul lor, model de cercetător și excepțional om al învățământului. Volumul **Vasile Popeangă, vocație de intelectual**, rămâne un text de referință a comunității arădene “*cuvântul pedagogie a devenit familiar cu mult înaintea altora care dispun de învățământ superior pedagogic*”, iar “*V. Popeangă a creat o școală de pedagogie și o echipă de discipoli în jurul Pedagogicului arădean, având multe elemente specifice învățământului universitar*”.

Al doilea volum, **Școală – Cultură – Națiune. Omagiu dascălului și cărturarului profesor universitar emerit Vasile Popeangă** (Arad, Nigredo, 2010), coordonat de Doru BOGDAN, - volum de onoare cu prilejul împlinirii vârstei de 90 ani - are patru componente: **Cuvinte**

de omagiu profesorului Vasile Popeangă; Dascăli de altădată; Cultură și istorie; Studii din domeniul disciplinelor psiho - pedagogice și sociologia educației. Volumul este anticipat de două lirice evocatoare, semnate de Carolina ILICA, fostă elevă și profesoară a Liceului Pedagogic din Arad, poetă reprezentativă a liricii contemporane:

*"Ce grea e CARTEA care ne-ați deschis-o
Și mult mai mare decât viața noastră!
De peste ani, cu dragoste mă-nchin
Și azi severității Dumneavoastră!" (Dumneavoastră)*

Cuvântul înainte este semnat de Prof. univ. dr. Aurel ARDELEAN, rector al Universității de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, care îl consideră "profesor și cercetător cu înaltă autoritate în domeniul educației, pedagog de prestigiu aș școlii românești, personalitate complexă", servind "învățământul românesc peste 60 de ani, printr-o carieră de excepție". Doru Bogdan mărturisește că "punctează în datele sale esențiale, portretul unui dascăl, al unui director, al unui cărturar și animator cultural"⁷⁷. Mai face o precizare referitoare la "mâna simbolică" întinsă de mândra Oltenie Transilvaniei, respectiv Aradului, Banatului și Crișanei"⁷⁸. Vasile Popeangă, dascălul și cărturarul cu rădăcini puternice, sufletești în vatra natală a satului său Lelești – olteanul are prin tot ceea ce a creat profesional sufletul de ardelean autentic"⁷⁹. Încheierea evocării se constituie ca o concluzie sintetică: Profesorul și cărturarul Vasile Popeangă reprezintă o stare de spirit și un comportament pedagogic și cultural cu valoare de model, atât pentru prezent cât și pentru viitorime"⁸⁰. Apoi, prof. Miron Ionescu, de la Universitatea Babeș - Bolyai din Cluj-Napoca, conturează "un portret intelectual" a unei personalități academice arădene. "Îl cunosc, afirmă Miron Ionescu, de peste 50 de ani". Apreciază dialogul "reconfortant și spiritual", apoi "ordinea în gândire și exprimarea ideilor", "critică cu delicatețe". Înaintea urării prietenești aniversare, prietenul și colegul Miron Ionescu are o chemare lirică inspirată de distinsul cărturar: "Omul este făcut să admire: cerul înstelat, un pom, o floare, un surâs,

⁷⁷ Doru Bogdan (coord), *Școală – Cultură – Națiune. Omagiu dascălului și cărturarului profesor universitar emerit Vasile Popeangă*, Arad, Nigredo, 2010, p. 20.

⁷⁸ Ibidem, p. 21.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, p. 21.

un glas de copil, o operă de artă, o muzică, un efort de gândire, un sentiment. Cât poți să te bucuri de ele, viața este frumoasă, îmbujorându-te cu flacăra pasiunii". "... cel mai mult poți admira o vârstă frumos purtată"⁸¹.

Anton Ilica îl așează pe Vasile Popeangă în "*galeria de personalități ale mereu tânărului bătrân Liceu Pedagogic*„, iar Carolina Ilica, poeta, fostă elevă și profesor al Liceului, îl regăsește cu "mintea la fel de tânără, memoria extraordinară, puterea de muncă neschimbate. Sorin Haiduc și Doru Bogdan văd în arhivele liceului Registrele de Procese - verbale, constatând fapte remarcabile despre măreția și rigoarea activității școlare conduse de un director responsabil și exigent. Alți foști elevi și distinși oameni de cultură îi dedică studii de specialitate: Ioan Codău (Ineu), Tania Petrar, Ioan Nagy, Tudor Dragomir, Liviu Mărghitan, Lizica Mițuț, Marțian Iovan, Stelean Mândruț, Pr. Pavel Vesa, Simona Stinger, Doru Sinaci, Dan Demșa, Virgil Valea, Monica Pavel, Marius Ioan Grec, Augustin Mureșan, Laura Dragomir, Marcel Tang, Ioan Stelean Boia, Emil Arbonie, Eugeniu Criste, Alina felicia Roman, Valeria Peștean, Maria Oprea, Gabriela Kelemen, Marinca Grec"⁸².

Volumul se încheie cu un excepțional documentar imagistic, cuprinzând copertile tuturor cărților publicate de Vasile Popeangă, precum și ilustrate ale clădirilor în care și-a derulat activitatea școlară elevii preparanți și pedagogiști. Este un volum omagial, elaborat cu multă grijă, responsabilitate și rigoare științifică, menit să stimuleze bucuria împlinirii unei activități de excepție. Elevul, profesorul, directorul Liceului Pedagogic din Arad, Doru Bogdan, a pus multă dăruire și suflet în elaborarea volumului omagial, reușind să ofere o imagine complexă, elegantă, reală și profesionistă a activității profesorului dr. Vasile POPEANGĂ, cercetător, cărturar și istoric al spiritului pedagogic arădean și al culturii transilvane.

Ca pedagog, Vasile Popeangă se înșiruie între personalitățile importante ale literaturii pedagogice referențiale ale teoreticienilor educației contemporane naționale. Este adeptul pedagogiei culturale, școlile, liceele și universitățile fiind menite să formeze oameni de cultură, înzestrați cu valori ale umanității și ale unor comportamente în conformitate

⁸¹ Miron Ionescu, *Omagiul Profesorului universitar Doctor Vasile Popeangă*, în Doru Bogdan, Op. cit., p. 23.

⁸² Doru Bogdan, Op. cit., 380 pagini

cu educația filosofiei grecești, a creștinismului și a dreptului roman. Democrația, toleranța și legalitatea sunt principia călăuzitoare ale unui cetățean vizat să fie construit de educația europeană.

VASILE POPEANGĂ, DIRECTOR INCOMOD PENTRU CEI COMOZI

Vasile Popeangă ajunge profesor la Liceul Pedagogic din Arad, la 1 sept. 1950, când director era Petru Buzgău, profesor de desen. În 20 sept. 1955, va fi numit director adjunct, liceul fiind condus de dr. Eduard Găvănescu, profesor de istorie, ca director plin. De la 1 sept. 1960, Vasile Popeangă este numit director, funcție pe care o ocupă până la 1 sept. 1978, când este înlocuit, datorită unor decizii legislative, cu prof. Maria Socoliuc, profesor de chimie. Nu i-a fost ușoară situația de a ocupa un loc în cancelarie alături de cei pe care i-a condus. Îi era dificil, desigur, să vadă ieșind din direcțiune altcineva, care împărtășește roadele muncii sale. S-a desprins cu greu de expresia autorității sale de-a lungul a aproape un sfert de secol de responsabil pentru mersul ascendent și fulminant al liceului pedagogic din Arad. Nici deciziile celorlalți nu i s-au părut cele mai bune și le contesta cu prestanța sa intelectuală și cu limbajul său logic și coerent justificabil. După patru ani de profesor, la 1 sept. 1982, se va pensiona, la vârsta de 62 ani. Dispunea încă de putere de muncă, de energie culturală și de dorințe de a mai construi câte ceva în viață. Apoi, opt ani și i-a petrecut în cercetare.

În anul 1990, i se ivește oportunitatea de a face ceea ce știe mai bine: să construiască instituții. Devine membru fondator al Universității de Vest Vasile Goldiș din Arad, angajându-se să asigure pregătirea superioară a învățătorilor și educatoarelor în cadrul Colegiului Universitar Pedagogic de Institutori, având atribuția de director. După consolidarea instituției și acreditarea universitară a programelor de studii, în 2003, trece pe funcția nedidactică de Director general al Bibliotecii Centrale Universitare "Tudor Arghezi" a Universității de Vest Vasile Goldiș din Arad, funcție ocupată până la decesul din 2012.

Nu s-a simțit bine la începutul lunii februarie 2012. Cu multă dificultate, a acceptat să fie internat la Spitalul județean pentru investigații medicale. Urma să plece la Alta Badia (Colfosco), Austria, la schi, așa că vinerea am mers la spital să-l salut și să mai vorbim "de-ale noastre", să-I doresc însănătoșire grabnică. Era într-o stare bună, avea un optimism încurajator și am conversat circa o oră despre pedagogi și pedagogie, despre cărțile sale și ale mele. Am plecat mulțumit, cu speranța că îl voi regăsi externat și în bună stare medicală. Duminica, eram sus în Dolomiți, când telefonul sună insistent. Binchiciu! "Toni, a murit Domnul Popeangă". Era ziua de 12 februarie 2012. Fiind un grup mai mare de prieteni, n-am putut sosi pentru înmormântare. Am coborât cu multă grijă pe pârtia roșie și m-am retras în camera hotelului pentru reculegere. Arad și România pierde un om al școlii, un intelectual autentic, un distins om de cultură.

Acestea au fost coordonatele temporare ale statutului de decident pe care Vasile Popeangă le-a exercitat, altfel spus, cu excepția a circa 10 ani, profesura lui Vasile Popeangă a coincis cu atribuția de a conduce instituții de educație. Cum a reușit un om, în epoci istorice și politice tulburi și instabile (exemplu, înaintea sa, în cinci ani, au fost schimbați patru directori!), să asigure suficientă autoritate pentru buna funcționare a unui liceu cu tradiție și să-i dezvolte personalitatea? Căci trebuie să spunem că Școala pedagogică (Preparandia, Liceul Pedagogic, Școala Normală) din Arad a avut, în vremea directoratului lui Vasile Popeangă, cea mai amplă dezvoltare și cel mai înălțător prestigiu în cel două secole de ființare, din 1812. Afirmția de mai sus se bazează pe calitatea activității didactice, valoarea elevilor, prestigiul național și internațional al instituției, potențialul intelectual al contingentului de elevi și profesori, dinamismul acțiunilor cultural și virtuțile răspândite de către absolvenți în școlile ori grădinițele, devenite "mici preparandii".

Pe ce ne bazăm afirmațiile de mai sus? Ajuns director adjunct la 35 de ani, a avut câteva șanse, dintre care cea mai destoinică a fost ucenicia pe lângă o distinsă autoritate intelectuală și profesorală: Eduard Găvănescu. După cum însuși afirmă, Eduard Găvănescu (1903 - 1984) "*s-a remarcat în școală prin comportamentul său democratic nedezmințit în idei și atitudini în întreaga sa activitate profesională*"⁸³. Vasile Popean-

⁸³ V. Popeangă, "*Eduard Găvănescu, promotor de idei și acțiuni democratice în viața școlii*", în *Studii despre Preparandia din Arad*, "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2011, p. 206.

gă cunoștea activitatea culturală, publicistică și științifică a directorului său, colaborator al revistelor locale **Biserica și Școala, Hotarul, Știrea, Înfrățirea, Ziridava** etc. Avea în E. Găvănescu un model de cărturar, de scrutător al arhivelor, publicând studii istorice dintre cele mai temeinice și documentate. Era un desăvârșit patriot. Singurul reproș pe care i l-ar face tânărul Vasile Popeangă venerabilului său director ar fi bunătatea, încrederea și exagerata iubire față de elevi, față de care folosea un singur cuvânt de ocară: păcătos. Era îngăduitor față de comportamentele elevilor, față de rezultatele slabe la învățătură, față de abaterile de la regulamentul școlar. Aceste "defecte" de conducere, au fost compensate de "*promovare unor relații democratice cu reprezentanții autorităților publice și ai instituțiilor educative din țară și oraș*"⁸⁴. Era un spirit înțelept și a susținut cu fermitate "ocrotirea demnității școlii românești". Se impunea printr-o autoritate metodică și pedagogică, prin cultură profesională, prin atitudine democratică și prin promovarea unor principii axate în jurul ideii de patriotism.

Cu o temeinică formație universitară, având modele de profesori de o mare autoritate științifică, tânărul și ambițiosul Vasile Popeangă a venit în Arad înzestrat cu exigența impusă sieși de viața din școlile și universitățile urmate, de o zestre nativă moștenită de la părinți și de o voință de a fi excelent în toate, sau cum spune pedagogul clujean, Miron Ionescu, i-a plăcut să fie "omul din față", să fie conducător să-și asume responsabilitatea bunăstării celorlalți. Adăugăm, în plus, experiența câștigată în vremea războiului, în care, ca sublocotenent, a condus grupa și apoi plutonul în luptele grele de pe teritoriul Ungariei și în Munții Tatra, unde, cu înțelepciune și cumpătare, a condus astfel acțiunile de luptă, încât a pierdut foarte puțini camarazi. Selecta ordinele și prima sa grijă a fost de a proteja subordonații, deși el însuși a fost rănit de opt ori, dând tribut de sânge patriei sale.

A învățat de la predecesorul său, pe care l-a respectat fără condiții, dar și-a dotat atitudinea în opoziție cu ceea ce Eduard Găvănescu manifesta prin stilul său îngăduitor și împăciuitoare⁸⁵. Avea 35 de ani când

⁸⁴ Ibidem, p. 208.

⁸⁵ A avut ca modele directorii săi de la Școala Normală din Târgu Jiu, unde ca elev, a fost impresionat de exigența acestora, de rigoarea și devotamentul lor pentru ordine, disciplină, calitate și încurajarea valorilor (vezi Autobiografia)

ajunge director la Școala Pedagogică din Arad și Institutul Pedagogic de Învățători. Atunci, în 1960, instituția școlariza un număr de 393 copii la Școala de Aplicație, 367 de elevi pedagogiști, învățători și educatoare, precum și 216 "studenți" de la Institutul pedagogic, adică 976 de elevi, dintre care majoritatea erau interni, adică aveau cazare și masă în incinta instituției. De procesul educațional se ocupau 35 cadre didactice, la care se adăuga personalul auxiliar didactic și nedidactic, patru clădiri de administrat, cantină, bucătărie, internat și lot școlar. Peste 8 ani, efectivele de elevi și studenți cresc în calitate: 1044, din care 285 copii la Școala primară de aplicație și 759 de elevi și studenți, învățători și educatoare. În fine, la sfârșitul anului 1978, contingentul de elevi avea un efectiv de 916, din care 459 copii în clasele primare, ca Școală de aplicație și 457 elevi în clase pedagogice⁸⁶. În perioada celor 18 ani de directorat, a reușit să păstreze ordinea în Școala Pedagogică, să păstreze "puritatea" pedagogică a liceului, să-i dea o structură funcțională eficientă, prin întronarea spiritului de disciplină a elevilor, a profesorilor, a relațiilor cu "șefii" și cu părinții.

Doru Bogdan afirmă că Vasile Popeangă a fost "*un director incomod pentru cei care se arătau comozi și superficiali*"⁸⁷, fiind exigent cu sine, în primul rând, ca să poată pretinde exigență de la ceilalți: profesori, elevi, părinți și personal auxiliar. Am arătat mai sus de unde vine această exigență. Formele de manifestare a exigenței derivă de la o autoritate intelectuală, de devotament față de destinele elevilor, de grija față de protecția metodică, culturală și fizică a acestora (am amintit că majoritatea elevilor de la profilul pedagogic erau cazați la internatul liceului, fiind supravegheați la învățătură, purtare și sănătate). Sorin Haiduc și Doru Bogdan realizează "*portretul profesional pedagogic și de director al distinsului dascăl Vasile Popeangă*" valorificând documentele școlare din arhivă⁸⁸. De pildă, cei doi găsesc un Proces-verbal de inspecție școlară de 44 pagini, în care se punctează virtuozitatea activităților la clasă ale profeso-

⁸⁶ Anton Ilica, *Istoricul Preparndiei din Arad*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012, p. 254.

⁸⁷ Sorin Haiduc, Doru Bogdan, *Contribuții la biografia dascălului-director Vasile Popeangă în baza unor documente arhivistice școlare*, în Doru Bogdan (coord), **Școală, Cultură, națiune. Omagiu dascălului și cărturarului prof. univ. doctor emerit Vasile Popeangă**, Editura Nigredo, Arad, 2010, p. 48.

⁸⁸ Ibidem, p. 42 și urm.

rului de pedagogie, esențializate prin logica exprimării, interesul pentru clarificarea terminologică, valoarea aplicativă a teoriei, capacitatea de a stimula dialogul cu elevii, aplicarea metodelor stimulative de gândire și activism, grija pentru comportamentul intelectual al elevilor. În același timp, inspectorii ministerial au constatat competența managerială, capacitatea de colaborare și consecvența în formarea și dezvoltarea pregătirii științifice, metodice și psihopedagogică, ca formulă de autoperfecționare: *"directorul V. Popeangă acea conștiința responsabilității față de viitor prin calitatea dascălilor pe care școala îi forma"*⁸⁹. Sunt alte fraze elogioase pentru directorul Vasile Popeangă legate de calitatea *"organizării consiliilor pedagogice"*, tematice, riguros organizate, fiind veritabile lecții de stimulare a procesului de învățământ din liceu. Referindu-se la viziunea profesorului – director, autorii studiului (S. Haiduc, D. Bogdan) consideră că aceasta se axează în jurul ideii de *"permanentă pregătire profesională pedagogică și metodică a cadrelor didactice"*⁹⁰, folosind toate pârghiile de conducere spre a realiza acest deziderat. Între aceste "pârghii", sunt amintite *"severitatea și rigoarea, dublate de spiritual de ordine și disciplină întronate în școală"*⁹¹. Subscriu opiniei celor doi profesori și directori ai Colegiului Național "Preparandia Dimitrie Țichindeal" din Arad (eu însumi elev, profesor și director) referitor la faptul că *"a fost cu gândul și inima la elevii școlii"*, la faptul că viitorul României va fi încredințat acestora, în baza exigențelor și valorilor pe care le-a promovat în liceu⁹².

Prof. univ. dr. Miron Ionescu, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, prieten și bun cunoscător al activității directorului - profesor V. Popeangă îl consideră *"un ghem de întrebări"*, dar dialogul cu Vasile a fost întotdeauna de idei, neconflictual și elegant, iar atunci când critica o făcea cu delicatețe, gândind înainte de a rosti. A fost, spune M. Ionescu, *"un lider de grup"*, cu *"un stil managerial"* pozitiv și optimist. Anton Ilica îl consideră exigent cu alții, dar mai ales cu sine, dispunând de autoritate științifică și de devoțiune pentru ceea ce face.

⁸⁹ Ibidem, p. 47.

⁹⁰ Ibidem, p. 48.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ca profesor de pedagogie, logică, istoria pedagogiei, a fost foarte sistematic, zgârcit la note, exigent în aprecierea răspunsurilor, dar foarte drept și corect cu cei care gândeau și nu doar reproduceau opiniile profesorului. Nu suporta copiatul, furtul, ipocrizia și nedreptatea.

Se impun câteva precizări legate de funcția directorială exercitată de Vasile Popeangă, din cei 18 ani de conducere a Școlii Pedagogice din Arad. A fost un director drept și obiectiv, corect și regulamentar în relație cu elevii și profesorii. Temperament coleric sau poate sanguinic, dinamic, agitat și nervos, Vasile Popeangă excela prin prestigiu, ținută, discurs și rigoare⁹³. Nu era omul concesiilor, iar severitatea avea temei în grija pentru sănătatea contingentelor de elevi și pentru sănătatea intelectuală și metodică a corpului profesoral. A fost exigent, iar această exigență nu mergea până la excese, chiar și așa, pentru unii, a devenit incomod. Nimeni însă nu poate contesta calitatea de a fi "locomotivă" pentru perfecționarea profesională, metodică și științifică a cadrelor didactice din școala pe care o gestionează. Deși se vorbea (și se vorbește) de o conducere colectivă, de decizia democratică, adică a majorității, directorul este cel care emană idei și dă sens privind acestora spre binele școlii. Pentru a stimula capacitatea educativă a școlii românești, mai ales din Transilvania s-a impus promovarea și dezvoltarea "*unui activism cultural*"⁹⁴. Directorul Vasile Popeangă a conferit culturii și sensului său axiologic dimensiunea unei politici specific a școlii pedagogice. Școala avea nevoie de o forță creatoare și de "*îmbinarea cunoașterii cu acțiunea*": "*Formarea viitorului educator în perspective inițierii, organizării și desfășurării unor activități cultural în sat ... presupunea crearea de situații cultural model*"⁹⁵. Mai mult, "*procesul formării învățătorului active în viața cultural a satului devine o component a întregului proces formative din școala normală*"⁹⁶. Directorul a impus profesorilor un principiu, care a devenit "*contagiune emoțională*", și anume: "*formarea culturală a viitorului învățător și formarea comportamentului artistic solicitat de*

⁹³ Pavel Petroman, prof. univ., fost elev al lui V. Popeangă la începutul activității acestuia (1954), îi face un splendid portret de dascăl, inclusiv remarcând aplecarea profesorului spre carte și rigoare științifică. În plus, mai spune: "*iubește și prețuiește viața, e mândru, în ciuda experienței acumulate, știe să aprecieze o glumă bună, o savurează, după cum e în stare să savureze vinul de viață lungă din podgoriile Minișului și Recașului, îi place să fie lăsat în pace, deși nu-i place să nu fie luat în seamă*", cf. "**Profesorul nostru**", în A. Ilica (coord), **Vasile Popeangă, vocație de intelectual**, loc. cit., p. 94.

⁹⁴ Popeangă Vasile, **Studii despre Preparandia din Arad**, "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2011, p. 88.

⁹⁵ Ibidem, p. 91.

⁹⁶ Ibidem, p. 93.

*comunicarea culturală în sat*⁹⁷. Acesta a fost specificitatea școlii pedagogice din Arad, în sensul în care, dincolo de programa școlară și planul de învățământ, absolvenții duceau cu ei în satele românești valorile culturale și un comportament axiologic prin care acestea să devină acțiuni educative și profund caracter moralizator. Proiectul de conturare a unui nou tip de profil al învățătorului presupunea implicarea acestuia în activitatea comunității prin comunicarea culturală, prin câștigarea unui prestigiu intelectual, a capacității de a transmite un mesaj educativ și a unei autorități culturale. Argumentele sunt regăsite în turneele culturale ale elevilor pedagogiști în satele românești, unde deveneau ei înșiși actorii unui fenomen cultural, ca după ce ajungeau titular în satele lor să fie cei mai energici activiști culturali și inițiatori, cu elevii lor, de serbări școlare și de activități culturale, menite să anime colectivitățile rurale.

O altă coordonată specifică imprimată de directoratul lui Vasile Popeangă cuprinde atragerea tuturor **cadrelor didactice în activitatea de cercetare științifică**. Așa cum trupul are nevoie de o condiție fizică pentru sănătatea corpului, așa are nevoie mintea de un permanent exercițiu de intelectualizare. Profesorii și învățătorii au fost "obligați" la un asemenea exercițiu de cultivare a minții, de desfășurare a cercetării științifice și de răspândire a fenomenului cultural și istoric prin publicații. Directorul a asigurat modelul, prin sine, i-a inițiat în activitatea de cercetare, asigurând cadrul de manifestare prin publicare în *Anuare, Reviste, Culegeri de studii*. La rândul lor, profesorii au antrenat elevii ca parteneri de cercetare, aceștia devenind cercetători "virusați" de plăcerea cercetării arhivelor, corelării ideilor și încropirea de studii și cercetări cu caracter metodic, istoric și de specialitate.

Directorul Vasile Popeangă a fost el însuși un model de cercetător, având în antecesorii săi modele de directori, animați de dorința de a construi pentru Pedagogicul arădean o imagine națională model de școală și de comportamente. Roman Ciorogariu, director preparandial, a fost adept al modernității și al racordării europene a activității școlare din Preparandie; Traian Mager a fost ocrotitorul valorilor istorice din Ținutul Hălmagiului, Eduard Găvănescu a fost promotor de idei și acțiuni democratice în viața școlii, Mihai Păun a fost omul datoriei și al demnității pro-

⁹⁷ Ibidem.

fesionale, Grigore Ștefan a fost pedagogul echilibrului educative, Nicolae Roșuț a fost inițiatorul unor modalități noi de acțiune culturale, Teodor Botiș a fost cronicarul evenimentelor istorice, iar Alexandru Gavra a fost consolidatorul sacrificial al Institutului Pedagogico - Teologic etc. Mai apoi, de ce n-am spune-o, foștii elevi și profesori – directori, Doru Bogdan și Anton Ilica, au fost continuatorii istoricului instituției și au rămas atașați spiritului preparandial.

O a treia dimensiune specifică a modului de înțelegere a actului de conducere a Liceului Pedagogic din Arad în perioada directoratului lui Vasile Popeangă a fost capacitatea sa de ***a apăra instituția de agresiunea factorilor politici, de imixtiunea decidenților ministeriali ori ai inspectoratului școlar în treburile interne ale școlii***. Principala grijă a lui Vasile Popeangă a fost protecția copiilor veniți de la țară, doritori să ajungă învățătorii satelor. Exigența sa devine o formulă de creștere a calității culturii pedagogice, metodice și generale a viitorilor învățători. Școlile de aplicație au fost adevărate laboratoare de învățare a meseriei de dascăli vocaționali. Înainte de a ajunge singuri, la clasele lor, fiecare viitor învățător se pregătea prin activități de practică pedagogică în circa 75 de lecții de probă. Acestea erau analizate cu exigență, după principia pedagogice și pe baza unei deontologii metodice pozitive. Fiind o instituție încapsulată de valori, autoritățile politice și administrative manifestau o anumită timiditate față de eventuale imixtiuni în viața și activitatea școlii. Primul care făcea ordine în propria ogradă era însuși directorul. Când un cadru didactic a avut un comportament imoral, s-a trezit cu umbrela, pălăria și paltonul aruncat pe geamul cancelariei. Când un cadru didactic era leneș, indolent și comod ori incapabil de a-și depăși condiția intelectuală, riscând să strice generații de elevi, era nevoit să-și caute o altă școală. Directorul Vasile Popeangă și colectivul de cadre didactice, atent selectat pentru un exercițiu didactic de calitate, și-au protejat școala de nonvalori și de superficialități. Nu oricine era demn de a fi coleg de cancelarie cu profesori ori învățători de înaltă ținută pedagogică, științifică, morală și culturală.

În fine, pe lângă plăcerea de a construi instituții pe care să le conducă, a cultivat ***autoritatea de a decide obiectiv*** și de a vedea consecințele comportamentului său în produse intelectuale, profesionale, morale și civice. Nu i-au plăcut lingușitorii, deși destui au reușit să-i potolească or-

goliul de a nu accepta "periuțe" și nici laude gratuite. A condus "corabia" pedagogicului în vremuri nesigure, cu "valuri imprevizibile și cu pericole" venite din zona supravegherii securiste ori a uzurii politice. A știut să apere instituția și pe sine prin rezultatele obținute, printr-o foarte bună vizibilitate atât dinspre autoritățile ministeriale și politice, cât și dinspre partea părinților, a comunității pedagogice și a arădenilor. O fi având păcate, a manifestat atitudini subiective, făcea presiuni de autoritate asupra unora și profita de expresivitatea orgoliului de a nu fi contrazis și de a i se îndeplini dorințele. Din toate acestea, a rămas imaginea "școlii lui Popeangă", o instituție râvnită de părinți și elevi pentru seriozitatea pregătirii pentru profesia de învățător, de educatoare, de maistre. Nu a avut "un stil managerial" democratic, ci unul autoritar și sever.

Directorul Vasile Popeangă a fost bun, a fost rău, a fost onest, a fost autoritar, a fost îngăduitor. Dar, în vremea sa, din 1960 până în 1982, Școala Pedagogică din Arad a avut o deplină inflorescență culturală, intelectuală și instituțională, dând țării cadre didactice înzestrate cu har, cu pasiune și cu devotament pentru educația corectă a copiilor noștri, cea mai importantă avuție națională.

IOAN BIRIȘ LIMBAJUL ȘI CRAMPELE MINTALE

Universitarul Ioan BIRIȘ⁹⁸ propune o carte ademenitoare prin titlu și de actualitate prin conținut, știut fiind că acum filosofia, ca știință, se regăsește în căutarea identității. Cheamă în sprijin logica, bioetica, matematica, psihologia, ceea ce denotă vitalitatea unui domeniu, aspirant la gloria sa de altădată, întreținută de Hegel, Husserl, Carnap, Vatimo, Habermans, Parfit, Dufour ori Marga. Textul volumului *Limbajul și crampele mintale* (Editura Eicon, București, 2022) - dă mărturie că autorul dispune de harul insidios al explicațiilor, operând analize subtile, într-o frazare frumoasă, dar amplu contorsionată de elucubrații matematice, seriozitate și abstracțiuni dificile pentru cel nededitat cu sinuozitatea scrierilor lui B. Bolzano ori W. Quine. Textul împachetează idei, formulând "angajamentul ontologic" și "rădăcinile referinței".

Lectorul devotat râvnește să evite "crampele mintale" ale programului de "matematizare a experienței". Ce vreți, ne aflăm în căutarea metodei prin care să înțelegem noile autostrăzi ale filosofiei spre a-și dibui identitatea. În acest eșantion de căutători ai explicațiilor menite să arunce lumină asupra enigmelor netulburate de limbaj, se regăsește Ioan BIRIȘ, publicând tulburătoare texte despre revigorarea filosofiei, ca aspirație spre eleganta gimnastică elitistă a minții. Felul nostru de a ne situa în cunoașterea lumii are nevoie de explicații, singura formulă fiind croșetată de limbaj, deși acesta e fățarnic, trădând o semantică alegorică, aproximativă și adeseori viciată. Cifrele matematice, simboluri chimi-

Lectorul devotat râvnește să evite "crampele mintale" ale programului de "matematizare a experienței". Ce vreți, ne aflăm în căutarea metodei prin care să înțelegem noile autostrăzi ale filosofiei spre a-și dibui identitatea. În acest eșantion de căutători ai explicațiilor menite să arunce lumină asupra enigmelor netulburate de limbaj, se regăsește Ioan BIRIȘ, publicând tulburătoare texte despre revigorarea filosofiei, ca aspirație spre eleganta gimnastică elitistă a minții. Felul nostru de a ne situa în cunoașterea lumii are nevoie de explicații, singura formulă fiind croșetată de limbaj, deși acesta e fățarnic, trădând o semantică alegorică, aproximativă și adeseori viciată. Cifrele matematice, simboluri chimi-

⁹⁸ Profesor universitar, s-a afirmat în domeniul filosofiei și logicii în volume ca: *Totalitate, sistem, holon* (1992), *Sociologia civilizațiilor* (2000), *Conceptele științei* (2010), *Filosofia și logica științelor sociale* (2014), *Lucian Blaga. Concepte dogmatice* (2020), *Despre holismul filosofic* (2020) și altele. Membru UZPR.

ce, notele muzicale și armonia, culoarea și spațialitatea sunt modalități de expresivizare mai fidele decât limbajul filosofiei analitice, bunăoară. Gândirea suferă adevărate "crampe mintale", fiind determinată să apeleze la limbaj pentru explicații filosofice.

Filosoful Ioan BIRIȘ ne-a provocat, în volumele anterioare, prin titluri și discurs filosofic, despre "crampe mintale", "holon", "holomeria simbolică" ori "concepte dogmatice". Interesul filosofului arădean pentru L. Blaga și C. Noica întretine pofta sa analitică și ispita exuberantă pentru înțelepții români, care străbat valurile gândirii fără să se afunde în meandrele sale speculative. (Oferindu-mi volumul despre Blaga, îmi scrie "de la un blagian către alt blagian", amintindu-mi că prima recenzie la întâia mea carte despre Blaga mi-a scris-o I. Biriș, demult în visul inversat al tinereții noastre). De această dată, "fiorul metafizic" încearcă să fie recuperat prin explicații despre filosofi moderni și contemporani, în comentarii subtile despre "reforma logicii" și "antipsihologismul" lui Bernard BOLZANO (1871, Praga – 1848, matematician, logician, axiomatic și teolog) și Willard Van QUINE (Akron, Ohio, 1908 – 2000, logician, filosof și matematician).

În volumul *Limbajul și crampele mintale – De la Bolzano la Quine*, își anticipează opiniile cu o prefață: "turnura lingvistică a filosofiei analitice" întretine o "luptă permanentă cu limbajul". Mărturisește că sintagma "crampele mintale" este preluată din Wittgenstein, indicând dificultatea în care mintea se zbate în fața unor termeni abstracti, cum ar fi "timpul". B. Bolzano, acest "străbunic al filosofiei analitice", a fost un ciudat om de știință: matematician, teolog, logician, filosof, psiholog, disponibil pentru o cultură complexă și spectaculoasă prin coerență. Willard Quine, logician și filosof, pasionat de limbaj și adevăr ("limbajul are o anumită perversitate verbală"), a fost pasionat de filosofia limbajului, ca îmbrăcăminte infidelă pentru idei și ca închipuire umană pentru concepte. Între praghezul Bernard Bolzano și americanul Willard Quine sunt înșiruiți alți filosofi contemporani (Brentano, Frege, Bühler, Popper, Mauthner, Wittgenstein, Whitehead, Russel, Nicod și Carnap), fiecare beneficiind de un eseu structurat, mărturisind capacitatea logicianului Ioan Biriș de a cuprinde limbajul filosofilor într-o îmbietoare (re)cunoaștere. Folosind o argumentație riguroasă și remarcabil de atent structurată, Ioan BIRIȘ se lansează într-o dezbatere pe care a provocat-o:

dacă limbajul este metaforic, iar filosofia îl folosește pentru a-și satisface pretențiile, atunci acestea nu pot fi onorate de cuvinte și fraze. În numele vulnerabilității limbajului, folosit pentru comunicare, se caută justificări pentru o alternativă, crescută din tulpina altoită a gândirii cu limbajul asociativ. Imprecizia semantică produce "crampe mintale", ceea ce determină necesitatea unei analize suplă a "gramaticii creierului". În atari condiții, ori procesăm o modalitate de însănătoșire a limbajului ori cercetăm, ca filosofi, o altă formulă de expresivizare a gândirii.

Intrând în textul lui Ioan Biriș, descoperim încercarea sa de ordonarea în hățșurile dezbaterii, armonizând opinii contradictorii sau compensatorii, prin angajarea unei logici sprijinită pe o înaltă feerie împăciuitoare, dar care determină găsirea instrumentarului pentru o nouă logică matematizată. Ioan BIRIȘ e un cutezător, pășind pe un iluzoriu vis de reflecție filosofică obiectivă. Ne aflăm în deplină aură a ideilor tulburate de înțelepți, în scrierile cărora regăsim căutări de drumuri tănuite și idei înălțate la dimensiunea agonului sentimental (subiectiv).

Ioan BIRIȘ atrage interesul înțelepților, scormonind la rădăcina gândurilor subtile, m-a determinat să îndemn lectura spre consistența sofianică a cititorului aspirant la înțelegerea neînțeleșului. Nicio satisfacție nu are consistență dacă cititorul nu se ambiționează să-și învingă "crampele mintale". Efortul de înțelegere a gândirii speculative prin care filosofia dă viață și dinamism cunoașterii subtilităților ascunse în faldurile tănuite ale existentului se lasă recompensat de o înaltă și riguroasă alcătuire ce se înlănțuie în sistemele filosofice.

MARIA SINACI FILOSOFÂND despre UN ALTFEL DE VIITOR AL CONDIȚIEI UMANE

(Maria Sinaci, *Bioetica și ameliorarea umană*, Editura Eicon, București, 2022)

Personal, port filosofilor sau, mă rog, celor ce se încumetă să filosofeze, o nefățarnică admirație, fiind eu, bietul filolog, ziarist sau pedagog, un filosof ratat, superficial și desigur ipocrit. În sala cea regală a Primăriei Arad (unde s-au recuperat din pandemie rezentările de volume), așezat în rândul întâi pentru a dibăci sensul cuvintelor, distorsionat de o amplificare răgâitoare, mi-am focalizat atenția asupra volumului cu iz de parfum filosofant, semnat de profesoara arădeană: Maria SINACI. A dobândit titlul de doctor în filosofie, în anul 2008, cu teza *Normativitatea și bioetica. Aspecte filosofice contemporane*, publicată cu acest titlu la editura Presa Universitară Clujeană, 2014. M-am concentrat asupra limbajului puțin binevoitor al filosofiei actuale, aflată în căutare de personalitate, prin desprinderea de predominanța speculațiilor logicii și ale matematicilor înalte. Textul poartă pe copertă titlul *Bioetica și ameliorarea umană*, Eicon, 2022, fiind mărturie că M. Sinaci este dăruită cu harul insidios al explicațiilor, operând analize subtile, într-o frazare frumoasă, dar amplu contorsionată de profunzime, seriozitate și abstracțiuni dificile pentru cel nededat cu perspectivele filosofice alimentate de bioetică. Priveam la ceilalți ascultători și mi se părea că sunt cuprinși de un duh ștrengăresc, cutreierat de năluci și umbre, scrijelite într-un limbaj blagoslovit de formidabile neînțeleșuri și resemnări binevoitoare. Se vorbea în limbajul care împachetează idei, formulând "angajamentul ontologic" și "rădăcinile referinței". Într-o asemenea sală înaltă, tronată de regele Ferdinand, vâjâiau cu măreție, "concepte filosofice" în aleaul lor de a

evita crampele mintale ale programului de "matematizare a experienței". Ce vrei, ne aflăm în căutarea metodei prin care să înțelegem noile autostrăzi ale filosofiei spre a-și dibui identitatea. În acest eșantion de căutători ai explicațiilor menite să arunce lumină asupra enigmelor netulburate ale dansului ideilor filosofice, se regăsește Maria SINACI, publicând tulburătoare texte despre revigorarea filosofiei, ca aspirație spre eleganta gimnastică elitistă a minții.

Aflată la al doilea volum despre bioetică, Profesoara Maria SINACI scormonește ipoteza posibilității "ameliorării umane", consumând referințele critice și propriile opinii pentru îmbunătățirea umană – morală și cognitivă -, ceea ce ar dăruia "minți mai bune" și "o lume mai morală". Adoptând un limbaj aflat la intersecția dintre știința eticii și știința filosofică, Maria SINACI găsește argumente în gândirea contemporană pentru a lansa o considerație provocatoare: condiția umană, consecința a ameliorării bioeticii globale, poate fi supusă Regulii de aur ("Tratează oamenii așa cum ai dori să fii tratat tu!"), prin care, concluzionează autoarea, exprimă "posibilitatea unei bioetici globale, din perspectiva drepturilor internaționale ale omului, a pluralismului cultural și religiilor lumii".

În sprijinul lămuririlor derivate din conceptul de "bioetică", sare cu elanul caracteristic prefațatorul, prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ, care-și începe "cuvântul înainte" cu o propoziție simplă de incitantă: "Fără îndoială, în viața oamenilor există multe lucruri importante". **Biotetica** (termen – și concept - nou, datând de prin anii 1970) teoretizează și îmbină "cunoașterea științifică biologică cu cunoașterea valorilor umane". Însăși sintagma "ameliorare umană" ridică o problemă de ...*bioetică*: cât de sus poate fi dusă "ameliorarea" și cât de "etică" (morală) poate fi modificarea condiției biologice a omului? Care sunt procedurile de scurtare a distanței dintre omul comun - "fără însușiri" (după Musil) – și "omul ameliorat", prin intermediul tehnologiei, medicinei, farmaciei, robotizării? Se pune întrebarea: "Până unde putem forța limitele naturii umane?"

Maria Sinaci oferă un elegant spectacol de demonstrație filosofică, măiestrind un limbaj argumentativ înalt și o coerență de idei fructuoase, fiind un prilej de bucurii și îndoieli despre condiția umanității, menită să se lase provocată de propriile amenințări. Maria SINACI are asigurat un loc de frunte în rândul filosofilor, plasându-se într-un spațiu nou al

cunoașterii, în care o profesoară arădeană fascinează prin asumarea unui itinerar științific inedit, cu riscuri incitante. Rigoarea cercetării și familiarizarea conceptuală cu acest domeniu interdisciplinar dau autoarei aura indiscutabilă de a se înșirui în aventura unei fiice a filosofiei, ademenită de căutarea marelui, înspăimântat încă de tabloul futurist din care e provocat să coboare. Adeseori fructul e mai dulce decât făgăduința staminelor. Maria SINACI a cutezat să provoace o știință îmbătrânită de tinerețea răsăriteană a fiecărei generații, sprijinită pe Pitagora, Platon, Kant, Hegel, Husserl, Carnap ori Habermans.

Maria SINACI gândește cum va fi lumea umană sub semnul lui "trebuie" și "va fi", Scormonirea rădăcinii gândurilor subtile m-a determinat să îndemn lectura spre consistența sofianică a cititorului aspirant la înțelegerea neînțelesului. Nicio satisfacție nu are consistență dacă cititorul nu se ambiționează să-și învingă "crampele mintale" și să-și "ameliozeze propria condiție umană". Maria SINACI pășește pe un domeniu al cunoașterii, din care răsar multe necunoscute, dar mai ales întrebări ce așteaptă răspunsuri.

BIOETICA ȘI AMELIORAREA UMANĂ VS LIMBAJUL ȘI CRAMPELE MINTALE, FILOSOFÂND ÎN SALA FERDINAND A PRIMĂRIEI ARAD

Personal, port filosofilor sau, mă rog, celor ce se încumetă să filosofeze, o nefățarnică admirație, fiind eu, bietul filolog sau pedagog, un filosof ratat, superficial și desigur ipocrit. În sala cea regală a Primăriei Arad, așezat în rândul întâi pentru a dibăci sensul cuvintelor, distorsionat de o amplificare râgâitoare, mi-am focalizat atenția asupra volumelor cu iz de parfum filosofant, semnate de doi arădeni: Maria SINACI și Ioan BIRIȘ. M-am concentrat asupra limbajului puțin binevoitor al filosofiei actuale, aflată în căutare de personalitate, prin desprinderea de predominanța speculațiilor logicii și ale matematicilor înalte Textele celor două volume - *Bioetica și ameliorarea umană*, Eicon, 2022, și *Limbajul și crampele mintale*, Eicon, 2022) - dau mărturie că autorii sunt dăruți cu harul insidios al explicațiilor, operând analize subtile, într-o frazare frumoasă, dar amplu contorsionată de profunzime, seriozitate și abstracțiuni dificile pentru cel nedat cu arome din scrierile lui Bolzano ori Quine, ori cu perspective filosofice alimentate de bioetică. Priveam la ceilalți ascultători și mi se părea că sunt cuprinși de un duh ștregăresc, cutreierat de năluci și umbre, scrijelite într-un limbaj blagoslovit de formidabile neînțeleșuri și resemnări binevoitoare. Se vorbea în limbajul care împachetează idei, formulând "angajamentul ontologic" și "rădăcinile referinței". Într-o asemenea sală înaltă, tronată de regele Ferdinand, vâjâiau cu măreție, "perspective filosofice" în aleanul lor de a evita "crampele mintale" ale programului de "matematizare a experienței". Ce vreți, ne aflăm în căutarea metodei prin care să înțelegem noile autostrăzi ale filosofiei spre a-și dibui identitatea. În acest eșantion de căutători ai explicațiilor menite să arunce lumină asupra enigmelor netulburate de limbaj, se regăsesc arădenii Maria SINACI și Ioan BIRIȘ, publicând tulburătoare texte despre revigorarea filosofiei, ca aspirație spre eleganta gimnastică elitistă a minții.

Aflată la al doilea volum despre bioetică, Profesoara Maria SINACI scormonește ipoteza posibilității "ameliorării umane", consumând

referințele critice și propriile opinii pentru îmbunătățirea umană – morală și cognitivă -, ceea ce ar dăruia "minți mai bune" și "o lume mai morală". Adoptând un limbaj aflat la intersecția dintre știința eticii și știința filosofică, Maria SINACI găsește argumente în gândirea contemporană pentru a lansa o considerație provocatoare: condiția umană, consecință a ameliorării bioeticii globale, poate fi supusă Regulii de aur ("Tratează oamenii așa cum ai dori să fii tratat tu!"), prin care, concluzionează autoarea, exprimă "posibilitatea unei bioetici globale, din perspectiva drepturilor internaționale ale omului, a pluralismului cultural și religiilor lumii". În sprijinul lămuririlor derivate din conceptul de "bioetică", sare cu elanul-i caracteristic prefațatorul, prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ, care și începe "cuvântul înainte" cu o propoziție simplă de incitantă: "Fără îndoială, în viața oamenilor există multe lucruri importante". Biotetica (termen – și concept - nou, datând de prin anii 1970) teoretizează și îmbină "cunoașterea științifică biologică cu cunoașterea valorilor umane". Însăși sintagma "ameliorare umană" ridică o problemă de *...bioetică*: cât de sus poate fi dusă "ameliorarea" și cât de "etică" (morală) poate fi modificarea condiției biologice a omului? Care sunt procedurile de scurtare a distanței dintre omul comun - "fără însușiri" (după Musil) – și "omul ameliorat", prin intermediul tehnologiei, medicinei, farmaciei, robotizării? Se pune întrebarea: "Până unde putem forța limitele naturii umane?"

Maria Sinaci oferă un elegant spectacol de demonstrație filosofică, măiestrind un limbaj argumentativ înalt și o coerență de idei fructuoase, fiind un prilej de bucurii și îndoieli despre condiția umanității, menită să se lase provocată de propriile amenințări. Maria SINACI are asigurat un loc de frunte în rândul filosofilor, plasându-se într-un spațiu nou al cunoașterii, în care o profesoară arădeană fascinează prin asumarea unui itinerar științific inedit, cu riscuri incitante. Rigoarea cercetării și familiarizarea conceptuală cu acest domeniu interdisciplinar dau autoarei aura indiscutabilă de a se înșirui în aventura unei fiice a filosofiei, ademenită de căutarea mirelui, înspăimântat încă de tabloul futurist din care e provocat să coboare. Adeseori fructul e mai dulce decât făgăduința staminelor. Maria SINACI a cutezat să provoace o știință îmbătrânită de tinerețea răsăriteană a fiecărei generații, sprijinită pe Pitagora, Platon, Kant, Hegel, Husserl, Carnap ori Habermans. Universitarul Ioan BIRIȘ ne-a provocat, în volumele anterioare, prin titluri și discurs filosofic,

despre "crampe mintale", "holon", "holomeria simbolică" ori "concepțe dogmatice". Interesul filosofului arădean pentru L. Blaga și C. Noica întreține pofta sa analitică și ispita exuberantă pentru înțelepții români, care străbat valurile gândirii fără să se afunde în meandrele sale speculative. (Oferindu-mi volumul despre Blaga, îmi scrie "de la un blagian către alt blagian", amintindu-mi că prima recenzie la întâia mea carte despre Blaga mi-a scris-o I. Biriș, demult în visul inversat al tinereții noastre).

În volumul *Limbaajul și crampele mintale - De la Bolzano la Quine*, își anticipează opiniile cu o prefață: "turnura lingvistică a filosofiei analitice" întreține o "luptă permanentă cu limbaajul". Mărturisește că sintagma "crampele mintale" este preluată din Wittgenstein, indicând dificultatea în care mintea se zbate în fața unor termeni abstracti, cum ar fi "timpul". B. Bolzano, acest "străbunic al filosofiei analitice", a fost un ciudat om de știință: matematician, teolog, logician, filosof, psiholog, disponibil pentru o cultură complexă și spectaculoasă prin coerență. Willard Quine, logician și filosof, pasionat de limbaj și adevăr ("limbaajul are o anumită perversitate verbală"), a fost pasionat de filosofia limbaajului, ca îmbrăcăminte infidelă pentru idei și ca închipuire umană pentru concepțe. Între praghezul Bernard Bolzano și americanul Willard Quine sunt înșiruiți alți filosofi contemporani (Brentano, Frege, Bühler, Popper, Mauthner, Wittgenstein, Whitehead, Russel, Nicod și Carnap), fiecare beneficiind de un eseu structurat, mărturisind capacitatea logicianului Ioan Biriș de a cuprinde limbaajul filosofilor într-o îmbietoare (re)cunoaștere. Folosind o argumentație riguroasă și remarcabil de atent structurată, Ioan BIRIȘ se lansează într-o dezbatere pe care a provocat-o: dacă limbaajul este metaforic, iar filosofia îl folosește pentru a-și satisface pretențiile, atunci acestea nu pot fi onorate de cuvinte și fraze. În numele vulnerabilității limbaajului, folosit pentru comunicare, se caută justificări pentru o alternativă, crescută din tulpina altoită a gândirii cu limbaajul asociativ. Imprecizia semantică produce "crampe mintale", ceea ce determină necesitatea unei analize suplă a "gramaticii creierului". În atari condiții, ori procesăm o modalitate de însănătoșire a limbaajului ori ceretăm, ca filosofi, o altă formulă de expresivizare a gândirii.

Intrând în textul lui Ioan Biriș, descoperim încercarea sa de ordonarea în hățișurile dezbaterii, armonizând opinii contradictorii sau compensatorii, prin angajarea unei logici sprijinită pe o înaltă feerie împă-

ciuitoristă, dar care determină găsirea instrumentarului pentru o nouă logică matematizată. Ioan BIRIȘ e un cutezător, pășind pe un iluzoriu vis de reflecție filosofică obiectivă. Ce vreți, ne aflăm în deplină aură a ideilor tulburate de înțelepți.

Maria SINACI gândește cum va fi lumea umană sub semnul lui "trebuie" și "va fi", iar Ioan BIRIȘ dezbate lumea ideilor în paradigma lui "cum oare". Mândria că doi arădeni seduc interesul înțelepților, scormonind la rădăcina gândurilor subtile, m-a determinat să îndemn lectura spre consistența sofianică a cititorului aspirant la înțelegerea neînțeleșului. Nicio satisfacție nu are consistență dacă cititorul nu se ambiționează să-și învingă "crampele mintale" și să-și "amelioreze propria condiție umană".

IOAN BIRIȘ ACTUALIZEAZĂ ESEURI ȘI PORTETE

La Biblioteca Județeană A. D. Xenopol din Arad, Editura Eikon din București a prezentat câteva volume recent apărute, printre care unul aparține arădeanului IOAN BIRIȘ. Profesorul universitar este preocupat de cunoaștere și pasionat de analize speculative, implicând logica și rațiunea, așa cum stă bine celor înzestrați cu o cultură filosofică riguroasă.

Vom realiza o prezentare a volumului *Testul Spengler – eseuri și portrete* (Eikon, București, 2023, 313 pagini). Ioan Biriș se regăsește în fruntea filosofilor autentici pe care Aradul i-a dat, prin apariția câtorva volume, a căror problematică a cuprins domeniul cunoașterii naționale. Originar din Nadăș (Arad) – localitate natală căreia îi elaborează o monografie (2017), obține două doctorate în filosofie (1989, la București) și în sociologie (2000, la Cluj-Napoca), desfășoară profesura didactică la Universitatea Aurel Vlaicu din Arad și la Universitatea din Timișoara, conducător de doctorat, în temeiul unor studii în publicații naționale și internaționale și a unor volume dintre care amintim (selectiv): *Totalitate*,

sistem, holon (1992, 2007, ediție completată), *Sociologia civilizațiilor* (2000), *Conceptele științei* (2010), *Constantin Noica. Holomeria simbolică* (2019), *Lucian Blaga. Conceptele dogmatice* (2020), *Despre holismul filosofic* (2020), *Limbajul și crampele mintale* (2021). Titlurile cărților (precum și ale studiilor) îl recomandă ca un autentic intelectual, preocupat de cunoașterea existentului, utilizând un limbaj specific și o elevată argumentare aflată numai la îndemâna celor pentru care filosofia e un mod de viață. Amintim, ca o paranteză, de inițiativa sa și a profesoarei dr. Maria SINACI, de a elabora cartea *Filosofia românească în spațiul arădean*, un volum unicat despre personalitățile cu preocupările filosofice, de la Tichindeal (1804) până astăzi, prin scanarea – după o anumită machetă –, a elementelor de filosofie asumată și trăită de aproape 50 de intelectuali între care amintim pe Gheorghe Achiței, Dan Banciu, Gh. Ciuhandu, Il. Felea, V. Gheorghită, F. Lucaci, M. Maci, C. Mare, D. Mărcuș, P. Pipoș, V. Popeangă, R. Roman, Gh. Schwartz, M. Sinaci, D. Șanta, M. Șimăndan etc.

Revenim la volumul recent *Testul Spengler*. Cuprinde eseuri și portrete, publicate în presa vremii de-a lungul a patru decenii (personal, volumul îmi întreține orgoliul că începe cu recenzia (titlul *Geneza unui sistem filosofic*) publicată într-un ziar local despre întâia mea carte cu titlul *Lucian Blaga, Încercări filosofice*, Editura Facla, Timișoara, 1977).

Îndoiala din *Cuvântul autorului* privind diluarea virtuților eseului (ca specie scriptică) pentru "filosofii serioși" ar avea nevoie de o remaniere, întrucât, în eseistică, până și filosofii regăsesc un mod de atractivitate pentru o lectură plăcută (a se vedea, de ex., stilul eseistic al lui Blaga, Cioran, Noica, Sartre, chiar Kirkegaard, Camus ș.a.) fără a afecta ceea ce se cheamă "a filosofa riguros". Sunt de acord cu ce zice I. Biriș: "Căci filosoful ar trebui să se adreseze prin excelență rațiunii și logicii, nu sentimentelor; ar trebui să cultive claritatea și precizia logică, analiza conceptuală și teoretică, nu ambiguitățile și lipsa de certitudini" (p. 7). Eseistica nu este literatură, adică nu se adresează sentimentelor, ci operează cu un limbaj mai atractiv, iar "împănarea" acestuia cu elemente de figurație nu constituie un atentat la "precizie și claritate". Eseistii "nu sunt obosiți de rațiune". Ei recurg la un limbaj mai atractiv cu intenția de a umaniza discursul despre rațiune, fără a-i afecta rigourile și logica.

Cartea are două componente: *Eseuri și Portrete*. **Eseurile** apărute în ziare, reviste sau volume sunt "un fel de martori", care, re-aduși la viață, sprijină reconfigurarea biografiei intelectuale, precum și frontierele culturale în jurul cărora se clădesc preocupările filosofice și ale reconstrucției unei gândiri speculative. Observăm pasiunea autorului pentru filosofia culturii, pentru teoria științei, logica limbajului, dar și pentru critică literară (a se vedea recenzia la romanul *Sâmbăta albă* a lui Florea Lucaci, precum și prezentarea romanului *Jurnalul Amurgului iubirii*, semnat de Aurel Codoban, autor cu viziune filosofică). Sunt "eseuri" despre Blaga, Platon, E. Bach, Piaget și Chomsky, Kant, Hegel, Cioran, Taylor etc. Alte articole prezintă opinii cutezătoare și clarificări ipotetice oarecum controversate în vremea aceea: *Între Sisif și Prometeu, Paradoxele limbajului, Suntem moderni sau arhaici, Filosofia astăzi: despre crize, provocări, soluții, Ce este greșit în filosofia de astăzi?* Etc. "Eseurile" au apărut în revista **Orizont** (Timișoara), **Saeculum** (Sibiu), **Arca** (Arad), altele fiind comunicări de ținută universitară.

Remarcabile sunt PORTRETELE dedicate, ca semn de recunoștință, profesorilor de la filosofia din Cluj-Napoca, Iași, Craiova și București: Ion Aluș, Alexandru Boboc, Ion Ceapraz, Teodor Dima, Călina Mare și Achim Mișu. Evocarea acestora este însoțită de fotografii (din păcate, de superficială calitate tipografică), precum și de o admirație păstrată ca o aură în amintiri și pe care îi consideră "un model pentru făurirea de noi modele în spiritualitatea românească" (p. 313). Cum să nu fii încântat să citești despre un profesor universitar de ieri (comparativ cu unii de astăzi) că "Ion Aluș era foarte exigent și nemaipomenit de cult, că nu suportă superficialitatea și nici lenea când e vorba de învățatură" (p. 233). Descrie frumusețea filosofică și farmecul limbajului folosit de Aluș la cursuri și seminarii. Admirația studentului vede în profesor un maestru ("a fost mentorul meu" – I. B.), "un excelent weberian". Îl "găseam în biroul său de la universitate, zilnic, de la ora șapte dimineața până seara târziu", mărturisește autorul, prezentându-l ca model de pasiune și devotament pentru studenți. Evocarea lui Biriș poate fi o schemă pentru elaborarea unei monografii dedicată sociologului. Cu Al. Boboc s-a întâlnit ca student și apoi în timpul elaborării tezei de doctorat la Universitatea din București: "omul trăia pentru idei" ... "și-a trăit viața ca idee, aflat mereu sub un cer platonice al marilor idei filosofice, acompaniat fiind uneori de

armonia pitagoreică a muzicii sferelor!” (p. 265). Ion Ceapraz, întemeietorul filosofiei de la Craiova, era ”mâncătorul de cărți”, un logician dăruit cu har pedagogic”. Despre acad. Teodor Dima de la Iași, discipol al logicianului Petre Botezatu, amintirile sunt dintre cele mai respectuoase. ”Miezul tare” al filosofiei este logica analitică, spunea admirativ T. Dima.

Călina Mare, femeie frumoasă și încă tânără, venea la facultate cu bicicleta, dar, în ciuda ironiei despre ”filosof în fustă”, este o distinsă Doamnă a filosofiei românești. Urmase un liceu din Arad, pentru că venise din Basarabia ocupată, așa că și-a dobândit simpatia și a afișat atașamentul pentru studenți arădeni, venind, mai apoi, adeseori în vizită familială la familia Biriș și familia Zăvoianu. Profesor la Universitatea Clujeană, sociologul Achim Mișu, îndrumător la a doua teză doctorală a autorului, a fost un mare admirator al lui Lucian Blaga. Profesorul Mișu s-a ocupat de sociologia literaturii și culturii, făcând investigații sociologice, pe care Ioan Biriș le sintetizează și le comentează cu o elevată considerație.

Capitolul **Portrete** constituie un fermecător omagiu adus profesorilor cu care I. Biriș și-a intersectat devenirea în drumul său spre câmpul filosofiei autentice, injectat cu exemple de logică și sociologie. Sunt specialiști reprezentativi care argumentează modul de participare a filosofiei naționale la dezvoltarea filosofiei europene. În același timp, modelul profesorului s-a extins asupra discipolilor.

De unde un asemenea titlu? ”Testul Spengler” era ”administrat” de Aluaș celor care se considerau intelectuali umaniști și consta în întrebarea: ”L-ai citit pe Spengler?” (Oswald Spengler este autorul cărții **Declinul Occidentului**, o carte faimoasă, apărută în mii de exemplare, care a influențat cultura unor generații și a oferit o nouă percepție asupra filosofiei culturii.) Nu poți vorbi sau scrie, zicea Profesorul Aluaș, despre cultură, despre filosofie sau istorie dacă nu cunoști lucrarea lui Spengler!

Cartea lui Ioan Biriș e mărturie asupra lecturilor sale filosofice și mai ales asupra modului în care filosofia, ca știință legitimizează pentru cunoaștere, a răzbit să-și păstreze identitatea și să-și impună autoritatea în fața agresiunii științelor comportamentale integratoare. Ioan Biriș este un filosof autentic care operează cu un limbaj de elevată ținută și generează idei încărcate cu speculație argumentativă tâlcuitoare. Volumul este un auxilium esențial pentru o monografie, pe care Ioan Biriș o binemerită, fiind o personalitate a filosofiei naționale.

SPAȚIALITATE ȘI ÎNFĂȚIȘĂRI GEOGRAFICE ÎN CREAȚIA LUI IOAN SLAVICI

La 30 km de Arad, se află localitatea Șiria, așezată printre viile Podgoriei, în câmpia întinsă de la poalele unor dealuri străjuite de ruinele unei cetăți. Localitatea are o istorie îndelungată, fiind legată de cetatea din culmea dealului, înălțată în timpul romanilor. În centrul comunei, se află Casa memorială "Ioan Slavici", în castelul Bohus, încadrat de statuile a trei scriitori români: Eminescu, Slavici și Ion Rusu Șirianu. Lui Slavici, primul i-a fost prieten, iar al doilea nepot. Aici, la Șiria, s-a născut întâiul scriitor transilvănean în ordinea valorii și importanței, în anul revoluției pașoptiste, **1848**, iar muzeul păstrează încă masa la care generalul Bem semnează capitularea armatei revoluționarilor maghiari. "Am copilărit - mărturisește autorul în studiul **Români din Ardeal - în Podgoria Aradului și-n valea Crișului, mi-am făcut studiile secundare la Arad și la Timișoara, mi-am dat diploma de maturitate la Sătmar, am trăit după terminarea studiilor timp îndelungat la Arad, la Oradea-Mare și la Sibiu, am luat parte**

la toate mișcările naționale și am călătorit foarte mult printre români mai ales pe jos, arareori călare ori cu căruța, totdeauna andelete și oprindu-mă mai ici, mai colo, ca să mă dumiresc în deplin. Băiet de liceu, îmi petreceam vacanțele cutreierând Banatul, câmpia Țării Ungurești și valea Crișului Alb până la Brad și până-n vârful Găina, totdeauna singur-singurel.”

Toposul (gr. *topos*=loc) a modelat, a înzestrat și a subjugat comportamentul. Omul este total dependent de morfologia unui ”orizont spațial!, și, neignorând pulsuniile psihologice, râvnește spre un spațiu imaginar, refulat. Blaga confirmă aserțiunea altor gânduri (Frobenius, Spengler, dar și Jung) despre spațiu ca factor determinant al stilului existențial, bine observabil în manifestările sale culturale: ”*sentimentele spațiale pătrund culturi întregi, determinându-le până la ultimele structuri*”⁹⁹. Felul de exprimare a unui suflet este determinat de un substrat simbolic spațial: ”*Viziunea spațială ar urma să fie ... cel puțin ecoul diluat sau reproducerea schematică a peisajului în care apare cultura*”¹⁰⁰. Spațiul devine un element al angrenajului sufletesc, un posesiv inconștient, rezultat în urma unei ”conviețuiri”. La nivelul poporului român, viziunea spațială care îl marchează pe locuitor este plaiul, adică ”*spațiul cu anumite posibilități ritmice: un plan limitat, înalt, scurt în vale, cu zarea închisă, și dincolo de zare iarăși piept și vale la infinit*” (- un infinit ondulat - n. n.)¹⁰¹. Continuă Lucian Blaga susținând că ”sufletul românesc, care se simte acasă numai pe plai, are un mers care-i aparține și-l diferențiază”¹⁰². Am ajuns într-o ciudată încurcătură speculativă, din care încercăm a ieși cu sprijinul operei lui Ioan Slavici. Întrebarea este dacă orizontul spațial atât de intens prezent în creația slaviciană este un fapt inconștient, inalienabil sau o amintire nostalgică? Cu alte cuvinte, ne așezăm într-o mirare: toposul ardelenesc, atât de abundent ”re-constituit”, a ajuns componentă a ”propriei metrice stilistice”, care-i marchează în mod inconștient faptele spirituale sau rămâne un decor, un peisaj real aruncat în texte de o năzuință conștientă?

Înțelegem prin ”topos epic” un mod de exprimare textuală, care poate lua forma descrierii în vederea așezării narațiunii într-o atmosferă

⁹⁹ Lucian Blaga, *Orizont și stil*, în *Opere filosofice*, vol. 9, Editura Minerva, București, 1985, p. 104.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰¹ *Idem*, p. 111.

¹⁰² Lucian Blaga, *Op.cit.*, p. 115.

specifică. Într-un dicționar de termeni literari (1976), cuvântul "topos" este considerat sinonim cu "clișeu", exprimând ideea de "loc comun, fapt re-spus, stereotipie". Spațiul epic îl observăm în pasajele descriptive care dilată narațiunea și creează o atmosferă afectivă. Asemenea inserții ale naturii pot avea modele geografice reale sau pot fi inventate, literarizate. Funcțiile texturii descriptive ale spațiului literar slavician are surse identificabile geografic. Textele literare ale autorului *Morii cu noroc*, *Mara*, *Pădureanca* dispun de zone descriptive elegant integrate în narație, având modele reale.

Sintetizăm că, în opera lui Ioan Slavici, există spațiu geografic, spațiu narativ și topos existențial. Toposul, în studiul nostru, este spațiul locuirii, de la "bătătură" (vatra locuită) îmblânzită până la mirajul împrejurimilor, acolo unde pământul la orizont se înfrățește cu cerul.

1. Toponimia arădeană. Slavici își conjugă plăcerea de a învăța călătorind. El observă peisaje, scrutează oameni, ascultă întâmplări, se interesează de vorbirea, istoria, cultura, obiceiurile diferitelor regiuni. Deși a hălăduit mult, colindând mai mult pe jos și singur, deși interesul adolescentului și adultului se exprimă deopotrivă față de realitățile pe care le vizita, principalele opere literare ale lui Ioan Slavici sunt susținute de personaje și întâmplări preluate din arealul arădean. Nuvela "Moara cu noroc" se desfășoară în jurul Ineului, nuvela "Pădureanca" are acțiune plasată în zona Curtici - Socodor - Șiria - Zimbru, iar romanul "Mara" se desfășoară la Radna - Lipova, Arad, Viena. Toate localitățile pomenite există cu aceste denumiri geografice, iar spațiul în care sunt rânduie este real și corect descris. De aceea, putem vorbi de un realism descriptiv, de un decor predominant autentic, alterat doar de câteva năzuințe imaginative. Autorul nu idealizează realitatea, o descrie așa cum o observă, adică a construit un univers care a generat comportamentul personajului.

Ieșirea personajelor din normalitate coincide cu o încălcare a legii pământului. Lumea este văzută și descrisă "așa cum este ea", conturându-se într-un univers cunoscut aidoma celui pe care îl parcurge zilnic. Este o luciditate asumată a înfățișării concrete a peisajului, "gază pentru implicarea" conflictuală a personajelor. Între decor și personaje există o relație intimă. Omul s-a format într-un areal care-i marchează devenirea. Ieșirea din rațiunea acesteia, o formă de încălcare a hybrisului, aduce personajul în conflict cu sine și cu alții. El aparține intim unei

realități, iar ieșirea din "sfera" acesteia înseamnă înstrăinarea și excluderea. De aceea, peisajul principalelor creații slaviciene este tragic, sau este perceput astfel de cititori. El seamănă cu sălbăticia incurabilă pentru unii (cei sosiți și neadaptati) și firească pentru alții (cei crescuți sub protecția acestuia). În fond, e o formă de *mimesis* al realității: nu doar casa este "centrul lumii" (Luc Benoist), ci întreg arealul formativ al insului, adică zona geografică pe care o cutreieră dezinteresat. Oriunde ar fi acest loc, pentru om, el devine centrul, iar la Slavici centrul este zona Zărandului, cu podgoria arădeană, și nu doar "preajma unui orașel din Ardeal, într-un colț de lume" (G. Topârceanu). De altfel, funcția personajului nu are valoare descriptivă și decorativă. Mediul are rolul de a justifica faptele și conduita personajelor¹⁰³. Prin „*topos*” înțelegem o anumită realitate identificabilă într-o operă literară. El este exprimat sub forma descrierilor, a geografiei peisajelor. Poate proveni prin *mimesis*, dintr-o imitare fidelă a unui colț de natură, văzut în detaliu ori panoramic și explicat prin cuvinte. Poate constitui sursă de inspirație, în virtutea căreia autorul încropește din secvențe un peisaj, mozaicat, filtrat însă prin / cu imaginația sa. În creația lui Ioan Slavici, toposul își are sursa în ambele situații, dar valoarea estetică a construcției documentului descriptiv constă în viziune: "Opera lui Slavici nu e doar o copie a realității, cât mai exactă, cât mai adecvată, ci o viziune a ei"¹⁰⁴. Poate/pare că o asemenea năzuință își află motivația în aspectul terapeutic al reconstrucției, prin amintire, a spațiului natural care i-a găzduit copilăria: "Reconstrucție în fictiv cu elemente ale concretului tinde să obțină nu reproducerea, ci o analogie a realului, aleph miraculos în care creatorul vrea mai ales să afle pentru sine, să se exprime și să se contemple, să dorească și să se vindece de dorință"¹⁰⁵.

2. Topica narativă. Moara cu noroc - nuvelă cu subiect dens, de roman - a avut o carieră aleasă. A devenit clasică, fiind studiată în școli, acțiunea a fost regizată pe peliculă, a beneficiat de câteva analize textuale de excepție; niciun critic literar nu ignoră această nuvelă, vorbind

¹⁰³ Celelalte texte literare, în care acțiunea nu se desfășoară în pusta arădeană, sunt considerate, din perspectiva timpului, cu o valoare artistică minoră: *Din bătrâni, Cel din urmă Armaș, Din păcat în păcat, Comoara* ș.a.

¹⁰⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 367.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 344.

despre Slavici și epoca sa. Nuvela este un model de text complex în care personajele se află într-un conflict evolutiv până ating limita și deci tragicul; evenimentele se precipită gradat spre deznodământ dramatic, iar decorul constituie o panoramă vie, mișcătoare, colorată, potrivită pentru solemnitatea desfășurării evenimentelor.

Un cititor grăbit ar (putea) considera că particularizarea peisajului prin câteva nume - Ineu, Șicula, Arad, Oradea - ar fi doar capriciu auctorial. Pe baza asemuirii dintre descrierile slaviciene și peisajul real din jurul Ineului, s-au căutat dovezi de identificare a reperelor de așezare a Morii cu noroc, a drumurilor și pădurilor din jur. Irelevanța locului este evidentă din moment ce *Moara a ars, a rămas fără noroc*, iar fosta așezare este acoperită cu cenușă. Amăgeala acribă a unor istorici literari a fost stimulată de textul slavician. *"De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate prin colțurile viilor"*. Ineul era cea mai mare localitate din jur, avea jandarmerie și judecătorie. Apoi descrierea continuă: *"Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor pe care îl urci, și după ce ai coborât iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele"*.

Măsura talentului lui Ioan Slavici "explodează" în nuvela **Moara cu noroc**, pe care G. Călinescu o consideră ca având **subiect de roman**, iar Ion Rotaru o consideră chiar **un mic roman**. Acțiunea trepidantă, de factură polițistă, cu omoruri, furturi, înșelăciuni, urmăriri, desfășoară în jurul Ineului. *"Dacă arunci privirea împrejur, scrie autorul, la dreapta și la stânga, vedeai, drumul de țară șerpuiind spre culme, iară, la vale, de-a lungul râulețului cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce străbăteau grămada din jos de pe podul de piatră nu zăreai decât iarbă și mărăcini (...). pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și tocmai sus pe culme, un trunchi înalt pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie"* etc. Mediul este pastoral, iar *"marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni"*, cum afirma G. Călinescu. Iată descrierea drumului dintre Ineu și locul din vale unde se află Moara cu

noroc: un drum șerpuitor printre copaci, cu pripor și coborâșuri în vale. Dar aici în vale se află popasul, adică hanul, pentru că *"ori sin ce parte a veni, drumetul se bucură când o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind dinspre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergând spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe"*. E un ciudat labirint ce duce spre moară, unde însă nu așteaptă minotaurul tragic, ci norocul. Locul poartă numele norocului, deși moara a rămas părăsită, căci, în apropiere, la câteva sute de pași de moară s-a zidit hanul, cârciuma. Ea ajunge acum în arenda lui Ghiță cel cu nevastă tânără și cu soacră bătrână. Deși ei primeau pe fiecare străin ca un prieten așteptat de multă vreme, locul rămâne la fel de înspăimântător și de pustiu: *"dacă aruncaî privirea împrejur, la dreapta și la stânga, vedeau drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râulețului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decât iarbă și mărăcini"*. Cârciuma lui Ghiță era un nod de așteptare - de noroc - între drumul ce ducea spre *"câmpia nesfârșită"* și cel ce *"șerpua spre culme"*. E un spațiu sălbatic, nepopulat, *"o regiune pustie la marginea unei lumi"*. Toate par misterioase, așezate la margine de lume, amenințătoare; peisajul e arid, însemnat cu câteva repere ciudate: cruci, arini, pod de piatră, în rest, iarbă și mărăcini. E *"geografia unui western transilvan"* pe care descrierea lui Slavici o confirmă: *"de-a lungul râulețului se-ntind două șiruri de sălcii și de răchite... ; pe culmea dealului de la stânga, spre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini, ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie"*.

Peisajul înspăimântător este sugerat de semne ale pustietății: cioate, rădăcini, trunchi ars, crengi uscate, corbi croncănind. Abia în fundul văii, dincolo de crângul depărtat "iese turnul bisericii din Fundureni" apoi dealurile se grămădesc unul peste altul până la muntele Bihorului.

Lui Ghiță, locul i se pare frumos ("se bucură de frumusețea locului"), doar uneori, noaptea, când vântul agită rămășițele părăsite ale morii, locul i se părea "străin și pustiicios". Este recepția pe care o sesizează orice străin, chiar și Ana ori bătrâna soacră: *"singurătate, pustietate, dru-*

muri neumblate, poteci tainice". Dar de când "*Ghiță a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi din împrejur*".

Alte descrieri punctuale ale locului nu există. Peisajul devine un simplu decor pentru faptele "rele" ale personajelor. Drumurile sunt tainice, iar pădurile se circumscriu obiceiurilor "porcarilor", a crescătorilor de porci. Fixarea topografică a locului *Morii cu noroc*, prin denumiri reale ale localităților Ineu - Șicula - Fundureni, a determinat pe câțiva oameni de cultură arădeni (Vitalie Munteanu, Ioan Codău, Florian Duș, Horia Medeleanu ș.a.) să stabilească/găsească locul *Morii cu noroc*. Unii au identificat-o la Mocirla (Lunca Teuzului, azi Vasile Goldiș), alții la Bocsig, alții la Iercoșeni. E dificil de a mula o realitate literară pe un desen care să se asemuiască cu un spațiu geografic. Scriitorul nu este motivat să respecte fidel sursa de inspirație și poate să amestece - dacă nu vrea să fantazeze - diferite secvențe într-un mozaic artistic. Moara cu noroc era, pe timpul arendării, părăsită; mai alături (200 m) se afla cârciuma; Slavici nu precizează cine arde în final - moara sau cârciuma -. Cert este că locul descris seamănă cu cel real dintre Mocrea - Târnova - Chier- Iercoșeni, o depresiune amplă, încercuită de dealuri împădurite, vizibile panoramic de pe "pagina" cetății Șiriei. Absorbția realității în nuvelă (cum o numește autorul, deși subiectul are amplitudine românească) se realizează fără fragmentarea structurilor narative, fără a epata prin discurs. Imaginea sugerată prin câteva detalii de spațializare (forme de relief, denumiri geografice, atmosfera încifrată, păduri, miriști, cioate și albia râului ascunsă și umbrită de arini) îl determină pe criticul George Călinescu să metaforizeze: "*marile crescătorii de porci în pusta arădeană și moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense preerii și cete de bizoni*"¹⁰⁶. De remarcat faptul că descrierile sunt destul de discrete, reușind totuși să spațializeze narațiunea fără a opri curgerea liniară a povestirii, fără a denivela textul, iar construcția subiectelor "e bine rostogolită". Acest fapt a determinat pe unii critici (Tudor Vianu, Al. Philippide) să afirme că "*Slavici nu are stil frumos: nu știe să descrie un peisaj, e lipsit de orice pitoresc în zugrăvirea fizică a personajelor*". Spațialitatea se constituie exclusiv un cadru pentru întâmplări, autorul creând un document geografic potrivit pentru întâm-

¹⁰⁶ George Călinescu, *Op. cit.*, p. 389.

plări tragice. Se confirmă ideea că există un raport de coordonare, poate de tip conclusiv, între spațialitate și destinul personajelor, între spațiu și stil ("*peisajul este al doilea obraz al omului*", spunea Lucian Blaga). Așezarea personajelor rele într-un loc rău, adâncirea conflictului dintre voința omului și spațialitate determină devălmășirea narațiunii spre zonele tragice ale cotloanelor existenței.

Pădureanca, "*nuvelă cu trunchi de roman*", își întinde ramificațiile teritoriale în toate cele patru zone zărandene, locuite de crișeni, pădureni, luncani și podgoreni. Acțiunea de bază se desfășoară în unul din satele înstărite din câmpia arădeană - Curtici -, iar o parte din personaje provine dintr-un sat nevoiaș - pădurean - Zimbru.

Dacă marcăm cu repere geografice spațialitatea narațiunii, zona ar fi conturată de patru puncte: Curtici - Șiria - Zimbru - Socodor. Localitățile Curtici și Socodor sunt așezate în relief campestru, cu panorame liniștite topite în orizont; Zimbru se află la circa 10 km depărtare de Gurahonț, pe o vale, pe lângă care alunecă un drum pietruit, iar de o parte și alta se află imense păduri de foioase. De la Curtici, căruța lui Iorgovan - în drum după pădureni pentru seceriș - poate ajunge în șoseaua cea mare pe ruta Sântana - Pâncota, iar de acolo ar fi urmat localitățile Ineu - Sebiș - Gurahonț. Iorgovan ajunge totuși (într-o ascensiune inversă) la Șiria: "*Satul se-ntinde la poalele celui din urmă șir de dealuri. Din sus de sat, locurile sunt presărate cu vii, și mai sus creasta e acoperită cu târși, pe culmea plaiului se vede marginea pădurilor, iar într-un vârfeieșit înspre Câmpie, cel mai înalt dintre toate, se ridică zidurile părăsite ale Vilagoșului, o cetate veche, de unde ochiul străbate toată Câmpia cât pătrunde zarea de lumină*". Descrierea pe care o înserează este identică realității. Perspectiva ținutului înfățișat este a lui Iorgovan (urmat de Șofron), cei care vin spre acest decor.

"*Țuguiul Vilagoșului*" a fost reper încă de la pornirea, în amurg, din Curtici, alunecând spre dealuri până la marginea câmpiei. De această dată, nu mai este vorba de "*geografia unui western transilvan*", ci de un spațiu terapeutic, pe care autorul (prin intermediul lui Iorgovan) îl savurează, reconstituindu-i imaginea. Privit în amurg, decorul șirian, al ținutului natal, este descris "cu mare forță evocatoare", cu lirism și simpatie: "*dealurile se ridicau ca niște ziduri întunecate*", iar cetatea "*stătea-n zarea roșiatică a unui foc mare ca o mogâldeăț nemișcată*".

Pentru că "între pădurenii din băătăura Șiriei" nu se afla Pădureanca din Zimbru, Iorgovan apucă drumul spre Măderat, Cil, Iosășel și Zimbru. De la Iosași începe "țara minunilor nespuse", atâtea încât om "crescut la câmpie, Iorgovan n-ar fi crezut niciodată că sunt cu puțință atâtea frumuseți îngrămădite la un loc". Repet: "atâtea frumuseți îngrămădite la un loc" confirmă beția peisajului care-l cuprinde pe campestru: "Drumul apucă pe o vale mai strâmtă, țiindu-ne mereu pe țârmurii unui râuleț zgomotos, acum printre țarini și fânațe, mai departe printre livezi și rariști, iar mai departe prin păduri dese ori pe sub stânci ce atârnă greu pe coasta piezișă, presărată pe ici, pe colo cu câte un fir de mesteacăn". Estetica peisajului este animată ca într-un pastel coșbucian: "Se albea de ziuă, și păsările începuseră a zbura din creangă în creangă: din când în când se auzea câte o gaiță ori câte un sturz, turturica gurăia, ciocănitorea bătean scoarța copacului, cocoșul - sălbatec cânta în zori, iar privighetoarea, care-l însoțește pe Iorgovan în tot drumul lui, speriată parcă de lumina ce începuse a se revărsa peste culmile dealurilor în vale, își urma cântecul cu îndoită patimă". Aleanul liric nu mai poate fi stăvilat, spațialitatea rece, geografică este încălzită de cântecul cârdurilor de păsări din pădure. În final, aici o regăsește pe Simina - pădureanca, cea de anul trecut, după care Iorgovan venise s-o ia la seceriș.

Expediția lui Iorgovan spre "pădurenii" creează premisele unei drame. Simina trebui să devină o "nepădureancă". Ea va fi "desprinsă de locurile ... ei, având continua senzație a provizoratului". Tânăra pădureancă intră în conflict cu mediul, care se închide, mai ales după moartea tatălui; noul topos nu mai are aproape nimic din "atâtea frumuseți îngrămădite la un loc": "pusta și șesul în lung și în lat e (sic!) o pustie deșartă, închisă din toate părțile între valuri de apă, ridicate de arșița soarelui de miazăzi în văzduh. Pe ici, pe colo se ivesc, mai pe aproape, mai pe departe, câte un copac, câte o cumpănă de puț, câte o casă, câte un turn de biserică, năluciri neastâmpărate, cufundate acum în apă, întoarse apoi cu susul în jos și aruncate iar în aer, după cum se schimbă vântul și după cum se mută ochiul. Din când în când, vântoasele se dau vârtej, adună paie și frunze și prav, le ridică volbură înaltă în aer, și se duce, se duce stâlpul, frământându-se peste câmp și de-a lungul pravului de pe drum până ce nu se sparge de-i zboară fărâmurile în toate părțile". Este imaginea pusteii din drumul Aradului. Încântarea lui Iorgovan în toposul pădurenii nu are

pentru Simina aceeași coerență în toposul câmpenilor. Pădurea este înlocuită de doi trei copaci, dealurile de câte o cumpănă ori casă, cântul păsărelor cu vântoase, iar susurul apei cu frământarea prafului învolburat în aer. De această dată, autorul nu "este un nedorit care savurează beția peisajului"¹⁰⁷, ci unul care delimitează un decor antonimic, spre a-l releva pe altul. Privirea este acum mirată de o asemenea panoramă, pentru ea, ciudată și hâdă, respingătoare și neospitalieră. Spațialitatea are evident o valoare simbolică. Ea definește un comportament, un suflet, angajat într-un anumit stil de existență. Cum spunea Lucian Blaga, "peisajul este al doilea obraz al omului", influențând conduita, temperamentul, vocația, năzuința, creativitatea, stilul de existență al oamenilor. Atât atitudinea simpatetică față de spațiu, cât și sfiala de spațiu sunt consecințe ale "matricei stilistice" în care se formează individul. Iorgovan vede în câmpie (de altfel și Simina) o frumusețe diluată într-o panoramă amplă, deschisă, lichidă; același Iorgovan se îmbată de frumusețea condensată, muzicală și colorată, naturală și însuflețită a pădurilor zimbrane. Dislocarea Siminei din estetica peisajului în care s-a format, determină alunecări sufletești spre zone tragice. Pierderea tatălui și a iubitului sunt pedepse pe care și le asumă cu vinovăție.

În concluzie, întreaga mișcare narativă, care angajează personaje cu nume fictive (busuioc, siminic, iorgovan, șofron), se derulează între și în funcție de două contururi spațiale : pădurean și campestru. Relevarea dimensiunii, proporția perspectivei spațiale din punctul de vedere al personajelor asigură descrierilor valori metaforice în textura nuvelei. Vizualizarea personajului așează o stare de suflet într-un alt con afectiv, cu care intră în relație de condescendență și/sau disjunție, niciodată de indiferență.

Romanul *Mara* are plasată acțiunea într-un spațiu care poate fi hașurat pe o hartă. Precupeța e din Radna, iar Lipova se află peste Mureș; Aradul e cale de două ceasuri, iar la târgul de lângă vestita mănăstire Maria Radna se adună mureșeni de la Săvârșin, Cuvin, Făget, Căpâlnaș ori Sân-Miclăuș. Prima descriere este a perspectivei deschise privirii din mănăstirea monoriților, așezată pe coasta unui deal de la dreapta Mureșului: "*Din turnurile bisericii mari și frumoase se văd pe Mureș, la deal rui-*

¹⁰⁷ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, în *Opere filozofice*, vol. IX, Editura Minerva, București, 1988, p. 233.

nele acoperite cu mușchi ale cetății de la Șoimoș; în fața bisericii se întinde Radna cea frumoasă și peste Mureș e Lipova cu turnul sclipicios și plin de zorzoane ale bisericii românești, iar pe Mureș la vale se întinde șesul cel nesfârșit al Țării Ungurești". Dacă pentru spațiul podgorean, cetatea Vilagoș era un reper central, un punct de referință față de care se orânduiau celelalte elemente ale cadrului, de această dată centrul este biserica minorită. Mai apoi, pe măsură ce alertarea faptelor alunecă spre complicare, centrul descriptiv (mănăstirea Maria Radna) se convertește în centru narativ, care se multiplică și "se mișcă" în funcție de (dis)confortul familiei Persidei. Care este sensul acestei evoluții? Piruietele spațiale ale celor două personaje sunt punctate de câteva localități reale: Buteni, Arad, Timișoara, Viena. Buteni-ul se află așezat între Sebiș și Gurahonț, iar din centrul localității drumul se bifurcă spre Sebiș, înspre Ineu, și spre Cuied înspre Târnova, ca apoi să se reunească la Măderat, lângă Șiria. La Buteni, se afla preotul Codreanu care este "fulgerat" de frumusețea Persidăi și ar fi dorit să o facă preoteasă. Chemat de ispitele dragostei, într-o noapte, Codreanu încalecă un buiestru, iar pe la Chisindia și Văsoaia trece înălțimile păduroase ale Zarandului până la Conop, iar de acolo până la Radna drumul mai ține jumătate de oră. El trece "printre pădurile cu frunzișul pișcat de brumă, ici verde de stejar, colo galben de tei și apoi roșu ca sângele de taur". Este o imagine cromatică excelentă în care pădurea fascinează prin coloritul frunzelor, așa cum Iorgovan se încântă de zben-guitul păsărilor.

Mai apoi, Arad e reper de civilitate. Aradul este văzut în perioada unui târg de toamnă unde "cojoace frumoase ca la Arad nicăieri nu se gă-sesc". Imaginea alcătuirii târgului arădean pare o procesiune de excepție: "Timp de câteva săptămâni, drumurile de țară toate sunt pline cu care încărcate, care aduc bogății din șapte ținuturi, ca să le desfășoare prin piețele și pe ulițele Aradului și pe câmpia de din prejurul lui, unde s-adună care cu poame de pe Crișuri și din valea Mureșului, cu lemnărie din munții Abrudului și cu bucate de pe câmpia mănoasă, se-nșiră butoaiele cu vin din podgorie ori cu rachiu de pe Mureș și se îngrămădesc turme de oi venite din Ardeal, ciurde de porci aduse de pe lunci, herghelii de cai crescuți pe poienele munților și cirezi de vite mânate de jelepări umbლაți prin lume". Și continuă: "E parcă aici e mijlocul pământului unde se întâlnesc toate neamurile". Se poate remarca bogăția din abundență a locurilor, a ținutului

zărândeau dintre Mureș și Crișul Alb. Verbele folosite exprimă opulența (aduc, s-adună, se-nșiră, se îngrămădesc), iar substantivele cu formă de plural așisderea (poame, lemnărie, bucate, butoaie, turme, ciurde, herghelii). Ca cititorul să recepteze imaginea târgului abundent, el are șansa de a însoți oricare dintre personaje sosind dinspre Radna: *"De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung șir de dealuri acoperite cu vii. Cale de o zi bună, până la Măderat, la poalele dealurilor, sat se-nșiră de sat, iar printre vii sunt risipite cramele. Serile, viind dinspre Arad pe șesul neted, vezi în fața ta parcă un alt cer, un fel de negreață întinsă în fața ta și nenumărate lumini risipite pe ea - focurile ce ard la crame, prin paghini și pe fânețe..."*¹⁰⁸. Din nou autorul se entuziasmează de feeria peisajului din jurul localității natale, descris în misterul expresionist al nopții. E parcă o nouă realitate, având atributele artei, cum ar spune artistul Brâncuși (*"arta nu e o evadare din realitate, ci un zbor într-o nouă realitate, în singura realitate de aci înainte valabilă"*). Podgoria poate fi privită din drumul mare, dar scriitorul își invită cititorul să privească panorama dealurilor acoperite cu vii din drumul care se lipește ca o centură de piciorul plaiului, deși Calea Aradului e mai dreaptă, însoțind firul albiei Mureșului. Căci la Arad, de la Păuliș, se poate ajunge pe ruta Sâmbăteni - Mândruloc - Glogovăț (20 de km) sau pe traseul Miniș - Ghioroc - Cuvin - Covășânț - Șiria (45 de km), dar acesta alunecă pe sub poală de podgorie. Iată de ce Ioan Slavici l-a preferat.

Drumurile tinerei perechi ajung la Viena. Despre această capitală imperială, pe care autorul o cunoaște bine - stând aici câțiva ani în tinerețe -, spune doar atât: *"Viena, orașul cel mare și zgomotos"*. Aici însă, frumoasa Persida îndrăgostită de estetic, fasonată la mănăstire, cu apucături subțiri și decente, ieșea zilnic să admire bisericile cele mari, iar serile le petrecea, împreună cu Națl, la teatru sau în localuri publice. Autorul își îngăduie câte o respirație epică, oprindu-se discret să admire scurt un peisaj, un personaj, o casă, o uliță, un obicei.

4. Toposul descriptiv (geografic). În lucrările sale de istorie și sociologie popularizată (*Români din Ardeal*, de pildă), Ioan Slavici pomenește despre locuitorii și însușirile de diferențiere ale acestora în

¹⁰⁸ Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut. Amintiri*, București, Editura Minerva, 1982, p. 39.

funcție de spațiu. De exemplu: "De la Radna se-ntinde pe la poalele dealurilor spre Șiria până la Ineu una din cele mai frumoase podgorii din Europa. Și aici au fost odată sârbi de-ai lui Brancovici, care încetul cu încetul au pierit. Au rămas însă nume de familii și de localități, obiceiuri, amănunte de port și particularități de limbă, precum și caractere tipice mai pronunțate decât la mureșeni. Cei mai mulți dintre podgoreni sunt veniți de pe Crișuri, din Hațeg, din Munții Apuseni și mai ales din Moldova și anume din județul Neamțului ... Podgoreni sunt oameni voinici, cu deosebire harnici, stăruitori și tari în hotărârile lor, în multe privințe mai presus de mărgineni și de bârsani. Ei se avântă însă mai ușor decât moșii, sunt oameni voioși și iubitori de petreceri, adeseori chiar ușuratici"¹⁰⁹. Apoi caracterizează, în același fel și comparativ, mureșenii, moșii, vidicanii, luncanii ("îndrăzneți și năvalnici, oameni cu deosebire trupeși și chipeși ... Tipul luncanului m-am încercat să-l înfățoșez în Lică Sămădăul din **Moara cu noroc**"¹¹⁰).

Spațiile geografice influențează și determină manifestările grupului, iar Ioan Slavici a sesizat, limpede, asemenea particularități. Șirianul a fost obsedat de valoarea toposului ca dimensiune existențială, lăsându-se nostalgic de aleanurile sale orizontice. În opera lui Ioan Slavici, "relațiunea toposului se produce multiplu: spațial, temporal, psihologic, afectiv, existențial"¹¹¹. Există o relație complementară între mediul spațial și caracteristicile umane, manifestată sub forma ei idilică: "viața idilică și evenimentele ei sunt inseparabile de acest colțișor spațial concret, unde au trăit părinții și bunicii ... Acest microunivers spațial este limitat și suficient sieși, nu este legat de alte locuri, cu restul lumii"¹¹². Coexistența cu spațiul nativ se constituie în existența idilică, aserțiune susținută atât de hotărât de mama autorului:

"- Nu vă risipiți - ne zicea - nu vă înstrăinați, nu vă despărțiți de cei ce au copilărit cu voi, nu vă depărtați de vatra voastră, că n-are să vă primească pământul, dacă nu veți purta grijă de mormintele părinților voștri"¹¹³.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 116.

¹¹⁰ Ioan Slavici, *Românii din Ardeal*, în *Opere*, vol. XIII, Editura Minerva, București, 1984, p. 286

¹¹¹ *Ibidem*, p. 287.

¹¹² Alexandru Ruja, *Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici*, în *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională* (coord. P. Hurezan și E. Șimăndan), Fundația Ioan Slavici, Arad, 1998, p. 91.

¹¹³ Virgil Vintilescu, *Idealismul folcloric în nuvelistica lui Ioan Slavici*, în *Ioan Slavici și unitatea ...*, loc. cit.

Când însă spațiul devine neputincios în asigurarea existențelor vitale ale omului, iar omul n-are capacitatea de a-l schimba, atunci se declanșează un conflict antropologic. Scriitorul îl transferă în creație. În *Moara cu noroc și Pădureanca*, nuvele cu cel mai acut conflict narativ, personajele au intrat "în conflict" cu mediul geografic, fiind nevoie să-l părăsească. Ghiță vine la *Moara cu noroc* între "luncani" din "liniștea" colibeii. El nu mai poate rămâne într-o asemenea "liniște": "să rămânem aici, să cârpesc și mai departe cizmele oamenilor ... Iacă liniștea colibeii!". Bătrâna sa soacră insistă pentru un trai idilic și cu greu pricepe nemulțumirile celor tineri: "Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii ...", rostește ea într-un moment de înțelepciune. Simina, din *Pădureanca*, părăsește Zimbrul, sat de munte moțesc de lângă Gurahonț, pentru un spațiu campestru, locuit de câmpeni. Inadaptarea nu este numai spațială, ci și una umană. Pare a se manifesta într-o altă lume, ale cărei gesturi cu greu le înțelege și le suportă. "Dacă părăsesc acest spațiu (nativ - n.n.), personajele reiterează gesturile "de acasă", gesturi care astfel capătă o valoare rituală, transplantând prin urmare atmosfera din "locul de baștină" într-un loc străin, devenit "replică" al celui dintâi". Din această dramă mai degrabă mitică decât rituală, se amplifică sporul de adaptabilitate, susținut de voință, energie și putere.

5. Spațiu închis și spațiu deschis. În textele principale (dacă putem spune și așa) ale lui Ioan Slavici, spațiul de întâlnire a autorului cu personajele sale oscilează între deschidere și închidere. Spațiul amplu, deschis, ca o imensă scenă, este căutat (și textualizat, din unghiul de vedere al turistului „etnograf”). Autorul își sfătuiește cititorul, îl ghidează într-un decor geografic, cunoscând amănunte, toponime, istorie. Imaginea panoramică a Ardealului, bunăoară, este vizualizată prin verbalizarea unui perimetru geografic în care se îngrămădesc denumiri identificabile. Un asemenea spațiu concret, larg deschis, este locul de unde un personaj sau altul vine spre un spațiu închis. Particularizând, în *Moara cu noroc*, spațiul deschis ia configurația unui relief ondulat care duce spre un spațiu închis (moara): "De la Ineu, drumul de țară o ia printre păduri și peste țarini, lăsând la dreapta și la stânga satele așezate printre colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborât iar la vale, trebuie să faci popas ..., fiindcă

*drumul a fost cam greu, însă mai departe locurile sunt rele*¹¹⁴. Drumul duce spre Moara cu noroc, iar drumețul se bucură că a scăpat norocos "din locuri rele". Spațiul deschis se închide într-o binecuvântare. Moara devine un spațiu ocrotitor, până când "arendașul a zidit cârciuma la un loc mai potrivit, departe de câteva sute de pași de la râuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu acoperământul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dânsul"¹¹⁵. De această dată, moara devine un semn malefic, un spațiu închis care se topește, se integrează în decorul naturist. Locul a păstrat doar numele spațiului închis (al morii), care pierzându-și utilitatea, a ajuns un vetust spațiu tulburat. Pe lângă primul semn inconfortant (moara părăsită), aici se află "cinci cruci" înaintea morii: "toate acestea (cinci - n. n.) sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aici locul e malefic"¹¹⁶. Cinci cruci pot alcătui un mic cimitir. Moara părăsită cu cinci cruci indică (anticipează?) o tragedie. Fantomele morților nu permit habitarea, iar moara (hanul) nu mai constituie un spațiu protector.

Un asemenea spațiu s-a durat însă, proprietarul zidind "o cârciumă la un loc mai potrivit": "dar binecuvântat era locul acesta mai ales de când venise cârciumarul cel nou cu nevasta lui tânără". La loc nou, oameni noi. Deja lumea – "drumeții mai umblați" - nu mai ziceau că fac popas "la Moara cu noroc", ci la "cârciuma lui Ghiță". Omul a obligat locul să se supună, împlânzindu-l și re-denumindu-l. Spațiul închis, acum, nu mai are potențialitatea deschiderii, pentru că e marcat de vraja cuvântului nou. O pustietate atât de sălbatică și rece ("pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pământ și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind ...") nu se poate lăsa domesticit și agresiv, convertindu-i-se aspectul "în frumusețe". Spațiul deschis intră în conflict cu spațiul închis, pentru că frumusețea relației dintre cele două devine imposibilă.

Spațiul închis nu se (mai) poate deschide (fiind deja particularizat prin denumire "la Ghiță", iar spațiul deschis nu se (mai) poate închide. "Cârciuma lui Ghiță", în această ecuație relațională e o monadă, care se manifestă ca un corp străin într-un organism.

¹¹⁴ Mariana Neț, *O poetică a atmosferei. Rochia de maur*, Editura Minerva, București, 1989, pp. 68-69.

¹¹⁵ Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, orice ediție, începutul capitolului al II-lea.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 7, vezi ediția D. Vatamaniuc (1980), p. 7.

Conflictul - determinat de gelozia celui puternic - precum și de incomoditatea malefică a morii părăsite - anticipează tragicul. Rivalitatea dintre spații determină premisele "luptei", iar arderea confirmă sensul acesteia: *"luni pe la prânz focul era stins cu desăvârșire și zidurile afumate stăteau părăsite, privind cu tristețe la ziua senină și înveselitoare"*¹¹⁷. Spațiul închis a fost reintegrat în peisaj. El a fost purificat, prin ardere, adică reajustat și recuperat în matca sa funciară ("loc rău"): *"din toate celelalte nu se alesese decât praful și cenușa: grinzi, acoperământ, dușumele, butoaie din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea câte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță nu se mai vedeau decât oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă"*¹¹⁸. Noul spațiu nici nu mai permite semne ale morții ("cruci"), bătrâna și copiii pleacă "mai departe" fără a se gândi măcar la binecuvântările morților. Revolta spațiilor nu menajează condiția umană.

Menționăm că lupta spațiilor nu se sfârșește întotdeauna cu "victoria" spațiului deschis asupra celui închis. *"Arca lui Noe învinge potopul, calul troian supune cetatea, mănăstirea lui Manole se durează grațios într-un loc draconic"*¹¹⁹.

Nuvela Pădureanca problematizează un alt tip de rivalitate spațială. De această dată, confruntarea între spațiul interior, psihologic al personajului principal - cel care dă titlul nuvelei - și spațiul exterior. Schimbarea spațiului exterior (cel montan cu cel campestru) are acute accente de descumpănire psihotopică. "Mișcarea" pădurenilor spre hotare campestre ar avea, și în acest an, pentru Simina, îndeletnicirea ciclică, desprinsă din spațialitatea transumanței. După *"sărbătoarea cea mare ce se ține în fiecare an o dată pentru împărțirea pâinii de toate zilele"*¹²⁰, pădurenii revin în habitatul lor, iar transmigrarea ar avea doar motivație economică: *"Simțind apropierea timpului de secere, pădurile se pun în mișcare colibă cu colibă, sat cu sat se adună, văile pornesc întregi spre câmpia întinsă..."*¹²¹. De această dată, Simina, pădureanca, pierzându-și

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 101.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 100.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 111.

¹²⁰ Valeriu Cristea, *Spațiul în literatură*, Editura Cartea Românească, București, 1979, pp. 7-10.

¹²¹ *Pădureanca în Ioan Slavici, Proză* (ed. D. Vatamaniuc), Editura Cartea Românească, București, 1980, p. 102.

tatăl, este nevoită să rămână aici, în pustă, unde "șesul în lung și în lat e o pustie deșartă". Un spațiu deschis, asumat sufletește și transfuzat existențial, trebuie înlocuit cu alt spațiu deschis. Primul, cel montan, pădurațic, cu atâtea frumuseți adunate la un loc, era protector, intim, purificator, metafizic. Dar noul spațiu campestru este insecurizant, provocator, misterios, respingător prin lipsa de frumuseți naturale. Simina n-are decât soluția adaptării, o formă de răsturnare spectaculoasă a matricei existențiale. Noul mediu geografic (și social) trebuie îndurat ca o suferință a incomodității. Iorgovan este cel care ar atenua locul adaptării. Dar fiul bogătoiului din Curtici este el însuși un produs al spațiului de pustă: diluat, nepasional, despersonalizat. Conflictul dintre Simina și Iorgovan este conflictul spațiilor, iar rivalitatea spațiilor generează rivalitatea produselor lor. Din nou focul din moară - ca și în cealaltă deplină nuvelă - topește contrariile. Iorgovan, simbolul matricei campestre, arde, iar, după ce oamenii îl aduseră pe Iorgovan acasă, "nimeni nu se mai gândea să alerge la focul ce ardea la marginea satului, mistuind moara"¹²². Pădureanca Simina se va căsători cu pădureanul Sofron. Osmoza spațiilor diferite nu s-a produs, dar două produse ale unui spațiu pot sau nu pot (acum au posibilitatea re-venirii în spațiul pădurațic) coabita/ coexista. Abia acum Simina și Sofron pot intra în dialog cu mediul.

Celălalt text literar construit topic în spațiul arădean este *Mara*. Spațiul-matrice este Radna - Lipova, localități despărțite de apa Mureșului și unite printr-un pod pe care-l "exploatează" Mara. Aici "Mara-și scoate șatra și coșurile pline în piața de pe țarmurile drept al Murășului, unde se adună la târg de săptămână murășenii până de pe la Săvârșin și Soboteliu și podgoreni până de pe la Cuvin! La sfârșit de săptămână, Mara întinde șatra pe malul stâng al Mureșului „unde se adună bănățenii până de pe la Făget, Căpâlnaș și Sân-Miclăuș"¹²³. În jurul podului este axul existențial al personajelor din roman. El are funcție de coagulare a conflictelor, de relaționare a spațiilor afective. Romanul Mara este al Persidei, care ajunge în mănăstire, fără a avea vocația spațiului închis. Uitându-se pe fereastră, Persida ignoră totalmente pedagogia maicii Aegidia și se lasă în voia aleanului pasional. Spațiul închis se deschide asemeni unei beții intime. Băiatul lui Hubăr ademenește, cu privirea insistentă, văzul

¹²² *Ibidem*, p. 102.

¹²³ *Ibidem*, p. 199.

însetat de aventura spațială a Persidei. Nimic nu mai poate fi ca înainte. Zăbrelile "castelului de la marginea mării"¹²⁴ al lucifericei fete de împărat nu mai au nici o putere restrictivă. Persida își caută ocrotirea în alt spațiu, de maximă voluptate. Primejdiile sunt ignorate în acest spațiu al cuplului fericit. Piruietele labirintice duc la Arad, la Viena, unde se diluează și se decantează ambiguitățile. Reîntoarcerea în spațiul nativ găsește ușa deschisă pentru a-i primi. Celelalte aspecte narative sunt tentații ale măreției și mizeriei personajelor.

Cel puțin în cazul lui Ioan Slavici, "criteriul spațial devine indispensabil"¹²⁵ în interpretarea creației sale. Toposurile limitează spațiul, fixându-i reperele. Reperele conturează un anumit "tip cultural al regiunii"¹²⁶, care se multiplică în personaje. Semnificațiile faptelor și motivarea acțiunilor sunt esențialmente corelate cu matricea topografică existențială. Descreriile lui Ioan Slavici n-au funcții decorative, ci de caracterizare a personajelor ori justificare a vieții acestora. Spațialitatea se conotează unei dimensiuni estetice.

Este extrem de interesantă identificarea unui înțeles estetic pentru spațiu geografic, folosit de scriitorul Ioan Slavici în creațiile sale beletristice sau descreriile științifice. Activitatea prolifică și variată a șirianului l-a determinat pe acesta să dea spațiului semnificații dintre cele interesante. De la nașterea pe plaiurile arădene până la înhumarea în pământ vasluiian, Ioan Slavici a parcurs un spațiu extrem de variat. De aceea, faptul că mai multe spații îi revendică mutarea mormântului confirmă întinsul spațiul de mișcare a omului Ioan Slavici, între care amintim Arad, Timișoara, Măgurele, București și Șiria. Încă arădenii mai speră ca osemintele lui Slavici să fie aduse la Șiria, acolo unde s-a născut, adică să fie aduse "la obârșie, la izvor". Deocamdată, o groapă de mărimea unui mormânt este umplută cu pământ adus de la Schitu Brazi, unde cică ar găzdui osemintele scriitorului din Șiria, Ioan Slavici. Cică...?

¹²⁴ *Mara*, în Ioan Slavici, *Proză*, (ed. D. Vatamaniuc), Editura Cartea Românească, București, 1980, p. 284.

¹²⁵ V. Cristea, *Op. cit.*, p. 12

¹²⁶ V. Cristea, *Idem*, p. 199.

BIBLIOGRAFIE

1. Ioan Slavici, ediția critică integrală *Opere* (1 - 14), îngrijită de Iosif Pervain (vol.I), Teofil Teaha (vol. II - V), Ion Dodu Bălan (vol.VI) și Constantin. Mohanu (vol.VII-XIV), Editura Pentru Literatură, București, 1967-1987
2. Eleonora Slavici, *Jurnal*, Editura Facla, Timișoara, 1969.
3. Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, Editura Minerva, București, 1982.
4. Hurezan, Pascu, Șimăndan, Emil (coord), *Ioan Slavici și unitatea spirituală națională*, Fundația culturală „Ioan Slavici”, Arad, 1998.
5. Ilica, Anton, Monica Nan, *Ioan Slavici-75*, Fundația „Ioan Slavici”, Arad, 2001.
6. Popa, Mircea, *Spații literare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974.
7. Popescu, Magdalena, *Slavici*, Editura Cartea Românească, București, 1977.
8. Ungureanu, Cornel, *Ioan Slavici – monografie, antologie comentată. Receptare critică*, Editura AULA, Timișoara, 2002.
9. Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania*, Editura Fundația culturală română, București, 1996.

SIMINA, PERSIDA, ANA – IMAGINEA FEMINITĂȚII ȘI AGONUL SENTIMENTELOR ÎN PROZA LUI IOAN SLAVICI

Scriitorul Ioan Slavici a fost integrat între marii clasici români, prima explozie de genii literare, alături de Eminescu (poetul), Creangă (povestitorul), Caragiale (dramaturgul), fiind etichetați cu metafora: "roata de la carul mare" (I. D. Bălan). "Crezul său artistic se subsumează celui moral", spunea primul său biograf¹²⁷, în sensul că arta este o formă de educație e(ste)tică a oamenilor. În întreaga sa creație, ca de altfel în viața sa, civică, politică, familială, Ioan Slavici a fost de un puritanism moral exemplar, iar realismul vieții sale este prin excelență "etic". Textele sale literare au câte un moralizator, care împărtășește superioritatea năzuințelor umane pozitive și sacre ale autorului. Oamenii trebuie să fie buni și corecți, iar principalul judecător al acestora este "gura satului", mesajul conduitei etice al conviețuirii dintre aceștia. Este o atitudine clasicistă, care promovează frumosul – "ceea ce e pe deplin format, desăvârșit, perfect, rotunjit, întreg", menționând că "nu poate fi frumos decât ceea ce totodată e și bine și adevărat și cel mai mare bine, culmea frumuseții, e adevărul". Se vorbește chiar de un moralism al literaturii transilvane, care a dat "mari realizări etice", fapt remarcat de Tudor Vianu, D. Caracostea, E. Todoran, I. D. Bălan, Pompiliu Marcea, George Munteanu ș. a.

¹²⁷ Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*, București, Editura Eminescu, 1967, p. 13.

Voi utiliza, pentru cele trei ipostaze SI. PE. AN. ? Simina – Persida – Ana. Simina, adolescența, Persida, tânăra femeie, Ana, soția! (putea fi așezată, în continuare, Mara, femeia văduvă, obsedată de grija economică a copiilor; Slavici încheie nuvela cu subiect românesc – *Moara cu noroc* – prin uciderea Anei, o modalitate de a da deznodământ moral narațiunii!). Același personaj la vârste diferite, aceeași femeie în ipostaze variate, aceeași imagine a feminității în contexte schimbate. Imaginea feminității trecând cu duioșie prin agonul sentimentelor. SiPeAn e pe rând femeia angelică (Simina), femeia afroditică (Persida) și femeia demetrică (Ana). Clasificarea n-are conturi puternic tușate, intersectându-se planuri, comportamente și atitudini. Femeile sunt imprevizibile, dacă partenerii lor manifestă slăbiciuni și permit inserția în relație a unor fenomene care tulbură echilibrul erotic și sentimental al cuplului.

Având un subiect viguros, derulat între iubire și moarte, nuvela *Pădureanca* putea deveni roman, dacă Ioan Slavici avea răbdare și bunăvoință. Povestirea decurge fără ocolișuri și întortocheți, cu episoade înlănțuite, dinamizate de un semnificativ surplus narativ. Buclele tensionale, conferind textului o eficiență sentimentală și claritatea proiecțiilor iconice, aproape emblematice, contribuie la înțelegerea generoasă a lecturii. Pe fondul unei monotonii epice structurale, unele episoade rămân „deschise” atât prin efectul faptelor și reflecțiilor sugerate, cât și prin ambiguitatea lor.

Pădureanca SIMINA, frumoasa angelică de la Zimbru, (sat mic din apropierea Gurahonțului, în drum spre munții păduroși, unde cresc cu vigoare lauri) vine – chemată - la seceriș în spațiul campestru al Curticiului. Iorgovan, feciorul bogătanului Busuic, oscilează între sentimente de iubire și resentimente de dragoste față de Simina. El merge după secerători până la Zimbru, acolo unde posibilul moft de dragoste să regăsească în domnișorica rurală un ajutor estetic. Avea chip tânăr și trup atrăgător, avea frumusețe și naivitate, avea Simina puritate și istețime. În plus, nostima Simina este un amestec ciudat de viclenie și inteligență, făcând figurație erotică în jurul unor flăcăi descumpăniți. Se simte ademenită de Iorgovan, feciorul găzduului, și Șofron, sluga acestuia. Ea oscilează între dorința de a-și depăși o anumită stare socială și interdicția formală a tatălui, rezumată în zicala ”nu te face pui de cuc în cuib de cioară”. Săraca Simina râvnește la convertirea frumuseții în bogăție, pozând într-o

suspectă pădureancă îndrăgostită. Era frumoasă și se știe frumoasă (numele ei este femininul de la *siminic*, planta cu flori mici, galbene, care-și păstrează aspectul natural și culoarea chiar și după uscarea). Curând se convinge că nu poate deveni nora lui Busuioc, nu doar că are "conștiință de clasă" și nutrește ură față de bogați, cum afirmă Pompiliu Marcea, ci pentru că flăcăul își dezvăluie prea multe defecte. Pusă în situația de a alege, târăgănează luarea deciziei, deoarece ambele soluții erau dezavantajoase: Iorgovan nu avea decât calitatea de a fi bogat; Șofron nu avea decât defectul de a fi sărac. Purta în sine povara castității și a frumuseții naive, posibil aducătoare de dramatism și nenorocire. Până la urmă, Iorgovan, cu gânduri tulburate și într-o stare psihică duplicitară, piere, cuprins de curelele morii, fiind victima propriilor indecizii, fără ca vreo instanță să facă discernământ între accident sau sinucidere. Numai că moartea prematură a unui personaj implică o situație tragică. Tragedia, spune Gabriel Liiceanu, "*reprezintă declinul unui personaj valoros înainte de vreme*"¹²⁸. Dacă Iorgovan dispăre printr-un accident, moartea sa este ridicolă; dacă renunță la viață - sinucigându-se - atunci eroul este un problematic, iar nuvela intră în acolada tragicului.

S-a spus că Iorgovan este "*vinovatul care trebuie să se desființeze singur*" (Magdalena Popescu), că "*este erou tragic*" (Eugen Todoran), că "*ispășește o vină*" care nu este a sa (Pompiliu Marcea). Înseamnă că tânărul a fost un disperat autentic, supus unei stări dilematice, generatoare de sentimente supreme. Dar personajul se arată șovăielnic, dezechilibrat și nesocotit, având față de Simina sentimente tulburi, ușor declinabile. O disperare pasională este exclusă din moment ce "*s-o sărute el nu voia, deși dacă vrea, poate voi*". Bătrânul tată al Siminei, referindu-se la Iorgovan, rostește nedumerit: "*grea e tovărășia cu un om care nu se uită mereu înainte, ci caută la tot pasul în dreapta și în stânga, ca să vadă cum vor alții să-l ducă*". De altfel, chiar autorul judecă șovăielile acestuia: "*era grozav când nu voiești ce vrei și simți că nu poți voi nimic, ci te duce altul după cum se poate*". Iorgovan apare ca un ins lipsit de rezerve vitale, epuizat, obosit, șovăitor și naiv, incapabil (și fără intenție) de a înfrunta sau eventual converti ordinea socială care ar sta în calea fericirii sale. Iorgovan e un personaj lipsit de coloană vertebrală, prea transparent

¹²⁸ Gabriel Liiceanu, *Tragicul, o fenomenologie a spiritului*, Editura Minerva, București, 1981, p. 23.

pentru a trăi o disperare autentică, deci tragică. Moartea lui Iorgovan reprezintă pentru Simina o ușurare, o stabilizare a echilibrului sufletesc. Ea cere o lumânare "*cu glas așezat și deschis*", și după câteva zile de doliu, va ajunge, eventual, soția lui Șofron. Afișând o viclenie feminină, care face parte din strategiile frivolității, nubila Simina devine domnișoara crescută în lumea bună, ocrotită de o călugăriță într-un pension catolic, adică în fermecătoarea și stilata lipoveancă PERSIDA. Fiica Marei are multe din seducțiile târgoviștencei, dar maica Aegidia reușește să-i stileze comportamentul și să-i fasoneze aleanurile provinciale.

Persida observă, din mănăstire, pe Hubăr Natl, băiatul măcelarului neamț, și simte că "*nu mai poate fi ce-a fost*". Privirea caligrafiază traseul spre iubire, iar patima devine pătimașă, asemeni unui instinct orb, răzvrătit, fiind amânat să se înfiripeze de interdicții naționale, religioase și sociale. Tinerii trec peste voia părinților - care statuează interdicțiile - se căsătoresc, își durează o viață independentă, departe, la Viena, apoi se reîntorc cu un copil care mai atenuază relațiile tensionate dintre tineri și părinți, dintre Mara și Hubăr. Persida, susține Călinescu, este "*una dintre cele mai strălucite chipuri feminine din literatura română*". Oarecum are dreptate. Ideea după care autorul a conceput-o este că, prin voință și dragoste, prin devotament și stăpânire de sine, femeia poate învinge toate obstacolele. Ea evadează din mediul în care s-a format, gândind lucid că "*legea supremă e dată de pornirile propriiei noastre inimi*", sfidând, prin aceasta, prejudecățile religioase și naționale. Slavici o prezintă în regizarea tenace a pasiunii statornice pentru iubit, urmând hotărâtă glasul inimii, devenind o admirabilă și devotată soție, harnică și ambițioasă, chibzuită și inteligentă. Bunătatea și blândețea ei vor avea asupra celorlalte personaje o influență benefică, învingând brutalitatea bărbatului, orgoliul familiilor și zgârcenia mamei. Prezentată de la fetița desculță și nepieptănată până la soția devotată, capabilă de mari sacrificii, Persida este "*cel mai complex dintre caracterele descrise de Slavici*", cum va demonstra Magdalena Popescu în monografia sa din 1977¹²⁹. Moralismul călugăresc își păstrează caratele, chiar dacă dragostea eșuează, din pricina alegerii neinspirate a bărbatului. Spre a nu fi afectată de dezonoarea divorțului, Persida rabdă agresivitatea soțului, comportamentului său de măcelar, insensibil la durere și vederea sângelui. Persida nici nu caută să-și

¹²⁹ Magdalena Popescu, *Slavici*, Editura Eminescu, București, 1977, p. 45.

retușeze imaginea și nici să-și activeze instinctul de conservare a dreptului său la fericire. În fața unei masculinități lipsită de demnitate, Persida renunță la ficțiunea armonioasă și acceptă conviețuirea fără dragoste cu o brută, nefrecventată de educație și nici de devotament erotic. Instinctul său de femeie iubită e preluat, puternic potențat, de devotamentul pentru familie, chiar dacă iubirea se împletește cu suferința, cosmetizând o existență tulburată de un extins dezechilibru erotic. Ea pune în paranteză propriile idealuri de iubire și acceptă eșecul opțiunii ca un blestem al încălcării interdicțiilor sociale: religioase, sociale, educaționale.

O imagine a feminității, a unei fotografii nedevopate a Persidei, este **ANA**, personajul din *Moara cu noroc*, care afișează o feminitate rebelă. Slavici îi încropește un portret fizic încă de la începutul nuvelei: *"Ana este tânără și frumoasă, Ana este fragedă și subțirică, Ana este sprintenă și mlădioasă"*. Își iubește soțul, ține la bunăstarea familiei, dar se cutremură, la apariția lui Lică, de *"bărbăția înfățișării lui"*, iar apoi simte admirație față de acesta, mai ales după ce sesizează că Ghiță i se înstrăinează. Abia când soțul o îndeamnă la joc, își dă seama că soarta lui Ghiță e legată de a lui Lică, iar bărbatul n-o mai iubește, ci îndrăgește mai mult banul. Se răzbină, alunecând spre prăpastia păcatului, acceptând adulterul cu convingerea disprețului față de propriul bărbat: *"Tu ești om Lică, iar Ghiță nu e decât o muiere îmbrăcată în haine bărbătești, ba chiar mai rău decât așa"*. Va afișa imaginea unui *"animal imperfect"*, în care instinctul domină demnitatea. Ea se lasă pradă vocației speciei, optând pentru împerecherea cu cel mai viguros dintre parteneri. Onoarea familială e o convenție, iar jurământul de credință decade în pierzanie morală. Nu dispune de instinctul că e tratată de sămădău ca un obiect decorativ, aruncat de o masculinitate arogantă în canavaua disprețului. Nu mai are nimic din Persida, slăbiciunea ei îi dictează patima, dezvoltându-i chemarea rudimentară a aprinderii erosului clandestin. Aici nu e vorba de sacrificarea dragostei în favoarea unui interes, ci o barbară răzbinare adulterină.

De la farmecul adolescentin al Siminei, cu dansul său idilic, spre imaginea demetrică a soției, se ajunge la perfidia Anei, mamă cuprinsă de demonul jugulării bărbatului și victimă a senzualității, cuprinsă de o confuzie căreia nu-i rezistă. Între moral și imoral nu există vreun locșor pentru toleranță și nici vreo chemare spre adaptare. Își pierde dreptul

de a fi soție cinstită și mamă model, intrând, asemenea celeilalte Ane, a lui Tolstoi, într-un sentiment tulburător, care o conduce spre moarte. Va fi ucisă de soț, iar ultimele cuvinte și gesturi ale eroinei "sugerează ura și disprețul față de soțul nedemn, setea de răzbunare și patima neostoită pentru Lică, regretul înfiorător pentru propriile păcate, conștiința vinovăției și în același timp a nevinovăției", după cum caracterizează Pompiliu Marcea atitudinea ei.

SiPeAn este ilustrarea feminității, în relația sa degradantă de la strălucire spre superficialitate, de la frumusețea unei pădurence idilice la dezestetizarea unei cârciumărese depoetizate. Aventura egoistă a Anei venusiene determină ratarea feminității estetice și etice, angajată voit într-un ritual al împerecherii ascunse. Din farmecul adolescentin și fre-mătătoarea pătimașă soție, Ana decade într-o mediocritate josnică. Dar oricum, articolul acesta este scris de un bărbat, care judecă cu o mentalitate nerepliată de aspirațiile moderne vizavi de reconstrucția unor relații mai libere dintre aroganța masculinului și gracilitatea feminismului.

Punem în cărca greșelilor feminine risipa de inadaptare. Cu toate avantajele idilismului, mișcarea, glisarea în spațiu înzestreează cu vitalitate. Preschimbați într-o nouă geografie, idilicii ajung victime ale propriei fragilități. Ei nu-și asumă riscuri mari și, ca o consecință, nu ajung la disperări autentice. Aventurierii au curajul primejdiei și gustă înfrângerile cu același stoicism cu care se îmbată de reușite. Atât idilicii cât și aventurierii au nevoie de un spațiu în care să-și proiecteze existențele. Pentru amândouă categoriile, spațiul are consistență psihologică. Orizontul spațial determină inconștientul și scormonește discret la rădăcina faptelor umane. Femeile din prozele lui Ioan Slavici sunt excelent conturate, oricum mai sever decât profilul bărbaților.

Bibliografie

- Ioan Slavici, ediția critică integrală *Opere* (1 - 14), Editura Pentru Literatură, București, 1967-1987.
- Bălan, Ion Dodu, *Ioan Slavici sau roata de la carul mare*, Editura Albatros, București, 1985.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, Minerva, București, 1982.

- Ilica, Anton, Monica Nan, *Ioan Slavici-75*, Fundația culturală „Ioan Slavici”, Arad, 2001.
- Marcea, Pompiliu, *Ioan Slavici*, EL, București, 1965.
- Popescu, Magdalena, *Slavici*, Cartea Românească, București, 1977.
- Ungureanu, C, *Ioan Slavici. Receptare critică*, AULA, Timișoara, 2002.
- Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici. Opera literară*, Academiei, 1970.

OVIDIU BALINT – UN FRUMOS NEBUN DIN SERIA MUSCHETARILOR: *Amintiri din Teatrul Vechi*

Ovidiu Balint mișcă „lumea cuvintelor” în *Amintiri din Teatrul Vechi* (Editura Concordia, Arad, 2022, 163 pagini), volumul întâi, pentru „redobândirea unei identități culturale arădene” și recuperarea atașamentului pentru Teatrul Vechi din Arad, amenințat de indolență.

Demersul jurnalistic vizează o etapă nu prea îndepărtată din implicarea acestui „frumos nebun”, alături de alți câțiva „muschetari”, pentru salvarea Teatrului Vechi din Arad, pentru animarea activității culturale, despre indigestia decidenților politici și administrativi arădeni pentru ceea ce înseamnă artă, frumusețe, activitate culturală de elită.

Teatrul Vechi! Undeva într-un colț al Pieței Avram Iancu, fostă locație a Primăriei celei vechi, ambalată într-o prelată ponosită și vânturată de neglijență (sau interese), clădirea primului teatru zidit în 1817 de către Iacob Hirschl dormitează într-o ruină. Aici, spune Ovidiu Balint, a avut, prin anii 2000, biroul cultural, încercând să salveze, ce mai era de salvat, dintr-un artefact al Aradului, în care a avut loc spectacole teatrale ale unor echipe celebre, aducând mari actori, personalități importante și marcând cultura arădeană cu busuioc de eleganță și glăsuire elevată: Pascali, Millo, Eminescu, apoi Fidel Moreno, Aculina Șteasni, Anca Parghel, Adam Puslojic, Jennifer Rush, Kevin Kostner, Bonnie Tyler, Uriah Heep ș.a.

„Nebunia” lui Ovidiu (Balint) – asociată cu a lui Ovidiu (Cornea), a lui Mihai Popovici, a lui Gheorghe Schwartz, a lui Florin Didilescu va îndepărta, deocamdată, buldozerele administratorilor politicieni de a nivela Casa Hirschl și Teatrul Hirschl pentru a deveni loc preferențial de vilă sau blocușor în zonă centrală.

Amintirile lui Balint, prezentate sub formă jurnalistică, într-un limbaj vioi, atractiv, frust și totuși elevat, recuperează efortul tinerei generații a anilor 2000 de a alcătui o personalitate culturală a arădenilor. Interese josnice, ambiții politice, ignoranțe administrative etc. vor ruina speranțele entuziasmante ale „muschetarilor” de a reda Aradului demnitate, identitate și personalitate culturală. Sunt pomeniți, între aceștia, Ovidiu Cornea (directorul teatrului), Mihai Popovici (autorul valoroasei monografii a Aradului), Radu Dinulescu (regizorul), Tubi Eberlein (fotograful), Horia Medeleanu, Bebe Costinaș, Onisim Colta.

În fine, m-am lăsat ispitiț de picanteriile jurnaliere ale autorului, fără a lăsa în „coadă de pește” alte frumoase amintiri de-ale publicistului Ovidiu. Pare o obsesie, aproape donquihotească, dar pozitivă, implicarea sa în transformarea Teatrului Vechi într-un complex cultural, luptând cu obtuzități politicianiste și cu dezinteresul culturale ale decidenților.

Tenacitatea sa va prinde rod cândva, dacă va reuși să mobilizeze „o masă critică” amplă, spre a influența autoritățile ca să vrea binele cultural al Aradului. Amintirile lui Ovidiu premerg spre experiențe artistice, relatate cu farmec și iubire, cum ar fi cea de la Avignon, înființarea Cinematecii, a Ansamblului folcloric „Zarandul”, a Festivalului de Teatru și Film Underground Project, despre concerte, presa efemeră, dar mai ales despre virtuțile prieteniei și ale boemei.

Ocupându-se de „managementul culturii” municipale, amintirile lui Ovidiu recuperează „raliul utilajelor pentru tăiat lemne”, finalizat cu un concurs de tăiat bușteni, în fața Teatrului. Apoi tranșarea, de către Mihai Popovici, „moșoganul școlit la București”, a problemei naționalităților, aducând o drujbă la bar să taie o masă la care stătea el, românul, un ungar, un sârb și un țigan („ – Tăiem masa în patru, fiecare cu masa lui!”. E bine?).

Portretul lui Bebe Costinaș are consistență și savoare tristă, fiind trasată în cinci „linii de creion”: „era un revoltat împotriva sistemului

stupid, opresiv, abuziv, dominat de ierarhii incorecte sau false". Și continuă, asemenea unui scriitor versat: „Din revolta lui, am învățat că textul scris are coloană vertebrală în idee, iar picioarele sunt înfipte în verb” (p. 54). Alte linii ale portretului sunt sintetizate în cuvintele avea „poezie”. „har”, „boemă” și „dorul prieteniei”.

Delicioase sunt amintirile cu cântăreața Anca Parghel, despre Horia Medeleanu și Mihai Popoviciu, cele dospite cu Kevin Kostner și Jennifer Rush.

Nu pot ignora frumusețea versurilor lui Luca Onu, pe care Ovidiu le-a tradus pentru finlandezi:

„Lelerim și leri-i ler,/ Dumnezeu miroas-a cer

Aerul din noi, a fluturi/

și zăpezile-s săruturi

Ploile din noi, a vară/ și genunchii tăi, a seară./”

Teatrul Vechi a fost, pentru parizianca Darie Pop, „un laborator cultural”, iar Tatiana Pop, locuind câțiva ani în mansarda Casei Hirschl, scrie despre „tristețea pereților scorojiți” despre „monumentul esteticii urâtului”, despre strălucirea doar în memorii a Teatrului Vechi, care a devenit ...periculos, deci „Circulați pe trotuarul de vizavi”.

Amintiri din Teatrul Vechi ale lui Ovidiu BALINT intră în categoria operelor literare, pline de farmec și poezie.

Cartea este scrisă cu iubire, cu nostalgie, dar mai ales cu (suficiență) revoltă contra celor care ar avea responsabilitatea de a reda arădenilor un monument cultural reper pentru identitate, alături de Preparandie și Școala Clericală. Scrie dintru început autorul: „Am scris zeci de texte despre Teatrul Vechi din Arad. I-am cinstit memoria, i-am lăudat imaginea, așa ruinată, cum e, i-am vândut amintirile despre el, am scris despre amintirile din el și voi mai scrie despre ele”.

Teatrul Vechi „este o bijuterie”, o bijuterie a arădenilor, care merită să fie afișată acestora cu mândrie și folosită pentru „loisir” și pentru încântarea celor meniți să aprecieze frumosul, cultura, arta și demnitatea umană.

CORECTĂRI ISTORICE REFERITOARE LA CÂMPIA LIBERTĂȚII DIN BLAJ

Frumoasă Câmpie a Libertății din Blaj amintește de Revoluția pașoptistă din Transilvania, în care românii au solicitat revendicări naționale (autodeterminare și egalitate). Era 2 – 14 mai 1848, când circa 40 de mii de participanți s-au adunat aici, la chemarea lui Simion Bărnuțiu (profesor, politician, preot greco-catolic), pentru a susține ideile revoluționare, care răzbeau în întreaga Europă post-napoleoneană. Cele 16 puncte ale Petiției adoptate solicitau egalitate națională, socială, politică, economică și culturală pentru români. **Discursul de la Blaj** a lui Bărnuțiu a fost un veritabil "Program politic" pașoptist, afirmând ideile de unitate națională, independență, egalitate și autodeterminare. Acestea au fost faptele.

Blăjenii au conferit Câmpiei Libertății o ilustrare elevată a semnificației istorice, au îngădit spațiul, au înălțat un drapel românesc care flutură peste gazonul bine întreținut, au construit Monumentul Gloria, cu trei statui feminine, care poartă cununa gloriei, reprezentând Moldova, Muntenia și Transilvania. Pe alea principală, sunt înșiruite statuile a 26 de personalități, reprezentanți ai poporului român, care "au ros-

tit răspicat dorința arzătoare a realizării unității naționale, visul de aur al unor veacuri de suferință și luptă, prin istoricele cuvinte "Vrem să ne unim cu țara". Între cele "26 de busturi de bronz ale celor mai de seamă cărturari și revoluționari din țările românești" figurează: Avram Iancu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Costache Negri, Gheorghe Șincai, Aron Pumnul, Ion Ionescu de la Brad, Vasile Alecsandri, Petru Maior, Andrei Mureșanu, Eftimie Murgu, Nicolae Bălcescu, Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Magheru, mai apoi Andrei Șaguna. În șirul celor care "au susținut visul de aur al unirii cu țara", se regăsesc statuile lui Petöfi Șandor¹³⁰ și episcopul greco-catolic Ioan Lemeni¹³¹. Alta este atitudinea pastorului luteran sas, Ludwig Roth¹³²

Sus, pe Dealul Viilor se află Statuia lui Avram Iancu, pe locul unde a fost ridicată Crucea lui Iancu, distrusă în 1908, de urmașii lui Petöfi Șandor, după cum aceiași mascați în negru, au aruncat în aer Piatra Libertății. Mai sus, pe colină, veghează elegantă statuie a lui Eminescu în manta poetică, pe locul de unde, privind Blajul, a rostit celebrele cuvinte: "Te salut din inimă, Mică Romă". În iunie 2019, Papa Francisc a canonizat aici șapte episcopi români greco-catolici, morți în închisori în anii 1950.

¹³⁰ Iar un fragment din versurile poetului maghiar pașoptist: „Pe viață și pe moarte” (*Élet vagy halál*):

*Croați, germani, sârbi și români,
Ce vă repeziți cu toții la Ungaria? (...)
Căci nu sunteți decât corbi, niște corbi scârboși,
Dar maghiarul încă nici vorbă să moară,
Doamne ferește! Ba chiar cu sângele vostru
Va zugrăvi pe cer Dumnezeu purpuriul zorilor...
N-o să mai fie dușmani, când ultimul strop
De sânge va curge din blestematele voastre inimi..."*

¹³¹ ...amplasarea bustului episcopului unit Ioan Lemeni pe Câmpia Libertății de la Blaj, în acest an când s-au împlinit 155 ani de la izbucnirea Revoluției Române din Transilvania de la 1948/1849, este nepotrivită, la fel ca și demersurile care se fac la Arad pentru amplasarea grupului statuar a celor 13 generali rebeli executați de către austrieci și care se fac vinovați de crimele săvârșite împotriva celor 40.000 de români nevinovați, precum și pentru distrugerea sutelor de sate românești din Transilvania. Ei sunt eroi, dar nu pentru neamul românesc, ci pentru cel maghiar.

¹³² Citez: "Lajos Kossuth, împreună cu Ladislau Csányi, îl arestează pe 21 aprilie 1849. Pastorul Roth este transferat de la Mediaș la Cluj, judecat de către „tribunalul de sânge” al nobililor (maghiari -n.m.) de la Cluj, care s-a întrunit pe 10 și 11 mai, și condamnat la moarte prin împușcare pentru „înaltă trădare”, sentința fiind executată la trei ore după pronunțare.” (wiki)

Nici n-aș propune topirea busturilor de bronz ale lui Petöfi și Lemeni, dar punerea lor în șirul luptătorilor pentru libertate a românilor întinează memoria poporului român și sfidează istoria. Probabil că lista, aprobată de autoritățile din 1977, trebuia să satisfacă anumite cerințe dictate de politica vremii. Eminescu și Iancu privesc de Dealul Viilor din Blaj, observând "metaforic" cum drapelul României din Câmpia libertății flutură peste imaginea statuilor unor dușmani, amplasate între pașoptiștii românilor patrioți.

PRESA, FLECĂREALA ȘI DECIZIA

N-o fi presa o putere într-un stat, după cum spun optimiștii, dar semnaleză abuzurilor politicianilor, a decidenților, a guvernanților provinciali. Critică fapte sociale și atenționează asupra comportamentelor aberante din marginea moralității. Bunăoară, un ziar descoperă că șefa unui institut cultural român refuză să stea într-un apartament al instituției dintr-o capitală și locuiește într-un apartament ales după voia sa pentru care statul plătește circa 6500 de lire. Alt ziarist de investigație constată că niște "doctori în științe" au dobândit titlul prin fraudarea tezei în urma unui furt intelectual, numit plagiat. Se semnaleză că mulți universitari promovează în funcții prin cumpărarea publicării în reviste ISI, că au joburi paralele, că rectorii sau decanii își angajează propriile soții, fiice și fii, umflându-le CV cu proiecte finanțate. De altă parte, tot presa atrage atenția asupra veniturilor inimaginabile pentru un cetățean onest a unora cărora li s-au atribuit pensii de la stat de cinci – șase cifre, după care se reangajează la privat, dublându-și avuția financiară. În aceeași situație sunt cei care beneficiază de "așa zisele" pensii speciale, toate contribuind la încurajarea inegalităților și la polarizarea socială a populației. Sunt vizibile tot mai multe nedreptăți, sunt semnalate fapte de corupție și mituire, iar "poveștile populare" vorbesc despre comisioane politice și administrative, care împiedică dezvoltarea localităților. Cutare își mărește salariul pentru că e primar, altcineva, desigur cu funcție, se lipește de un proiect și încasează venituri fără a presta vreo activitate, decât eventual își pune o semnătură pe documentele de plată. Televiziunile urlă pentru sărăcia majorității populației, pensionarii strigă pe la porțile instituțiilor decizionale că nu mai pot trăi, n-au bani pentru medicamente și mâncare etc., în timp ce funcționăria din administrația locală beneficiază de alte mărimi de salarii și de alte avantaje suplimentare (cum ar fi spor de stres!). Satisfacerea cerințelor partidelor politice, aflate la guvernare, duce la umflarea schemei de personal cu posturi clientelare, de adjuncți, viceprimari, consilieri, secretare și inspectori. Toate abuzurile sunt justificate – de cei care le comit – printr-un limbaj bombastic, o beție de cuvinte, asemănătoare cu trăncăneala ori cu texte

sterile, înecate cu argumente false și retorici logoreice, uzurpatoare ale moralității deciziei. Și multe altele.

Chestiunea care ne preocupă este legată de deciziile privitoare la îndreptarea și îndepărtarea abuzurilor, măcar a celor semnalate (de presă). Cine ar trebui să pună ordine în raportul dintre veniturile foarte mici și veniturile maximale (m-ar referi la salariații în slujba statului)? Cine ar trebui să ia decizia vizavi de superficializarea activității celor cu două, trei sau patru joburi? Aflăm din presă că profesorul universitar x are două norme didactice, mai predă câteva ore la privat, are program de cabinet medical și este inclus, din parte unui partid, în Consiliul de Administrație a societății Y. Aflăm că parlamentarul european mai are timp pentru alte activități, neapărat remunerate în țară, după ce a avut grijă "să-și aranjeze soția" și rudele (poate prietena!) într-un locșor călduț, elegant și bine plătit.

Cine dispune de autoritatea de a construi în țara noastră o ordine civică (și civilă) naturală, morală și onestă? Cine are capacitatea de decidență pentru însănătoșirea, prin extirparea maladiilor, generate de abuzuri de autoritate? Să pretindem săparea la rădăcinile moralității și să se impună o etică fermă măcar din punct de vedere procedural. Deja din experiența de ziarist știu că opinia mea seamănă cu niște intenții "livrate la conservă". Adică vorbe aruncate în vânt. "Îți răcești gura de pomană", ar fi zis prietenul meu, bace Giuri. "Mai bine stai și admiră melancolic un apus de soare, căutând cu privirea speranța că neliniștea ta devine neliniștea tuturor", iar atunci lumea va deveni mai bună, mai umană, mai altruistă, mai înțeleaptă. "Speranța moare ultima", intră în vorbă filosoful, mi-rându-se de semnificația actuală a întrebării caragi-alene: "Eu cu cine votez, Monșer?".

Utopia e impostura

VELEITARI ȘI IMPOSTORI CULTURALI

Repet cu o naivitate bolnăvicioasă că, printre cei dedați cu lectura, hălăduiesc atât "scriitori" cât și "scrietori". Veleitarii și impostorii sunt amestecați printre creatori fără ca cineva să aibă curajul de a tăia cohorta de veleitari în "smintiți" și în "mișei". O imensă maculatură buruienoașă se strecoară pe gazonul înflorit al literelor românești, cu complicitatea unor adulatori aplaudaci, dar mai ales a unor grafomani aculturali, care râvnesc să urce, cu pegasul lor șchiop ori cu vreo rosinantă hâdă spre Olimpul gloriei. Edituri inginerești cu sigure beneficii economice scot volume ale unor impostori nonculturali, ambiționați să-și lipească numele pe cât mai multe cărți prefațate. Nu există vreo jenă gramaticală și nici prezența vreunei umbre cârlovene. Și nici zăngănit de istorie a unui galben și a unei parale nu injectează oroare față de vicierea limbii române ori mâzgălirea cu tastele a vreunui ecran suportabil de amatorismul și josnicia scrisului. Cine mai dă samă de ale lui câte scrie? Nu există vreo instanță care să spună stop insolenței, grafomaniei provinciale și impostorilor cu ifose de *scrietori* și cu aspirații la gloria deșartă a orgoliului. "Boală fără leac", crede Horia Gârbea, care recomandă pentru asemenea maladii incurabile tratamente băbești și pastile cu intensă reclamă farmaceutică.

Ca încercare, am înghițit o singură pastilă, fără recomandare medicală, de *Grafostop forte*, și iată-mă proiectat în *Marea carte a uitării* a lui Gabriel Chifu, apărută la Cartea Românească (2022). În toamna lui 1961, stomatologul Slobodan Stoianovici este arestat pentru nu știe care vină, poate că în podul cu grâne ar avea dosite câteva pepite de aur ori niște cocoșei fără găinușe. Preocupat de întreținerea unei familii cu probleme, nu știa de ele (fiind plasate discret de organe), așa că anchetatorii găsesc motivația de a-l plasa într-o carceră. Familia sârbului este debusolată, soția îi este agresată de târcoalele erotice ale anchetatorului, feciorul devine un vagabond revoltat, iritat de tot ce este regulă, iar Dejana își conduce adolescența spre viciu sexist. În roman sunt 12 personaje, trăitoare în vremea delatiunilor și a unui regim în care omul e o piesă, mutată fără reguli de nu știe cine, pe o tablă modulară de șah.

Fiecare personaj își joacă rolul mincinos și fals, cu soții și soți încurcați în adulter, cu delatori, victime, călăi, nevinovați pedepsiți și tortionari promovați. Pușcăriașul fără vină, Slobodan, este racolat de servicii, ajungând chiar ofițer al acestora. Alt cavalerist din grup, Emanoil, ofițer erou, face pușcărie comunistă, apoi este expulzat în gulagul sovietic. Prin matrapazlăcuri, este adus în țară de Slobodan, unul dintre personajele a cărui viața este dedicată compromisurilor. Complexitatea planurilor romanului permite imaginației lui Gabriel Chifu să deturneze destine și să restituie actualilor cititori imaginea unei societăți buimace, a unor destine încâlcite, ale căror tentacule s-au prelungit cu întregul lor venin între noi, cei bolnavi de "grafomanie aculturală". Iată, o simplă pastilă m-a adus în lumea cea elevată a literaturii. M-am întâlnit apoi cu alte texte, Gh. Schwartz, V. Dan, Cărtărescu, Voncu, Crăciun, Alui Gheorghe ...

Am recurs la un nou elixir farmaceutic, obținut prin reclamă perversă cu numele *Tocilizumab*, care m-a reținut în bibliotecă spre a mai citi din literatura națională și universală, din marii filosofi europeni, din poezia contemporană și din proza argentiniană. Credeam că în sala de lectură voi mai auzi foșnet de carte. "Au dispărut, îmi zic, șoarecii de bibliotecă!" Cu speranța vindecării de boala nestăvilirii dorinței de a păși în Olimpul zânelor cântătoare din liră, mă reconfortez cu *Idiotul* lui Dostoievski și, pentru relaxare, cu poeziile semnate de Adrian Alui Gheorghe. Aștept ca măcar cineva să deschidă ușa bibliotecii și să-mi ceară un foc, pardon, un pix. Mă uit pe fereastră și văd un grup de tineri butonând. Trec agale și duios, ca și Anastasia, pe lângă bibliotecă în hohote de râs.

Se scrie mai mult decât se citește și nu se citește ceea ce se scrie. Cui îi pasă. Grafomania aculturală are coate osoase și răzbate spre veleitarism și pungășie literară. E același lucru ca și plagiatorismul din mediul intelectual și universitar. Poate exista o literatură serioasă cu invazia de veleitari și impostori? Nu! Nu! Nu! Atunci, dacă ați ajuns cu lectura până la finalul articolului, explicați-vă singuri ce înseamnă "grafomanie aculturală"!

CUM PUTEM TĂCEA CU DREPT LA CUVÂNT! E SUCITURĂ ÎN MORALĂ

Traiful oamenilor e o alternanță între succese și eșecuri, între bucurii și tristeți, între fericiri și necazuri. E important pentru echilibrul sufletesc și mintal ca eșecul să nu-ți coboare în inimă, iar succesul să nu ți se urce la cap (am auzit undeva această constatare). Excesele conduc spre destabilizare emoțională, cauzatoare de greșeli care împiedică realizarea pozitivă a aspirațiilor, a gândurilor înalte și a construirii unei condiții umane dorite.

Oamenii sunt ființe sociale, conduse de principiul moralității, sintetizat popular în formula "ceea ce ție nu-ți place altuia nu face". În plus, oamenii dispun de vocația împlinirii, de dorința de a-și asigura confort, autoritate, personalitate, dobândind o aură de cetățean respectat și privit cu admirație de către ceilalți. Numai că nu vremurile sunt sub noi, ca să le dăm cursul dorit, ci noi suntem la voia întâmplării, a sorții și norocului.

Degradarea sistematică a relațiilor umane... Ne aflăm într-un timp "al democrației", în care omul beneficiază de libertate de exprimare și de îngăduințele sociale, politice, culturale, religioase, publice permise de legi și de bunul simț. Nu am suficientă expertiză pentru a sfătui ce fel de comportamente aș recomanda pentru multiplele năzuințe interumane. Văd însă și constat o degradare sistematică a calității vieții publice și a condiției umane, a relațiilor dintre oameni, unele întreținute de filosofii complicate, cum ar fi ***cancel culture*** sau ***political correctness***.

Farsa libertății culturală și pericolul imposturii. Având libertatea culturală în cârcă, unii indivizi (eh, acum cu facultăți, masterate, doctorate) își închipuie că au câte ceva de spus într-ale literaturii, științei,

politicii, tehnicii etc. și devin autori de cărți. Scriu (unii nici nu știu tehnoredacta!) sau copiază, trimit la tipografii (un fel de edituri economice, fără specialiști, dar cu listă de ISBN, emisă gratuit de Biblioteca Centrală a României), care imprimă cartea și dă autorului eticheta de "scriitor". Apoi alta, și altă tipăritură, până chiar crede insul că are talent, înaintează dosar către Uniunea scriitorilor din România ori din altă țară și devine membru.

Fără cititori, fără asistență editorială, fără valoare, falsul "succes" i se urcă la cap și, iată, așa cultura românească se încarcă de balast intelectual și de "creativitate" mincinoasă. Între aceștia se rânduie plagiatorii, cocoțați în profesuri universitare, în zone de decizii politice și în funcții administrative. De cele mai multe ori, orgoliul însoțește superficialitatea, iar reputația e mai degrabă fumurie decât glorioasă. Nu m-ar mira dacă impostorii ar sări pe mine să-mi găsească cusururi, să-mi "aplice constituția", să fiu etichetat drept primitiv, depășit, expirat ori chiar ticălos.

În democrația libertății culturale, este nevoie de o autocenzură, de cumpănire în comparația valorilor autentice, recunoscute de o instanță (cititorii, de ex.). Numeroase poezii apărute pe facebook sunt urmate imediat de laude, emoticoane cu aplauze, felicitări, urări de succese, încurajări. E un prim pas spre amăgire.

Absența autorității și a voinței de deconspirare a hoților cu gulere albe. Unde observăm asemenea vicii de percepție? Ohoho! De o vreme, un Prim-ministru și un ministru, câțiva rectori ori decani sunt acuzați de plagiat, o evidentă hoție intelectuală, nu doar de texte ci și de idei. În loc să fie tratată ca un furt (căci furt este în toată înfățișarea, fie 5% ori 90%), constatăm că nu există nicio instanță, nicio autoritate care să clarifice, să pedepsească nedemnitatea. Ba e furt, ba nu! Mai mult, se întreține ideea că vinovații se regăsesc altundeva, știut fiind că fiecare teză de doctorat (licență, masterat) este însoțită de o declarație pe propria răspundere că textul nu e copiat și nici cumpărat, ci original. Fals în acte publice! Amânarea unei decizii de restabilire a adevărului înseamnă o complicitate cu hoția. În final, hoția se prescrie, iar profitul (financiar și de autoritate) rezultat din folosirea plagiatului rămâne în "contul clientului" hoțoman.

Educația vulnerabilă o ia razna. Mai e și o altă problemă, legată de educație. Suntem nevoiți (în urma observării comportamentelor majoritare) să constatăm că școlile nu mai sunt instituții de educație, iar proiectul prezidențial România educată pare o etichetă cu acoperire exclusiv politicianistă. Presa audio-vizuală și scrisă, facebook înfățișează abuzuri (doar cele descoperite!!!) ale celor din jurul partidelor politice, prin promovarea de oportuniști, nulități, fufe, soții, ibovnice, pe sinecure de stat, de la primării și instituții descentralizate până la înființarea de posturi pentru răsplata nepoților, mătușilor, prietenilor primarilor, șefilor de partide județene, prefectilor ori ai președinților consiliilor județene. De teama persecuțiilor nu dau nume, dar lumea vorbește, deocamdată în șoaptă. Eminescu pomenea de "smintiți și stârpituri", de "nerozi, gunoaie, găgăuți și gușați, fomfi și flecari", "spumă-nveninată", "putregaiuri", invocând pe Țepeș să-i împartă "în smintiți și în mișei" etc. Vezi *Scrisoarea III*, partea a II-a.

Buna creștere are nevoie deopotrivă de exemple de bune practici. În fine, din proiectul eșuat al "României educate" ar face parte, cum pomeneam mai sus, presa scrisă și audio-vizuală. Sunt câteva programe tv (și ziare de scandal) care ating dizgrațiozitatea prin faptele prezentate, dar mai ales prin modul în care aceleași personaje, cică formatori de opinie, abrahamiști, hadări, ciuvice, tatoi, nistorești etc., apar seară de seară, certându-se, "în fața națiunii", strigând unii la alții, gata să-și acorde pumni și scuipături.

Folosesc (ei) un limbaj nerecomandat spre a fi auzit de o populație narcotizată de știri false, de agresiuni informaționale și de minciuni fără obrazuri înroșite. Audiența este întreținută de unii pentru care teveul este singurul lux pe care și-l permit. Poate că fiecare vorbitor ar trebui să dea seama de câte spune și cum spune. Arătați cu degetul spre cei care își duc traiul în mediocritate culturală, pozând în cocoși de prăsilă și bătând la porțile înălțimilor regale. Multă existență falsă, mincinoasă, dospită de incultură și prostire, inhalatoare de știri false și neant dizgrațios.

Dar cui îi pasă? Alți actori, aceeași piesă! Dacă "gulerele albite" se murdăresc, nu e o problemă! obrazul gros nu se subțiază. Se parfumează, se fardează!. Decidentul simplist în gândire rămâne tot așa, chiar dacă își pune la portofoliul personal câteva diplome ori certificate. Ceafa-i groasă

nu se stilizează, iar primitivismul îi viciază clipele. Cum a putut Eminescu să fie atât de răvășit, încât să reverse cuvinte (Oho, era în 1879) despre politicianism cu ură și deznădejde:

"Trădătorii devin oameni mari și respectați și proștii devin administratori ai statului român. Trădătorul e geniu, plagiatorul e erou, pungașul devine bogat, panglicarul e om politic, cămătarul negustor, speculantul de idei e om cu principii".

Ziua bună!

GHEORGHE HODREA ȘI COMEDIILE ȚĂRĂNEȘTI

În mediul cultural arădean, Gheorghe HODREA dispune de curiozitate și de o tenacitate apreciabilă în a exersa diferite formule de conturare a unei personalități intelectuale și creative. Scrie poezii și texte în graiul de la Sinteia Mare, localitatea sa natală. Elaborează povești **"din tramvaiul 7"** precum și din **"parcul bătrânilor"**, prezentând întâmplări cu mult haz și cu o înțeleaptă învățătură. Publică alte situații privind modul în care **Unchioaia Persida zgonește vremea**, în care subtilizează mult umor sub scutul unor regionalisme. Alteori se înfățișează literar ca **Profesorul Sălcuță** care relatează întâmplări dăscălești, cu un comic inteligent, țesut în narații pline de tâlc educational.

Cărțile sale au beneficiat de lansări ample, cu participare elitistă, precum și de recenzii pozitive în diferite publicații zonale și naționale. Textele sale au devenit rostiri la radio, la diferite festivaluri și spectacole școlare, la activități culturale cu tentă umoristică și cu derulare pe scenele rurale. La Sinteia Mare, chiar în casa proprie, a organizat un muzeu cu numeroase și valoroase piese etnografice, după cum la Arad a inaugurat recent o clasă școlară tradițională, **Clasa Profesorului Sălcuță**, în care reface atmosfera didactică din vremurile copilăriei sale.

Stimulat de interesul unora pentru textele sale, concepute în grai, sub forma unor scenete (dintre care unele l-au avut interpret), de această dată le publică în prezentul volum, cu titlul **Teatru și alte comedii țărănești**. Le-am citit cu interes și pot să mă pronunț asupra calității scenice, a valorii literare, a creionării personajelor, precum și a modului de exprimare în grai al acestora. Fac o mențiune legată de cel care scrie în sensul că vorbește elevat, fiind un intelectual cultivat, sprijinind slujbele religioase la Catedrala Veche din Arad și fiind doctor în teologia istorică. De aceea, unii se pot mira de capacitatea de adaptare privind vorbirea în grai, dar mai ales capacitatea de a converti o astfel de glăsuire într-un scris care să reprezinte atât stilul de pronunțare cât și cuvintele cu puternică înrădăcinare în vocabularul sintean.

Comedia țărănească **WhatsApp-ul și sătenii** este o scenetă despre o familie de gospodari din "lumea rurală", ajunsă, prin intermediul copiilor, să folosească *whatsapp* pentru comunicare și divertisment, ignorând treburile casei, dar preocupată de efectele "gurii satului". Contactul dintre cultura rurală și civilizația electronică creează umor și stârnește râsul (și aplauzele) spectatorilor. *Personajele* sunt conturate în jurul unei trăsături de comportament, iar ticurile verbale, limbajul specific, formulele de relaționare le dau autenticitate și personalitate. *Evenimentele* sunt derulate după arta narativă, urmărind un punct culminant și un deznodământ comic. *Dialogurile* sunt organizate după o schema potrivită pentru comedie și stârnirea bunei dispoziții.

E cert că Gheorghe Hodrea are aplicație pentru conceperea de texte teatrale, cu tentă umoristică, folosind pentru această vorbirea în grai a personajelor. Ca o completare, autorul prezintă afișul cu spectacolul de la Moneasa, în care actori de la teatrul arădean au dat viață personajelor, așa cum rezultă dintr-o fotografie cu spectatorii zâmbitori și satisfăcuți de calitatea textului, a reprezentației actorilor.

Monologul **Bace Toghiere și brânza** (Gh. Hodrea are ca brand popular numele Bace Toghiere, având ilustrată imaginea sa cu clop, lai-băr, cămeșă și un zâmbet seducător) are consistență și emană un aer de ironie, prin intermediul umorului creat de situații ciudate, de limbajul subtil și de imprevizibilitatea derulării evenimentelor. Monologul a fost rostit pe scenă, iar fotografiile ilustrează acest fapt, drept argument. În fine, al treilea text scenic este o comedie țărănească, având titlul **Proble-**

ma de matematică. Încurcăturile provocate de o *problemă de matematică* angajează în dialog diferite personaje, care ajung să dea răspunsuri "deștepte", dar încâlcite. Oile dau lapte, din lapte se face brânză, brânza se vinde, iar ciobanii devin buni finanțiști. Același limbaj savuros și aceleași încurcăături, dacă socoatele pornesc de la jumătăți de oi.

Textele se pot citi chiar și de către cei care n-au avut prilejul de a trăi, măcar în copilărie, între rostirile oamenilor din zonele rurale. Convertite în limbaj literar, acestea nu și-ar pierde clinchetul care întreține comicul, dar ar pierde savoarea fascinantă a vorbirii țărănești. În sprijin, Gheorghe Hodrea, alias Bace Toghieru, a conceput o foaie în exprimare populară, cu specificul diferitelor zone din ținutul zărăndean, având ca titlu **Lada cu spinare**, un fel de *ladă cu zestre*. **Lada** cuprinde articole în care cuvintele sunt explicate prin sinonimie, după cum procedează și în cele trei texte din prezentul volum. Toate la un loc - foaie, muzeu, audiochat, textele etc. - creează contextual de sprijin pentru reanimarea atmosferei ruralității, plină de înțelepciune, de optimism, de încredere în virtuțile ironiei și umorului, de farmec etc. pe care comunitățile rurale și le-au creat în procesul unei îndelungi conviețuirii. Râsul a rămas o sursă de bună dispoziție și de depășire a conflictelor, a dificultăților create de evoluția spre civilizație citadină. Încă Moromete mai trăiește.

Apreciem demersul lui Gheorghe HODREA de a salva ce mai e de salvat prin actualizarea culturii populare (muzee, texte, atmosferă, prototipuri de personaje). El însuși își afirmă responsabilitatea pentru un asemenea demers, publicând pe coperta patru a cărții următoarele (ca ținare de minte): "textele readuc în actualitate nenumărate regionalisme, cuvinte cu care ne-am *"trezit"*, aparținătoare, de fapt, limbii vorbite în casă, în uliță și în comunitate, pe de altă parte ele vin să descrețească frunți, să trezească amintiri, să readucă în actualitate trăiri și sentimente (poate) uitate, tuturor celor care respectă satul din care au plecat demult, depozitar al atâtor valori ce ne obligă nu doar să le conservăm ci mai ales să le transmitem celor ce vor veni după noi, într-o lume ce ne-o dorim curată și mai bună".

LADA CU SPINARE: PUBLICAȚIE ÎN GRAI

CUVÎNTELNIC (editorial la *Lada cu spinare*, nr. 1)

(Amu să vă șoptesc la ureche că voroava ceea de sus n-o mai rostește decât Indri a lui Firezu dîn Tăgădău și, în limbaj mai domnesc, înșamnă **Prefață** sau **Editorial**, după cum îmi zîce Bace Toghier, omul care umblă cu *Lada* în *Spinare* din sat în sat, să adune pântru

muzeul său din Sânte ceea mare diferite felureturi).

Mie mi-i șod de acest bace, care vre el să facă din satu său on sat de vază, mai făină decât Mace lu Ghiuri lu Hîmfău, acolo unde s-o răsturnat caru cu poeți și poetese și unde fiecare om vre să fie mai ocoș decât vecinu și mai împăunat decât conții ăia unguri care-au rădicat castelu. Revenind la Bace Toghier, purtător de clop, laibăr, cămeșă înflorată, are el ce are cu măcenii ăștia îngâmfați și vre să arîte că nici Sânte ceea mare nu-i mică. Așe că o găsit-o pe Unchioaia Persida că zgodește vreme, o scormonit prin lada de zestre (aia cu spinare) poveștile lu Bace Toghier, oarece poezii și nenumărate întâmplări cu oameni șozi, de care ți-i mai mare dragu să-i ascuț, vorovind în frumosul grai crișănesc. În casa natală, și-a făurit un muzeu (mândru muzeu!), ca să conserve atîtea suflete, dosite în obiecte gospodărești, tradiții, gesturi artistice, adică o lume culturală, ce se încapățînează să rămînă mai mult decît o amintire nostalgică, rumenită de mîngîierile părinților și moșilor noștri.

Cînd dă jos clopu și cămeșă înflorată pă mîneci, Bacele, branduit Toghier, e părinte ortodox, vorbind frumos, creștinește, îmbrăcat în reverendă preoțească și ieșind din amvon cu vorbe de aur, așa ca țichindealu cela din alt veac. La oraș, Bace Toghier devine **Profesorul Sălcuță**, umblă pă la clasa-muzeu, adună manuale și penare, pleivase și sugative,

tăblițe și greită, dar mai ales tipărește **Povești din parcul bătrânesc ori auzite în tramvaiul 7**. Peste toate pune **pipër din sărăriță** și glumește în graiu cu Giuri hămfăului, cu Floare lu Ranta ori cu românul acela din Cociuba cu mustață tușinie, căruia-i spune Domnu Brassai.

Amu, să dăm coraj faptei lui Gheorghe HODREA, care e mai mult Bace Toghierie decât ArhiDiaconul, de a tipări o foaie în grai popular, întru cinstirea farmecului limbajului din spațiul cultural folcloric al Crișurilor. **LADA CU SPINARE** va revigora, în cultura românească, nu doar un grai, ci frumusețile îmbrățișate de acesta prin povești, întâmplări hazlii, poezii, ghicitori și zicale, chipuri de baci înțelepți și de muieri istețe, basme și poeme, descrieri de îmbrăcăminte, obiecte, obiceiuri, tradiții etc., toate rostuite în graiul specific zonei. Inițiativa este unică, iar tenacitatea scriitorului Gheorghe Hodrea este o certitudine că **Lada cu spinare** va acumula cât mai multă zestre din cultura noastră folclorică spre a fi lăsată moștenire urmașilor noștri, purtători de blugi, adidași, celulare, pe(i)rsinguri ori tatuaje. Cititorii vor găsi în ladă suflete încălzite la aroma cuvintelor înflăcărare, sentimente înălțătoare, emoții puternice, ironii alese, înțelepciuni rafinate, precum și credința strămoșească în adevăr, morală și frumos.

- Ladă, deschide-te la chemarea cea curată a domnilor născuți în "ieslea" satelor românești! Prof. Anton ILICA, universitarul din Tăgădău...

SE LANSEAZĂ, ÎN ARAD, PUBLICAȚIA ÎN GRAI POPULAR **LADA CU SPINARE**

Arhidiaconul Gheorghe Hodrea, membru UZPR, este recunoscut ca inițiator de muzee etnografice (ex. din Sinteia Mare, chiar în casa sa natală, cuprinzând numeroase obiecte cu valoare etnografică), autor de cărți în grai (*Unchioaia Persida și zgoditu vremii*), cititor de povești în grai la diferite emisiuni radio, precum și prin brandul "*Bace Toghierie*". A înființat în Arad, chiar în fostul sediu al ziarului politic Românul, un muzeu școlar, intitulat **Clasa profesorului Sălcuță**, cu reconstituirea imaginii unei săli de clasă de prin anii 1955, cu toate recuzitele acesteia,

cu pavoazarea sălii de clasă - catedră, bănci, abecedare, tăblițe, penare și multe altele care amintesc de școala de altădată -. Acest spațiu a fost atribuit cu generozitate de Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, având aici Muzeul memorial al patronului său spiritual. **În acest loc, de ziua Sfântului Gheorghe (24 aprilie 2023), s-a lansat întâiul număr al publicației lunare LADA CU SPINARE, titlul preluat după modelul lăzii de zestre.**

În "mândrul în îngâmfatul oraș de pe Mureș", cum se exprimă Ion Luca Caragiale (colaborator al ziarului *Românul* în 1911), despre Arad, a existat o tradiție a unor foi umoristice și a editării unor texte în grai: *Gura satului* (1868), *Tribuna poporului* (1900), *Cucu* (1906), *Glasul satelor* (1922), *Bravo* (1936) etc., la care se adaugă texte culese din graiul sătesc publicate în reviste școlare (*Școala Primară, Școala Vremii*) ori culturale (*Hotarul*). La Macea, se organiza începând cu 1970, un festival în grai rural, la care participau scriitori - țărani, umoriști, caricaturiști, în dorința de a se conserva această avuție a limbajului, temelia limbii române literare.

Ținutul Zarandului reprezintă un spațiu spiritual, care se strecoară printre graiurile bănățene și graiurile crișene până în zona moșilor spre Hălmațiu, configurându-se (prin conservare zonală) tradiții, obiceiuri, graiuri diferite chiar de la o localitate la alta, costume populare, strigături, orații, cântece de jale. Scăderea interesului pentru vorbirea dialectală și în grai, precum și dorința de a crea o identitate subgraiului zărăndan (specific zonei amintite) l-a determinat pe Gheorghe HODREA să redacteze o foaie în grai, cu titlul LADA CU SPINARE, a cărei prezentare a avut loc în zilele sărbătorilor pascale (în săptămâna luminată).

Publicația lunară ***Lada cu spinare*** cuprinde șase pagini, format A2, la care au colaborat cuvântătorii în grai din județul Arad, între care amintim pe Gheorghe Hodrea (*Bace Toghiera*) din Sinteia Mare, Alexandru Ioan Ardelean (*Bace Ghiuri lu Hamfău*) din Macea, Floare Ranta Cândea din Macea - Arad, cu frumoase "*Uiituri și văitături*", poetă, redactor - șef al Foii culturale *Gutenberg* (membru UZPR), prof. Dimitrie Otavă (*Mitruț din Șimand*), în mână cu cartea sa ***Lăduțâia cu scieri*** și Pătru - Marius Brașai (*pruncu' lu' Pătru lu' Bubi, gi la Coșioaba*). Editată cu profesionalism, publicația beneficiază de grafica redactorului-șef, iar conținutul textelor (proză, poezie, schițe umoristice) este plasat în rubrici cu denu-

miri specifice (ex. *Lada cu șoroafle*). Deocamdată, s-a respecta modul de transcriere așa cum fiecare autor a considerat. Remarcăm totuși o specificitate a graiurilor în sensul în care există multe cuvinte împrumutate din vecinătăți (sârbești, maghiare, nemțești), care dau un specific aparte limbajului popular din ținutul zărăndan.

Debutul public al revistei *Lada cu spinare* s-a făcut în asistența unor invitați care au manifestat interes pentru recuperarea limbajului în grai, rostind scurte opinii: preotul dr. Vasile Pop, amintind de graiul satului său natal din Buhani, artiștii plastici Dumitru Paina – sculptor - și Ioan Groza Kett – caricaturist -, prof. Horia Truță, care a încurajat demersul, amintind de implicarea regretatului T. Uiuu în organizarea națională a festivalului *Gura satului*, poetul și director de editură Mirador, Ioan Matiuț, interesat deopotrivă de scrierea în grai, col (r) Sandu Crișan, președintele filialei Arad a ANCMRR și redactor-șef al revistei Stindard, istoricul Eugen Criste, apoi Ovidiu Balint, **managerul noului Hub Cultural „mARTA”**, ec. Aurel Usca, sponsor al editării, precum și alți iubitori ai tradițiilor populare din zonă. Fiecare autor a primit, întru amintire, fotografia înrămată și cu autograf al ”chapeau-ului publicației”. Toți cei prezenți au rostit cuvinte de încurajare și de stimulare a apariției publicației, dorința de a căpăta răspândire națională, precum și aceea de a se concepe o modalitate unitară de transcriere a vorbirii în grai. Totodată, există speranța ca scriitorii în grai popular să aibă, de pe-acum, un loc în care să-și publice scrierile lor cu iz popular.

LUME, LUME (editorial la *Lada cu spinare*, nr. 2)

Zua bună și fericite sărbători de Paști! Iacă, amu când scriu aște gânduri, poate șugubețe, poate nu, mă gândesc la Bace Toghiere, Nana Florica, Bace Giuri lu Hamfău, Mitruț din Șumand, Pătru-Marius Brașai, ”pruncu’ lu’ Pătru lu’ Bubi, gi la Coșioba”. Și la prietenul Aurel Usca de la Sinitea și la toți cititorii, chemați să-și amintească de vremurile când satele erau sate, oamenii erau țărani și muierile purtau poale, spătoi, zadie și cârpă. Erau vremuri când se vorovea mai blând, nu ca amu cu ok, yes, mersi ori ighen. D-apoi, celularele zbârnâie la toți din Tăgădău, Sinitea,

Socodor, Sinteia Mare, Cociuba, Macea și altele cât de multe sate. Amu sunt domni cu blugi, maistori cu șalopetă, muierile-s doamne cu cercei de aur, medalioane, brățări, fumând Sobranie negru ori Kent parfumat, dacă nu chiar trabuc. Auzât-am că unii pipează iarbă de aia de cânepă. Nu cred să mai existe număr de casă fără mașină BMW ori Duster.

Mă apucă și pe mine vorbirea asta. Îmi amintește de vremurile când umblam în pantaloni scurți, un fel de spilhoznâi cu bretele și inimioară, desculț, cu maiou ori cipilică. Când trec io de Teuz, nu știu cum să face dintr-o dată și pe nesimțite trec pe vorbă tăgădăuănească, amintindu-mi de părinți, de Moisia lui Hărțău, de mătușa Florică, de Florea lu Cuci ori de Laie lu Bungălău. Dar oricât aș fi io de țifraș, nu-i pot întrece pe cei care scriu în grai pentru Lada cu Spinare, care, la noi, i se spunea Ladă de zestre. Bace Toghierie scrie de mai multă vreme ca pe la Sinteia Mare, a inventat o transcriere fonetică, așa i se zice în dicționare, care i-a băgat în spărieți pe bănașenii lu bulgărean, invidios că și alții vorbesc mai altfel decât scrie în ziarele politice și culturale. Unchioaia Persida e fermecătoare în zgoditu vremii, iar poveștile șefului de ziar sunt pline de zâmbete, învățături și batjocori. Florea lu Ranta din Macea a scris o monografie a comunei nașterii sale, cu obiceiuri, mâncăruri, rețete, tradiții, țâvlituri, strigături și bocete, atrăgând interesul domnilor pentru sărbătoarea de aici, numită "gura satului", la care participă până și caricaturistul Ștefan Popa'S. Ghiuri lu Hamfău (chestia aia de la căruță de care să leagă caii!) și-a făcut o poiană cu piscină în care invită vorbitorii în grai să se dea în spectacol. Povestește întâmplări măcene, scrie piese de teatru și face pe actorul, mai poezicește în grai și înveselește boborul. Mitruț din Șumand, dascăl de muzică și pedagogist, a scris o monografie a satului său, insistând asupra vorbelor mai soade din spațiul spre Socodor. Pătru-Marius Brașai, prunc de-a lu Pătru lu Bubi, el scrie de toate, iar graiul său diferă, oarecum, de cel socodorean ori sintean.

În încheiere, doresc ca această foaie să prindă rădăcină, să înflorească, să dea roade, pentru că "din pom bun roadă dulce iasă". Nu știu dacă-mi stă mie bine să fac ceea ce fac. Dar mi-i nostalgie după părinți, frați, după mama mea, Săveta lu Pasărea și Șandor a lu Pasărea, după fratele meu, Șandor, care a venit de la Arad cu numele de Sandu, după Toader tot a lu Pasărea. Închei gândul prin a-mi mărturisi un păcat, dis-

cutat cu vărușana Lena lu Bosi, cu văru Păvăluț a lu Mane și a mătușii Iuli și cu vecinu Nuțu lu Desăl: "Doamne, rău m-ai pedepsât/ Pă lume cât-am trăit/ Pântru mândri frumușelii/ Să și fac păcati grelii//. Uff!

LADA CU SPINARE REZISTĂ...(pentru nr. 3)

Nu c-ar fi minune mare, dar publicația în grai, zisă pe nume **Lada cu zestre**, rezistă. A ajuns la numărul trei, a beneficiat de o primire pozitivă, a atras noi colaboratori, ceea ce înseamnă că are viitor. Aurel Usca din Sinitea, citește Sinte Mică, scoasă imediat finanțarea din portofel, astfel că zestrea din ladă a căpătat strălucire și credința în continuitate. Scriitor în grai, membru al Uzpr, Gheorghe Hodrea asigură conținutul publicației, alături de Bace Giuri lui Hămfău (Alexandru Ioan Ardelean) din Macea, Pătru Brașai din Cociuba, de lângă Dieci, Floare Ranta Cândea de la Macea, dând publicației consistență, umor, calitate și stimulând vorbirea în grai. Deși n-ar mai fi nevoie de "un Cuvântelnic", redactorul-șef insistă să mai scriu câteceva de pe la Tăgădău, dar pățesc și eu ca acela care, școlit la oraș, a venit în sat cu ifose pariziene, cu nădragi largi, cămeșă înflorată, bască și păr peste ureche. Intrând în curte, fratele său nivela stratul de flori. După îmbrățișarea de bun sosit acasă, întreb pe Șandor:

- Cum se numește scula ceea?
- Doamne, frate, repede ai uitat vorbele noastre!
- Da, oare ..., în timp ce pune piciorul pe dinții acesteia. Coada îl lovește în cap...

- Auuu, oo, greblă, frate.

- Da, omule, asta-i greblă, aducându-i oglinda să-și vadă cucuiul.

Îmi exprim bucuria că Aurel Usca a devenit un bun prieten al publicației, că asigura finanțarea apariției, deși el însuși ar putea să scrie în graiul de la Sinitea, cum spune el satului său, Sinte Mică. Are talent, dispune de "întâmplări", cum ar fi cea cu 600 de trandafiri din grădina sa, a frumoasei sale case mai mândră decât multe din oraș, stimulează activitatea culturală, chemând scriitori la întâlnirea cu sătenii, mai face pe vătaful la nunți și este un fidel cititor al revistelor literare, din care decupează articole despre preferații săi.

Îmi exprim admirația pentru Bace Toghier, tenace în demersul său, de a revigora, prin fixarea în scris a graiului din Sinteia Mare, inventând o formulă originală de transcriere, care să fie cât mai autentică vizavi de pronunțare. De asemenea, dacă-l auzi vorbind pe dl Brasai din Cosoaba, sat montan din apropierea de Moneasa, rămâi nu doar mirat, ci și încântat de dulceața limbajului și farmecul relatării. Subgraiul măcean are o frumoasă reprezentare prin Floare Ranta Câdea, autoarea unor monografii ale satului său natal, cu rețete, strigături și chiuituri, scrie poezii, critică literară și eseuri, fiind redactor-șef al revistei semestriale Gutenberg și inițiatoarea/ animatoarea Salonului literar. De asemenea, din Macea, vin articolele în grai semnate de Alexandru Ioan Ardelean, autor de poezii, proze, teatru despre viața și activitatea măcenească. Mona din Belgia se alătură grupului. Dumitru Otavă, monografist al localității Șimand și povestitor în grai, scrie în grai, așa cum face în **Lăduțâia cu scrieri** (2020) și confirmă încă admirația pentru fremătarea limbajului în grai, persistent în lumea satului. Din păcate, eu am pățit ca cel cu grebla. Sau poate chiar Eu am fost El. Deși la Tăgădău încă se vorbește în grai, un limbaj frumos și dulce, ca personajele prietene cu Lică Sămădău mi-e dificil să-l reproduc.

Cu acestea spuse, zic Drum bun *Lăzii cu spinare*, așteptând noi colaboratori și noi graiuri adunate din lumea zărăndeană și iarăși la lume date.

Iscălesc cu Țanti, pentru că flăcăi fiind, am decis noi ca prenumele nostru, al celor 11 copilandri să înceapă cu Ț: Țanti, Țorde, Țole, Țuțu, Țintu, Țuci ș.a.m.d.

ȚANTI lu Pasărea din Tăgădău

CUVÂNTELNIC (editorial nr. 4)

DOSOFTEI ȘI PSALTIREA ROMÂNEASCĂ (ÎN GRAI)

Pentru că responsabilul acestei publicații în grai, Gheorghe HODREA este arhidiacon în Arad, și pentru că am semnat câte un CUVÂNTELNIC la fiecare număr, de această dată cer îngăduința cititorilor să le propun o lectură cultural – teologică.

Dosoftei (1624 - 1693), mitropolit ortodox, a tradus din slavonă în limba română *Psaltirea în versuri*, fiind una dintre cele mai luminoase scrieri liturgice din literatura teologică ortodoxă. Este o versificare a *Psalmilor* biblici, elaborată în româneasca acelor timpuri, asemuită, oarecum, cu scrierea în grai.

Versurile de slavă pentru Dumnezeu îl pot rânduie pe Călugăr între primii poeți cu ecouri profund admirative și invocatoare, așa cum o dovedește în *Psalmul 8*, din care preluăm următoarea exprimare lirică:

*„Doamne, Domnul nostru, cum ți-ai făcut nume,
Dă se minunează-n toată părțile din lume!
Că prin toate ceriuri tu dai cuviință,
Sugarii din brață ți-cântă cu credință...
Văz că-i făcut ceriul de mâne tale
Cu toată podoaba, și-i pornit cu cale, (...)
Ce poate fi omul de-l aduci aminte,
De cerci pentru dânsul folos înainte?”*

Dosoftei, un important cărturar român, născut la Suceava și călugărit întru Domnul, în *Psalmi*, aduce omagiu și slavă pentru Dumnezeu. Punerea cuvintelor în organizare poetică, versificată, sunt un moment important în evoluția limbii române, iar aceasta seamănă cu limba în grai a sătenilor de astăzi. Iată un alt exemplu din *Psalmul 122*:

„Mi-am rădicat ochii miei cu ruga / Cătră tine, Doamne, -n vreme lungă, / Din ceri, unde-i este lăcuinia, / I-am căutatu-i cu toata priinia. / Ca o slugă la svânta ta mână / .. Ase-s ochii noștri cătră Domnul, / Să ne miluiască pre tot omul. /

Pentru farmecul exprimării, mai amintesc patru versuri (P, 136) ado(mi)rabile prin rostirea lor din strană și cu un profund mesaj cristic:

*„La apa Vavilonului/
Jelind de Țara Domnului/
Acolo sezum și plânsăm/
La voroavă că ne strânsăm/
Și cu inema amară/
Prin Sion și pentru Țară,
Aducându-ne aminte/
Plângeam cu lacrimi fierbinte/”*

Deși limbajul datează din anul 1673, când s-a versificat **Psaltirea**, textul e inteligibil, fiind presărat cu glăsuiri strălucind de semnificații lirice și ademenitoare la lectură. Sunt potrivite pentru publicația în graiul anilor 2023. De aceea, demersul lui Gheorghe Hodrea este unul dintre cele mai onorabile, oneste și mărețe pentru limba românească. Lada cu spinare își păstrează cadența și menirea.

CUPRINS

Cuvântul autorului	5
Eminescu, zeu - pururi tânăr, înfășurat în manta-i de purpură.....	7
Ziua culturii naționale: Eminescu.....	8
Miezul de apă/ Vizmag. Poetul Vasile Dan în traducerea maghiară a romancierului Böszörmény Zoltán.....	10
Pictopoezia: Cristian Sida și Floare Câdea.....	14
Autobiografia literară a Floricăi R. Câdea.....	19
Eugenia Pete Ponta: de la Cioburi de cristal (2013) la Zbor spre curcubeu (2023).....	24
Eugenia Pete Ponta, "Zbor spre curcubeu" (poeme lirice) - Prefață.....	27
De la Șuvițe și iriși la Clepsidra "spartă" a poetei Lucia Bibarț.....	34
Sonetele (în Antologie) ale Mihaelei – Maria Dindelegan	38
Amprentele (lirice) din sufletul Carinei A. Ienășel.....	44
Un templu al dorului (zidit) de Adina Lăpăduș Matei.....	48
Poetul Pascu Heteș: Gânduri prin/ din cuvinte.....	52
Ioan Vasile Marcu, Lacrima de seară / La Nord de infinit (prefață)..	58
Gheorghe Schwartz	61
Prozatorul Gheorghe Schwartz se "trădează"	62
Gheorghe Schwartz, valoros prozator contemporan român.....	68
Spitalul: decor, eveniment și personaj.....	75
Portret al artistului ca batrân Hidalgo.....	78
Gheorghe Schwartz și problema ... evreiască.....	80
"Trăirile malefice"(2022) ale personajelor lui Gheorghe Schwartz.....	83
Cei O Sută	87
Cei O Sută (personaje din multele generații care marchează cronologia civilizației) începe cu Anabasis.....	88
Anexă: Filosoful de pe strada Dobra: Gheorghe Schwartz.....	96

Memoria artificială restituie Ecce homo.....	109
Oul de aur de pe pergament.....	113
Mâna albă.....	117
Scribul și bunul cititor: "Vara rece".....	122
"Axa lumii": "Scribul nu știe să-și țină gura și intră neîntrebat în vorbă".....	126
Fericirea nefericită – „Culoarul templier”.....	130
Secretul din "Palatul Florența".....	132
Cine e „Diavolul argintiu”?.....	136
"Bastonul contelui".....	141
Sacrificiul final: Agnus Dei încheie saga Cei O Sută.....	145
Se începe un nou roman ciclic: Vocalize infinite.....	151
Vocalizele infinite: un nou și altfel de stil narativ.....	152
Infinitele enigme.....	156
Enervant... fumul din pipa scriitorului.....	159
Gheorghe Schwartz a încheiat Vocalizele: promite un nou mare roman	164
Scriitorul Gheorghe Schwartz despre Teatrul Hirschl.....	169
Articole de opinie (2023)	173
Baudelaire și Sartre, un poet văzut de un filosof.....	174
Istoricul Doru Sinaci - intelectual în administrație.....	178
Provocarea, prin roboți humanoizi, a inteligenței artificiale.....	182
Artele într-o nouă paradigmă	187
Theodoros, de Mircea Cărtărescu.....	191
Mircea Cărtărescu, aspirantul, mereu amânat, la Premiul Nobel	194
Profesorul Gheorghe Tohăneanu.....	197
Solomon Marcus, nevoi ale omului contemporan.....	200
Ioan Cotoc, Când sângele fierbe: Ileana (prefață).....	208
Prof. Dr. Elena Macavei pe Trasee turistice cu minuni ale lumii....	213
Cântecul doinit al dorului românesc din spațiul folcloric al Banatului, Zarandului și Bihorului.....	217

Vasile Flueraș, Competența ca entelehie (prefață).....	226
Artistul plastic Cristian Sida.....	236
Ioan T. Morar: Romanul Sărbătoarea corturilor.....	239
Academicianul Eugen Simion a repausat între "un timp al trăirii și un timp al mărturisirii".....	243
Filosofi arădeni: Iosif Iorgovici, Alexandru Gavra și alți profesori preparandiști cu apetență filosofică.....	245
Petre Pipoș (1859 – 1913).....	252
Vasile I. Popeangă 1920, Lelești – 2012, Arad.....	259
Dr. Vasile Popeangă, filosoful și logicianul	260
Vasile Popeangă: omul și pedagogul.....	268
Caietele cu conspecte (V. Popeangă).....	282
Ideile pedagogice ale lui Vasile Popeangă.....	291
Vasile Popeangă - director incomod pentru cei comozi.....	311
Ioan Biriș, Limbajul și crampele mintale.....	320
Maria Sinaci filosofând despre un altfel de viitor al condiției umane.....	323
Bioetica și ameliorarea umană vs Limbajul și crampele mintale, filosofarea din sala Ferdinand a Primăriei Arad.....	326
Profesorul Ioan Biriș actualizează eseuri și portrete.....	329
Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici.....	333
Simina, Persida, Ana – imaginea feminității și agonul sentimentelor în proza lui Ioan Slavici.....	352
Ovidiu Balint – un frumos nebun din seria muschetarilor: Amintiri din Teatrul Vechi	359
Corectări istorice referitoare la Câmpia Libertății din Blaj.....	362
Presa, flecăreala și decizia.....	365
Veleitari și impostori culturali.....	367
Cum putem tăcea cu drept la cuvânt! E sucitură	369
Gheorghe Hodrea și comediile țărănești.....	373
Lada cu spinare: publicație în grai	376

Scriind despre autorii de cărți, aceștia au devenit personajele mele.

Citind mult, mi-am pierdut spontaneitatea, dar am câștigat deopotrivă prieteni și dușmani. Uneori, am resimțit că-mi risipesc timpul citind aiureli împrăștiate pe hârtie, așa cum s-ar impregna linii pe nisip, ce vor fi șterse de un vântuleț ori de un val mângăietor. Alteori, am regăsit în texte fermecătoarea bunăstare că la închiderea cărții sunt mai înțelept și mai satisfăcut sufletește.

Citind neconținut și scriind, am dobândit plăcerea gimnasticii intelectuale la fel de necesară ca și oxigenarea mușchilor prin sport de întreținere. Năzuința mea a pornit de la convertirea articolelor de presă în CARTE, o carte care să stea pe un raft cerșind duios o mână, ale cărei degete o va răsfoi cu înțelegere, pricepere și dragoste.

Anton Ilica